

فصل اول

جایگاه و نقش هنر در برنامه‌ی درسی دوره‌ی ابتدایی

هنر یکی از مواد درسی دوره‌ی ابتدایی است که در جدول درسی پایه‌های اول و دوم ابتدایی، هفته‌ای دو ساعت و در پایه‌های سوم، چهارم و پنجم یک هفته یک ساعت و یک هفته دو ساعت به آن اختصاص داده شده است؛ به این معنا که در هر هفته، دو تا یک ساعت از فرصت‌های آموزشی دانش‌آموزان برای فعالیت‌های هنری برنامه‌ریزی شده است.

لفظ هنر در زبان سانسکریت از دو کلمه‌ی «سو» به معنای نیک و هر چیز خوب و نیک که فضایل و کمالاتی بر آن مترتب است و «نر یا نره» به معنای زن و مرد تشکیل شده است. این واژه وارد زبان فارسی شده و در اوستا به شکل «هونر» آمده که از صفات اهورا مزدا به معنای نیک و خوب است. در فارسی میانه یا پهلوی و پس از آن در دوره‌ی اسلامی، به صورت هنر و به معنای انسان کامل و فرزانه و هم به معنای کمال و فضیلت آمده است. در لغت نامه‌ی دهخدا «هنر» به معنای علم، معرفت، دانش، فضل، فضیلت، کمال، کیاست، فراست و زیرکی است. (شریف‌زاده، ۱۳۷۸)

در دایرةالمعارف هنر، به فعالیت‌هایی چون نقاشی، طراحی، گرافیک، معماری، موسیقی، شعر، تئاتر و سینما و... «هنر» می‌گویند.

بنابراین هنر دو بعد دارد. یک بعد آن دلالت بر فرزاندگی، فرهیختگی و کمال دارد و بعد دیگر آن توانایی بیان افکار، احساسات، عواطف، تخیلات و تفکرات در قالب یکی از رشته‌های هنری است. آمیزه‌ای از این دو بعد، هنرمندی است که زیبایی‌های جهان را شناخته و جهان را در کمال زیبایی می‌بیند. هنرمند پیوسته در کار آفرینش زیبایی‌ها و نمایاندن زیبایی‌ها به مردم است. او خداوند سبحان را جمال مطلق و خالق همه‌ی زیبایی‌ها می‌شناسد و جهان را جلوه‌ای از جمال خالق یکتا می‌داند.

دانش‌آموزان با انجام فعالیت‌های هنری، خود، جهان و خالق جهان را بهتر می‌شناسند، حس زیباشناسی خود را توسعه می‌دهند، حواس، تفکر، تخیل و هوش آن‌ها نیز تقویت شده، استعدادهای درونی و خلاقیتشان شکوفا می‌شود.

در همین رابطه پژوهشگران معتقدند که هر فرد برای زندگی در جامعه یا به اصطلاح شهروند خوب بودن، به میزانی از هوش^۱ نیاز دارد؛ زیرا هوش با توانایی حل مسائل، و کارایی در محیط طبیعی و واقعی زندگی، ارتباط فراوان دارد.

۱- هوش توانایی حل مسئله یا تولید و خلق یک محصول یا ساخت چیزی است که حداقل در یک فرهنگ، باارزش شناخته شود. در کتاب «هوش‌های چندگانه در کلاس درس» به نقل از گاردنر گفته شده که هوش دارای انواعی است که مرکز هر یک از آن‌ها در قشر خاکستری مغز شناخته شده است. انواع هوش که تاکنون شناخته شده‌اند، عبارت‌اند از: هوش کلامی (زبانی)، هوش منطقی - ریاضی، هوش فضایی - مکانی، هوش حرکتی - جسمانی، هوش موسیقایی، هوش درون‌فردی، هوش برون‌فردی (اجتماعی)، هوش طبیعت‌گرا و هوش وجودگرا.

۱- هوش کلامی (زبانی): توانایی کاربرد درست واژه‌ها و عبارت‌ها به صورت گفتاری و نوشتاری است. این هوش در شاعران، نویسندگان، وکلا و روزنامه‌نگاران، برجسته‌تر است.

۲- هوش منطقی - ریاضی: توانایی استفاده‌ی درست از اعداد و ارقام و بیان استدلال منطقی و درست در طبقه‌بندی، استنباط، تعمیم، محاسبه، آزمون و فرضیه است. این هوش در علمای منطق، دانشمندان علوم تجربی و ریاضی‌دانان، برجسته‌تر است.

۳- هوش فضایی - مکانی: توانایی تفکر در قالب شکل‌ها و الگوهاست و مستلزم شناسایی رنگ، خط، شکل، فضا و رابطه‌ای است که میان این عوامل وجود دارد. به علاوه، توانایی تجسم و بازنمایی این عوامل است. این هوش در نقاشان، معماران، خلبانان، دریانوردان و جراحان برجسته‌تر است.

۴- هوش حرکتی - جسمانی: توانایی بهره‌گیری از کل یا بخش‌هایی از بدن برای بیان افکار و احساسات است و مهارت‌های فیزیکی خاص از قبیل تعادل، هماهنگی، چالاکی، قدرت، انعطاف‌پذیری، سرعت و همچنین قابلیت‌های لمسی را شامل می‌شود. این هوش در ورزشکاران، هنرپیشگان و جراحان برجسته‌تر است.

۵- هوش موسیقایی: ظرفیت تفکر در حیطه‌ی موسیقی نظیر حساسیت نسبت به صداها و ضربه‌های محیط زندگی، درک الگوهای موسیقایی، تشخیص اصوات و ساختن موسیقی است. این نوع هوش در موسیقی‌دانان و نوازندگان بیشتر دیده می‌شود.

۶- هوش درون‌فردی: شناخت دقیق فرد از خوشتن، علایق، تمایلات، ضعف‌ها و قوت‌ها، حالات درونی، قدرت خوشتن‌داری، انضباط فردی و عزت‌نفس خود است.

۷- هوش میان‌فردی (اجتماعی): توانایی درک احساسات و حالات روحی دیگران که مستلزم شناخت و درک حالات چهره، صداها، ایما و اشارات است و به برقراری ارتباط با دیگران کمک می‌کند. این نوع هوش در معلمان، درمانگران، فروشندگان و سیاستمداران برجسته‌تر است.

۸- هوش طبیعت‌گرا: مهارت در شناخت و طبقه‌بندی گونه‌های مختلف گیاهان و جانوران و محیط فردی یا سایر پدیده‌ها مثل تشکیل ابرها و کوه‌ها و توانایی تشخیص دادن موجودات زنده از غیرزنده است. این هوش در زیست‌شناسان برجسته‌تر است.

۹- هوش وجودگرا: توجه انسان به مسائل زندگی‌غایی، کیستی انسان، معنای زندگی، معنای مرگ، سرنوشت نهایی انسان و جهان مادی و معنوی است. این مباحث را بیشتر افراد مذهبی یا فلاسفه بررسی می‌کنند.

بخشی از هوش، جنبه‌ی زیستی و وراثتی دارد؛ بخشی از آن اکتسابی است و به تجربیات والدین و مربیان، زمان و مکان تولد، پرورش فردی و اوضاع محیط وابسته است. همه‌ی افراد از همه‌ی مقوله‌های هوشی بهره‌مندند. اگر فرد از آموزش، تشویق و استغنای محیطی کافی برخوردار باشد، قادر خواهد بود هر یک از مقوله‌های هوشی خود را تا سطح بالایی از عملکرد، توسعه دهد. مقوله‌های هوشی از طریق شرکت در فعالیت‌های فرهنگی ارزشمند، به تحرک واداشته می‌شوند و توسعه می‌یابند.

انواع هوش در ترکیب با هم می‌توانند در حوزه‌های هنر، به کار گرفته شوند و از آن‌ها برای تولید یا فهم آثار هنری استفاده شود.

در فرایند تولید هنری، احساس، عواطف و اندیشه توأم می‌شوند و حاصل همراهی آن‌ها با ابزار و مواد موردنیاز، محصول هنری است که فرد تولید می‌کند. برداشت‌های حسی فرد، در ارتباط او با طبیعت و محیط اطراف او شکل می‌گیرند؛ یعنی، در این‌جا فرد از هوش طبیعت‌گرا بهره می‌برد. افراد در نقاشی و کاردستی که با اندازه‌ها و تناسبات در فضاها و دوبعدی و سه‌بعدی سر و کار دارند، بیشتر، از هوش فضایی استفاده می‌کنند؛ در تربیت شنوایی، بیشتر از هوش موسیقایی بهره‌مند می‌شوند و در قصه و نمایش، بیشتر از هوش زبانی و حرکتی - جسمانی استفاده می‌کنند. برای یافتن قالب بیان هنری، لازم است فرد با خود کنار بیاید و به سؤال‌های خودش - چرا، به چه وسیله و چگونه - پاسخ گوید. وقتی شخص اثر هنری خود را ارائه می‌دهد و آن را در معرض دید و قضاوت دیگران می‌گذارد یا خود، آن را برای دیگران توضیح می‌دهد و توضیحات دیگران را درباره‌ی کار خود می‌شنود و برای بهبود کارش می‌اندیشد، هوش‌های درون فردی و برون فردی او بیشتر مطرح می‌شود.

درس هنر دوره‌ی ابتدایی با «ارتباط با طبیعت» شروع می‌شود و سپس به رشته‌های نقاشی، کاردستی، تربیت شنوایی، قصه و نمایش می‌پردازد. دانش‌آموزان در کنار این رشته‌ها با میراث فرهنگی نیز آشنا می‌شوند.

ارتباط با طبیعت و مشاهده‌ی پدیده‌هایی که هنرمندانه در کنار هم قرار گرفته‌اند و جلوه‌های زیبای این مجموعه، انسان را به حدی از کمال می‌رساند که در عین مشاهده‌ی کثرت، به یگانگی حسن و جمال مطلق رهنمون می‌شود.

زیبایی در هر پدیده‌ای از طبیعت به گونه‌ای است. انسان چون خلیفه‌ی خداست و صفات خداوند در وجود او به ودیعت نهاده شده است، می‌تواند در حیطه‌ی درک و فهم توانایی‌های خویش، آفریننده و خلاق باشد و جمال بیافریند. گرایش به حسن و جمال نیز باعث پاکی، آرامش و تلطیف روحیه‌ی انسان

می‌شود و حتی انگیزه‌ی زیباتر کردن محیط و آراستن آن به نیکی‌ها را در او پرورش می‌دهد. دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی از آن‌جا که به فطرت الهی خود نزدیک‌ترند، این صفات را بهتر بروز می‌دهند و چیزهای زیباتر و جذاب‌تری می‌آفرینند. آن‌ها با مشاهده‌ی محیط اطراف خود، شنیدن قصه‌ها و ... دنیایی را در خیال خود می‌سازند. فعالیت‌های هنری برای نشان دادن این دنیای خیالی، فرصت مناسبی است.

هم‌چنین، برای توسعه‌ی هوش‌های چندگانه، بروز عواطف و استعدادها، ظهور خلاقیت‌ها و توانایی‌های فردی و رشد اجتماعی مجالی ایجاد می‌کند. از آن‌جا که یکی از اهداف غایی آموزش و پرورش ایران «تریت انسان موحد» است (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۷۹) و انسان‌ها در عین تفاوت‌های فردی، فطرتی واحد دارند، درس هنر در مدرسه نیز باید به گونه‌ای ارائه شود که فطرت پاک کودکان را به‌خوبی نمایان سازد و خصلت‌های نیک و فضائل آن‌ها را توسعه دهد.

مطالعات مختلف نشان می‌دهد که فعالیت‌های هنری، مهارت‌های کلامی کودکان را وسعت می‌بخشد، قدرت بیان غیرکلامی آن‌ها را پرورش می‌دهند، بر صبر و تحمل و سعه‌ی صدر آن‌ها می‌افزایند و آنان را به نظم و انضباط و تمیزی پای‌بند می‌کنند.

فعالیت‌های هنری علاوه بر این که اساس توسعه‌ی فردی و رشد متعادل شخصیت (شناختی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی) هستند، دانش‌آموزان را در برقراری ارتباط و کنترل عواطف خود توانا می‌سازند. فعالیت‌های هنری، قلب و ذهن را پرورش می‌دهند، قدرت یادگیری و حافظه را تقویت می‌کنند و دانش‌آموزان را قادر می‌سازند تا در فرصت‌های مختلف یادگیری، شناخت و تجارب مفید خود را در کنار هم قرار دهند، سازمان‌دهی کنند و به فهم و درک کامل‌تری نائل آیند. فعالیت‌های هنری زمینه‌ی مناسبی برای تجربه‌ی موفق در فرایند کار هستند. از این‌رو، فرد با آگاهی از توانایی‌های خود، به اعتماد به نفس بیشتری دست می‌یابد و این نیز می‌تواند زمینه‌ی تلاش بیشتر و موفقیت در امور دیگر را فراهم آورد. این‌ها کارکردها و نقش‌های اولیه‌ی فعالیت‌های هنری هستند که در صورت بهادادن به درس هنر و اجرای برنامه در ساعت مختص به آن، اتفاق می‌افتند.

بنابراین، می‌توان گفت که هنر ظرفیت‌های فراوانی را برای رشد مهارت‌های فرایندی^۱

۱- کلیه‌ی مهارت‌هایی که دانش‌آموزان طی فرایند یادگیری فعال کسب می‌کنند؛ مانند مهارت‌های تفکر، مشارکت، تخیل، خلاقیت و ...

دانش آموزان در اختیار معلم قرار می دهد. معلم با طراحی آموزشی مناسب برای ساعت درس هنر، می تواند از قابلیت های مختلف این درس بهره گیرد.

شاید بتوان گفت که هنر به عنوان یک فرا برنامه ی درسی، توان آن را دارد که محور ساماندهی آموزش در دوره ی ابتدایی باشد؛ زیرا همه ی معلمان این دوره برای درس های مختلف از هنرهایی مثل نقاشی، کاردستی، شعر و سرود، قصه، نمایش و ... استفاده می کنند. البته این ها کارکردها و نقش های ثانویه ی هنر است که در سایه ی بهادادن به برنامه ی درسی هنر و فعال کردن این برنامه در ساعت مربوط به آن، اتفاق خواهد افتاد.

در دوره ی ابتدایی، فقط یک معلم آموزش همه ی درس ها را برعهده دارد. پس، لازم است که او توانایی آموزش دادن همه ی درس ها را داشته باشد و آموزش مفاهیم و مهارت های درس های مختلف را در طول سال تحصیلی به گونه ای سامان دهد که دانش آموزان نگرش ها و تجربه های مورد نیاز برای زندگی را به دست آورند.

آشنایی با برنامه‌ی درسی هنر دوره‌ی ابتدایی

رویکرد^۱ برنامه‌ی درسی هنر

رویکرد برنامه‌ی درسی هنر در دوره‌ی ابتدایی «**تربیت هنری**» است. انجام دادن فعالیت‌های هنری در فضایی که کودکان، آزادانه تخیل و اندیشه کنند، حواسشان تقویت شود، ظرفیت‌های نهفته‌ی هوش و تفکرشان پرورش یابد، عواطف و احساساتشان توسعه یابد و استعداد و خلاقیت‌هایشان شکوفا شود، به «تربیت هنری» منجر می‌شود.

به جرئت می‌توان گفت که همه‌ی کودکان فعالیت‌های هنری را دوست دارند. آن‌ها در این گونه فعالیت‌ها و هنگام انجام دادن کارهای عملی، طراحی، ساختن، شکست و پیروزی را تجربه می‌کنند. به این ترتیب، زمینه‌ای برای بروز خلاقیت و احساسات آن‌ها فراهم می‌شود.

«در هر انسانی – چه جوان و چه پیر – ذوقی خلاقانه وجود دارد؛ زیرا همه‌ی ما از تمایل فطری برای استفاده از دست‌های خود و نیز مواد لازم به عنوان ابزارهایی برای بیان هنری برخورداریم.» (جان لنگستر، ۱۳۷۳)

ما برای پرورش این ذوق و خلاقیت و ایجاد فرصت‌هایی برای بروز انگیزش سازندگی، بیان احساسات و خیال‌کودکانه، شناخت زیبایی‌ها و ارتباط با آثار هنری گذشته و حال، شیوه‌ای را در آموزش هنر انتخاب کرده‌ایم که با عنوان «تربیت هنری» معرفی می‌شود.

جروم هاپس‌من، تربیت هنری را ناظر بر حواس مختلف، رشد تجارب حسی و لمسی، حساسیت و برخورد عمیق با جلوه‌های بصری هنری و نقادی هنرمندانه می‌داند. در واقع از نظر وی، تربیت هنری شامل آموزش حواس، رشد تجارب بصری، آفرینش و فهم اشکال نمادین بصری و نیز رشد آگاهانه‌ی تصورات بصری در نقاشی، مجسمه‌سازی، هنرهای تزئینی و آموزش در زمینه‌ی کاربرد و اعمال قضاوت نقادانه‌ی تجارب بصری است.

۱- رویکرد (approach): دیدگاه کلی که بر سراسر برنامه حاکم است و آن را پوشش می‌دهد.

ضرورت و اهمیت تربیت هنری را از نظر ابعاد و نتایج آموزشی، می‌توان تبیین و تشریح کرد. «هرچند بعضی از صاحب‌نظران مانند آیزنر و برودی معتقدند که هنر نه به خاطر نقش و کمکی که به افزایش نمره‌های دروس دیگر می‌نماید بلکه به اعتبار این که اساساً معرف یکی از اشکال اساسی تجربه‌ی انسانی می‌باشد، باید مورد توجه و مطالعه قرار گیرد؛ با وجود این، نمی‌توان نقش و تأثیر مثبت و سازنده‌ی تربیت هنری را در بهبود یادگیری سایر حوزه‌های محتوایی، مقوله‌ای کم‌اهمیت یا قابل چشم‌پوشی جلوه داد. در واقع، دانش‌آموزانی که به فعالیت‌های هنری اشتغال دارند، از موفقیت و پیشرفت تحصیلی و آموزشی بیشتر و بالاتری برخوردارند» (محمود مهرمحمدی، ۱۳۸۳).

«تربیت هنری» باید طوری برنامه‌ریزی و اجرا شود که با گذشت زمان، دانش‌آموزان مستقل شده و بتوانند فرایند فعالیت هنری را طی کرده و محصول هنری ارزشمندی را تولید کنند.

در این مسیر، فهم و ادراک بصری دانش‌آموزان رشد می‌یابد و آشنایی با ابزار و شیوه‌های بیان هنری به آن‌ها کمک می‌کند که احساسات درونی خود را بیان کنند.

توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان و سطح رشد هر یک از آنان، یکی از ویژگی‌های تربیت هنری است که شیوه‌ی برخورد با دانش‌آموزان را تبیین می‌کند. این گونه است که انگیزه‌های درونی کودکان برای فعالیت هنری افزایش می‌یابد. این انگیزه‌ها را باید تشویق کرد تا آن‌ها به میل خود به انجام دادن فعالیت‌های هنری بپردازند.

تربیت هنری علاوه بر ابعاد روحی، عاطفی و روانی، از منظر آموزشی و تربیتی هم مورد توجه است. در تعریف و تبیین آن چه «تربیت هنری» نامیده می‌شود، ابعادی مانند رشد خلاقیت دانش‌آموزان، ادراک حسی عمیق و دقیق نسبت به پدیده‌های هنری، پرورش حواس مختلف و به‌کارگیری آن‌ها، کسب آگاهی غنی و رشد یابنده از تجارب بصری^۱، ساخت و آفرینش پدیده‌های هنری، شناخت و ارزش‌گذاری نقادانه‌ی اشکال نمادین بصری، کسب مهارت‌های مربوط به تجلی و ابراز هنرمندانه، شناخت و فهم تاریخی – فرهنگی، افزایش حساسیت دانش‌آموز نسبت به ویژگی‌ها و ابعاد زیباشناختی پدیده‌های مختلف و دقت و توجه به طبیعت و عناصر موجود در آن، مورد نظر و تأکید است.

۱- تجارب بصری همان تجربه‌های دیداری هستند.

این مباحث به ظاهر پیچیده را با مثالی به سادگی می‌توان روشن کرد. قطعاً هدف از کلاس‌های ورزش که امروزه با عنوان تربیت بدنی مطرح می‌شود، آموزش یک رشته‌ی ورزشی چون فوتبال، بسکتبال یا رشته‌های دیگر نیست بلکه رشد جسمی و روحی کودکان و آشنا کردن آن‌ها با مقدماتی درباره‌ی رشته‌های ورزشی موردنظر است.

آنچه در مباحث مربوط به تربیت هنری نیز مطرح می‌شود، ایجاد شرایط لازم برای رشد خلاقیت و تخیل کودکان و آشنا کردن آن‌ها با شیوه‌های بیان و ابراز هنرمندانه، طراحی و اجرای هنری، کسب آگاهی از هنر و تاریخ آن و قدردانی از هنرمندان و آثار هنری و ارزشمند شمردن آن‌هاست. دانش‌آموزان باید یاد بگیرند که چگونه ببینند، بشنوند، ارتباط برقرار سازند و به‌سوی تولید محصول هنری حرکت کنند. آن‌ها می‌آموزند که چگونه محیط می‌تواند به احساس و عمل آن‌ها شکل دهد و چگونه با فعالیتی منظم و هدفمند می‌توانند قابلیت‌های وجودی خود را برای بیان هنری رشد دهند.

«تربیت هنری» را به پنج موضوع کلی می‌توان تفکیک کرد که عبارت‌اند از: ۱- زیباشناسی، ۲- ارتباط با طبیعت، ۳- آشنایی با تاریخ هنر، ۴- تولید محصول هنری و ۵- نقد هنری. این مباحث، مهم‌ترین عناصر آموزش هنر از دوره‌ی ابتدایی تا دانشگاه هستند و بنابر سطح آموزش و متناسب با سنین آموزشی، باید مطرح شوند.

۱- زیباشناسی: از آن‌جا که هنر مبتنی بر شناخت زیبایی و آفرینش زیبایی است، خلاقیت، ابداع و آفرینش یک اثر زیبای هنری، جز با شناخت مفهوم جمال و زیباشناسی میسر نمی‌شود. با بیان زیبای واقعیت‌ها و نیز بیان واقعیت‌های زیبا و گاهی خلق زیبایی‌ها و ظرافت‌هایی که حتی وجود خارجی ندارند و به چشم سر نیز نمی‌توان آن‌ها را مشاهده کرد، هنر از مرحله‌ی تقلید از طبیعت هم فراتر می‌رود.

این‌گونه است که همه‌ی هنرها، کمال خود را از یک زیبایی آرمانی می‌گیرند؛ این زیبایی از آن‌چه در طبیعت یافت می‌شود، بالاتر است. یک شیء تا زمانی که نوعی نظم، انسجام، تقارن، توازن، هماهنگی و تناسب بین اجزاء آن نباشد و در پدید آمدن آن، حساب، دقت و ملاحظات ظریفی انجام نگرفته باشد، زیبا به نظر نمی‌آید.

انسجام و توازن موجود در یک دست‌نوشته‌ی زیبا، آن را از دست‌نوشته‌ای که با خط بد نوشته شده است، ممتاز می‌کند. در خطوط منقش و نقش‌های مکرر یک محراب تقارن و توازن، توزیع رنگ، خط و سطح‌های متناسب و مکرر را مشاهده می‌کنیم. آیا تکرار موزون، زیبایی آفرین نیست؟

آیا هماهنگی اجزاء یک شکل، حسّ زیباشناسی و زیباجویی ما را ارضا نمی‌کند؟ طبیعت زیباست؛ جمال در متن وجود و چهره‌ی هستی پخش شده است؛ گاه در یک لحظه، روح انسان با روح هستی رابطه برقرار می‌کند و این دو جذب یک‌دیگر می‌شوند و زیبایی در وجود انسان جای می‌گیرد و او را به خود می‌کشد.

انسان، خود، زیباترین آفریده‌ی خداوند است و خداوند عالم را در زیباترین صورت ممکن آفریده و در آن صورت‌گیری کرده است: «هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِي الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى» (حشر/۲۴) و شما را او تصویر کرد و صورت بخشید و به بیان دیگر، صورت شما را خلق کرد؛ آن هم نه به هر صورتی بلکه به زیباترین صورت‌ها، «خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَهُمْ فَاَحْسَنَ صَوْرَهُمْ» (تغابن/۳) یعنی، شما را در بهترین و زیباترین صورتی که برتر از آن ممکن نیست، آفریده است. حال، انسان که خود برترین و زیباترین آفریده‌ی خداوند است، به طریق فطری به دنبال زیبایی است و هنرمند نیز معانی را در بهترین صورتی که برای او امکان دارد، ایجاد می‌کند.

به تعبیری، مفهوم تربیت هنری که به هنر خلاق مربوط می‌شود می‌تواند به فرایند رشد تیزبینی سرعت ببخشد و حساسیت فرد را نسبت به زیبایی افزایش دهد.

در طبیعت، هزاران نوع زیبایی وجود دارد. شاید گروهی از افراد، فقط از گل، بوی خوش را درک کنند؛ در صورتی که کسانی که چشمشان زیبایی را درک می‌کند، زیبایی گل را بیش از بوی خوش آن درک می‌کنند و برای آن اهمیت بیشتری قائل‌اند. ما در طبیعت محسوس با هزاران نوع زیبایی روبه‌رو هستیم؛ زیبایی گل‌ها، درخت‌ها، کوه‌ها، آسمانی که بالای سرماست، سپیده‌دم، طلوع آفتاب، شفق و ...

علاوه بر حسّ بینایی، هر یک از حواس، نوعی از زیبایی را درک می‌کند. اساساً مصداق خوب در هر حس، درک زیبایی توسط آن حس است؛ خوب از منظر حسّ بینایی، یک منظره‌ی زیبا، از منظر حسّ شنوایی صدای زیبا، از منظر حسّ لامسه، لمس کردن بافتی زیبا، از منظر حسّ چشایی، یک مزه‌ی مطبوع، و از منظر حسّ بویایی یک بوی خوش است. همان‌طور که استاد مرتضی مطهری در کتاب «اهتزاز روح» اشاره کرده است، بیشتر مردم، زیبایی‌های محسوس را درک می‌کنند اما زیبایی‌های نامحسوس و معنوی بسیاری نیز وجود دارد که به قوه‌ی خیال انسان مربوط می‌شود.

زیبایی‌ها، چه آن‌ها که در نمایشگاه طبیعت‌اند و چه آن‌ها که محصول فکر و ذوق انسانی‌اند، از دیدگاه اسلام محبوب و مطلوب‌اند و همه، مستند به خدا هستند. آیه‌های متعددی در قرآن مجید زیبایی‌ها را به خدا نسبت می‌دهند و حتی محروم ساختن مردم از زیبایی‌ها را نکوهش می‌کنند:

«قل من حرم زينه الله التي اخرج لعباده...» (اعراف/۳۲) در این آیه، کلمه‌ی اخراج بیانگر این نکته است که خداوند در قرآن مجید زیبایی‌های محسوس، معقول و معنوی را تذکر می‌دهد و آن‌ها را در برابر دیدگان سر و جان انسان، به تصویر می‌کشد. پس از اولین قدم، آشنا کردن کودکان با زیبایی‌های محسوس موجود در طبیعت باعث شادی و آماده شدن آن‌ها برای شناخت زیبایی‌های معقول و معنوی می‌شود؛ در نتیجه، کودکان می‌توانند یافته‌های خود را به زیباترین شکلی که برایشان امکان دارد، در آثار خود نمود بخشند. براین اساس، آشنا کردن کودکان با زیبایی‌ها و توجه به طبیعت^۱ به عنوان یکی از آیات و نمونه‌های زیبایی، اهمیت دارد و باعث تقویت حس زیباشناسی و زیبادوستی در آن‌ها می‌شود و آن‌ها را از زشتی‌ها دور می‌کند.

۲- ارتباط با طبیعت : طبیعت با همه‌ی اجزاء و در همه‌ی نشانه‌هایش زیباست، طبیعت برای همه زیباست. کودک، جوان و پیر، روستایی و شهری، عالم و هنرمند و ...، همه و همه، طبیعت را دوست دارند و آن را در نهایت کمال، می‌شناسند.

طبیعت برای انسان، کمال است؛ نهایت زیبایی است و منبع الهام است. هوایی که استنشاق می‌کنیم، آبی که می‌نوشیم، گلی که می‌بویم، خورشیدی که غروب می‌کند، پرنده‌ای که در پرواز است و ...، از نظامی تبعیت می‌کنند که ما هم جزئی از آن هستیم و در آن مشارکت داریم. همه‌ی این وابستگی‌ها نشانه‌ی ارزشمند بودن طبیعتی است که با تمامی نیش و نوشش، همیشه پویاست و نیرویی را در بطن خود دارد. این نیرو که بر تمامی پدیده‌ها و روابط انسان با آن‌ها حکومت دارد، آن نظم عالی است که انسان به عنوان جزئی از کل نظام هستی، وابسته به آن و متأثر از آن است؛ بین انسان و طبیعت تعاملی درونی، پویا و متوازن و ارتباطی پیوسته وجود دارد؛ این، همان نیرویی است که در فرهنگ و هنر نیز می‌توان آن را دریافت.

آمیختگی با طبیعت و تأثیرپذیری از آن، در زندگی و آثار انسان هویدا است. ساخته‌های بشری از آغاز تاکنون از طبیعت الهام گرفته‌اند. انسان با دقت در محیط پیرامون خود، به نکات و ظرایفی دست یافته و توانسته است به اختراعات و ابداعات تازه‌ای دست یابد. پس، توجه به طبیعت و دقت در مشاهده‌ی آن^۲ و دیدن آن‌چه در اطراف ماست، بر یادگیری و تجربه‌های ما تأثیر بسیار مهمی دارد.

۱- به ارتباط با طبیعت در صفحه‌ی ۳۳ مراجعه شود.

۲- مشاهده، استفاده از تمامی حواس در شناخت یک پدیده است، به بیان دیگر، هر چیزی را که با چشم می‌بینیم، با سایر حواس نیز شناسایی می‌کنیم و برای شناخت آن‌ها از تجربه‌های قبلی نیز کمک می‌گیریم.

«و جعلنا الليل والنهار آيتين فمحونا آية الليل وجعلنا آية النهار مبصرة» (اسراء ۱۲)
و گردانیدیم شب و روز را در دو نشانه و آیت؛ پس محو کردیم آیت شب را و گردانیدیم آیت روز را روشنی بخش و نوردهنده ی چشم.

و فی الارض آیات للموقنین (ذاریات ۲)
و آن چه در زمین است، نشانه هایی است برای کسانی که یقین آوردند.
ان فی السموات و الارض لآیات للمومنین (جاثیه ۳)
و به راستی، در آسمان ها و زمین برای مؤمنان نشانه هایی هست.
و فی خلقکم و ما یبث من دابه آیات لقوم یوقنون (جاثیه ۴)
در آفرینش شما آدمیان و انواع بی شمار حیوان (با خلقت های عجیب) که در روی زمین پراکنده اند هم آیات و براهین قدرت حق برای اهل یقین آشکار است.

شناخت پدیده های طبیعی و پرورش حساسیت حواس، زمینه ی مناسبی را برای فعالیت هنری ایجاد می کند و ایجاد حساسیت و شناخت در ذهن کودکان، زمینه های رشد و خلاقیت را فراهم می آورد.
طبیعت یکی از مهم ترین منابع الهام برای انسان است و هنرمندان در طول هزاران سال، با الهام گرفتن از طبیعت، آثار بسیار متنوعی به وجود آورده اند. آن ها فقط در چند دوره ی بسیار کوتاه به دوباره سازی دقیق طبیعت در آثار هنری خود اقدام کرده اند اما به طور عام، طبیعت را به گونه ای تفسیری می دیده اند؛ از این رو، در شکل آن تغییراتی به وجود آورده، آن را دگرگون ساخته و به گونه ای دیگر بیان کرده اند.

زمانی که ما به طبیعت نگاه می کنیم؛ در پیچیدگی عناصر آن گم می شویم؛ پس باید بتوانیم آن چه را می بینیم، درک و خلاصه کرده و اجزای پیچیده ی آن را حذف کنیم. با تفکر و تعمق در طبیعت، می توانیم ویژگی های محیط اطراف خود را بشناسیم و فقط، ظاهر آن را ملاک قرار ندهیم. واقعیت طبیعت نه در ظاهر آن، بلکه در باطنش نهفته است. برای آن که بتوانیم به باطن طبیعت پی ببریم، باید با طبیعت آشنا شویم، با آن ارتباط حسی برقرار کنیم و عواملی را که در زیبایی آن مؤثرند، بشناسیم. در طبیعت، ارتباط منظم بین اجزا، وحدت کل را به وجود می آورد. حکیم ابوعلی سینا در بیان نظم هستی می گوید:

— «جنبه ی کمیت عناصر، ایجاد کثرت می کند و جنبه ی کیفیت آن ها، همین کثرت را به وحدت بازمی گرداند.»

ذهن ما قادر نیست مجموعه‌ای فاقد نظم را درک کند؛ پس یکی از اهداف، یافتن نظم است؛ زیرا از این طریق به درک بهتر پدیده‌ها نائل می‌شویم.

در طبیعت، قرار گرفتن عوامل بصری در کنار یک‌دیگر زیبایی می‌آفریند. وجود وزن یا ریتم (مانند حرکت شب و روز، ضربان قلب و ...)، تنوع در گونه‌ها (مانند انواع برگ‌ها، پرندگان و ...)، تضاد (مانند نور با تاریکی و ...)، بافت (مانند زبری، نرمی و ...)، تناسب (مانند کوچکی و بزرگی اندازه‌ها و ...)، شکل (مانند دایره و ...)، ترکیب (مانند قرار گرفتن چند جزء در کنار هم و ساختن یک کل و ...)، تناسب و هماهنگی مانند رابطه‌ی جزء با کل در یک شکل یا نقش و تقارن (مانند تکرار یک نقش و ...)، از نشانه‌های زیبایی در طبیعت است.

گرایش به تقارن و پدیده‌های هماهنگ و منظم، یکی از باستانی‌ترین و مداوم‌ترین جنبه‌های تاریخ تمدن انسانی است. اعتقاد انسان به تقارن و هماهنگی بین پدیده‌ها و تلاش برای رسیدن به پدیده‌های متعادل، متقارن و هماهنگ، در همه‌ی شاخه‌های معرفت، هنر و صنعت پدیدار است.

ترکیب قرینه، معرف زمان و محیط ذهنی آرام، متعادل و موزون است و به همین سبب، این نوع ترکیب بیشتر در زمان‌ها و جامعه‌هایی که دارای این ویژگی‌ها بوده‌اند، طرح شده است. شاید کمتر تمدنی را بتوان یافت که بیش از ایرانیان - طی تاریخ - به تقارن و هماهنگی توجه و گرایش داشته باشند. طبیعت را نه فقط در جنگل، بیابان، پارک، فضای سبز و ... بلکه در پدیده‌های مختلف می‌توان دید و توجه دیگران را نیز به آن جلب کرد. با آوردن یک گلدان یا یک حیوان خانگی به کلاس درس یا حتی با اشاره به انسان به عنوان زیباترین آفریده‌ی خداوند می‌توان کودکان را به شناخت ابعاد گوناگون طبیعت برانگیخت؛ زیرا تمامی مظاهر زیبایی طبیعت را در وجود انسان می‌توان یافت.

فعالیت‌های مناسب هنری در ارتباط با طبیعت و با الهام گرفتن از طبیعت، ضمن افزایش حساسیت هنری در کودکان، آن‌ها را نسبت به طبیعت و زیبایی‌ها و ویژگی‌های آن حساس می‌کند و باعث لطافت بیشتر روحیه‌ی آنان می‌شود. کودکان می‌توانند از عناصری چون شکل، رنگ و صدا برای ایجاد ریتم، بافت، تناسب، تعادل، تقارن و دیگر ویژگی‌های طبیعت در آثار هنری خود بهره گیرند.^۱

۳- آشنایی با تاریخ هنر: در جریان تربیت هنری، کودکان با فرهنگ و هنر ایرانی آشنا می‌شوند. آن‌ها آثار هنری و تاریخی و نیز آداب و رسوم و سنت‌های پسندیده‌ی کشور خود را در قالب آشنایی با میراث فرهنگی و هنری ایران می‌شناسند.^۲

۱- برای آشنایی بیشتر، به بخش‌های نقاشی، کاردستی و تربیت شنوایی مراجعه شود.

۲- در دوره‌های بعد، «تاریخ هنر» شامل آشنایی با فرهنگ و هنر ایران و جهان است.

فردوسی، فرهنگ را به معنای دانش و هنر و مترادف با آن‌ها می‌داند.

ز دانا بپرسید پس دادگر	که فرهنگ بهتر بود یا گهر؟
چنین داد پاسخ بدو رهنمون	که فرهنگ باشد ز گوهر، فزون
که فرهنگ، آرایش جان بود	ز گوهر سخن گفتن، آسان بود
گهر بی‌هنر، زار و خوار است و سست	به فرهنگ، باشد روان تندرست

واژه‌ی فرهنگ در «قابوس‌نامه» (از آثار قرن پنجم) مترادف با هنر و به معنای آموختن و به‌کار بستن آمده است: «وتن خویش را بعث کن به فرهنگ و هنر آموختن، چیزی که ندانی بیاموزی و این تو را به دو چیز حاصل شود؛ یا به کار بستن آن چیز که دانی یا به آموختن آن چیز که ندانی...» در کتب لغت، معانی متعددی برای فرهنگ ذکر شده است؛ مثلاً در «برهان قاطع» آمده است: «بر وزن و معنی فرهنگ است: علم و دانش و عقل، ادب و بزرگی و سنجیدگی...»

تعریف فرهنگ در علوم مختلف با تعابیر مختلف آمده است. تایلر، فرهنگ را این‌گونه بیان کرده است: «فرهنگ مجموعه‌ی پیچیده‌ای از معارف، معتقدات، هنرها، صنایع، فنون، اخلاق، قوانین، سنن و بالاخره تمامی عادات و رفتار و ضوابطی است که فرد به‌عنوان عضو از جامعه‌ی خود فرامی‌گیرد و در برابر آن جامعه، وظایف و تعهداتی برعهده دارد.»؛ یعنی، مجموعه‌ای که نتیجه‌ی فعالیت‌ها و ابداعات شخص اونیست بلکه به عنوان میراث گذشتگان، از راه فراگیری مستقیم و غیرمستقیم به او منتقل می‌شود.

اتوکلاین برگ می‌گوید: «فرهنگ به معنای موفقیت هنری و فکری متعالی است؛ توسعه‌ی علم و هنر و ادبیات و فلسفه، بیانگر نبوغ یک ملت است و شامل همه‌ی چیزهایی است که فرد به‌عنوان عضو جامعه از آن کسب می‌کند.»

بشر برای این که محیط طبیعی را برای زیستن آماده کند و از منابع و نعمت‌های پیرامون خویش بهره‌مند شود، وسایل آسایش خود را فراهم آورد و عوامل نارضایتی خویش را از میان بردارد، قرن‌ها و قرن‌ها تلاش کرد؛ اندیشید، ابزار ساخت و به اکتشاف و اختراع دست زد. او حاصل این تجربه‌ها، دست‌آوردها، اکتشاف‌ها و مهارت‌ها را به فرزندان خود سپرد و آنان نیز به سهم خود، این میراث را تغییر دادند، از آن کاستند و بر آن افزودند و آن را به نسل بعد سپردند. دانشمندان علوم اجتماعی این میراث را «فرهنگ» می‌نامند.

برای همه‌ی کسانی که به‌نحوی با میراث فرهنگی سروکار دارند، وظیفه‌ی مقدری وجود دارد

و آن، اندیشیدن درباره‌ی گذشته است. اسلام، خواندن سه کتاب را برای دستیابی به حقیقت به مسلمانان توصیه می‌کند: کتاب وحی، کتاب گذشته (تاریخ) و کتاب طبیعت (مهدی حجت، ۱۳۸۰). به قول یکی از مورخان ایرانی، در حقیقت هیچ چیز مانند طبیعت، که در همه‌جا انسان را احاطه کرده است و مانند گذشته، که هم‌چون سایه همه‌جا او را دنبال می‌کند، کنجکاوای انسان را بر نمی‌انگیزد. به قول «هوسیون»، ما نمی‌دانیم کجا هستیم، مگر آن که بدانیم کجا بوده‌ایم؛ به عبارت دیگر، ما چیزی جز گذشته نیستیم. اگر کمان حیات ما نیروی پرتاب به‌سوی آینده را ذخیره دارد و جهتی را برای این پرتاب در نظر گرفته است، این توان و جهت، محصول کارهایی است که تاکنون انجام داده‌ایم. شاید بهتر باشد بگوییم که انسان، چیزی جز گذشته‌ی خود نیست. البته نگاه ما به گذشته، برای آموختن از آن است و مطالعه‌ی وقایع گذشته، قدرت رویارویی انسان را با رویدادهای جاری و آینده افزایش می‌دهد (مهدی حجت، ۱۳۸۰).

میراث از ریشه‌ی ارث، به هر چیزی که از گذشتگان، نیاکان و پدران به ما رسیده باشد، از آب، ملک، خانه و ... تا خلق و خوی و مظاهر فیزیکی و کالبدی که از طریق وراثت از نسلی به نسل دیگر می‌رسد، اطلاق می‌شود. البته آن‌چه ما از گذشتگان به ارث می‌بریم، صبغه‌ی فرهنگی ندارد و تنها آن چیزی را که فرهنگ و عوامل فرهنگی در ساختار آن‌ها مؤثرند، میراث فرهنگی می‌نامیم. آثار به‌جای مانده از گذشته، گاه جنبه‌ی مادی و ملموس دارد و گاه دارای وجوهی غیرملموس و معنوی است. ارزش آثار در ارائه‌ی بیشترین اطلاعات معتبر تاریخی غیرقابل انکار است. توصیفات تاریخی شفاف نیستند؛ همه‌ی آن‌چه را وجود داشته است، نشان نمی‌دهند و همه‌ی اطلاعات مورد نیاز را نمی‌توانیم از آن‌ها به‌دست آوریم. هم‌چون جزئیاتی درباره‌ی کیفیت زندگی انسان و بیشتر اطلاعات جدید در مورد محیط طبیعی (زیست بوم) نسل‌های گذشته که در نتیجه‌ی پژوهش‌های باستان‌شناسی به‌دست آمده‌اند. آثار تاریخی، تنها، عامل ارائه‌ی اطلاعات نیستند بلکه به کمک آن‌ها انسان می‌تواند با نیاکان خود، ارتباط عاطفی برقرار کند؛ نقشی که شاید هیچ عنصر دیگری نتواند برعهده گیرد. این نقش، در روان آدمی جایگاهی خاص برای میراث فرهنگی پدید می‌آورد؛ از این‌رو، توجه به میراث فرهنگی در همه‌ی جوامع اهمیت می‌یابد. در حقیقت میراث فرهنگی، هویت و شناسنامه‌ی هر قوم و ملت است و نشان می‌دهد که آن قوم و ملت چگونه زیسته و در شکل‌گیری تمدن بشری، چه نقشی داشته است.

آثار به‌جامانده از گذشتگان، ارزش‌های فرهنگی و هنری بسیاری دارند. این آثار در رشد و تعالی حیات امروز و فردای انسان مفید و مؤثرند؛ انسان ساز و عبرت‌آموزند و «میراث فرهنگی»

نامیده می‌شوند.

آثار باستانی و اشیایی را که به رغم گذشت سالیان دراز از زمان تولد و شکل‌گیریشان، به علت وجود مادی، عینی و پایدارشان، هنوز در برابر دیدگان ما هستند و به‌جای مانده‌اند، «میراث فرهنگی و هنری مادی» می‌نامیم. این گروه از آثار و اشیاء، به دو بخش منقول و غیر منقول تقسیم می‌شوند.

بیشتر ارزش‌های تاریخی و هنری بر آثار مکتوب، آثار و اشیای تاریخی و هنری، بناها و محوطه‌های باستانی و تاریخی مرتبط است و آثاری مانند معماری، شهرسازی و ... را شامل می‌شود. علاوه بر آثار ملموس و مادی، میراث فرهنگی غیر ملموس و معنوی هم بسیار اهمیت دارد. این آثار، مجموعه‌ی مظاهری هستند که گرچه وجود خارجی ندارند اما جلوه‌های مادی آن‌ها درک‌شدنی و در دسترس است؛ مانند: زبان، باورها، اعتقادات، و آداب و رسوم.

بنابراین، هنگامی که از میراث فرهنگی صحبت می‌شود، تنها، آثار و اشیای قدیمی موجود در خانه‌ها یا موزه‌ها مدّ نظر نیست. میراث فرهنگی شامل تمامی تفکرات، اعتقادات، آداب و رسوم، زبان و هنر در طی زمان است و حتی انسان‌ها را که حامل دانش و فرهنگ موروثی نیاکان خود هستند و در طول زمان، آن را محفوظ داشته و به کمال رسانده‌اند، شامل می‌شود. میراث فرهنگی که گنجینه‌ای از دانش‌ها، مهارت‌ها، فنون، عواطف، زیبایی‌ها و هنرهاست، می‌تواند ما را آموزش دهد، الهام‌بخش اندیشه و کار هنری ما و آیندگانمان باشد و نیز، به ما در رسیدن به ایده‌ها و آثار جدید علمی و هنری کمک کند.

عامل دیگری که بر الهام و ابداع آثار هنری در ایران، به‌ویژه در دوره‌ی اسلامی تأثیر بسیاری داشته، ارتباط هنرمندان با ادبیات است. ادبیات به عنوان یکی از منابع اصلی، در شکل‌گیری انواع هنرها و انتقال معانی و تعبیر مختلف فرهنگی به هنرمندان همواره مورد توجه ویژه بوده است.

به همین علت، باید کودکان با انواع هنرهای مرتبط با ادبیات از جمله شعر و قصه آشنا شوند، چگونگی برقراری ارتباط با ادبیات و الهام گرفتن از آن را در تلفیق رشته‌های هنری چون نقاشی برای قصه، داستان، شعر و ... نمایش، یاد بگیرند و به ایده‌ها و تولید آثار هنری دست یابند.

تمامی این مباحث در شیوه‌های بیان هنری، بروز می‌کند؛ یعنی، کودکان با نقاشی کردن، قصه گفتن و شعر خواندن، حجم ساختن و نمایش بازی کردن و ... به تولید هنری دست خواهند یافت. هر یک از این فعالیت‌های هنری ابزاری خاص خود دارند. در یک تولید هنری، گاه از رنگ، گاه از خط و نقش و زمانی از کلام، نغمه و حرکت استفاده می‌شود و دانش‌آموزان باید با این ابزار و

شیوه‌های استفاده از آن‌ها آشنا شوند.

۴- تولید محصول هنری: کودکان، تخیلات (دنیای خیال) خود را با استفاده از ابزار و مواد گوناگون به صورت اثر هنری ارائه می‌کنند. آن‌ها در فرایند فعالیت هنری، راه‌های مناسب‌تری را کشف می‌کنند و علاوه بر عرضه‌ی محصولی تازه، به بیان هنری نیز دست می‌یابند، بدین ترتیب، بین ابزار، اشیاء، تفکرات، احساسات و تخیلات خود ارتباطی تازه برقرار می‌سازند و به پدیده‌ها و اشیای پیرامون خود، نگاهی متفاوت پیدا می‌کنند. این‌گونه است که کودک با انواع صورت‌های خیالی دیداری، شنیداری و ... خیال‌پردازی می‌کند و با ابتکار خود، به ابداع و خلق آثار تازه‌ای دست می‌زند.

خیال‌پردازی یکی از ویژگی‌های کودکان است. آن‌ها در عالم خیال، دنیایی را برای خود می‌سازند که هنرمندان بزرگ در آرزوی بازگشت به این دنیای خیالی‌اند.

زندگی کودکان بین واقعیت و خیال نوسان دارد. نقش تخیل را در حرف‌ها، بازی‌ها، نقاشی‌ها و حتی کاردستی‌های آن‌ها به‌خوبی می‌توان دید. این تخیلات که بیانگر نیازها، تمایلات و آرزوها، مشکلات و ناکامی‌های کودکان است، در بروز خلاقیت‌های آنان و کاهش برخی مشکلاتشان نقش مؤثری دارد.

انسان به‌واسطه‌ی نیروی عقل و تخیل، قدرت آفرینندگی و ابتکار دارد و مظهر خلاقیت و ابداع الهی است. او ذاتاً به نوآوری علاقه‌مند است و از این‌رو، تربیت هنری باید در جهت بروز و رشد این ودیعه‌ی الهی باشد.

در تربیت هنری، کودکان با ابزار و مواد رشته‌های هنری آشنا می‌شوند و شیوه‌های مقدماتی کاربرد آن‌ها را می‌آموزند. سپس، در مسیری قرار می‌گیرند که به کمک تخیل، احساس و تفکر خود، موضوع، ابزار، مواد و شیوه‌ای را انتخاب کرده و مطابق ذوق و سلیقه‌ی خود، طی فرایندی اثر هنری را تولید می‌کنند اما نباید انتظار داشت که همیشه این فرایند به تولید و ارائه‌ی یک محصول نهایی ختم شود. بنابراین، به منظور ایجاد فرصت برای بروز خلاقیت در کودکان، باید آن‌ها را در یافتن راه مناسب بیان هنری آزاد گذاشت و از دادن الگوها، نقش‌ها، رنگ‌ها و حرکت‌های از پیش تعیین شده، اجتناب کرد.

۵- نقد هنری: در پایان هر فعالیت هنری، لازم است کودکان را تشویق کنیم که درباره‌ی فعالیت و اثر هنری خود توضیح دهند و دانش‌آموزان دیگر نیز آن‌چه را می‌بینند، بیان کنند؛ به این ترتیب، مقدمات آشنایی با نقد و تجزیه و تحلیل هنری فراهم می‌شود.

در فرهنگ‌نامه‌ی ادبی فارسی آمده است که نقد در لغت به معنای جدا کردن سره از ناسره و شناخت خوب از بد است و در اصطلاح ادبی، فنی است که به توصیف و تجزیه و تحلیل آثار ادبی و هنری و سنجش جنبه‌های کمی و کیفی و ماهوی آن‌ها می‌پردازد. هدف نهایی نقد، داوری کردن یا دادن معیارهایی برای داوری است. منتقد، علاوه بر سنجش ارزش‌ها و عیب‌های اثر، نکته‌های نهفته و ناگفته‌ی آن اثر را بیان می‌کند و توضیح می‌دهد و از این نظر، در پرورش ذوق و سلیقه‌ی هنر دوست یا خواننده، مؤثر است.

بنابر آن‌چه گفته شد، توصیف و توضیح فعالیت هنری انجام شده یا محصول ارائه شده در این برنامه بسیار مورد توجه بوده است. دانش‌آموز فعالیت هنری یا محصول ارائه شده را توضیح می‌دهد و معلم می‌تواند در بیان موضوع به او کمک کند. توصیف موضوع و داستان کار عملی و نیز شیوه‌ی اجرای آن توسط دانش‌آموز، مهم‌ترین بخش از وارد شدن به حوزه‌ی نقد هنری است. البته مسئله‌ی مهم این است که بیش از هرجیز، نکته‌های مثبت و پسندیده‌ی فعالیت‌ها و آثار هنری دانش‌آموزان مورد تشویق قرارگیرد.

اصول برنامه‌ی درسی هنر

در طراحی و تدوین برنامه‌ی درسی هنر، هشت اصل مدنظر قرار گرفته است. این اصول به شرح زیر تعریف شده‌اند.

۱- برخورداری درس هنر از جایگاهی مستقل و تعریف شده؛ درس هنر، در ردیف هفتم جدول مواد درسی دوره‌ی ابتدایی قرار گرفته است. به این اعتبار، در پایه‌های اوّل و دوم، هفته‌ای دو ساعت و در پایه‌های سوم، چهارم و پنجم، در یک هفته دو ساعت و در یک هفته، یک ساعت به درس هنر اختصاص دارد. در این دو ساعت، برنامه‌ی درسی هنر در کلاس‌ها اجرا می‌شود.^۱

معلم به تناسب شرایط کلاس و مدرسه‌ی خود، برنامه‌ی این دو ساعت را تنظیم می‌کند اما از آن‌جا که فعالیت هنری باعث شادی و نشاط بچه‌ها می‌شود و آن‌ها را برای یادگیری درس‌های دیگر آماده می‌کند، توصیه می‌شود که این درس، در دو روز مجزا و در ساعت دوم قرار گیرد، به جز برای فعالیت‌هایی که طولانی است و به دو ساعت پشت سر هم نیاز دارد.

۱- مصوبه‌ی بانصد و هفتادمین جلسه‌ی شورای عالی آموزش و پرورش، مورخ ۷۳/۵/۱۳، در مورد ساعت کار هفتگی مدارس دوره‌ی ابتدایی.

جدول دروس دوره ی ابتدایی

ردیف	عنوان درس ها	ساعت در هفته			
		کلاس اول	کلاس دوم	کلاس سوم	کلاس چهارم
۱	قرآن	۱	۲	۲	۲
۲	تعلیمات دینی	—	۲	۲	۲
۳	زبان آموزی	۱۱	۸	۸	۷
۴	مطالعات اجتماعی	—	—	۲	۲/۵
۵	ریاضیات	۵	۵	۴	۴
۶	علوم تجربی و بهداشت	۳	۳	۲/۵	۳
۷	هنر	۲	۲	۱/۵	۱/۵
۸	تربیت بدنی	۲	۲	۲	۲
جمع				۲۴ ساعت	

۲- جامعیت محتوایی؛ درس هنر از تنوع رشته های هنری برخوردار است. در این درس، رشته های نقاشی، کاردستی، تربیت شنوایی، قصه و نمایش در کنار هم قرار گرفته اند. این رشته ها علاوه بر داشتن عناصر مشترکی چون زیبایی، هر یک مبانی، زبان و کارکردهای ویژه ی خود را دارند. انتخاب و سازماندهی فعالیت های هنری به گونه ای است که زمینه ی مساعدی را برای تجربه های مستقیم و دست اول در هر رشته و بهره گیری از مواهب و آثار آن، با در نظر گرفتن تفاوت های فردی و محیطی دانش آموزان فراهم می آورد و دانش آموزان را ضمن انجام دادن فعالیت های مربوط به هر رشته، با میراث فرهنگی و هنری خود آشنا می کند.

۳- انعطاف پذیری؛ محتوای درس هنر، در رشته های مختلف طراحی شده است. نگاهی به گذشته ی تاریخی ایران اسلامی، وسعت جغرافیایی و تنوع قومی و فرهنگی آن نشان می دهد که هنرهای بومی متعدد و متنوعی در مناطق مختلف وجود دارد. معلم ها، دانش آموزان، کلاس های درس و مدرسه ها نیز در همه جا یکسان نیستند.

از آن جا که رویکرد این برنامه ی درسی «تربیت هنری» است، بچه ها با کسب تجربه های آن می توانند هنرمندانه زندگی کردن را یاد بگیرند. در درس هنر، بخش هایی به عنوان فعالیت های یادگیری تنظیم شده است. اجرای مو به موی همه ی فعالیت ها در هیچ جا اجباری نیست. معلم،

امکانات، وسایل، ابزار و مواد در دسترس، خواسته‌ها و توانایی‌های دانش‌آموزان و فضای کلاس و مدرسه را می‌شناسد. پس، با نگاهی دقیق به تعدد و تنوع رشته‌ها، فعالیت‌های یادگیری، کارکردها و نقش اولیه‌ی فعالیت‌های هنری، با در نظر داشتن رویکرد برنامه، حفظ اصول و برای رسیدن به اهداف آن، طراحی آموزشی^۱ هر جلسه‌ی درس خود را انجام می‌دهد. دانش‌آموزان با هم تفاوت‌هایی دارند؛ این تفاوت‌ها در علاقه‌ها و نیازها، توانایی‌های ذهنی و جسمی و حتی هوش آنان است. بعضی از آن‌ها همه‌ی فعالیت‌های هنری را به‌خوبی انجام می‌دهند، از همه‌ی آن‌ها لذت می‌برند و شادمان می‌شوند اما بعضی دیگر، فقط در یک یا چند رشته فعال‌اند و مایل‌اند که بیشتر به انجام دادن آن‌ها بپردازند. این علاقه و توانمندی ممکن است در موقعیت‌های مختلف نیز متفاوت باشد.

بنابراین، اگرچه ترتیب دادن برنامه‌های متنوع، ایجاد فرصت‌های متعدد برای فعالیت‌های هنری و تشویق دانش‌آموزان به مشارکت فعال در همه‌ی فعالیت‌های یادگیری، زمینه‌ی رشد هوش‌های چندگانه‌ی آنان را فراهم می‌آورد، اعتماد به نفس را در آنان تقویت می‌کند و آن‌ها را یاری می‌دهد تا توانایی‌های خود را بشناسند و رشد دهند و در فرایند تولید آثار هنری موفق شوند اما به این معنا نیست که دانش‌آموز مجبور است کاری را که دوست ندارد، انجام دهد. او در انتخاب موضوع فعالیت، وسایل، ابزار و مواد، چگونگی طی فرایند فعالیت هنری، محل نشستن، انتخاب شریک و ... نسبتاً آزاد است و در قبال این آزادی، مسئول انجام دادن به موقع فعالیت‌هایش است. لازم است معلم در تصمیم‌گیری و شناخت مسئولیت‌ها به او کمک کند و همواره پاسخ‌گوی پرسش‌هایش باشد. این آزادی و حق انتخاب دانش‌آموز، شور و هیجان لازم برای انجام دادن فعالیت و حفظ نظم و انضباط را در او ایجاد می‌کند. دانش‌آموز این امور را به‌خوبی انجام می‌دهد و از انجام دادن آن‌ها احساس موفقیت، لذت و رضایت می‌کند.

۴- کودک محوری؛ دانش‌آموزان به‌طور فطری فعال و جست و جوگرند. وقتی شرایطی ایجاد می‌شود که آن‌ها می‌توانند فعال بودن خود را بروز دهند، یعنی بپرسند، کنجکاو باشند، مشاهده کنند، کشف کنند، به مشکل‌گشایی بپردازند، حس کنند، خیال کنند، بیندیشند، خلق کنند و با یک‌دیگر بحث و تبادل نظر کنند، در واقع فرصت یافته‌اند که توانایی‌های طبیعی خود را در فعالیت‌های متنوع یادگیری شکوفا سازند. برنامه‌ی درسی هنر بر «فعالیت دانش‌آموزان» تمرکز دارد. معلم شرایطی را

۱- به بخش طراحی آموزشی ص ۲۲۲ مراجعه شود.

فراهم می‌آورد تا دانش‌آموزان توانایی‌های حسی - حرکتی و قدرت تخیل و تفکر خود را طی فرایند فعالیت و ارائه‌ی یک محصول هنری بیان کنند و ارتقا بخشند. معلم با دقت در گفت‌وگوهای خود با دانش‌آموزان و مشاهده‌ی رفتار آنان در کلاس، از علائق، تمایلات و تجربه‌هایشان آگاه می‌شود و درمی‌یابد که هر یک از آنان، چگونه مفاهیم را یاد می‌گیرند و مهارت‌ها را کسب می‌کنند؛ در نتیجه، او خواهد توانست برای هر جلسه‌ی درس هنر برنامه‌ای روشن و واضح، متناسب با دانش‌آموزان خود طراحی و اجرا کند؛ به‌طوری که آنان قادر به انجام‌دادن آن باشند و احساس آزادی و حق انتخاب خود را در آن تجربه کنند. معلم در جریان اجرای برنامه، بر کار دانش‌آموزان نظارت کرده و در موارد ضروری آن‌ها را راهنمایی می‌کند. این راهنمایی‌ها بیشتر در مورد ابزار و مواد مورد نیاز برای فعالیت‌های هنری و روش‌های استفاده از آن‌هاست. به مرور زمان، دانش‌آموزان در کاربردها مهارت پیدا می‌کنند و در حد خود به نگرش هنری دست می‌یابند و این همه را در تولید آثار هنری خود به نمایش می‌گذارند.

معلم با برخورد احترام‌آمیز با دانش‌آموزان و توجه به جنبه‌های مثبت، آنان را به تلاش بیشتر و استفاده‌ی حداکثر از استعدادها و خلاقیت‌هایشان تشویق می‌کند. دانش‌آموزان نیز با کسب موفقیت در فعالیت‌های خود، در صدد تکرار همان فعالیت یا مشابه آن برمی‌آیند؛ به این ترتیب، لذت تجربه‌های موفق، باعث اعتماد به نفس، استقلال، احساس مسئولیت، شادمانی و نشاط آنان می‌شود و آن‌ها را برای انجام دادن فعالیت‌های مشکل‌تر و حتی فعالیت‌هایی در زمینه‌های دیگر آماده می‌سازد.

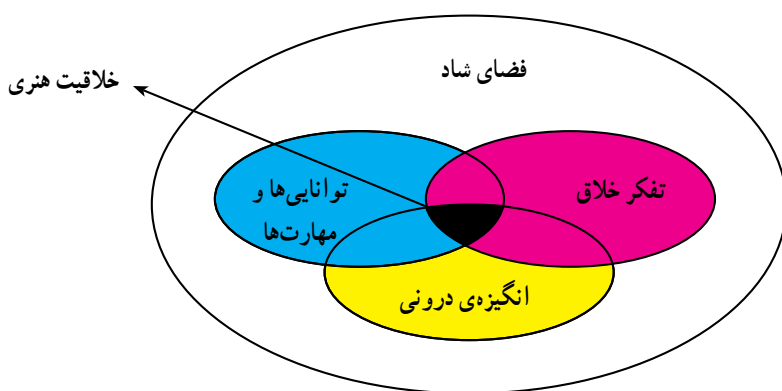
برای تشویق بیشتر دانش‌آموزان، لازم است معلم به تناسب، کارهایی را که آنان انجام داده‌اند، در کلاس و راهروی مدرسه در معرض دید دیگران قرار دهد و مرتب آن‌ها را عوض کند تا همه بتوانند این آثار هنری را ببینند.

۵- پرورش خلاقیت؛ هر انسانی به‌طور نسبی قادر به انجام‌دادن کاری خلاق است. خالق مطلق خداوند است که همه چیز را در زیباترین شکل خلق کرده و همه‌ی هستی، تجلی وجود اوست. خداوند انسان را از همه زیباتر آفریده است، او را جانشین خود بر روی زمین قرار داده و صفات خود را در او به ودیعه نهاده است.

«خلاقیت را تولید یک ایده یا محصولی نو» تعریف کرده‌اند. عناصر خلاقیت نیز دو گونه‌اند؛ برخی از آن‌ها ژنتیکی و برخی اکتسابی یا محیطی و اجتماعی‌اند. کودکان در سنین مختلف انواع متفاوتی از رفتارهای خلاق را نشان می‌دهند اما به‌طور کلی، می‌توان گفت فضایی که کودکان در آن

خلاقیت خود را بروز می‌دهند و میزان خلاقیتی که از خود نشان می‌دهند، به آموزش، تجربه و سطح پرورش فکری و جسمی آن‌ها بستگی دارد.

همه‌ی کودکان از انواع هوش برخوردارند. هوش همراه با آموزش مناسب و کسب تجربه، مهارت‌های لازم برای خلاق بودن را در اختیار آنان قرار می‌دهد. «بزرگ‌ترین کمک معلم در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان، کمک به آن‌ها برای یافتن عوامل مؤثر بر خلاقیت و گسترش آن‌هاست. این عوامل عبارت‌اند از: «توانایی‌های فردی، کسب مهارت‌های انجام دادن کار، انگیزه‌ی درونی، تفکر خلاق و فضای شاد» (ترزا آمابلی، ۱۳۷۷).

— **توانایی‌ها:** لازم است دانش‌آموز توانایی‌های ذهنی و جسمی مورد نیاز و علاقه برای شرکت در فعالیت‌های هنری را داشته باشد.

— **انگیزه‌ی درونی:** علاقه و میل درونی فرد برای انجام دادن کار باعث می‌شود که آن فعالیت را عاشقانه، با کنجکاری و پشتکار انجام دهد و فرایند تولید را تا مرحله‌ی آخر دنبال کند و محصول نهایی را ارائه دهد. معلم می‌تواند انگیزه‌ی درونی دانش‌آموز را با تشویق‌های مناسب در فرایند کار، پایان کار و هنگام ارائه‌ی محصول، تقویت کند.

— **تفکر خلاق:** عاملی است که دانش‌آموز را در پیدا کردن راه‌حل‌های جدید برای انجام دادن کارها و ساختن چیزها و ارائه‌ی راه‌حل‌های نو یاری می‌دهد.

— **فضای شاد:** کلاس هنر همواره با بازی، خنده، شادی و نشاط حاصل از رضایت، خشنودی و موفقیت همراه است و به این ترتیب، همواره بچه‌ها را فعال نگه می‌دارد.

در این کلاس، معلم می‌تواند طراحی آموزشی خود را به گونه‌ای اجرا کند که سه عامل تفکر، توانایی و انگیزه‌های درونی به‌طور هم‌زمان در دانش‌آموزان ایجاد و به گونه‌ای تقویت شوند که محل تلاقی آن‌ها — یعنی خلاقیت هنری — به‌صورت شایسته‌ای شکل گیرد.

۶- تلفیق رشته‌های هنری؛ در برنامه‌ی درسی هنر، رشته‌های مختلفی مانند نقاشی، کاردستی، تربیت شنوایی، قصه و نمایش، آشنایی با میراث فرهنگی و ... طراحی شده است. وجود این رشته‌های متعدد برای برقراری ارتباط حسی و عاطفی با طبیعت و محیط، درک زیبایی‌ها و الهام گرفتن از آن‌ها، پرورش هوش‌های چندگانه و توسعه‌ی تفکر، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. در طبیعت، رنگ‌ها، شکل‌ها، صداها، حجم‌ها، اندازه‌ها و ...، آن‌چنان با هماهنگی و نظمی زیبا در هم آمیخته‌اند که آن‌ها را جدا از هم نمی‌توان درک کرد. در کلاس هنر نیز مجموعه‌ای از فعالیت‌های هنری به گونه‌ای طراحی می‌شوند که یک‌دیگر را تکمیل کنند و در کنار هم زیباتر، لذت‌بخش‌تر، مؤثرتر و بامعناتر جلوه کنند؛ برای مثال، بچه‌ها پس از گوش دادن به یک قصه، درباره‌ی عناصر آن، اوج و پایان قصه گفت‌وگو می‌کنند. سپس، خود را به جای قهرمانان قصه قرار می‌دهند و حرکات و صداها را آن‌ها را تقلید می‌کنند. درباره‌ی قسمتی از قصه که جذاب‌تر بوده و توجه آن‌ها را جلب کرده است، نقاشی می‌کشند و کاردستی درست می‌کنند. اگر کسی در مورد قسمتی از قصه، شعری می‌داند، آن را می‌خواند و بچه‌های دیگر با دست‌زدن او را همراهی می‌کنند. در پایان هر بخش هم، بچه‌ها کارهای یک‌دیگر را می‌بینند و درباره‌ی کار خود برای دیگران توضیح می‌دهند و به توضیحات دیگران در مورد کار خود گوش می‌دهند.

۷- یادگیری مشارکتی؛ دانش‌آموزان از طریق مشارکت فعال در تجربه‌های هنری، با حوزه‌های مفهومی و مهارتی بسیاری مواجه و آشنا می‌شوند و آن‌ها را یاد می‌گیرند. برای جلب مشارکت دانش‌آموزان، باید علاقه، استعداد و نیازهای آنان را در نظر گرفت و به آن‌ها مسئولیت داد تا در برنامه‌ریزی ساعت درس هنر سهیم باشند و اجرای برنامه‌ها و حتی طرح مقررات و اجرای نظم کلاس را بر عهده گیرند.

فعالیت‌های هنری با حواس، تخیل و عواطف دانش‌آموزان ارتباط بسیار نزدیکی دارد. بیان هنری، ابراز عواطف درونی است؛ بنابراین، بهتر است ابتدا فعالیت‌های هنری به صورت فردی انجام شود تا هر یک از دانش‌آموزان، فرصت تجربه‌ی توانایی‌ها و مهارت‌ها، نشان دادن عواطف و هیجانات و بیان احساسات خود را به‌طور مستقل داشته باشد. درضمن، دانش‌آموزان در جریان همین فعالیت‌های فردی به گونه‌های مختلف می‌توانند با هم مشارکت کنند. معلم نیز می‌تواند آن‌ها را تشویق کند که برای انتخاب موضوع فعالیت‌های خود، با هم به گفت‌وگو بپردازند و در توسعه‌ی ایده‌های یک‌دیگر، به هم کمک کنند. حتی با مشاهده‌ی آثار هنری یک‌دیگر، دیدن تصاویر مرتبط با موضوع کار یا آثار هنری نمایشگاه‌ها و موزه‌ها از آن‌ها ایده بگیرند، از ابزار، وسایل و مواد در دسترس، با هم استفاده کنند. در

این تعامل، رشد عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان بهتر صورت می‌گیرد.

در مورد فعالیت‌های گروهی لازم است آزادی و حق انتخاب شریک، برای دانش‌آموزان محترم شمرده شود. تشکیل گروه و تعیین موضوع فعالیت و تقسیم مسئولیت بر عهده‌ی گروه است و معلم بر مشارکت فعال همه‌ی اعضای گروه نظارت کلی می‌کند. لازم است گروه یک نماینده داشته باشد که اثر تولید شده را ارائه کند و چگونگی تهیه‌ی آن را گزارش دهد. پس از تولید اثر هنری نیز بچه‌ها در گروه‌های بزرگ یا کوچک به مشاهده، بررسی و توصیف آثار پردازند و هرکس، علاوه بر این که کار خود را برای دیگران توضیح می‌دهد، درباره‌ی کاری که دوستش انجام داده است، اظهار نظر کند.

از آن‌جا که همه‌ی افراد مسئول حفظ نظم و نظافت کلاس‌اند، در زمان کار و پس از آن، تمیزی خود، تمیزی کلاس، جمع‌آوری و حفظ و نگهداری آثار تولیدشده و ابزار و مواد باقی‌مانده و قرار دادن هر چیز در جای خودش بر عهده‌ی همه‌ی دانش‌آموزان است. حتی لازم است معلم بچه‌ها را توجیه کند که ضمن برقراری فضایی شاد و با نشاط در کلاس، باید مراقب باشند که صدایشان نظم دیگر کلاس‌ها را بر هم نزنند. در همه‌ی این موارد، بهتر است معلم خود الگویی عملی برای بچه‌ها باشد.

۸- پویایی و استمرار؛ اصل انعطاف‌پذیری به‌عنوان عامل درونی بر پویایی و استمرار برنامه‌ی درسی مؤثر است. تحولات، نوآوری‌های هنری و فناوری‌های نوین در روش‌های تولید هنری، نیز در گذر زمان به‌عنوان عوامل بیرونی بر این برنامه تأثیر می‌گذارند. مجموعه‌ی این عوامل، بازنگری در برنامه توسط برنامه‌ریزان و روزآمدشدن آن را به ضرورتی اجتناب‌ناپذیر تبدیل می‌کند.

اهداف برنامه‌ی درسی هنر

مجموعه‌ی اهداف دوره‌ی ابتدایی، در ششصد و چهل و هفتمین جلسه‌ی شورای عالی آموزش و پرورش به تاریخ ۷۹/۲/۲۹ تصویب شده است. این مجموعه، در هشت بخش اعتقادی، اخلاقی، علمی و آموزشی، فرهنگی و هنری، اجتماعی، زیستی، سیاسی و اقتصادی تنظیم و در خرداد ماه ۷۹ به حوزه‌های مختلف ستادی وزارت آموزش و پرورش ابلاغ شده است.

اهداف این برنامه‌ی درسی، هم‌سو با اهداف بخش فرهنگی و هنری، در سه حوزه‌ی دانش، مهارت و نگرش تدوین شده‌اند اما از آن‌جا که هیچ مهارتی بدون دانش و آگاهی ایجاد نمی‌شود و هیچ فعالیتی بدون انگیزه و خواست انجام نمی‌پذیرد، تفکیک کامل این سه حوزه نیز امکان‌پذیر نیست. تفکیک صوری این حوزه‌ها از یک‌دیگر فقط برای سهولت طراحی قسمت‌های دیگر برنامه انجام

شده است.

اهداف حوزه‌ی دانش

- ۱- آشنایی با طبیعت به‌عنوان منبع الهام آفرینش‌های هنری
  - ۲- آشنایی با رشته‌های هنری (نقاشی، کاردستی، تربیت شنوایی، قصه‌گویی و نمایش)
  - ۳- آشنایی مقدماتی با ابزار و مواد هر یک از رشته‌های هنری
  - ۴- آشنایی با میراث فرهنگی و هنری
- اهداف حوزه‌ی دانش، در بخش تربیت هنری تعریف شده‌اند.

اهداف حوزه‌ی مهارت

- ۱- توسعه‌ی مهارت‌های حسی
- ۲- توسعه‌ی مهارت‌های گفتاری
- ۳- توسعه‌ی مهارت‌های حرکتی برای کاربرد مواد، ابزار و فنون ساده‌ی هنری
- ۴- توسعه‌ی قابلیت‌های تفکر
- ۵- توانایی بیان افکار و احساسات، در قالب‌های هنری
- ۶- توسعه‌ی مهارت‌های اجتماعی.

اهداف حوزه‌ی مهارت، به شرح زیر تعریف شده‌اند.

۱- توسعه‌ی مهارت‌های حسی؛ بینایی، شنوایی، بویایی، چشایی و لامسه، حواس پنج‌گانه‌ی انسان را تشکیل می‌دهند. اگر انسان بتواند از هر یک از این حواس به‌درستی استفاده کند، در شناخت محیط خود و دریافت اطلاعات متنوع از آن، موفق خواهد بود؛ به عبارتی، «حواس پنج‌گانه‌ی انسان» پنجره‌های وجود انسان به دنیای خارج‌اند که در برابر پدیده‌های گوناگون واکنش نشان می‌دهند. در واقع، حواس نخستین ابزار برای شناخت، تفکر و خلاقیت‌اند؛ از این رو، باید به دانش‌آموزان کمک کنیم تا آن‌جا که می‌توانند، حواس خود را تقویت کنند و دقت خویش را در کاربرد این حواس افزایش دهند؛ به این ترتیب، کنجکاوی آن‌ها نسبت به محیط افزایش می‌یابد و در آن‌ها، روحیه‌ی پژوهش و کاوشگری ایجاد می‌شود.

۲- توسعه‌ی مهارت‌های گفتاری؛ دانش‌آموز در دوره‌ی دبستان یاد می‌گیرد که «خوب و درست گوش دهد و حرف بزند»؛ به‌طوری که حرف دیگران را بفهمد و دیگران نیز حرف او را بفهمند. او برای دست‌یافتن به این هدف، باید بتواند خوب تمرکز کند، حروف، واژه‌ها و جمله‌ها را درست ادا کند، در صدای خود از حالت عاطفی مناسب استفاده کند، از حرکات چهره و دست‌ها به

شکلی مناسب بهره گیرد تا مخاطب خود را کاملاً جذب کند و از همه مهم‌تر، در حضور جمع بدون خجالت و ترس صحبت کند.

برای تحقق این هدف، در بخش‌های مختلف درس هنر نیز، فعالیت‌هایی به‌صورت بحث و گفت‌وگو درباره‌ی کارهای هنری خود و دیگران در نظر گرفته شده است که به‌صورت پرسش و پاسخ یا بحث در گروه‌های کوچک و بزرگ اجرا می‌شود. فعالیت‌های قصه‌گویی و بازی‌های نمایشی نیز طوری سازماندهی شده‌اند که دانش‌آموز در جریان انجام دادن آن‌ها، به‌آرامی مهارت‌های گفتاری را کسب می‌کند.

۳- توسعه‌ی مهارت‌های حرکتی برای کاربرد مواد، ابزار و فنون ساده‌ی هنری؛ در انجام دادن فعالیت‌های هنری ضرورت دارد که بین حواس، هماهنگی برقرار شود؛ یعنی، فرد بتواند ذهن، چشم، دست و حرکات بدنی خود را هماهنگ کند تا قادر شود آن‌چه را در ذهن دارد، در قالب یک اثر هنری نشان دهد؛ بنابراین، در بیشتر فعالیت‌های پیش‌بینی شده در برنامه، تقویت حواس و هماهنگی بین آن‌ها در نظر گرفته شده است. کارهایی مثل نقاشی، کاردستی، تربیت شنوایی، قصه یا بازی‌های نمایشی به شکلی سازماندهی شده‌اند که این دقت و هماهنگی را در سطوح مختلف ایجاد کنند و باعث توسعه‌ی این توانایی شوند.

۴- توسعه‌ی قابلیت‌های تفکر؛ تفکر، فرایندی است که طی آن فرد می‌کوشد با استفاده از تجربه‌های گذشته‌اش، با محیط سازگار شود و به تعادل برسد. در این فرایند، او تجربه‌های خود را بازسازی می‌کند و به تجربه‌های جدید دست می‌یابد. تفکر، تعادل میان سه عامل احساس، حافظه و تخیل است. در جریان خلق یا تولید آثار هنری، فرد از طریق حواس پنج‌گانه‌ی خود با طبیعت و محیط اطراف ارتباط برقرار می‌کند. او شکل‌ها، اندازه‌ها، رنگ‌ها و بافت‌های متنوع اشیاء و پدیده‌ها، تشابه‌ها، تفاوت‌ها، تقارن‌ها، هماهنگی‌ها و سایر زیبایی‌ها را می‌بیند، صداها، متنوع و زیبا، آواز طبیعت و ترانه‌های هستی، سکوت‌ها و ترنم‌های گاه و بی‌گاه مثل ترنم باران، آواز پرندگان و آوای نسیم در ورق‌زدن برگ‌های گیاهان را می‌شنود، زبری و نرمی، گرمی و سردی سطوح مختلف را لمس می‌کند، عطر خاک باران خورده و گل‌ها و گیاهان را می‌بوید و طعم میوه‌ها، غذاها و ... را می‌چشد؛ همه‌ی این تجربه‌ها برایش آشناست. هم‌چنین، می‌تواند با آن‌چه پیش رو دارد و نیز آن‌چه در ذهن مجسم می‌کند، ارتباط حسی برقرار سازد. از همه‌ی این‌ها الهام می‌گیرد و این الهام را با عواطف درونی خود ترکیب می‌کند و سپس، با مایه‌ای از اندیشه و تفکر، راهی برای بیان غیرکلامی آن‌ها می‌یابد. او این مجموعه را در قالب یک نقاشی، یک قصه، یک نمایش، یک نغمه یا هر اثر هنری

دیگری ارائه می‌دهد و عرضه می‌کند؛ بنابراین، با استفاده از تفکر خود همه‌ی اطلاعات را جمع می‌کند، از آن‌ها بهره می‌گیرد و سپس، اثری بدیع و یکتا را که پر از رمز و راز است، به وجود می‌آورد. «در این وادی، تحقق هدف در گرو برداشتن گام‌های مشخص و معین نیست. فرد در فرایند تبدیل ایده به تولید محصول هنری، لحظه لحظه با مسئله‌ای روبه‌روست و برای حل آن و پیش رفتن در مسیر تولید هنری بالبداهه تصمیم می‌گیرد» (محمود مهرمحمدی، ۱۳۸۳). هم از این روست که می‌گوییم فعالیت‌های هنری ظرفیت تفکر را توسعه می‌بخشند، شیوه‌های تفکر را بنیان می‌نهند و روش‌های ماهرانه‌ای را برای ارتباط با جهان پایه‌گذاری می‌کنند.

۵- توانایی بیان افکار و احساسات در قالب‌های هنری؛ دانش‌آموز دبستانی پیش از آن که با واقعیت‌های اطراف خود زندگی کند و آن‌ها را دریابد، با برداشت‌های خود از آن واقعیت‌ها زندگی می‌کند؛ به عبارت دیگر، او با تخیلاتی که از واقعیت‌ها در ذهن خلاق خود تصویر کرده است، زندگی می‌کند. ممکن است بیشتر تخیلات او غیرواقعی باشند ولی او آن‌ها را واقعیت محض می‌پندارد و آن‌گونه که خود حس می‌کند، با آن‌ها برخورد می‌کند. آموزگار باید این وضعیت را درک کند و بپذیرد و ساعت درس هنر و فعالیت‌های هنری را طوری ترتیب دهد که دانش‌آموز بی‌ترس و خجالت و بدون تقلید از هر نوع الگو، آن‌چه را خود تشخیص می‌دهد، در قالب فعالیت‌های هنری، به‌طور آزاد انجام دهد. خلاصه این که نباید کودکان را مجبور کرد مطابق خواست و سلیقه‌ی ما فعالیت کنند بلکه آن‌ها فعالیت‌هایشان را باید طبق خواست، سلیقه و توانایی خود انجام دهند.

۶- توسعه‌ی مهارت‌های اجتماعی؛ انسان موجودی اجتماعی است که از طریق حرف‌زدن و تبادل عواطف و اندیشه، زمینه‌ی رشد خود و دیگران را فراهم می‌آورد. برقراری ارتباط با دیگران به مهارت‌هایی نیاز دارد که از کودکی آموخته می‌شود. بحث و گفت‌وگو، توصیف و بررسی‌ها، فعالیت‌های گروهی در نقاشی، کاردستی، سرودها و نغمه‌ها، قصه‌گویی و بازی‌های نمایشی، در برقراری ارتباط به دانش‌آموز کمک می‌کنند. هم‌چنین، فعالیت‌هایی مانند تکمیل نقاشی‌های نیمه‌تمام و کامل کردن قصه یا خاطره با نقاشی و ... به دانش‌آموز این فرصت را می‌دهد که در ارتباط با دیگران و تفکر و تخیل آن‌ها قرار گیرد، خود را به آن‌ها عرضه کند، آن‌ها را بپذیرد، از خود بداند و مشارکت در کارها را تجربه کند.

اهداف حوزه‌ی نگرش: دانش‌آموز با انجام دادن فعالیت‌ها، به توانایی‌های خود پی می‌برد، خود را باور می‌کند و اعتماد به نفس به دست می‌آورد. او ضمن انجام دادن فعالیت‌ها، توانایی‌هایش را توسعه می‌دهد و برای بهبود کار خود دانش‌هایی را کسب می‌کند که در دو سطح دانش و مهارت

درباره‌ی آن‌ها توضیح دادیم. مجموعه‌ی این فعالیت‌ها در ساخت ارزش‌ها و باورهای او تأثیر می‌گذارد، توجه او را به دنیای اطراف جلب می‌کند، تمایلات و علاقه‌هایش را شکل می‌دهد و راه آینده‌ی او را هموارتر می‌سازد تا بتواند بهتر انتخاب کند و تصمیم بگیرد. نگرش‌های دانش‌آموز نسبت به هر چیز، به زمینه‌های ذهنی و تربیتی او باز می‌گردد که در مدت زمانی نسبتاً طولانی شکل می‌گیرد.

اهداف سطح نگرشی که در برنامه پیش‌بینی شده‌اند، عبارت‌اند از:

- ۱- توجه به زیبایی‌ها و پرورش حس زیباشناسی
- ۲- تمایل به ابراز افکار و احساسات
- ۳- توجه به توانایی‌های خود و کسب اعتماد به نفس
- ۴- علاقه به کاوشگری و کسب تجربه در رشته‌های مختلف هنری
- ۵- توجه به حفظ آثار هنری و میراث فرهنگی
- ۶- تمایل به برقراری ارتباط و مشارکت در فعالیت‌های گروهی.

محتوای برنامه‌ی درسی هنر

محتوای برنامه‌ی درسی هنر بر مبنای رویکرد، اصول و اهداف برنامه انتخاب و سازماندهی شده است؛ به‌طوری که دانش‌آموزان با انجام دادن فعالیت‌ها، با رشته‌های مختلف هنری آشنا می‌شوند. از یک سو، نتایج مطالعات انجام‌شده و از سوی دیگر، عدالت آموزشی - یعنی، امکان دسترسی افراد واجب‌التعلیم به آن چه برای رشد همه‌جانبه‌ی آن‌ها لازم است - بر این نکته دلالت دارند که کودکی که به هنر دسترسی نداشته باشد، از اغلب راه‌هایی که می‌تواند به کمک آن‌ها دنیا را تجربه کند، محروم می‌شود؛ از این رو، در برنامه‌ی درسی هنر دوره‌ی ابتدایی رشته‌های گوناگون هنری گنجانده شده است تا دانش‌آموز با توجه به زمینه‌های وجودی و شرایط محیطی خود، بتواند در عرصه‌های مختلف از جمله نقاشی، کاردستی، تربیت شنوایی، قصه و نمایش فعالیت هنری داشته باشد، محصول هنری تولید کند و از مواهب قرارگرفتن در فرایند فعالیت‌های هنری متنوع بهره‌مند شود. در فصل دوم، محتوای این برنامه به تفصیل آمده است.

توصیه‌هایی به معلمان برای اجرای هرچه بهتر برنامه در کلاس

۱- باید همیشه آماده باشید که در کلاس هنر با هر کار جدید، عجیب و غیرقابل تصویری روبه‌رو شوید؛ خلاقیت کودکان محدوده‌ای ندارد. ابتکار عمل، ایجاد تغییرات دل‌خواه در برنامه و فرارفتن از برنامه‌ی کلاس، طبیعی است و از به‌وجود آمدن فضای مناسب برای بروز خلاقیت،

حکایت دارد. موضوع کار یا فعالیت ارائه شده نیز، بهانه‌ای برای بروز خلاقیت است. در اغلب موارد، اجازه‌ی فعالیت آزاد هنری را به دانش‌آموزان بدهید و در عین حال، به رویکرد و اهداف برنامه توجه داشته باشید.

۲- درک هنری، از تجربه‌های هنری ناشی می‌شود. بررسی آثار کودکان، گفت‌وگو درباره‌ی آن‌ها، نمایش دادن آثار هنری مختلف در کلاس و اجرای فعالیت‌های هنری با هدایت و رهبری شما به عنوان معلمی هوشیار، به شکل‌گیری دانش و نگرش لازم برای درک آثار هنری در کودکان کمک می‌کند. در تربیت هنری، معلم به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا شیوه‌های حل مسئله را بیابند اما هرگز جواب را ارائه نمی‌دهد.

۳- اگر بعضی از دانش‌آموزان به برنامه‌ی خاصی علاقه نشان نمی‌دهند، نباید اصرار داشته باشید که حتماً آن فعالیت را انجام دهند بلکه زمینه‌ی انجام دادن فعالیت‌های دیگری را فراهم آورید تا دانش‌آموز احساس موفقیت کند و شاد و با نشاط باشد و اشتیاق به انجام دادن فعالیت‌های بعدی، در او ایجاد شود.

۴- تنظیم وقت برای اجرای فعالیت‌های هنری مسئله‌ی مهمی است. هیچ‌گاه دانش‌آموزان نباید احساس کنند که به شتاب واداشته شده‌اند. برای صرفه‌جویی در وقت، توزیع، جمع‌آوری و نگه‌داری وسایل، جمع‌آوری و نمایش کارها، نظم و نظافت کلاس را بر عهده‌ی دانش‌آموزان بگذارید تا بتوانید زمان مورد نیاز برای کارها را تنظیم کنید و بدانید که در هر حال، مدیریت کلاس و کنترل فضای کلاس بر عهده‌ی معلم است. برای اجرای بعضی از فعالیت‌ها که طولانی است، دو ساعت هنر را پشت سرهم در یک روز قرار دهید.

۵- در شروع کلاس، فضای مناسبی را برای گفت‌وگو ایجاد کنید تا دانش‌آموزان ایده‌های خود را مطرح کنند و درباره‌ی آن‌چه از برنامه فهمیده‌اند، به گفت‌وگو بپردازند. اگر همه‌ی مباحث را شرح دهید و مثال یا پیشنهاد را جایگزین توصیف مسئله کنید، خلاقیت دانش‌آموزان را از بین می‌برید.

۶- با استفاده از منابع مختلف، مانند گردش در طبیعت، مشاهده‌ی نمونه‌های طبیعی در کلاس، بازدید از موزه‌ها و نمایشگاه‌ها و کارگاه‌های هنری، نمایش عکس و اسلاید و فیلم، شناخت دانش‌آموزان را از هر موضوع کامل کنید و دید آن‌ها را نسبت به برنامه وسعت دهید. در هر فرصت، ارزش فعالیت‌های منحصر به فرد هنری را به دانش‌آموزان گوشزد کنید تا آن‌ها با استفاده از تخیل و ذهن خود، از وابستگی به طرح‌های کلیشه‌ای و قراردادی و تکراری و یکنواخت رها شوند و با تکیه بر استعداد و خلاقیت خود، اعتماد به نفس پیدا کنند.

۷- در کار گروهی دوفری یا چندفری، ایجاد ارتباط دوستانه در دست‌یابی به نتیجه‌ی بهتر، تأثیر چشم‌گیری دارد. گروه‌بندی دانش‌آموزان را با نظر خودشان انجام دهید. کارهای گروهی را پس از گذشت مدتی از آغاز سال تحصیلی، شروع کنید. بچه‌ها در کار گروهی به نقش دیگران پی می‌برند و همکاری و هماهنگی و مشورت را یاد می‌گیرند و اهمیت آن را درمی‌یابند.

۸- در پایان هر جلسه، چند دقیقه را به ارزش‌یابی فعالیت‌ها اختصاص دهید؛ به این ترتیب، هر دانش‌آموز پس از انجام دادن فعالیت، کار خویش را به نمایش می‌گذارد. دانش‌آموزان همه‌ی نمونه‌ها را می‌بینند و در مورد آن‌ها گفت و گو می‌کنند. آن‌ها یاد می‌گیرند که درباره‌ی کار خود و هم‌کلاسی‌هایشان اظهار نظر کنند تا نکته‌های مثبت کارها بارز شود، اطراف خود را خوب مشاهده کنند و اشیاء و پدیده‌های تازه‌ای را کشف کنند، روش‌های تازه‌ای برای اجرا بیابند و به تدریج، هرچه را در ذهن تجسم می‌کنند، به راحتی اجرا کنند.

۹- از والدین بخواهید ضمن ایجاد فضایی محبت‌آمیز و گرم در خانه، تجربه‌های مفید خود را در قالب خاطرات یا قصه‌هایی، در اختیار فرزندان خویش قرار دهند تا زمینه‌ای برای شکوفایی خلاقیت آن‌ها باشد. هم‌چنین، آن‌ها را توجیه کنید تا کارهای هنری فرزندان خود را با همان دید کودکان و متناسب با توانایی‌ها و ذوق کودکان بنگرند و در هیچ موردی، آن‌ها را سرزنش و توبیخ یا حتی تشویق بی‌مورد نکنند؛ والدین باید بدانند که کودکان با تخیلات و ایده‌آل‌هایشان زندگی می‌کنند.

۱۰- از والدین بخواهید که به فرزندانشان در تهیه‌ی مواد و ابزار و وسایل لازم برای انجام دادن فعالیت‌های هنری کمک کنند. این وسایل، بسیار ساده‌اند و لازم است مطابق دستور کار هر جلسه، تهیه شوند؛ انواع مواد رنگین و کاغذ و مقوا، قوطی مقوایی خالی، چسب، کاغذهای باطله، نوارها و نخ‌های رنگین و دیگر مواد تزئینی از جمله‌ی این وسایل‌اند. هم‌چنین، لازم است لباس مناسبی در اختیار کودکان قرار دهند تا در ساعت درس هنر برای محافظت از لباس مدرسه، آن را بپوشند.

درضمن، والدین باید فرزندان خود را به رعایت بهداشت، ایمنی و نظافت تشویق کنند.

منابع و مأخذ

- ۱- آرمسترانگ، توماس؛ هوش‌های چندگانه در کلاس‌های درس، ترجمه‌ی مهشید صفری، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۸۳.
- ۲- آمابلی، ترزا؛ شکوفایی خلاقیت کودکان، ترجمه‌ی حسن قاسم‌زاده و پروین عظیمی، نشر دنیای نو، چاپ دوم، تهران، ۱۳۷۷.
- ۳- انوشه، حسن؛ فرهنگ‌نامه‌ی ادبی فارسی، تهران ۱۳۷۳، ص ۱۳۷۵ تا ۱۳۷۷.
- ۴- تاج‌الدینی، علی؛ اهتزاز روح، حوزه‌ی هنری، تهران ۱۳۶۹، ص ۶۷.
- ۵- حجت، مهدی؛ میراث فرهنگی در ایران، سیاست‌ها برای یک کشور اسلامی، سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران ۱۳۸۰، ص ۱۵ و ۱۹ و ۶۳.
- ۶- دهخدا، علی‌اکبر؛ لغت‌نامه، ج. ۱۴، مؤسسه‌ی انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، زمستان ۱۳۷۳، ص ۲۰۸۴۱.
- ۷- شریف‌زاده، سید عبدالمجید؛ مبانی هنرهای سنتی، کتاب ماه هنر، اردیبهشت ۱۳۷۸.
- ۸- مهرمحمدی، محمود؛ چیستی، چرایی، چگونگی آموزش عمومی هنر، انتشارات مدرسه، چاپ اول، ۱۳۸۳.
- ۹- اهداف دوره‌ی ابتدایی، رأی صادره در شش صد و چهل و هفتمین جلسه‌ی شورای عالی آموزش و پرورش، مورخ ۷۹/۲/۲۹.
- ۱۰- دایرة‌المعارف هنر، ص ۶۵۱.

منابع برای مطالعه‌ی بیشتر

- ۱- آندرسون، لورین؛ افزایش اثربخشی معلمان در فرایند تدریس، ترجمه‌ی محمد امینی، انتشارات مدرسه، چاپ سوم؛ ۱۳۸۰.
- ۲- اسبورن، الکس؛ پرورش استعداد همگانی، ابداع و خلاقیت، ترجمه‌ی حسن قاسم‌زاده، انتشارات میلونر، تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۱.
- ۳- اسکات، جونا و همکاران؛ یادگیری مشارکتی، ترجمه‌ی محمد امینی و

- منصور مرعشی، انتشارات مدرسه، چاپ دوم، ۱۳۷۹.
- ۴- امینی، محمد؛ تربیت هنری در قلمرو آموزش و پرورش، نشر آیت، تهران، ۱۳۸۴.
- ۵- براون، کیت؛ یادگیری مبتنی بر تفاوت‌های فردی، ترجمه‌ی مجید نعمتی و حیدر تورانی، نشر قو، تهران، ۱۳۸۳.
- ۶- جنسن، اریک؛ مغز و آموزش، ترجمه‌ی لیلی محمدحسین و سپیده رضوی، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۸۳.
- ۷- حائری‌زاده، خیره بیگم و لیلی محمدحسین؛ تفکر خلاق و حل خلاقانه‌ی مسئله، نشر نی، تهران، ۱۳۸۱.
- ۸- لنکستر، جان؛ هنر در مدرسه، ترجمه‌ی میرمحمدسید عباس‌زاده، انتشارات مدرسه، ۱۳۷۷.
- ۹- ولف، پاتریشیا؛ مغز و فرایند یادگیری، ترجمه‌ی داود ابوالقاسمی، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۸۲.

بخش دوم: محتوای برنامه

فهرست

صفحه	عنوان
۳۳	فصل اول - ارتباط با طبیعت
۵۱	فصل دوم - نقاشی
۱۰۹	فصل سوم - کاردستی
۱۶۰	فصل چهارم - تربیت شنوایی
۱۸۵	فصل پنجم - قصه و قصه‌گویی
۲۰۲	فصل ششم - نمایش

ارتباط با طبیعت

الف — دانستنی‌های معلم

طبیعت، منبع الهام هنری است؛ از این رو، برقراری ارتباط با طبیعت برای معلم و کودک ضرورت دارد. شناخت طبیعت و حساسیت نسبت به آن به معلم کمک می‌کند تا مفاهیم را بهتر به کودکان انتقال دهد. راهنمایی و هدایت کودکان برای جست و جو در طبیعت، جهت مشاهده‌ی بهتر پدیده‌ها و استفاده از آن‌ها در فعالیت‌های هنری به عهده‌ی معلم است. توجه به طبیعت باعث می‌شود که کودکان با مشاهده‌ی ویژگی‌های هر پدیده، به تنوع رنگ‌ها، شکل‌ها، بافت‌ها، حرکت‌ها، صداها و... پی ببرند؛ به این ترتیب، کودکان به اطرافشان بیشتر توجه و دقت می‌کنند و ویژگی‌های هر چیز را به خاطر می‌سپارند. هنگام انجام دادن فعالیت‌ها نیز از این اطلاعات بهره می‌برند و حساسیت بیشتری به موضوعات مختلف پیدا می‌کنند.

درک زیبایی براساس نمونه‌های طبیعی صورت می‌گیرد. توجه به تناسب اندازه‌ها، رنگ‌ها و شکل‌ها، صداها، حرکت‌ها، تقارن پدیده‌ها، نظم، هماهنگی و زیبایی طبیعت از کوچک‌ترین اجزاء (مانند برگ درخت) تا بزرگ‌ترین حجم‌ها (مانند ماه و خورشید) این درک را کامل می‌کند. طبیعت اولین الهام‌دهنده‌ی انسان بوده و هنوز هم با همه‌ی پیشرفت‌های حیرت‌انگیز فناوری، بزرگ‌ترین منبع الهام اوست؛ زیرا در طبع و فطرت انسان ریشه دارد. جست و جو و کشف پدیده‌های طبیعی در فعالیت‌های هنری اهمیت زیادی دارد. معلم، توجه دانش‌آموزان را به همه‌ی ویژگی‌های طبیعت جلب می‌کند و آن‌ها را به‌دقت در صداها، حرکات، شکل‌ها، رنگ‌ها و ... فرا می‌خواند؛ به این ترتیب، میل به جست و جو و مشاهده و بررسی پدیده‌های طبیعی در کودکان تقویت می‌شود. به‌تدریج، کودکان از طریق حواس پنج‌گانه به مشاهده‌ی دقیق طبیعت می‌پردازند و به مواردی توجه می‌کنند که از دید معلم هم پنهان بوده است.

توجه به طبیعت، کودکان را با نظم، هماهنگی و زیبایی آشنا می‌کند. طبیعت از عناصری^۱ چون **صدا و حرکت، نقطه، خط، شکل (سطح، حجم)، رنگ و بافت** تشکیل شده است. هرچه شناخت دانش‌آموزان از این مفاهیم و حساسیت آن‌ها نسبت به طبیعت بیشتر شود، درک نظم، هماهنگی و زیبایی به شکلی کامل‌تر تحقق می‌پذیرد.

بعضی از کودکان هنگام گردش در طبیعت بیشتر به صداها توجه می‌کنند. کودکان با حضور در طبیعت و یکی‌شدن با آن، سرچشمه‌های طبیعی و سالم اصوات موزون فطری وجود خود را احساس و شناسایی می‌کنند. در بین اصوات نیز سکوت‌هایی وجود دارند که در عین بی‌صدایی، به نوعی حاوی **موسیقی درونی یا موسیقی سکوت** اند. گاه می‌شود که در هنگام سکوت مطلق، صدایی

۱- عناصر بصری یا الفبای تصویر از طبیعت واجزای آن گرفته شده است.

شبیه سوت را می‌شنویم. این صدای سوت بر اثر همهمه‌ی پنهان اجزای محیط و جابه‌جایی هوای پیرامون است. به‌طور کلی، هیچ پدیده‌ای بدون صدا و وزن نیست ولی از آن‌جا که گوش انسان نمی‌تواند بعضی صداها را بشنود، از آن پدیده‌ها تصور بی‌صدایی دارد.

نقش طبیعت در تربیت شنوایی، اساسی و کلیدی است. نخستین هماهنگی‌های ریتم و ملودی را در طبیعت می‌توان دید، شنید و احساس کرد؛ تا جایی که همه‌ی نمونه‌های صوتی استخراج شده از طبیعت، هماهنگ با فطرت انسانی، لطیف، زیبا و دل‌نشین‌اند. صداهایی مثل تپش قلب، چهچه‌ی بلبل، برخورد منقار دارکوب با درخت، به‌هم خوردن منقار لک‌لک، ریزش آبشار، ترنم نسیم در لابه‌لای برگ‌ها و ... .

بعضی از دانش‌آموزان، هنگام گردش در طبیعت به عناصر بصری توجه می‌کنند. آن‌ها انواع نقاط مانند دانه‌های شن، سنگ‌ریزه‌ها، قطره‌های باران، پرچم‌های گل و خال‌های بال پروانه و ... را با شکل‌های مختلف پیدا می‌کنند. به‌علاوه با ستاره‌های آسمان در شب، لکه‌های بدن پلنگ و ... آشنا هستند و در آثار خود از انواع نقطه‌ها استفاده می‌کنند.

نقطه‌ها در طبیعت بسیار متنوع‌اند. بسیاری از آن‌ها در حقیقت حجم‌های بزرگی هستند که از فاصله‌ی دور، نقطه به نظر می‌آیند؛ مانند ستارگان. یک گل که حجم مشخصی دارد، از فاصله‌ی دور به صورت یک نقطه‌ی رنگی دیده می‌شود. بنابراین یک دشت پر از گل تنها به صورت مجموعه‌ای از نقاط رنگین دیده می‌شود. تجمع نقاط به این صورت، توجه بیشتر بیننده را به خود جلب می‌کند؛ همان گونه که حرکت باد در میان گندم‌زار باعث جلب توجه می‌شود یا صدای آبشار، سریع‌تر از صدای ملایم چشمه به گوش می‌رسد.

بعضی از نقاط، حرکت دارند و از این طریق، توجه بیننده را جلب می‌کنند؛ مانند قطره‌های باران، پرواز زنبورها و ... با کنارهم قرار گرفتن نقاط، شکل‌های تازه‌ای ایجاد می‌شود؛ مانند دانه‌های انگور و برگ‌های درخت که حجم خاصی را به وجود می‌آورند. معلم، دانش‌آموزان را به بررسی ویژگی‌های مختلف عناصر تشویق می‌کند تا راه‌ها و امکانات تازه‌ای را برای اجرای فعالیت‌های خویش کشف کنند.

بسیاری از نمونه‌هایی که کودکان در طبیعت به آن‌ها توجه می‌کنند، خطوط متنوع طبیعی‌اند. تنوع خطوط در طبیعت بسیار زیاد است. بعضی از خطوط طبیعی، دائمی نیستند؛ مانند نقش شن‌های روان بیابان یا ترک‌های خاک در کویر که متناسب با شرایط آب و هوایی، تغییر می‌کنند. ریزش آب،

رگبار و خطوط موج‌ها روی ساحل هم ناپایدار و متغیر است. کودکان تندر، تنه و شاخه‌ی درختان، راه‌راه‌های بدن گورخر، رگ‌برگ‌های گل و ... را می‌شناسند. آن‌ها در طبیعت، انواع خط‌ها را می‌یابند و معلم می‌تواند از آن‌ها بپرسد که این خطوط، چه ویژگی‌هایی دارند.

به‌طور کلی، سه دسته خط وجود دارد: خطوط مستقیم، منحنی و شکسته. انواع خط مستقیم در طبیعت (مانند ساقه‌ی نی) و در محیط زندگی (مانند تیر چراغ برق) وجود دارد. انواع خطوط منحنی هم در طبیعت (کوهان شتر) و محیط زندگی (خطوط سقف‌های گنبدی) دیده می‌شود. خطوط شکسته هم در طبیعت (مانند لبه‌ی صخره‌ها) و محیط زندگی (مانند لبه‌ی تیغه‌ی ارّه) وجود دارند. معلم پس از گردش در طبیعت و توجه به یافته‌های کودکان، آن‌ها را به جست و جوی انواع خطوط و ویژگی‌های مختلف هریک هدایت می‌کند.

بعضی از دانش آموزان، در طبیعت بیشتر به شکل‌ها توجه می‌کنند. شکل‌های متنوع طبیعت به صورت سطح‌ها و حجم‌های گوناگون دیده می‌شوند. ما در طبیعت، بیشتر با شکل آلی سروکار داریم؛ مانند برگ‌ها، سنگ‌ها، ابرها و بدن حیوانات.

ماه، خورشید و بسیاری از نمونه‌های طبیعی حجم‌های کروی هستند که اغلب به صورت سطح، دیده می‌شوند. بعضی از حجم‌ها متغیر و در حال حرکت‌اند؛ مانند امواج بزرگ آب یا توده‌های ابر.

کودکان به انواع صدف‌ها، برگ‌ها، گل‌ها، حشرات، حیوانات و ... توجه و علاقه دارند. معلم می‌تواند نمونه‌هایی را که مورد توجه دانش‌آموزان است، تأیید کرده و آنان را هدایت کند که به ویژگی‌های هریک از این نمونه‌ها دقت کنند. کودکان باید به تنوع شکل‌ها و تفاوت سطوح و حجم‌ها توجه کنند و به مقایسه‌ی نمونه‌ها بپردازند. توجه به انواع شکل‌ها در طبیعت و محیط و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های

آن‌ها برای فعالیت‌های هنری بسیار مفید است. گاه بعضی از دانش‌آموزان چند سنگ کوچک را جمع‌آوری کرده و با آن‌ها صدا تولید می‌کنند؛ گاه با در کنار هم چیدن این سنگ‌ها شکلی آشنا می‌سازند و گاه با پرتاب کردن آن‌ها به درون آب، موج می‌سازند و حرکت امواج را تماشا می‌کنند. هریک از این فعالیت‌ها جنبه‌های آموزشی دارد؛ معلم با سؤال کردن از کودک، توجه او را به این جنبه‌ها جلب می‌کند و ذهن او را درگیر می‌کند تا بیندیشد و مباحث جدیدی را کشف کند.

دانش‌آموزان هنگام انجام دادن فعالیت نقاشی، سطح را تجربه می‌کنند و در فعالیت‌های کاردستی، به تجربه‌ی حجم می‌رسند. در هر دوی این فعالیت‌ها کودکان شکل‌سازی می‌کنند. برای تقویت این مهارت، توجه کودکان را به شکل‌های آشنا که به صورت اتفاقی به وجود آمده‌اند، جلب کنید. توجه به حجم‌ها در طبیعت و محیط و یافتن شباهت‌هایی میان آن‌ها و شکل‌های آشنا برای کلاس هنر مفید

است. به این ترتیب، کودکان می‌آموزند که با دیدن هر چیز، آن را در ذهن خود به صورت دیگری تجسم کنند و سپس، هنگام انجام دادن فعالیت هنری شکل‌ها را با تغییرات ساده به چیز جدیدی تبدیل کنند.

بسیاری از کودکان به رنگ‌های پدیده‌های مختلف توجه دارند. معلم با طرح سؤال‌های مختلف، می‌تواند توجه کودکان را به تنوع رنگ‌ها، رنگ‌های متغیر (تغییر نور از صبح تا شب) رنگ‌های مربوط به هر منطقه‌ی آب و هوایی و ... جلب کند.^۱

۱- در صورت امکان، توجه به رنگ انواع برگ‌ها و تغییرات رنگی برگ‌ها در فصل پاییز و دیدن عکس یا نمونه‌ی پرهای رنگین پرندگان یا پوست دیگر حیوانات (که از نظر رنگی جالب توجه‌اند)، برای آموزش تنوع رنگ‌های طبیعت مفید است.

دانش‌آموزان در طبیعت، مجذوب رنگ‌ها، گل‌ها، برگ‌ها، حشرات و ... می‌شوند. معلم بر اهمیت رنگ‌های طبیعت، تنوع و جذابیت آن‌ها تأکید کرده و کودک را به بررسی هماهنگی رنگ‌ها در طبیعت تشویق می‌کند. به‌علاوه، از او می‌خواهد که به رنگ‌های ذهنی خویش توجه کرده و آن‌ها را به کار گیرد.

دانش‌آموزان در تجربه‌ی آزاد گردش در طبیعت، پوست درختان، سنگ‌ها، برگ‌ها و ... نمونه‌های متنوعی را لمس می‌کنند. تفاوت تجربه‌های لامسه‌ای، آن‌ها را به درک عنصر بصری دیگری به نام بافت هدایت می‌کند. بافت، پوشش ظاهری پدیده‌هاست که گاه فقط دیدنی است (ارزش بصری دارد) و گاه با لمس کردن هم احساس می‌شود (ارزش بصری – لامسه‌ای دارد). بافت‌های طبیعی هم بسیار متنوع‌اند. پوست انواع میوه‌ها، پوشش بدن حیوانات، فلس‌های ماهی و ... هر یک ویژگی خاصی دارند. کودکان می‌توانند انواع نمونه‌های در دسترس را با هم مقایسه کنند و فکر کنند که هر یک از نمونه‌ها برای چه کاری مناسب است یا در کدام فعالیت می‌توان از آن استفاده کرد. آنان با لمس بافت‌های مختلف، تجربه‌ی عمیق‌تری پیدا می‌کنند. کودکان را به گفت‌وگو درباره‌ی چگونگی

کشف، تجربه و درک بافت‌های متنوع ترغیب کنید. در صورت امکان، به آنان اجازه دهید که بافت‌های طبیعی را با استفاده از ذره‌بین ببینند و مقایسه کنند. بعضی بافت‌ها از کنار هم قرار گرفتن نقاط و برخی، از چیده شدن خطوط و ... تشکیل شده‌اند. کودکان به کمک ذره‌بین این تفاوت‌ها را بهتر تشخیص می‌دهند و درک می‌کنند و هنگام انجام دادن فعالیت‌ها می‌توانند چنین ویژگی‌هایی را به وجود آورند.

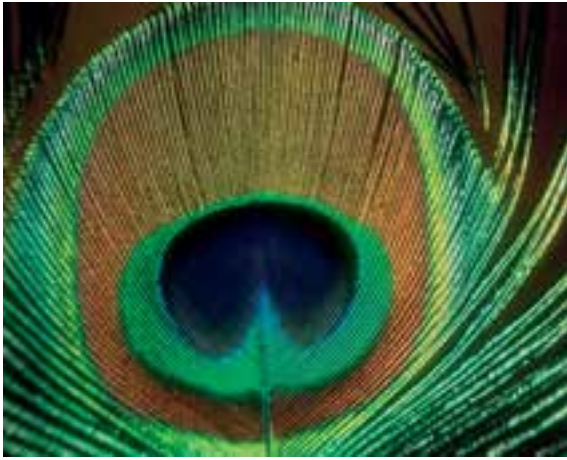

در طبیعت، علاوه بر عناصری چون خط، شکل، رنگ و بافت، ویژگی‌هایی چون نظم، حرکت، تقارن، تناسب، تعادل، ریتم و هماهنگی وجود دارد. بعضی از کودکان به حرکت پرندگان و حیوانات، جریان آب، حرکت ماه و خورشید، ابرها و ... توجه خاصی دارند و بعضی از آن‌ها را تقلید می‌کنند. توجه کودکان را به حرکت ماهی در آب، حرکت چوب روی آب، حرکت پرنده در هوا و ... و مقایسه‌ی آن‌ها جلب کنید.

ارائه‌ی نمونه‌های تصویری و گفت و گو درباره‌ی آن‌ها هم به ثبت این مفاهیم در ذهن کودک کمک می‌کند. در برنامه‌ی گردش در طبیعت، می‌توان کودکان را با نظم، حرکت زمین و خورشید، گردش شب و روز، تغییر فصل‌ها و ... آشنا کرد. فعالیت‌های ساده‌تر و مفیدتری را می‌توان در کلاس تجربه کرد؛ برای مثال، معلم می‌تواند از کودکان بخواهد برگ‌ها، میوه‌ها، سبزی‌ها، حشرات و ... را با ذره‌بین مشاهده کنند تا نظم، تقارن، هماهنگی و ... را در طبیعت ببینند. سپس، به هرچه در اطرافشان است، با دقت نگاه کنند و آن‌ها را به خاطر بسپارند.

پس از بررسی این ویژگی‌ها در طبیعت و محیط پیرامون و انجام دادن فعالیت‌های متعدد، مفهوم هماهنگی و زیبایی در ذهن کودکان شکل می‌گیرد. آن‌ها می‌توانند با دیدن عکس‌ها یا مجموعه‌ای

از سنگ‌ها، برگ‌های تازه یا خشک شده، پروانه‌های زیبا، آثار هنری و ... در مورد زیبایی گفت و گو کنند. با انجام دادن فعالیت‌های هنری و گفت و گو در مورد زیبایی طبیعت و آثار هنری، کم‌کم ذوق زیباشناسی در کودکان پرورش می‌یابد. پرورش خلاقیت و ذوق زیباشناسی در کودکان، در همه‌ی فعالیت‌ها، محیط زندگی و کار آن‌ها تأثیر چشم‌گیری دارد. بازدید از موزه‌ها، مکان‌های تاریخی و فضای طبیعی هر منطقه، دیدن تصاویر متنوع طبیعت در فصل‌های مختلف، مشاهده‌ی فیلم‌هایی از مناطق مختلف آب و هوایی کره‌ی زمین، دیدن کتاب مجموعه آثار هنری ایران و جهان هم در تربیت ذوق زیباشناسی کودکان مؤثر است.

ب — فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان

ارتباط با طبیعت، اساس برنامه‌ی هنر است. با توجه به ویژگی‌های هر یک از مناطق آب و هوایی؛ این برنامه را به بهترین شکل اجرا کنید. از کودکان بخواهید در محدوده‌ی انتخاب‌شده، گردش کرده و به همه چیز توجه کنند^۱. پس از بازگشت از گردش، از آن‌ها سؤال کنید که هر یک به چه چیزهایی توجه کرده‌اند و جالب‌ترین چیزی که مشاهده کرده‌اند، چیست. آیا سنگ، چوب یا نمونه‌ی دیگری را همراه آورده‌اند؟ سپس، از آن‌ها بخواهید در مورد تجربیات خویش گفت و گو کنند. اگر یکی از دانش‌آموزان، گلی به همراه آورده است، از او بپرسید که در آن، چه می‌بیند. رنگ، شکل، بو، اندازه، زبری ساقه و نرمی گل‌برگ‌ها چگونه‌اند؟ گل چگونه روی ساقه می‌ماند؟ چه ویژگی‌های ظاهری‌ای دارد؟ در مقابل وزش باد چگونه است؟ چه تفاوتی با درخت‌های بزرگ دارد؟ و ... سپس، از او بخواهید که از این ویژگی‌ها در فرایند کار هنری استفاده کند. او می‌تواند نقش گل را بازی کند، به وجود آمدن و رشد کردن گل را نشان دهد، تجسم کند که گرما، باد، باران و طوفان با گل چه می‌کنند و آن را اجرا کند.

اگر یکی از دانش‌آموزان تکه چوب خشکی را به همراه آورد، از او سؤال کنید که این نمونه چیست. بقیه هم در این گفت و گو شرکت می‌کنند. این چوب خشک قبلاً گیاهی سبز و زنده بوده است. سپس، بپرسید: با این نمونه چه فعالیت‌های هنری می‌توان انجام داد؟ دانش‌آموزان می‌گویند: می‌توان یک کاردستی ساخت، موقع نقاشی به جای قلم‌مو از آن استفاده کرد؛ سرگذشت گیاه و تبدیل شدن آن به چوب خشک را نقاشی کرد، قصه‌ی آن را نوشت، جای گیاه و چوب خشک، بازی کرد، به کمک آن از اشیای مختلف صدا تولید کرد، با حرکت دادن و بازی با آن روی زمین نقش ایجاد کرد و ... به این ترتیب، دانش‌آموزان از برنامه‌ی ارتباط با طبیعت تجربه‌های متنوع و پرباری به دست می‌آورند. این برنامه‌ها را می‌توانید متناسب با امکانات و شرایط هر منطقه و با مدیریت خود، در بهترین فضای ممکن اجرا کنید. در صورت وجود شرایط خاص و عدم امکان استفاده از فضای طبیعت، می‌توانید از فضای حیاط مدرسه برای این برنامه استفاده کنید. اگر چنین امکانی نیز وجود نداشته باشد،

۱- رعایت نکات ایمنی هنگام گردش در طبیعت الزامی است. گردش باید در محیط امن و فضای طبیعی، تحت پوشش انجام پذیرد. معلم با زیر نظر داشتن دانش‌آموزان، مراقب است که به طبیعت صدمه نزنند، زخمی نشوند و به توصیه‌های ایمنی متناسب با شرایط موجود توجه کنند.

این برنامه را حتماً باید در کلاس اجرا کنید و از ساده‌ترین نمونه‌های در دسترس برای ایجاد انگیزه‌ی خلاقه در فعالیت هنری بهره بگیرید. ابرهای آسمان، چند قطره آب، صدای زنبور و ... بهانه‌هایی برای تفکر و فعالیت خلاقه‌اند. وادار کردن بچه‌ها به تفکر و ایجاد انگیزه و اشتیاق برای فعالیت، مهم‌ترین بحث برنامه است. در فضای محدود، توجه آن‌ها را به هر چه در اطراف خویش مشاهده می‌کنند، جلب کنید و از آن‌ها بخواهید که یک فعالیت خلاقه انجام دهند. شاید کودکی بخواهد نقشی را در کلاس بازی کند، کودکی ابر باشد، کودکی صدای مار را تقلید کند و ... . هریک از این نمونه‌ها انگیزه‌ای برای گفت‌وگو و شروع فعالیت هنری ایجاد می‌کند.

فصل دوم

نقاشی

فهرست

صفحه	عنوان
۵۱	الف – دانستنی‌های معلم
۵۱	۱- نقاشی
۵۳	۲- ویژگی‌های نقاشی کودکان
۶۰	۳- مبانی نقاشی کودکان
۶۳	۴- وسایل و ابزار نقاشی
۷۳	توصیه‌هایی برای اجرای برنامه نقاشی
۷۳	ب – فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان
۸۳	جدول فعالیت‌های یادگیری – نقاشی
۸۴	۱- پیدا کردن نقش‌های اتفاقی
۸۵	فعالیت‌های یادگیری در پایه‌ی اول (یافتن تصویر از یک مجموعه‌ی خط‌خطی)
۸۶	فعالیت‌های یادگیری در پایه‌ی دوم (یافتن تصویر از یک مجموعه‌ی خط‌خطی)
۸۶	فعالیت‌های یادگیری در پایه‌ی سوم (یافتن تصویر از میان مجموعه لکه‌های رنگین)
۸۶	۲- نقاشی با موضوع معین
۸۸	فعالیت‌های یادگیری در پایه‌ی اول
۸۹	فعالیت‌های یادگیری در پایه‌ی دوم
۹۰	فعالیت‌های یادگیری در پایه‌ی سوم
۹۰	۳- نقاشی با موضوع آزاد
۹۱	۴- نقاشی برای قصه
۹۳	فعالیت یادگیری در پایه‌ی اول
۹۳	فعالیت یادگیری در پایه‌ی دوم

۹۳	فعالیت یادگیری در پایه‌ی سوم
۹۳	۵- کامل کردن نقاشی‌های ناتمام
۹۴	فعالیت یادگیری در پایه‌ی اول
۹۵	فعالیت یادگیری در پایه‌ی دوم
۹۵	فعالیت یادگیری در پایه‌ی سوم
۹۶	۶- چاپ
۹۶	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول (چاپ انگشتی با آب‌رنگ)
۹۷	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول (چاپ انگشتی با گواش)
۹۸	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی دوم (چاپ با استفاده از عناصر طبیعت)
۹۹	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی دوم (چاپ با استفاده از اشیای نقش‌دار)
۱۰۰	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی سوم (کامل کردن نقاشی با چاپ)
۱۰۱	۷- تلفیق نقاشی با کاردستی
۱۰۱	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول
۱۰۲	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی دوم
۱۰۳	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی سوم
۱۰۳	۸- تلفیق نقاشی با تربیت شنوایی
۱۰۳	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول
۱۰۳	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی دوم
۱۰۳	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی سوم
۱۰۴	۹- تلفیق نقاشی با قصه و نمایش
۱۰۴	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول
۱۰۴	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی دوم
۱۰۴	فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی سوم

فصل دوم

نقاشی

الف – دانستنی‌های معلم

۱- نقاشی

نقاشی فعالیتی آشنا و عادی است که بر رشد ذهنی بچه‌ها تأثیر زیادی دارد. کودکان به نقاشی علاقه دارند و با هر چه در دسترس‌شان باشد، طرح‌هایی می‌کشند که متناسب با سن و روحیه‌ی آنهاست. این طرح‌ها به مرور و با رشد کودک، کامل‌تر می‌شوند و برای ما، مفهوم روشن‌تری پیدا می‌کنند. یک جنبه‌ی کشیدن نقاشی، بازی و سرگرمی و جنبه‌ی دیگر آن، رشد و تکامل ذهن و پیشرفت توانایی است.

کودکان عواطف درونی خود را که برای ما دست نیافتنی هستند، در نقاشی‌هایشان نشان می‌دهند. آن‌ها تمایلات و آرزوهایشان، و نیز هر چه را دوست دارند و مایه‌ی شادی و لذت آنهاست و هر چه را دوست ندارند یا باعث ترسشان می‌شود، نقاشی می‌کنند. کودکان هر چه را تجربه کرده و

یاد گرفته‌اند، می‌کشند تا این تجربه را عمیق‌تر درک کنند و به خاطر بسپارند. علاوه بر این، هر چه را نمی‌شناسند، نقاشی می‌کنند تا آن را بهتر بشناسند و درک خود را کامل کنند.

بدون این فعالیت‌ها، نیازهای اساسی درونی بچه‌ها بی‌جواب می‌ماند؛ زیرا آن‌ها هنوز قدرت کلامی کافی برای بیان احساسات خود ندارند و درون خود را تنها از طریق فعالیت‌های هنری و به خصوص نقاشی، نشان می‌دهند.

با تأیید و تشویق کارهای هنری کودکان، می‌توان اعتماد به نفس آن‌ها را تقویت و شوق تجربه‌های بعدی را در آنان ایجاد کرد. لذت نقاشی کردن و ساختن چیزی، برای کودک به معنای مفید، سازنده، توانا و مبتکر بودن است و تأثیر مهمی بر ذهن او می‌گذارد؛ به همین دلیل، در فعالیت‌هایی چون نقاشی به هیچ وجه نباید از الگو یا مدل استفاده کرد. بچه‌ها باید آزادانه در مورد موضوع فکر کنند و ایده‌ی خود را در حد توانایی‌شان اجرا کنند تا از درون ارضا شوند. با توجه به این دیدگاه، نقاشی کودکان جنبه‌ی تربیتی دارد نه آموزشی.

امروزه در روش آموزش به شیوه‌ی غیرمستقیم، ارائه‌ی الگو یا آموزش طراحی و نقاشی معنایی ندارد؛ زیرا ارائه‌ی الگو یا مدل نقاشی و تحمیل معیارها و تصاویر و آثار بزرگسالان، مانع رشد شخصیت و خلاقیت فردی کودکان می‌شود. برعکس، در روش جدید، پس از ایجاد انگیزه برای فعالیت، کودک می‌تواند در فضایی صمیمی، آزادانه ایده‌های شخصی خود را نقاشی کند و مورد تأیید و تشویق قرار گیرد. براساس این روش، کودک نه مجبور می‌شود از مدل خاصی تقلید کند

و نه به حال خود وا گذاشته می شود که فقط به تفریح و بازی پردازد^۱ بلکه فرصت پیدا می کند که تصاویر ذهنی منحصر به فرد خود را بکشد و توانایی های خویش را پیشرفت دهد. حتی اگر موضوع نقاشی مشخصی وجود داشته باشد، کودک در ترسیم و رنگ آمیزی آن آزاد است. او از این طریق با دنیای درون خود آشنا می شود و شخصیت و فردیتش اهمیت و ارزش پیدا می کند.

۲- ویژگی های نقاشی کودکان

نقاشی پلی برای برقراری ارتباط با درون کودکان است. در این فعالیت، آن ها به کمک شکل ها و رنگ ها تصاویر ذهنی خود را از دنیای اطراف نشان می دهند. تجسم شکل ها و فضاها در ذهن کودکان بسیار جالب و غنی است. آن ها دنیای شخصی خود را می آفرینند و واقعیت ها را همان گونه که می دانند و می شناسند، می کشند. در واقع، آن ها نه فقط آن چه را می بینند؛ بلکه آن چه را از جهان پیرامون درک می کنند، می کشند، به همین دلیل نقاشی آن ها با تصویر بزرگ سالان متفاوت است.

در نقاشی کودکان، گاه تنه ی درخت زرد، آسمان صورتی، گربه قرمز و صورت انسان بنفش می شود. احساس کودک به هر چیز رنگ تازه ای می دهد؛ به همین دلیل، معلم می تواند از دانش آموزان بخواهد که هر یک مثلاً خانه، درخت، گربه و مورچه و ... ذهنی خود را بکشند و آن را به هر رنگی که در ذهن مجسم کرده اند، نشان دهند.

۱- در این گونه روش ها فقط به جنبه ی بازی و تخلیه ی ذهنی کودک توجه می شود؛ براین اساس، برنامه های آموزشی که به ترتیب از ساده به مشکل ارائه می شوند تا کودک و توانایی های او را رشد دهند، چندان اهمیتی ندارند.

تلفیق چند فضا یا مکان در یک نقاشی، نمایش درون خانه‌ها و کشیدن اشیاء و آدم‌های پشت دیوار و ...، نشان دادن چند اتفاق پیاپی به صورت هم زمان^۱، ترسیم اشیاء^۲ و موجودات به شکل جدید و غیرعادی، به تصویر کشیدن اشیاء و موجودات به شکل‌های عجیب (مانند کشیدن درختان اطراف جاده به صورت خوابیده یا نمایش دادن چهار پایه‌ی میز از چهار طرف آن)، رنگ‌آمیزی به شیوه‌ی غیرواقعی، تغییر اندازه‌ها (کودک آن‌چه را می‌شناسد و بهتر درک می‌کند، بزرگ‌تر و پراهمیت‌تر می‌کشد)^۳ و ... از ویژگی‌های کار کودکان هستند که همراه با تغییرات جسمی و روحی کودک، به تدریج از بین می‌روند.

- ۱- در یک نقاشی، دو صحنه داستان در کنار هم تصویر می‌شوند؛ مثلاً در داستان: «کدوی قلقله‌زن» پیرزن را هنگام رفتن به خانه‌ی دخترش در قسمتی از صفحه می‌کشند و او را در حالی که در داخل کدو پنهان شده است تا به خانه‌اش باز گردد، در قسمت دیگری از صفحه نشان می‌دهند.
- ۲- در نقاشی کودکان گاهی حتی اشیاء جاندار فرض می‌شوند، یا درختان، خورشید، ماه، ابرها و ... با چشم و ابرو کشیده می‌شوند.
- ۳- گاهی بچه‌ها خود را از پدر و مادرشان هم بزرگ‌تر می‌کشند یا طول دست و پا را بسیار دراز نقاشی می‌کنند، سرها را بسیار بزرگ می‌کشند یا تناسبات بدن حیوانات را به دل‌خواه تغییر می‌دهند؛ مثلاً ممکن است یک گربه را بزرگ‌تر از یک ساختمان نقاشی کنند.

عواطف و افکار کودکان از طریق تغییر شکل‌ها و رنگ‌ها، جابه‌جایی عناصر، بزرگ و کوچک کشیدن موضوعات به دلخواه و ... نمایش داده می‌شود.

هدف از کار هنری با کودک یا تربیت هنری کودک، هدایت و راهنمایی او برای کسب تجربه و شناخت، درک زیبایی و تنوع موجودات جهان پیرامون و کشف امکانات و توانایی‌های درونی خویش است.

ویژگی‌های گفته شده، از سنین قبل از دبستان تا سال‌های میانی دبستان در نقاشی کودک دیده می‌شود. در اواخر دوره دبستان بر اثر رشد ذهنی، تقویت و تکمیل قدرت بینایی و شناخت دقیق‌تر جهان پیرامون، کودک کم‌کم از دنیای تخیلی، شکل‌ها و رنگ‌های ذهنی، تغییر اندازه‌ها و تناسبات، و تلفیق زمان‌ها و مکان‌ها جدا می‌شود. تمایل به کشیدن تصاویر نزدیک به واقعیت در کودکان، متفاوت است و گاه زودتر و گاه دیرتر به وجود می‌آید.

در پایه‌های اول، دوم و سوم، ذهن کودکان در ایجاد تصاویر شخصی خلاق است؛ از این‌رو، معیار سنجش موفقیت معلم در ارائه‌ی روش صحیح کار این است که کودکان از یک موضوع، تصاویر متنوعی بسازند. اگر هر یک از آنان خانه، زنبور، درخت، گل، فیل، ماهی و ... ذهنی خود را بکشد، مشخص می‌شود که مدل یا سلیقه‌ی خاصی به آن‌ها تحمیل نشده است؛ یعنی، معلم آنان را آزاد گذاشته و به سوی تصاویر درونی هدایت کرده است.

در اولین پایه‌های ابتدایی، کودک بر عضلات خود و ابزار نقاشی، تسلط نسبی پیدا کرده است و شکل‌ها و رنگ‌ها را از هم تشخیص می‌دهد. به علاوه، شناخت او از جهان پیرامون هم افزایش

یافته است و می‌تواند در مورد نقاشی‌هایش توضیحات کافی بدهد؛ بر این اساس، می‌توان فعالیت‌های هنری را در جهت رشد خلاقیت او برنامه‌ریزی کرد.

ارائه‌ی روش‌های نامناسب، تحمیل برنامه‌ها به کودک و تحقیر او یا آثارش، علاقه و اشتیاق وی را به نقاشی از بین می‌برد؛ به این ترتیب، کودک نه تنها یکی از لذت‌های بزرگ زندگی را از دست می‌دهد بلکه یکی از راه‌های اساسی او برای بیان احساسات و افکارش مسدود می‌شود و امکان بروز خلاقیت از او سلب می‌گردد.

در هیچ شرایطی برای کودکان شکلی نکشید، رنگ انتخاب نکنید، الگو یا مدل نقاشی ارائه ندهید بلکه تنها به آن‌ها کمک کنید تا تصویرهای ذهنی جالب و تازه‌ای بکشند و آن‌ها را رنگ آمیزی کنند تا خلاقیتشان پرورش یابد.

کودکان در کلاس‌های پایین‌تر از کشیدن اشیاء و موجودات به صورت تک، لذت می‌برند اما در کلاس‌های بالاتر، نسبت به محیط واکنش بهتری نشان می‌دهند و اجزای نقاشی را با توجه به تمامی جزئیات موضوع، در فضا جاسازی می‌کنند. در حالی که آنان در اولین تجربه‌های نقاشی خود، نسبت به فضا درک روشنی ندارند و اگر در مورد فضا و نوع ترکیب اجزاء در آن صحبت کنید، اغلب گیج می‌شوند.

ویژگی‌های نقاشی‌های کودکان در پایه‌های اول و دوم

- ۱- شکل‌های آن‌ها اغلب با شکل‌های دانش‌آموزان پایه‌های بالاتر متفاوت است.
- ۲- شکل‌هایی را که در کشیدن آن‌ها مهارت دارند، به طور مرتب در کارهایشان تکرار می‌کنند.
- ۳- برای کشیدن انسان، خانه، درخت، پرند یا ماشین، شکل‌های زیادی اختراع می‌کنند.
- ۴- اشیاء را همان‌طور که می‌شناسند و احساس می‌کنند، می‌کشند (برای مثال، آسمان در بالای صفحه قرار می‌گیرد، خورشید تقریباً در همی کارها به چشم می‌خورد و خط‌های راه‌آهن هیچ‌گاه به هم نزدیک نمی‌شوند).
- ۵- اشیایی را که به نظر آن‌ها مهم‌تر است یا شناخت بیشتری از آن‌ها دارند، بزرگ‌تر می‌کشند و آن‌چه کوچک کشیده شده یا حذف می‌شود، به نظر آن‌ها مهم یا لازم نیست.
- ۶- اشیاء یا اجزای تصویر را طوری در صفحه قرار می‌دهند که گویی همه روی یک خط قرار گرفته‌اند؛ این خط، گاهی در لبه‌ی پایین کاغذ و گاهی کمی بالاتر از آن کشیده می‌شود.
- ۷- در کارها از شکل‌های هندسی‌ای که می‌شناسند، استفاده می‌کنند.

۸- از یک شکل هندسی برای نشان دادن چندین موضوع استفاده می کنند (برای مثال، با استفاده از دایره، خورشید، گُل، سر انسان یا حیوان، میز، سیب، لامپ و ... می کشند).

۹- آنچه را می کشند، ساده می کنند و به جزئیات نمی پردازند.
 ۱۰- در رنگ آمیزی، همیشه از واقعیت تقلید نمی کنند بلکه بیشتر رنگ های ذهنی و احساس شخصی خود را برای اشیاء یا موجودات به کار می برند.

ویژگی های نقاشی های کودکان در پایه ی سوم

۱- شکل های ذهنی خود را مرتب در کارها تکرار می کنند.

۲- نقاشی خود را با هدف و آگاهانه شروع می کنند و می توانند از زمان شروع، اجزای مختلف موضوع را در ذهن تجسم کنند.

۳- آن ها در این پایه توانایی تمرکز بیش تر در مدت طولانی را دارند.

۴- از شکل های هندسی که می شناسند، در نقاشی ها استفاده می کنند.

- ۵- از یک شکل هندسی برای نشان دادن چندین موضوع استفاده می کنند (برای مثال استفاده از دایره برای کشیدن خورشید، گل و ...)
- ۶- میان شکل ها و نقش ها هماهنگی بیشتری ایجاد می کنند که کار آن ها را با دانش آموزان پایه های قبلی متفاوت می سازد.

- ۷- با روی هم قراردادن یا جلوی هم گذاشتن اشیاء یا موجودات، فضا را نشان می دهند و احساس دوری و نزدیکی را به وجود می آورند.

- ۸- به تدریج، موضوعات را کامل تر و با جزئیات بیشتر نشان می دهند.
- ۹- در رنگ آمیزی، همیشه از واقعیت تقلید نمی کنند بلکه از رنگ های ذهنی هم برای بیان احساس خود در مورد اشیاء یا موجودات استفاده می کنند.

۱۰- اغلب، روش‌های جدید را هنگام نقاشی تجربه می‌کنند. آن‌ها گاهی توانایی اجرای افکار خود را ندارند؛ برای مثال، سعی می‌کنند حرکت را در نقاشی نشان دهند اما توانایی کافی برای انجام دادن این کار ندارند.

۱۱- علاوه بر پیشرفت‌های ذهنی و جسمی، در ارزیابی کار خود و دیگران هم پیشرفت می‌کنند اما به تشویق نیاز دارند.

۳- مبانی نقاشی کودکان

فعالیت نقاشی، کودکان را به «خوب دیدن» و «دقیق و عمیق دیدن» تشویق می‌کند. توجه دقیق کودک به آن چه با چشم می‌بیند یا تصاویری که با تخیل در ذهن خود می‌سازد، به او کمک می‌کند بهتر نقاشی کند. معلم در نقاشی، هر دو جنبه (خوب دیدن و دقیق و عمیق دیدن) را تقویت کرده و ترسیم و هماهنگ کردن اجزای موضوع را در صفحه هدایت می‌کند. حساسیت بصری کودک بر نحوه‌ی دیدن و رسم کردن تصاویر تأثیر می‌گذارد.

کودکان واقعاً چه می‌بینند؟ آن‌ها با راهنمایی معلم چه چیزی را می‌توانند ببینند و احساس کنند؟ معلم می‌تواند به کودک کمک کند که هنگام دیدن پدیده‌ها، دقیق‌تر و در واکنش نشان دادن نسبت به آن‌ها، حساس‌تر باشد. کودک می‌آموزد که در تشخیص ویژگی‌های آن چه می‌بیند، توانا تر باشد و نهایت سعی خود را برای بیان احساسات و افکارش از موضوع در قالب یک فعالیت هنری به کار گیرد. با این روش، معلم از طریق تجربه‌های متنوع هنری و آشنایی با زیبایی طبیعت، تأثیر سلیقه‌ی

بزرگسالان و تصاویر کلیشه‌ای و الگوهای هنری متداول را کاهش می‌دهد. او به کودک کمک می‌کند تا عقاید و احساسات و سلیقه‌ی خویش را بشناسد، زیبایی را درک کند و کار خود را به شکلی منحصر به فرد ارائه دهد.

کودکان به طور عادی هر روز تحت تأثیر تصاویر مختلفی قرار دارند. طبیعت، تلویزیون، سینما، تابلوی اعلانات، ویتترین مغازه‌ها، مجله‌ها، پوسترها، جلد کتاب‌ها، روزنامه‌ها، طرح‌های بسته‌بندی و ... همه بر سلیقه‌ی تصویری آن‌ها که در حال شکل‌گیری است، تأثیر می‌گذارند. برنامه‌ی هنر به کودکان کمک می‌کند تا حساس‌تر باشند و در انتخاب‌ها سلیقه‌ی بهتری داشته باشند. دیدن آثار ارزشمند هنری، بازدید از موزه‌ها، توجه به آثار هنری قدیمی و ... در شکل‌گیری و رشد سلیقه‌ی هنری کودکان مؤثر است. در همه‌ی این تجربه‌ها بر دقیق و عمیق دیدن و حساسیت بصری تأکید می‌شود. زیرا وقتی کودکی بهتر ببیند، بیشتر بداند و نسبت به محیط اطراف خود حساس‌تر باشد، هنگام نقاشی کردن یا فعالیت هنری دیگر، اثری کامل‌تر و زیباتر ارائه می‌دهد اما اگر ارتباط او با طبیعت و محیط اطراف، سطحی و شناخت و تجربه‌اش ضعیف باشد، هنگام کارکردن احساس ناتوانی می‌کند. به علاوه، بیان‌های ناقص و نارسا در مورد هر موضوع یا رویدادی به سادگی او را راضی می‌کند.

کار معلم به نحوی است که آزادی انتخاب، حفظ خصوصیات فردی و تقویت بیان هنری کودک را مورد توجه قرار می‌دهد. راهنمایی معلم به کودک می‌آموزد که هر چه را در طبیعت و محیط اطراف خود می‌بیند، از زوایای مختلف، مطالعه کند و به هیچ چیز، سطحی ننگرد؛ اشیاء و موجودات را از نظر شکل، رنگ، بافت و... بررسی و مقایسه کند و آن‌ها را به راحتی از هم تشخیص دهد؛ نقاط مشترک و تفاوت‌های آن‌ها را به خاطر بسپارد، به ویژگی‌های هر یک توجه کند تا چنان مفهوم دقیقی از پدیده‌ها در ذهنش به وجود آید که بتواند آن‌ها را به آسانی نقاشی کند.

باید توجه کودکان را در فرصت‌های مناسب به شکل‌های متنوع طبیعی و ساخته‌ی دست بشر، تنوع رنگ‌ها، بافت‌های گوناگون طبیعی و مصنوعی و به طور کلی، دقت در دیدن و درک موضوعات مختلف جلب کرد. برای مثال، دیدن یک ذرت در کلاس و مشاهده‌ی قسمت‌های مختلف آن زیر ذره‌بین، شمردن دانه‌های هر ردیف، لمس کردن پوست ذرت و بو کردن کاکل آن، دیدن برش عرضی و طولی ذرت و بررسی آن برای کودکان بسیار جذاب است.

گردش در طبیعت، آوردن اشیای مختلف به کلاس، جمع‌آوری نمونه‌های برگ‌ها، سنگ‌ها، صدف‌ها و... و نمایش دادن عکس‌ها یا فیلم‌هایی از پدیده‌های متنوع طبیعی (مانند حیوانات، حشرات، پرندگان، ماهی‌ها، قارچ‌ها، صدف‌ها، سنگ‌ها و...) به تقویت حساسیت و دقت بصری کودکان کمک می‌کند. با این همه، ممکن است کودکان هنگام نقاشی کردن به رنگ‌ها، اندازه‌ها و حتی شکل‌های ذهنی، بیش از آن چه به صورت واقعی می‌بینند، گرایش داشته باشند. معلم با توجه به توان هر یک از دانش‌آموزان، نقاشی‌های متنوع آن‌ها را از یک موضوع می‌پذیرد. در این روش، چندین نقاشی مختلف از یک موضوع کشیده و برای گفت‌وگو به نمایش گذاشته می‌شود.

ارائه‌ی موضوعات معین، نقاشی آزاد، نقاشی برای قصه، نقاشی تخیلی و ...، تنها بهانه‌هایی برای دستیابی به گنجینه‌ی تصاویر ذهنی کودکان هستند.

در واقع، معلم در کلاس فضای مناسب را فراهم می‌آورد، انگیزه‌ی لازم را برای شروع کار ایجاد می‌کند و دانش‌آموزان را ضمن بحث و گفت‌وگو، بر موضوع متمرکز می‌سازد. او در شروع کار، آن‌ها را راهنمایی و در حین کار، روش‌های مناسب را یادآوری می‌کند. معلم با تحسین زیبایی کارهای دانش‌آموزان و تأیید و تشویق آن‌ها در مراحل مختلف، به فعالیت جذابیت بیشتری می‌بخشد و پس از پایان کار، گفت‌وگوی بچه‌ها را در مورد نقاشی‌ها رهبری می‌کند.

وقتی شاگردان شروع به نقاشی می‌کنند، معلم نیز آن‌ها را در مورد ایجاد هماهنگی، نظم و زیبایی بیشتر راهنمایی می‌کند. کودکان، نظم و ترکیب زیبا را از طبیعت و محیط زندگی، معلمان، والدین، هم‌سالان، آثار هنری و حتی اشیای طراحی شده در خانه، مدرسه و اجتماع می‌آموزند. در روش آموزش غیرمستقیم که کشف ویژگی‌های موضوع و فعالیت خلاقه بر پایه‌ی حساسیت بصری انجام می‌شود، نتیجه‌ی بسیار ارزشمندی به دست می‌آید.

۴- وسایل و ابزار نقاشی

ابزار و وسایل نقاشی بسیار متنوع‌اند. معلم می‌تواند توجه کودکان را به انواع مواد طبیعی در دسترس که رنگین هم هستند^۱، جلب کند و آن‌ها را به یافتن نمونه‌های مختلف که برای سلامتی کودکان ضرر ندارد، تشویق کند. یافتن و جایگزین کردن ابزار و وسایل در دسترس به جای قلم‌مو^۲ و ... برای نقاشی، به آن‌ها می‌آموزد که با هر روش ابداعی یا هر وسیله‌ی در دسترس، می‌توانند به فعالیت هنری بپردازند و به ابزار و وسایل خاصی وابسته نباشند. به طور کلی مجموعه‌ی وسایلی که برای نقاشی به کار می‌روند، به سه بخش تقسیم می‌شوند.

۱- وسایل تأثیرگذار (مثل: مداد و پاستل)؛ ۲- وسایل تأثیرپذیر (مثل: کاغذ و مقوا)؛

۳- وسایل کمکی (مثل: چسب، گیره و تخته‌ی زیردستی).

در این جا با نمونه‌های متداول این وسایل بیشتر آشنا می‌شویم.

۱- وسایل تأثیرگذار: بیشتر وسایل تأثیرگذار، روی سطوح مختلف اثری به جا می‌گذارند

۱- زردچوبه، زعفران، پوست گردو، آب‌تره، تفاله‌ی جای، آب آلبالو، پوست چغندر پخته شده و ...

۲- مسواک، چوب بستنی، نی‌آشامیدنی مستعمل، در خودکار، فرچه، برس کوچک و ...

اما برای این وسایل، سطوح مناسبی ساخته شده است تا نقوش را به بهترین صورت و به گونه‌ای ماندگار، ثبت کنند.

به طور کلی، انسان با هر وسیله‌ای که تأثیری بر جای می‌گذارد - حتی با یک مداد ساده یا یک تکه زغال - نقاشی می‌کند. اغلب، زیبایی نقاشی‌ها به تنوع رنگ آن‌هاست؛ از این رو، وسایل نقاشی رنگ‌های بسیاری دارند. در صورتی که رنگ‌های زیادی در دسترس نباشد، با ترکیب رنگ‌های موجود، می‌توان رنگ‌های متنوع‌تری به دست آورد. ترکیب رنگ‌ها در آب‌رنگ و گواش، بسیار ساده و در مداد رنگی و پاستل، مشکل‌تر است.

رنگ‌های قرمز، زرد و آبی، ترکیبات متنوعی ایجاد می‌کنند. از ترکیب زرد و قرمز، نارنجی، از ترکیب آبی و زرد، سبز و از ترکیب قرمز و آبی، بنفش به دست می‌آید. هر یک از این رنگ‌ها در ترکیب با سفید، روشن‌تر و ملایم می‌شود (مانند قرمز + سفید ← صورتی) و در ترکیب با سیاه، کدر و تیره می‌شود (مانند آبی + سیاه ← سرمه‌ای).

در پایه‌ی اول لازم است کودکان سه رنگ اولیه و ترکیب آن‌ها را بشناسند و در کارهای خود به کار برند. بهتر است این آموزش از روز اول کلاس نقاشی آغاز شود. ممکن است بعضی کودکان، بنا بر توانایی و تجربه‌ی فردی‌شان، تعداد بیشتری از رنگ‌ها را بشناسند و به کار ببرند. اما در پایه‌ی اول، شناخت و به کارگیری شش رنگ قرمز، زرد، آبی، نارنجی، سبز و بنفش لازم است.

● **مداد رنگی** متداول‌ترین و در دسترس‌ترین وسیله‌ی رنگی برای بچه‌هاست. مداد رنگی‌های مختلف با رنگ‌های متنوع در بازار وجود دارد. روش‌های کار با مداد رنگی نیز متنوع است. هنگام نقاشی، از نوک، پهنای تراشه‌ی مداد رنگی استفاده می‌شود. نوک مداد رنگی برای کشیدن خطوط گوناگون و پیاده کردن طرح بسیار مناسب است. سطوح را اغلب با پهنای مداد رنگ می‌زنند. گاهی هم نقاشی را با پاشیدن تراشه‌های مداد رنگی بر سطح کاغذ و مالش دادن آن با دستمال کاغذی یا پنبه، رنگ‌آمیزی می‌کنند؛ این روش برای رنگ‌آمیزی سطوح بزرگ – مثل آسمان – مناسب است. میزان فشار دست و نوع کشیدن مداد روی کاغذ، باعث پررنگ یا کم‌رنگ شدن سطح می‌شود. بچه‌ها اغلب، سطوح را با هیجان و به‌طور نامنظم رنگ‌آمیزی می‌کنند. با توجه به خصوصیت فردی بچه‌ها، می‌توان طی پایه‌های تحصیلی مختلف و به تدریج، رنگ‌آمیزی یک دست‌تر و پررنگ‌تر را به آن‌ها آموخت (البته بدون این که ویژگی‌های فردی کار آن‌ها را از بین ببریم).

مداد رنگی‌های معمولی اگر خیس شوند، پررنگ‌تر می‌شوند. برای رنگ‌آمیزی با مداد رنگی، روش‌های مختلفی وجود دارد. اغلب بچه‌ها تمایل دارند که هر چیزی را هم‌زمان با کشیدن، رنگ‌آمیزی کنند. بهتر است در پایه‌ی اول، آن‌ها را آزاد بگذاریم ولی در پایه‌های بالاتر و هنگام کشیدن موضوعات کامل‌تر و پیچیده‌تر که به تمرکز بیشتری نیاز دارند، بچه‌ها می‌توانند ابتدا طرح خود را کامل کرده و سپس، آن را رنگ‌آمیزی کنند. برای کشیدن طرح اولیه هم بهتر است از مداد سیاه معمولی استفاده نکنند؛ زیرا گرافیت آن با رنگ‌های دیگر مخلوط می‌شود و شفافیت رنگ‌ها را از بین می‌برد. اگر بچه‌ها برای کشیدن طرح خود از مداد رنگی (به رنگ دل‌خواه) استفاده کنند، این مشکل به‌وجود نمی‌آید. بعضی از بچه‌ها، هر چیز را با رنگ خاص آن طراحی می‌کنند؛ برای مثال، بدنه‌ی درخت را با رنگ قهوه‌ای و شاخ و برگ آن را با رنگ سبز طراحی می‌کنند. **باید آن‌ها را در به‌کارگیری روش‌های شخصی آزاد گذاشت. البته لازم است به آن‌ها بگوییم که پس از تکمیل طرح، آن را از بالا به پایین رنگ‌آمیزی کنند؛ یعنی، اول عناصر بالای صفحه را رنگ کنند و سپس به بخش‌های پایین پردازند؛** زیرا کشیده شدن دست یا آستین لباس بر سطح رنگ‌آمیزی شده، باعث از بین رفتن شفافیت رنگ‌ها و تداخل آن‌ها می‌شود. کودکان می‌توانند صفحه‌ی کاغذ را در جهات مختلف بچرخانند و با این روش، همه‌ی قسمت‌ها را رنگ کنند.

تعداد انگشت‌شماری از بچه‌ها تمایلی به استفاده از رنگ در نقاشی خود ندارند و اغلب به صورت تک رنگ کار می‌کنند. در این موارد باید ضمن محترم شمردن آزادی فردی کودک، با تذکر به موقع و جلب توجه او به اهمیت رنگ‌ها در طبیعت و آنچه در اطراف ما وجود دارد (مانند وسایل شخصی)، علاقه و اشتیاق لازم را در به‌کارگیری رنگ، در او ایجاد کرد. باید بدانیم که با صبر و حوصله و راهنمایی مؤثر، به مرور زمان، تغییراتی در روش کار این‌گونه بچه‌ها حاصل خواهد شد.

مداد رنگی وسیله‌ی مناسبی برای کودکان در سنین مختلف است؛ بنابراین، بچه‌ها می‌توانند به دلخواه در پایه‌های مختلف، از این وسیله برای نقاشی استفاده کنند.

● **مداد شمعی و پاستل روغنی** نیز برای نقاشی کودکان، ابزارهای بسیار خوبی هستند. این وسایل، اغلب به دلیل اندازه‌ی مناسبی که دارند، به راحتی در دست بچه‌ها جا می‌گیرند و چون چرب‌اند، به آسانی و با سرعت سطوح را رنگ می‌کنند و قدرت رنگ‌دهی خوبی هم دارند. مداد شمعی و پاستل روغنی برای کارهای ظریف و موضوعاتی با ریزه‌کاری زیاد، مناسب نیستند (تنها نوع خاصی از پاستل روغنی با نوک ظریف وجود دارد که برای این‌گونه کارها مناسب است اما به دلیل

شکنندگی زیاد، کارکردن با آن برای کودکان دشوار است) هنگام کارکردن با مداد شمعی، باید فشار دست زیاد باشد تا نقاشی پررنگ و زیبا به نظر آید. اگر در هنگام کار، مداد شمعی یا پاستل روغنی تکه تکه شد یا شکست، می توان از تمامی تکه های آن برای کشیدن نقاشی های بعدی استفاده کرد.

● **آبرنگ** یکی دیگر از موادّ متداول برای نقاشی کودکان است. پس از افزودن آب به رنگ، می‌توان با قلم‌مو از آن استفاده کرد. برای کار با آبرنگ و گواش قلم‌موهایی با موی نرم مناسب است. قلم‌مو با ضخامت‌های مختلف، خطوط پهن و نازک ایجاد می‌کند اما کنترل آن از مداد بسیار دشوارتر است. در نقاشی با آبرنگ، می‌توان (بدون استفاده از مدادرنگی) طراحی و رنگ‌آمیزی را به‌طور هم‌زمان انجام داد. علاوه بر این، با کم و زیاد کردن میزان آب، رنگ‌ها به راحتی کم‌رنگ و

پررنگ می‌شوند. کودکان با آبرنگ، بسیار آزاد و با روش شخصی کار می‌کنند. برای کار با آبرنگ، ظرف آب مورد استفاده باید بزرگ و سنگین باشد تا با حرکت‌های کوچک بچه‌ها و تکان‌های میز، واژگون نشود. پس از هر بار استفاده از قلم‌مو، باید آن را در آب شست و سپس از رنگ دیگری استفاده کرد. پس از پایان کار نیز باید قلم‌مو را کاملاً بشوییم؛ موهای آن را به صورت اولیه جمع کنیم و آن را به حالت سربالا در لیوان بگذاریم تا خشک شود.

بهتر است نقاشی با آبرنگ روی کاغذ ضخیم یا مقوایی که آب را به خوبی جذب می‌کند، انجام شود. استفاده از کاغذ براق برای آبرنگ و گواش مناسب نیست.

اگر کودکی نقاشی خود را کُند و با اشکال رنگ می‌کند، می‌توان کار با آبرنگ را به او پیشنهاد کرد تا با سرعت و سهولت بتواند سطوح بزرگ را به کمک قلم‌مو رنگ‌آمیزی کند. آبرنگ نامرغوب، میزان رنگ‌دهی کم و قدرت رنگی ضعیفی دارد و کارکردن با آن مشکل است. برای استفاده از این گونه آبرنگ‌ها باید قلم‌موی پر آب را چندین بار در رنگ چرخاند تا رنگ بیشتری به

خود بگیرد. هنگام کار با آب‌رنگ، باید کاغذ را تا خشک شدن کامل رنگ‌ها در حالت افقی نگه داشت تا رنگ سُره نکند.

استفاده از آب‌رنگ و گواش برای اولین برنامه‌ها مناسب نیست.

یکی از روش‌های مناسب کار با کودکان، ترکیب پاستل روغنی یا مداد شمعی با آب‌رنگ است. اگر اجزای اصلی نقاشی با پاستل روغنی کار شود، می‌توان زمینه‌هایی مثل آسمان، دریا، دشت، کوه و ... و سطوح بزرگ را به سرعت و با خیال راحت با قلم‌مو و آب‌رنگ رنگ‌آمیزی کرد؛ پاستل روغنی به علت چرب بودن، مانع نفوذ آب می‌شود و نقوش رنگ شده با آن، از زیر آب‌رنگ بیرون می‌زنند. این روش برای کودکانی که محدوده‌های اشیاء را به سادگی نمی‌توانند رنگ کنند، بسیار مناسب است.

با استفاده از این روش، این‌گونه کودکان بدون ترس و ناراحتی، نقاشی می‌کنند و لذت می‌برند؛ زیرا رنگ‌ها با هم تداخل پیدا نمی‌کنند و کار خراب نمی‌شود. کودکان با تمرین کردن، در پایه‌های بالاتر می‌توانند رنگ‌آمیزی دقیق و روش رعایت کردن محدوده‌های رنگی را بیاموزند.

● **گواش** وسیله‌ی مناسب دیگری برای نقاشی است که قدرت رنگی زیادی دارد و به صورت غلیظ مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای رنگ‌آمیزی با گواش – مانند آب‌رنگ – کمی آب به آن

می‌افزایند و با قلم‌مو رنگ‌آمیزی می‌کنند ولی میزان آب ترکیبی آن کمتر از آبرنگ است. برای رنگ‌آمیزی کافی است قلم‌مو را تا نیمه‌ی قسمت موها رنگی کرد. یکی از ویژگی‌های مهم گواش این است که می‌توان روی رنگ تیره، پس از خشک‌شدن، دوباره لکه‌ی رنگ روشن اجرا کرد. گواش روی کاغذ یا مقوا یا هر زمینه‌ی دیگر، لایه‌ی ضخیمی ایجاد می‌کند؛ از این‌رو، برای نقاشی روی سفال، سنگ، چوب و ... مناسب است. هم‌چنین، وسیله‌ی مناسبی برای نقاشی با مهر و چاپ رنگی است. برای استفاده از گواش باید پس از مصرف یک رنگ، قلم‌مو را کاملاً شست و سپس از رنگ دیگری استفاده کرد تا رنگ‌ها شفافیت خود را از دست ندهند و با هم مخلوط نشوند. رنگ گواش غلیظ است؛ از این‌رو، برای نگهداری از قلم‌مو باید پس از پایان کار، آن را به خوبی شست و به حالت اولیه (بسته) سربالا در لیوان قرار داد تا خشک شود. با این کار، عمر قلم‌مو بیشتر می‌شود. برای کار چاپ، بهتر است مقداری گواش را روی قسمتی از یک بشقاب یا سینی پلاستیکی یا سطح مشابه بمالید و کمی آب به آن اضافه کنید. آن‌گاه، مهر را در رنگی که ساخته‌اید، بمالید.

* در صورت دسترسی نداشتن به گواش، می‌توان با رنگ پلاستیک نقاشی ساختمان هم کار کرد. از سه رنگ **قرمز، زرد و آبی** و سفید برای ساختن رنگ‌های متنوع استفاده می‌شود. قبل از شروع به کار، گواش یا رنگ پلاستیک را کاملاً به هم می‌زنند تا رنگ، یک‌دست و برای کار، آماده شود.

* اگر کودکان هنگام نقاشی، دست و صورت خود را رنگی می‌کنند و کنترل آن‌ها ممکن نیست، می‌توانید برنامه‌ی رنگ‌آمیزی با گواش را به پایه‌ی بالاتر موكول كنید.

* دیگر وسایل نقاشی مانند پاستل‌های گچی، پودرهای رنگی (لاجورد، شنگرف و ...)، رنگ روغن، آکرلیک و ... هم برای نقاشی مناسب‌اند، البته بهتر است از این وسایل با صلاح‌دید معلم و رعایت نکات ایمنی در کلاس استفاده شود. در دوره‌ی ابتدایی، استفاده از انواع مازیک توصیه نمی‌شود.

۲- وسایل تأثیرپذیر: وسایل تأثیرپذیر زیادی چون انواع کاغذ، مقوا، پارچه، چوب، سنگ، حصیر و ... برای نقاشی مناسب‌اند ولی راحت‌ترین، در دسترس‌ترین و متداول‌ترین زمینه‌های کار در نقاشی کودکان، مقوا و کاغذ است. کاغذ مناسب نقاشی کودکان - از قطع کوچک تا بزرگ - باید به اندازه‌ی کافی ضخیم باشد تا به سادگی و با حرکت دست بچه‌ها، تا نخورد و پاره و مچاله نشود. انواع کاغذهای سفید و رنگی، مقوای گوناگون با بافت ریز و درشت (مقوای کارتن بسته‌بندی)، پارچه‌ی چلوار و متقال، گونی کفی، تخته سه‌لا، سنگ، سفال و ... برای نقاشی کودکان مناسب‌اند. این

وسایل با صلاح دید معلم در حد امکانات مدرسه تهیه می‌شوند و مورد استفاده قرار می‌گیرند. برای ایجاد شرایط یکسان در کلاس، بهتر است با توجه به امکانات موجود، وسیله و کاغذ را مشخص کنید تا همه‌ی بچه‌ها وسایل یکسانی داشته باشند و به علت کیفیت متفاوت ابزارها، بعضی نقاشی‌ها کم‌رنگ و نازیبا نشود؛ چون کودکان متوجه این تفاوت‌ها نیستند و ممکن است چنین تصور کنند که خود، توانایی لازم برای کشیدن یک نقاشی زیبا را ندارند؛ اگر چه این مشکل به کیفیت پایین وسایل آن‌ها مربوط باشد. به والدین توصیه کنید ابزار لوکس و گران قیمت برای کار در کلاس تهیه نکنند.

برای نقاشی کودکان استفاده از پوستر باطله به جای کاغذ و مقوا به دلیل اندازه‌ی بزرگ آن مناسب است. اگر روزنامه باطله با لایه‌ای از رنگ پلاستیک سفید پوشانده شود، پس از خشک شدن سفت و ضخیم می‌شود و زمینه‌ی مناسبی برای کار با آب‌رنگ، گواش و پاستل خواهد بود. در پایه‌های اول و دوم – در صورت امکان – می‌توان این روزنامه‌های رنگ شده و آماده را به قسمت پایین دیوار کلاس نصب کرد تا بچه‌ها در حالت ایستاده روی آن کار کنند؛ در غیر این صورت، می‌توان آن‌ها را کف کلاس پهن کرد تا بچه‌ها با آزادی بیشتر روی آن نقاشی کنند. با چسباندن لبه‌ی چند ورقه‌ی پوستر به هم نیز زمینه‌ی بسیار بزرگی فراهم می‌شود که همه‌ی بچه‌ها می‌توانند در اطراف آن بنشینند و به صورت گروهی کار کنند؛ به این ترتیب با وسایل در دسترس امکاناتی برای کودکان فراهم می‌آید که به طور گروهی و دسته‌جمعی در قطع بزرگ نقاشی کنند.

بعضی از کاغذهای باطله مانند کاغذهای بسته‌بندی، مقوای ضخیم کارتن، قوطی کفش و جعبه‌ی شیرینی را می‌توان به صورت مستقیم و بدون آماده سازی برای نقاشی مورد استفاده قرار داد. روی پاکت و کاغذ باطله، مقوای ضخیم، فیبر، تخته سه‌لا، گونی کفی و ... نیز می‌توان با گواش نقاشی کرد. گواش لایه‌ی ضخیمی روی این زمینه‌ها ایجاد می‌کند و نوشته‌ها و تصویرهای پوستر را می‌پوشاند؛ به این ترتیب، به لایه‌ای از رنگ پلاستیک سفید نیازی نیست.

برای نقاشی با آب‌رنگ و گواش، بهتر است اطراف مقوا یا کاغذ را با چسب (نواری یا کاغذی) به میز (یا تخته شاسی) بچسبانیم. کاغذ یا مقوا، پس از رنگ شدن با آب رنگ و گواش، باد می‌کند و حالت صاف اولیه‌اش را از دست می‌دهد. اگر کاغذ با چسب ثابت شده باشد، پس از خشک شدن به حالت اولیه باز می‌گردد. در پایان کار نقاشی، چسب دور کار را به آرامی بردارید و آن را از سطح میز (یا تخته شاسی) جدا کنید.

دانش‌آموزان باید نام خود و مشخصات کار را پشت نقاشی بنویسند و آن را در یک پوشه نگهداری کنند.

بهتر است به بچه‌ها بیاموزیم که برای نگهداری از نقاشی‌های خود، پوشه‌ی مقوایی محکمی تهیه کنند و نقاشی‌هایشان را داخل آن قرار دهند؛ به این ترتیب، از پاره‌شدن، تا شدن و مچاله‌شدن آن‌ها جلوگیری می‌شود. به علاوه، بچه‌ها همواره باید مراقب باشند که کاغذهای نقاشی در جای مرطوب یا خیس قرار نگیرند؛ زیرا رطوبت و نم، کاغذها را خراب می‌کند و نقاشی‌های آب‌رنگ و گواش را از بین می‌برد.

۳- وسایل کمکی: وسایل کمکی لازم برای نقاشی قلم‌مو، پاک‌کن، تراش، چسب (نواری یا کاغذی)، گیره‌ی کاغذ، تخته شاسی یا تخته‌ی طراحی است. در صورت امکان، می‌توان سه پایه‌های

کوچک - مخصوص بچه‌ها - را به حالت عمودی یا مایل برای نقاشی استفاده کرد. همچنین، برای ثابت کردن رنگ نقاشی‌های آب‌رنگ و گواش و جلوگیری از صدمه دیدن آن‌ها با آب، می‌توان از اسپری بی‌رنگ مخصوص نقاشی استفاده کرد. این کار باید زیر نظر معلم یا دیگر بزرگ‌سالان انجام پذیرد تا خطری برای کودکان ایجاد نشود. **هنگام استفاده از آب‌رنگ و گواش، بهتر است بچه‌ها روپوش مناسب، پیش‌بند، کاور یا لباس مستعمل بپوشند تا لباس آن‌ها رنگی یا کثیف نشود.**

ب - فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان

مجموعه‌ی فعالیت‌هایی که دانش‌آموزان در ساعت درس هنر انجام می‌دهند تا به اهداف کلی درس هنر در بخش نقاشی برسند، با عنوان فعالیت‌های یادگیری آمده است.

مهم‌ترین موضوع در انجام دادن فعالیت‌ها، مدیریت کلاس نقاشی، به ویژه از نظر زمان است. معلم برای ایجاد انگیزه، ارائه‌ی موضوع، آماده کردن وسایل نقاشی، به اجرا درآوردن فعالیت، جمع‌آوری وسایل، چیدن کارهای نقاشی و گفت‌وگو درباره‌ی آن‌ها، فقط ۴۵ دقیقه فرصت دارد.

توصیه‌هایی برای اجرای برنامه‌ی نقاشی

- ۱- کودکان، همان گونه که در راه رفتن، صحبت کردن، گریه کردن و خندیدن شیوه‌ی مخصوص به خود را دارند، در نقاشی کردن نیز روش خاص خود را می‌یابند.
- ۲- هیچ کودکی مجبور نیست نقاشی بکشد بلکه معلم می‌تواند همه‌ی دانش‌آموزان را تشویق کند و به طور غیرمستقیم به آن‌ها کمک کند تا نقاشی بکشند. در صورتی که کودکی اصلاً تمایل به نقاشی کشیدن ندارد، می‌تواند هر فعالیت هنری دیگری را که مورد علاقه‌ی اوست و به فضای کلاس لطمه نمی‌زند (تمرکز دیگران را از بین نمی‌برد)، انجام دهد. تأکید زیاد معلم بر یک فعالیت یا اصرار او بر انجام دادن کاری خاص هم ضرورت ندارد. در مواردی، کودکان تمایل به انجام دادن بعضی از برنامه‌ها ندارند؛ زیرا با روحیه‌شان تطبیق نمی‌کند. اگر آن‌ها را به نقاشی کشیدن مجبور کنیم، ممکن است نقاشی خود را پاره کنند. معلم آگاه سعی می‌کند با هدایت کودک به فعالیت مناسب و مورد علاقه‌اش، مانع به وجود آمدن چنین شرایطی شود.

- ۳- برای ایجاد انگیزه، در شروع کار، تشویق و جلب اعتماد کودکان اهمیت زیادی دارد؛ به

این ترتیب، کودکان درمی‌یابند که هر چه بکشند زیبا و جالب است و با اعتماد به نفس و شهامت بیشتری به فعالیت می‌پردازند.

۴- در پایه‌ی اول تأکید بر چیزهایی که برای کودکان آشنا، ملموس و دوست‌داشتنی هستند، بسیار مفید است. ارائه‌ی موضوع جالب، جدید و متناسب با روحیه‌ی بچه‌ها که با زندگی آن‌ها ارتباط نزدیک داشته باشد، انگیزه‌ی خوبی برای شروع کار است. بسیاری از موضوعات تخیلی، هم باعث شادی و نشاط بچه‌ها می‌شود و هم انگیزه‌ای قوی برای کار ایجاد می‌کند، مانند سفر به کُرهِ ماه، بالن‌سواری، سُرُسره‌بازی روی رنگین کمان، پرواز در آسمان با بال پرندگان و زندگی بدون جاذبه‌ی زمین.

۵- در هر برنامه، ارائه‌ی موضوعات متنوع از ساده به مشکل زمینه‌های درک کامل مباحث را فراهم می‌آورد؛ برای مثال، در پایه‌ی اول، برای نقاشی با موضوع معین می‌توان از یک نوع گل یا حیوان دلخواه کودکان، صورت انسان، اشیاء جالب و مورد علاقه‌ی کودکان در برنامه‌ها استفاده کرد. در مرحله‌ی بعد، بچه‌ها می‌توانند انسان را با اجزای بدنش نقاشی کنند.

در پایه‌ی دوم، نقاشی از انواع گل‌ها، میوه‌ها، حیوانات با توجه به فضای اطراف و در پایه‌ی سوم مراحل رشد گیاهان، حیوانات و فصل‌های سال مناسب است.

۶- پس از هدایت دانش‌آموزان برای انتخاب موضوع مناسب، در مورد جنبه‌های مختلف آن از بچه‌ها سؤال کنید. سؤال و جواب باعث تمرکز فکر روی موضوع می‌شود و قدرت تخیل آن‌ها را بارور می‌کند به این ترتیب، ابتدا موضوع در ذهن بچه‌ها تصویر می‌شود و سپس، نقاشی آغاز می‌گردد. انتخاب جزئیات موضوع و شکل و اندازه و رنگ و محل قرارگیری آن‌ها در صفحه، به دل‌خواه دانش‌آموز است.

بعضی از کودکان برای تخیل موضوع و ترسیم شکل‌ها، احساس ضعف می‌کنند و از این که در کشیدن موضوع موفق نشوند، می‌ترسند. این کودکان به کمک بیشتری نیاز دارند. شاید نداشتن اطلاعات کافی در مورد موضوع، عامل ترس آن‌ها از شروع کار باشد؛ به عبارت دیگر، ایجاد نظم ذهنی و آسان‌سازی موضوع، اولین قدم برای تسلط بر آن است. گفت‌وگو در مورد موضوع و ویژگی‌های آن و استفاده از دیگر روش‌های کمکی، مانند نشان دادن تصاویر متنوع از موضوع برای شناخت دقیق‌تر و کامل‌تر، به این کودکان کمک زیادی می‌کند. پس از مشاهده و بررسی اولیه‌ی موضوعات در دسترس (مانند گل یا میوه)، استفاده از ذره‌بین به شناخت بهتر کودکان کمک می‌کند. قبل از شروع نقاشی، تصویر یا نمونه‌ی زنده‌ی موضوع را از دید کودکان پنهان کنید.

۷- به کودکان بیاموزید که قبل از شروع نقاشی، در مورد موضوع خوب فکر کنند، آن را در ذهن خود مجسم کنند یا در خیال خود بسازند و بعد، هر چه را به نظرشان می‌رسد، بکشند. بهتر است این روش برای آن‌ها به صورت عادت درآید.

معلم با تأیید شکل‌های ساده و غیرکاملی که کودکان کشیده‌اند و تشویق آن‌ها، به آنان اعتماد به نفس می‌دهد. بچه‌ها می‌آموزند که باید در مورد موضوع، بیشتر بدانند، دقت کنند و به رفع نواقص کار خود بپردازند. این امر، مانع تقلید کردن کودکان از یک‌دیگر می‌شود؛ زیرا هر یک از آن‌ها احساس می‌کند که خود، دنیای ذهنی جالبی برای نشان دادن دارد.

در پایه‌ی اول، بهتر است کودکان را تشویق کنیم که شکل‌های محیط خود را پیدا کنند و نام هر یک را بگویند؛ تفاوت‌های آن‌ها را تشخیص دهند و ویژگی‌های آن‌ها را به خاطر بسپارند. هم‌چنین، نام رنگ‌ها را بدانند و تفاوت‌های آن‌ها را تشخیص دهند. کودکان در این پایه باید بدانند که هر چیز چه رنگی است.^۱ بررسی شکل‌ها و رنگ‌ها علاوه بر کلاس، باید در ساعات دیگر نیز توسط

۱- معلم پس از آشناکردن کودکان با رنگ‌های طبیعی هر چیز، به آن‌ها یادآوری می‌کند که مجبور نیستند همیشه هر چیز را به رنگ طبیعی آن نقاشی کنند. کودکان هنگام رنگ‌آمیزی، باید آزادانه رنگ‌های ذهنی خود را به کار ببرند.

کودک ادامه یابد. معلم می تواند هر هفته، در کودکان نسبت به موضوع خاصی تمرکز ایجاد کند؛ مثلاً در شش هفته ی اول، از آن ها بخواهد که فقط شکل های گرد را در محیط زندگی خود و طبیعت جست و جو کرده و سپس، در کلاس درباره ی تنوع آن ها صحبت کنند. هم زمان، در همان چند هفته نیز یکی از رنگ های زرد، قرمز، آبی، سبز، نارنجی و بنفش را در طبیعت و اشیای پیرامون خود جست و جو کنند؛ برای مثال، یک هفته به جست و جوی رنگ آبی در طبیعت و محیط زندگی خود بپردازند. و هفته ی بعد، رنگ قرمز را در طبیعت و محیط زندگی خود جست و جو کنند. هر هفته به رنگ خاصی بپردازند تا با انواع هر یک از رنگ ها آشنا شوند (مانند انواع رنگ سبز در طبیعت و محیط زندگی) و بتوانند در کارهای خود از آن ها استفاده کنند؛ به این ترتیب، پس از دو یا سه ماه، شناخت آن ها از رنگ های اولیه کامل می شود. در پایه ی اول، آموزش شش رنگ لازم است ولی یادگیری هر رنگ به طور عمیق صورت می گیرد. پس از شش هفته، معلم می تواند توجه کودکان را به شکل های چهار گوش جلب کند و پس از آموزش انواع چهار گوش ها، سه گوش ها را به آنان بیاموزد تا در محیط اطراف خود به آن ها توجه کنند. کودکانی که در پایه ی اول درباره ی رنگ ها، شکل ها، بافت ها و ... چیزهایی می آموزند و آن ها را به صورت عملی تجربه می کنند، هنگامی که در پایه های بالاتر با مباحث پیچیده تری روبه رو می شوند، زمینه ی مناسبی برای فعالیت دارند و با تکمیل تجربه های خود، دانش و مهارت کافی پیدا می کنند. در پایه ی دوم، معلم توجه دانش آموزان را به انواع رنگ های ترکیبی جلب می کند. آن ها نام رنگ های قهوه ای، خاکستری، فیروزه ای، سرخابی، گل بهی، نیلی، کاهویی، پسته ای، زرشکی، تخم مرغی، گردویی، صدفی، بژ، پرتقالی، سبز آبی و ... را می شناسند و با انواع درجه های تیره و روشن رنگ ها آشنا می شوند. دانش آموزان را با شکل های ترکیبی مانند تخم مرغی، گلایی شکل، به شکل قطره ی آب، استوانه ی، کله قندی و ... هم می توان آشنا کرد و مثال های مناسبی از نمونه های متنوع طبیعت را به آن ها نشان داد. دانش آموزان پس از آشنایی با شکل ها و رنگ های متنوع طبیعت، نقاشی های کامل تر، پیچیده تر و پیشرفته تری می کشند.

۸- با ارائه ی برنامه ی مناسب، روش صحیح کار و استفاده و نگهداری از ابزارها را به کودکان بیاموزید. آن ها آزادند با هر ابزار و ماده ای که در اختیار دارند، نقاشی کنند و برای این کار ابتکار عمل داشته باشند. مهم ترین عامل در برنامه، وجود معلم هوشیار و خلاق است که حساسیت بصری و خلاقیت کودکان را تقویت می کند و آن ها را یاری می دهد که به کمک ابزاری که در اختیار دارند، ایده های خود را به اجرا در آورند.

۹- برخی از دانش آموزان ابتدا می گویند که نمی دانند موضوع مورد نظر را چگونه نقاشی کنند

با نمی‌توانند آن را بکشند. برای این کودکان، از روش دایره‌ها کمک بگیرید. دایره برای کودکان شکل آشنایی است. در پایه‌ی اول، با ترسیم یک دایره روی تخته، نام شکل را از آن‌ها پرسید. ممکن است هر کس این شکل را چیزی بنامد؛ مثلاً تویی، گردی، گردالو، دایره و ... . با این روش، دانش‌آموزان می‌آموزند که هر چه را در ذهن دارند، آزادانه بیان کنند. سپس، از آن‌ها بخواهید که با دست خود، دایره‌های نامرئی کوچک و بزرگی در هوا رسم کنند و نام چیزهایی را که به شکل دایره‌اند، به زبان بیاورند؛ برای مثال، ماه، خورشید، سیب، چرخ ماشین، بادکنک، میوه‌ها، سنگ، دکمه و ... . پس از آن، با ابزار خود روی صفحه‌ی کاغذ دایره‌هایی به اندازه‌های مختلف بکشند. سپس، چند دایره را انتخاب کرده و به کمک خطوط و نقوش اضافی، آن‌ها را کامل کنند تا شبیه گیلان، دوچرخه، عینک، خورشید، صورت انسان، ساعت یا هر چیز دلخواه دیگر شوند؛ به این ترتیب، آمادگی لازم برای شروع نقاشی ایجاد می‌شود. اکنون باید به موضوع اصلی که حیوان مورد علاقه‌ی کودکان – مثلاً جوجه، کلاغ، گربه و ... – است، توجه کنند. از آن‌ها بخواهید که به جای سر حیوان دایره‌ای رسم کنند که نه خیلی کوچک و نه خیلی بزرگ باشد. سپس، اجزای صورت را متناسب با موضوع نام ببرند و آن‌ها را به دایره اضافه کنند. آن‌گاه، دایره‌ی بزرگ‌تری به جای بدن حیوان رسم کنند که با گردن، به سرش چسبیده باشد و دست و پا یا بال و دم حیوان را به این دایره‌ی بزرگ وصل کنند. با این روش آسان، تصویر کامل حیوان ترسیم می‌شود. وقتی کودکان تصویر کامل شده را می‌بینند، به توانایی‌های خود پی می‌برند و اعتماد به نفس پیدا می‌کنند. تشویق و تأیید کارهای ساده‌ی کودکان، باعث تقویت روحیه‌ی آنان و ادامه‌ی بهتر کار می‌شود.

در اوایل سال تحصیلی، معلم می‌تواند موضوعات و برنامه‌های مختلف را با تأکید بر روش دایره‌ها در کلاس اجرا کند تا کودکان، به تدریج اعتماد به نفس لازم را برای شروع فعالیت‌های مختلف پیدا کنند و ترس و ناتوانی خود را از یاد ببرند. پس از چند تجربه‌ی موفق و تأیید معلم، آن‌ها هم به راحتی نقاشی می‌کنند؛ موضوعات مختلف را به سادگی در ذهن خود تصویر می‌کنند و با اشتیاق، به کاغذ انتقال می‌دهند. آن‌ها دیگر برای کشیدن موضوعات، احساس تردید یا یأس نمی‌کنند؛ زیرا روش دایره‌ها را برای همه‌ی فعالیت‌های نقاشی می‌توان به کار برد. باید توجه داشت که استفاده از دیگر شکل‌ها – از جمله سه‌گوش‌ها و چهارگوش‌ها – در کار آزاد است و کودکان می‌توانند از انواع آن‌ها در نقاشی خود استفاده کنند.

در پایه‌های دوم و سوم، کودکان راحت‌تر نقاشی می‌کنند. اگر بعضی از دانش‌آموزان هنوز شکل‌های مختلف را به دشواری می‌کشند، باید با استفاده از روش دایره‌ها به آن‌ها کمک کرد. اگر کشیدن موضوعی برای دانش‌آموز دشوار است، معلم درباره‌ی موضوع گفت‌وگو می‌کند و به کمک روش دایره‌ها، نقاشی کردن را برای او آسان می‌سازد.

برای مثال، قبل از شروع نقاشی در مورد گربه، معلم زمانی را برای گفت‌وگو درباره‌ی گربه و بچه گربه، روابط آن‌ها با هم، خصوصیات مهم گربه‌ها، حرکات، شکل، رنگ، اندازه و بافت بدن گربه‌ها، محیط زندگی و نحوه‌ی غذا خوردن آن‌ها در نظر می‌گیرد. در صورت امکان، گربه یا بچه گربه‌ای را به کودکان نشان دهید یا عکس و تصاویر متنوعی از انواع گربه‌ها و شیوه‌ی زندگی آن‌ها در اختیار دانش‌آموزان بگذارید. آن‌ها می‌توانند با دیدن و لمس کردن گربه و گفت‌وگو درباره‌ی آن یا تعریف کردن قصه‌ای در مورد گربه‌ها این تجربه را کامل کنند. در ضمن گفت‌وگو با دانش‌آموزان و تشویق کردن آن‌ها به تفکر، انگیزه‌ی لازم برای شروع کار را در آنان ایجاد کنید.

در پایه‌های دوم و سوم، معلم می‌تواند به دانش‌آموز بگوید: «بهتر است اول با مداد رنگی، طرح کم‌رنگی بکشی تا ببینی همه‌ی گربه‌ها در کاغذ جا می‌گیرند یا نه.» یا اگر پس از کشیدن موضوع، فضای خالی زیادی در صفحه باقی ماند، با طرح سؤال‌های مناسب توجه آن‌ها را به هر چه در اطراف موضوع (برای مثال گربه) وجود دارد، جلب کنید. از آن‌ها بخواهید هر چه را در اطراف موضوع وجود دارد، به نقاشی اولیه اضافه کنند.

هنگام کار در کلاس، نکاتی را به آن‌ها یادآوری کنید؛ مثلاً بگویید: «می‌توانی گربه یا بچه‌هایش را در صفحه، بزرگ بکشی»، «می‌توانی صفحه‌ی کاغذ را با شکل یا رنگ، پر کنی»،

«برای کشیدن نقاشی، نیازی نیست که حتماً موضوع یا تصویر آن جلوی چشم تو باشد» و «این قسمت را چه رنگی می‌کنی که نقاشی تو زیباتر شود؟» و ... .

کودکان را در پایه‌ی دوم و سوم تشویق کنید که صفحه را با طراحی شکل‌های مرتبط با موضوع، پر کنند. ایجاد **تعادل** در تصویر هم مانند کاردستی اهمیت زیادی دارد. آن‌ها نباید یک بخش صفحه را رها کنند و به آن اهمیت ندهند؛ به علاوه، هنگام کشیدن طرح و رنگ‌آمیزی، لازم است به نظم و زیبایی نقاشی فکر کنند و برای هر چه زیباتر کردن نقاشی، از آن‌چه در طبیعت و محیط اطراف خود دیده‌اند، استفاده کنند. دانش‌آموز این موارد را در دوران ابتدایی و در نتیجه‌ی آشنایی بیشتر با طبیعت و ویژگی‌های آن، به تدریج می‌آموزد.

۱۰- گاهی بعضی از کودکان در رنگ‌آمیزی هم دچار تردید می‌شوند و از معلم یا دوستان خود سؤال می‌کنند: «این قسمت را چه رنگی بزنم؟» در این‌گونه موارد، می‌توانید با نشان دادن مداد رنگی‌هایی به رنگ‌های مختلف یا دیگر ابزارهای مورد استفاده، از کودکان بخواهید که زیباترین رنگ را انتخاب کنند و به کار ببرند. به این ترتیب، معلم نه تنها به کودک اجازه می‌دهد به طور مستقل کار کند بلکه از او می‌خواهد برای حل کردن مسائلی که گاهی برایش پیش می‌آیند، خوب فکر کند. تأیید انتخاب‌های کودک و تشویق او، انگیزه‌ی بیشتری برای کار ایجاد می‌کند. چنان که گفتیم، رنگ‌های انتخابی کودکان در این دوره‌ی سنی اغلب رنگ‌های ذهنی هستند و انتخاب آن‌ها نباید باعث تعجب بزرگسالان شود. خوب است بدانید که هرگز نباید رنگ خاصی را به کودک تحمیل کرد یا از او خواست که فقط از رنگ‌های واقعی هر چیز در نقاشی استفاده کند.

۱۱- مهم‌ترین موضوع نقاشی در همه‌ی پایه‌های دوره‌ی ابتدایی، انسان است. توجه به اجزای بدن انسان، تنوع قد، وزن، رنگ پوست، رنگ چشم، رنگ و حالت مو (مجعد، صاف)، سن و جنس انسان‌ها و نیز صورت و اجزای آن و حالت‌های خنده، گریه و خشم، و نقاشی از آن‌ها بسیار مهم است.

در پایه‌ی اول، برای کشیدن صورت انسان بهتر است ابتدا در مورد انواع رنگ پوست، چشم و مو (حالت فرفری، مجعد و صاف)، تفاوت چهره‌ی زنان و مردان (سبیل و ریش)، کودکان، جوان‌ها و پیرها با هم، استفاده از عینک، کلاه، روسری، چادر، زینت‌آلات و ... در کلاس گفت‌وگو شود؛ سپس، هر یک از دانش‌آموزان یک دایره‌ی بزرگ بکشد و با نمایش دقیق جزئیات، چهره‌ی دل‌خواه خود را رسم کند.

بهتر است بچه‌ها قبل از شروع نقاشی، در مورد موضوع نقاشی خود تصمیم بگیرند؛ برای مثال، بگویند که چهره‌ی یک سرخ‌پوست، یک مرد چینی، یک زن جوان یا یک پیرمرد را نقاشی خواهند کرد. سپس، همه‌ی ویژگی‌های موضوع دل‌خواه خود را در نقاشی‌شان به تصویر کشند.

در مرحله‌ی بعد، معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد که انسان را با اندام کامل نقاشی کنند. برای این کار، آن‌ها باید به دست‌ها و پاها، و جاهایی که دست و پا به بدن وصل شده‌اند، دقت کنند؛ تعداد و اندازه‌ی انگشتان و نحوه‌ی قرارگرفتن آن‌ها را بررسی کرده و سپس نقاشی خود را کامل

کنند. بهتر است از آن‌ها بخواهید هر یک، موضوعی متفاوت با چهره‌ی نقاشی قبلی را انتخاب کنند؛ برای مثال، هر کس که در جلسه‌ی قبل، چهره‌ی مردی را نقاشی کرده است، در این جلسه، زنی را با لباس و لوازم زنانه نقاشی کند. در این مورد، عقیده‌ی خاصی را به آن‌ها تحمیل نکنید.

در پایه‌ی دوم، دانش‌آموزان به تدریج، کشیدن حالت‌های مختلف بدن را آغاز می‌کنند. معلم می‌تواند در هر فرصت مناسب، توجه کودکان را به حالت‌های مختلف بدن (نشسته ایستاده، خوابیده، در حال دویدن و ...) جلب کند.

کودکی، که انسان را از زاویه‌ی نیم‌رخ یا از دید بالا نقاشی می‌کند، به جزئیات بدن (تعداد انگشتان، بندهای انگشتان دست و پا، رگ‌های ظریف سفیدی چشم و ...) یا لباس (کشیدن دکمه‌های پیراهن، تزئینات لباس، دندانه‌های زیپ شلوار و ...) توجه دارد و آن‌ها را به طور دقیق نقاشی می‌کند؛ بسیار تشویق کنید.

در پایه‌ی سوم، کودکان تفاوت‌ها را بهتر تشخیص می‌دهند و می‌توانند حالت‌های خنده، گریه و خشم را نشان دهند. معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد که به این حالت‌ها و تغییرات چهره توجه کنند و آن‌ها را بکشند.

۱۲- تأکید بیش از حد معلم بر کشیدن، رنگ کردن، پرکردن صفحه و ... مانع تمرکز کودکان و تفکر آزاد آن‌ها می‌شود. از آن‌جا که یادگیری امری تدریجی است، معلم به مرور و طی سال، زمینه‌های پیشرفت کودکان را فراهم می‌کند و از آن‌ها انتظار ندارد که یک‌باره، همه‌ی موارد را در کار خود رعایت کنند.

۱۳- در پایان زنگ نقاشی، زمانی برای نمایش دادن کارها و گفت‌وگو در مورد آن‌ها در نظر گرفته شده است. این زمان، صرف چیدن نقاشی‌ها، تشویق دانش‌آموزان، مشاهده‌ی همه‌ی کارها و گفت‌وگو درباره‌ی آن‌ها می‌شود. دانش‌آموزان، متناسب با شرایط کلاس، کارها را به نمایش می‌گذارند. قبل از گفت‌وگو، از کودکان بخواهید که همه‌ی دوستان خود را تشویق کنند. اگر بعضی از دانش‌آموزان نتوانسته‌اند کارهای خود را کامل کنند، نقاشی نیمه‌تمام آن‌ها را به نمایش بگذارید و تشویق کنید. کودکان می‌توانند بعد از کلاس، کار خود را کامل کنند.

— در پایه‌ی اول، بهتر است ابتدا هر یک از دانش‌آموزان در مورد نقاشی خود صحبت کند و پس از چند جلسه، همه در مورد کارهای یک‌دیگر به گفت‌وگو بپردازند. مشاهده‌ی همه‌ی نقاشی‌ها و گفت‌وگو درباره‌ی آن‌ها، دانش‌آموزان را با ایده‌های متنوع، روش‌های اجرایی گوناگون و تجربه‌های دیگران آشنا می‌کند. به کودکان بیاموزید که به ابعاد مختلف (شکل‌ها، رنگ‌ها، تعدد اجزای تصویر و

اندازه‌ی آن‌ها...) کار توجه داشته باشند و در مورد آن‌ها صحبت کنند. در پایه‌های دوم و سوم، با توجه به تجربه‌ی قبلی، این روش به راحتی اجرا می‌شود.

معلم، کار همه‌ی کودکان را تأیید و آن‌ها را تشویق می‌کند. او هنگام مشاهده‌ی کارها، بر نکته‌های مثبت (کیفیت مواردی که ذکر شد) آن‌ها تأکید می‌کند. تأیید و تشویق معلم باعث رشد نقاط قوت کودکان و ایجاد علاقه و اشتیاق بیشتر به فعالیت و پیشرفت در کار می‌شود. معلم در هر کاری (به خصوص کارهای نیمه‌تمام) بهترین جنبه را تشویق می‌کند. تأکید بر نکات مثبت نقاشی‌ها، باعث می‌شود که دانش‌آموزان، در کار خود و دیگران به این نکات توجه کنند.

۱۴- دانش‌آموز قبل از شروع کار، نام، شماره‌ی کار و تاریخ اجرای کار را پشت آن نوشته و بعد از پایان آن را به ترتیب شماره و تاریخ، در پوشه‌ی کار قرار می‌دهد؛ سپس، برگ فهرست فعالیت‌های هنری را کامل می‌کند.

نتایج حاصل از اجرای صحیح فعالیت‌ها: از آن‌جا که نقاشی، فعالیتی هنری است که به موازات رشد ذهنی و جسمی کودکان به تکامل می‌رسد، بر رشد همه جانبه‌ی دانش‌آموزان تأثیر مطلوب می‌گذارد. استفاده از روش‌های درست یا شیوه‌ی آموزش غیرمستقیم در این فعالیت باعث می‌شود که

- فردیت و شخصیت کودک، سالم رشد کند؛
- قدرت تخیل و خلاقیت او فعال شود و او احساس موفقیت کند؛
- قدرت بیان آزاد، شهامت اظهارنظر و ارائه‌ی ایده‌های نو را داشته باشد؛
- اعتماد به نفس او تقویت گردد و افکار و اعمالش مستقل شود؛
- دچار یأس و تردید نشود و برای تصمیم‌گیری، مشکل پیدا نکند؛
- به هر نوع فعالیت هنری و شخصی علاقه‌مند شود؛
- به قوه‌ی ابتکار و ابداع خود اهمیت دهد و به جست‌وجوی راه‌های تازه بپردازد؛
- ارضاشدن از درون را بیاموزد و لذت‌های بیرونی را جست‌وجو نکند؛
- مفاهیمی چون نظم، هماهنگی و زیبایی در ذهن او عمیق شوند و در زندگی‌اش جلوه پیدا

کنند؛

- با علایق و سلیقه‌های دیگران آشنا شود و دیگران را همان‌گونه که هستند، بپذیرد؛
- توانایی‌ها و ضعف‌های خود را بشناسد و در برابر نقد، انعطاف‌پذیر باشد.

جدول فعالیتهای یادگیری — نقاشی

ردیف	عنوان	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم
۱	پیدا کردن نقش های اتفاقی	یافتن تصویر از یک مجموعه ی خط خطی	یافتن تصویر از یک مجموعه ی خط خطی	یافتن تصویر از میان مجموعه لکه های رنگین
۲	نقاشی با موضوع معین	نقاشی از موضوع تک عنصر (طبیعی، مصنوعی)	نقاشی از موضوع مجموعه ای از عناصر (طبیعی، مصنوعی)	نقاشی از مراحل رشد یا فرایند انجام گرفتن عمل (رشد گیاهان یا جانوران، تهیه ی عسل، سفر، گردش فصل ها)
۳	نقاشی با موضوع آزاد	نقاشی دل خواه	نقاشی دل خواه	نقاشی دل خواه
۴	نقاشی برای قصه	نقاشی برای قصه های مناسب پایه ی اول	نقاشی برای قصه های مناسب پایه ی دوم	نقاشی برای قصه های مناسب پایه ی سوم
۵	کامل کردن نقاشی های نیمه تمام	توافق و همکاری گروه دو نفری برای انتخاب موضوع و کشیدن نیمی از آن و تکمیل آن توسط دیگری	توافق و همکاری گروه دو نفری برای انتخاب موضوع و کشیدن نیمی از نقاشی، چسباندن دو نیمه به هم و کامل کردن آن	توافق و همکاری گروه دو نفری برای انتخاب دو علامت و تکمیل کردن آن ها به صورت نقاشی
۶	چاپ	استفاده از چاپ انگشتی برای ایجاد نقش تک نقاشی با چاپ انگشتی	چاپ از عناصر نقش دار (طبیعی و مصنوعی)	نقاشی با استفاده از چاپ با مواد طبیعی و مصنوعی

۱- پیدا کردن نقش‌های اتفاقی

این فعالیت، هم جنبه‌ی بازی و سرگرمی دارد و هم خلاقیت تصویری کودکان را تقویت می‌کند. در عین حال، با انجام دادن آن، کودکان یاد می‌گیرند که محیط اطراف خود را به دقت ببینند و از درون آن، چیزی را کشف کنند که دیگران ندیده‌اند. قبل از شروع فعالیت، به کمک بازی‌های تصویری، دانش‌آموزان را برای اجرای این برنامه آماده کنید. از آن‌ها بخواهید در هر فرصت مناسب به حالت‌های متنوع ابرهای آسمان توجه کنند و ببینند که هریک، شبیه چه شکل آشنایی است. در صورت امکان، داخل یک سینی بزرگ بدون نقش (که قبلاً چرب کرده‌اید) کمی آب بریزید و سینی را حرکت دهید تا قطره‌های آب تغییر شکل دهند. پس از هر تغییر، از دانش‌آموزان بپرسید که چه شکل‌های آشنایی را در میان قطره‌ها تشخیص می‌دهند. در برنامه‌ی دیگری، کاغذهای کوچک و بزرگی را که با دست، و به صورت نامنظم بریده شده‌اند، به آن‌ها نشان دهید و بخواهید که این تکه‌ها را به صورت شکلی آشنا کامل کنند. با این بازی‌ها، ذهن دانش‌آموزان برای یافتن شکل‌های آشنا در هر نقشی که می‌بینند، آماده می‌شود و زمینه‌ی پرورش خلاقیت تصویری در آن‌ها فراهم می‌آید.

ابزار و مواد ^۱	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
مرکب، آب‌رنگ، گواش، قلم‌مو، مداد رنگی، پاستل روغنی (یا هر ابزار در دسترس)، کاغذ یا مقوا، مدادتراش	کلاس یا حیاط	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- نقش اتفاقی را روی زمینه ایجاد کنند.
- ۲- پس از آماده شدن نقش‌های اتفاقی، صفحه را در جهت‌های مختلف بچرخانند و شکل‌ها را به دقت ببینند. سعی کنند شکل‌های آشنا را از میان نقش‌ها پیدا کنند.
- ۳- پس از یافتن هر شکل، با ابزار و وسایل در دسترس، آن را تکمیل و رنگ‌آمیزی کنند.
- ۴- نقاشی‌ها را به نمایش بگذارند.
- ۵- در مورد کارها گفت و گو کنند.

۱- برای استفاده از ابزار و مواد نقاشی به صفحه‌های ۶۳ تا ۷۳ مراجعه کنید.

فعالیت یادگیری در پایه‌ی اول: یافتن تصویر از یک مجموعه‌ی خط‌خطی: دانش‌آموزان

از میان خطوطی که به‌طور اتفاقی ترسیم شده‌اند، شکل‌هایی جالب و آشنا پیدا می‌کنند و سپس، آن‌ها را کامل و رنگ‌آمیزی می‌کنند.

ابتدا از دانش‌آموزان بخواهید که صفحه‌ی زمینه را به صورت آزاد، با خطوط درهم و نامنظم پرکنند. این خطوط نباید آن‌قدر فشرده باشند که تمام صفحه‌ی کاغذ را پر کنند و نه آن‌قدر کم و با فاصله‌ی زیاد رسم شوند که شکل خاصی را نشان ندهند. پس از آن، از لابه‌لای این نقش‌های اتفاقی، شکلی آشنا را پیدا کنند و با چند خط، آن را کامل کنند؛ برای مثال، دو دایره‌ی به هم چسبیده را که شبیه سر و بدن یک جوجه‌اند، با چند خط ساده، کامل کنند؛ برای آن‌ها چشم و نوک و دم و بال بکشند و آن را رنگ‌آمیزی کنند. سپس، به دنبال شکل‌های دیگری بگردند و آن را کامل کنند تا زمان فعالیت به پایان برسد. اگر قسمتی از شکل‌ها روی هم قرار بگیرند، اشکالی ندارد.

ممکن است پیدا کردن شکل از میان خطوط برای دانش‌آموزان، آسان نباشد؛ در این صورت، می‌توان آن‌ها را راهنمایی کرد تا صفحه را در جهات مختلف بچرخانند و از هر جهت، نقش‌ها را ببینند تا شکل‌های آشنا را بیابند. معلم می‌تواند دانش‌آموزان را در پیدا کردن تصاویر یاری دهد و آنان را به یافتن هر شکل تازه تشویق کند تا با این برنامه کاملاً آشنا شوند. بهتر است دانش‌آموزان ابتدا این برنامه را به صورت فردی در کلاس انجام دهند؛ سپس، آن را در گروه‌های کوچک و روی زمینه‌ی بزرگ‌تر به صورت گروهی اجرا کنند و در پیدا کردن شکل‌ها یک‌دیگر را یاری دهند.

فعالیت یادگیری در پایه‌ی دوم: یافتن تصویر از یک مجموعه‌ی خط‌خطی: این فعالیت

مانند پایه‌ی اول اجرا می‌شود. در این پایه، اجرای برنامه به صورت گروهی و همکاری و هم‌فکری دانش‌آموزان در هنگام انجام دادن فعالیت پیشنهاد می‌شود.

با توجه به تجربیات پایه‌ی اول، معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد که شکل‌ها را با دقت بیشتر و با توجه به جزئیات، کامل کنند. معلم در این پایه، دانش‌آموزانی را که میان دو شکل پیدا شده ارتباط خوبی برقرار می‌سازند، بسیار تشویق می‌کند.

فعالیت یادگیری در پایه‌ی سوم: یافتن تصویر از میان مجموعه‌ی لکه‌های رنگین:

دانش‌آموزان، شکل‌هایی را که به صورت اتفاقی میان لکه‌های مرکبی یا رنگی ایجاد شده‌اند، می‌یابند و آن‌ها را کامل و در صورت لزوم، رنگ‌آمیزی می‌کنند.

در این فعالیت، ابتدا دانش‌آموزان کمی مرکب یا رنگ (گواش یا آب‌رنگ) رقیق را وسط کاغذ می‌ریزند؛ سپس، کاغذ را تا می‌کنند و کمی فشار می‌دهند. آن‌گاه کاغذ را باز می‌کنند تا خشک شود. آن‌ها به شکل‌هایی که به صورت اتفاقی ایجاد شده‌اند، توجه می‌کنند و پس از یافتن شکل آشنا، با ابزار دل‌خواه آن را کامل می‌کنند.

هنگام انجام دادن این فعالیت، اغلب کودکان مقدار زیادی رنگ یا مرکب روی کاغذ می‌گذارند که هم دیر خشک می‌شود و هم هنگام کامل کردن کار، کاغذ را سوراخ یا پاره می‌کند. بهتر است معلم از ابتدا به آن‌ها توضیح دهد که از مقدار کمتری رنگ یا مرکب استفاده کنند یا به جای یک نمونه، چند نمونه کاغذ را به دل‌خواه رنگ‌آمیزی کنند. سپس، در جلسه‌ی بعد (هنگامی که کارها کاملاً خشک شده‌اند) همه‌ی نمونه‌ها را خوب ببینند و اگر در آن‌ها تصویری آشنا یافتند، آن را کامل کنند.

۲- نقاشی با موضوع معین

پس از تعیین یک موضوع برای نقاشی، همه‌ی دانش‌آموزان تصاویر ذهنی خود را از آن می‌کشند. در این فعالیت، معلم از توانایی ذهنی هریک از دانش‌آموزان در تجسم موضوع و ترسیم آن آگاه می‌شود. او از این طریق درمی‌یابد که چه کسی به توجه و کمک بیشتری نیازمند است.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
مداد رنگی (یا هر ماده‌ی رنگی در دسترس)، کاغذ سفید برای زمینه (یا هر زمینه‌ی دیگر)	کلاس یا حیاط یا پارک	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- با توجه به موضوعات مناسب هر پایه با طرح چند سؤال، به موضوعات دل خواه دانش آموزان پی ببرید.
- ۲- به کمک آن ها، یک موضوع مناسب را انتخاب کنید.
- ۳- با دانش آموزان در مورد ویژگی های موضوع گفت و گو کنید تا بتوانند آن را تجسم کنند.
- ۴- به هر روش ممکن، شناخت دانش آموزان را از موضوع، توسعه دهید.
- ۵- از دانش آموزان بخواهید طرح مورد نظر خود را با مداد رنگی روی کاغذ بکشند.
- ۶- هنگام مشاهده ی فرایند کار بچه ها، در صورت نیاز آن ها را در مورد کشیدن شکل ها، پرکردن زمینه ی نقاشی، توجه به جزئیات موضوع و ... راهنمایی کنید.
- ۷- از دانش آموزان بخواهید موضوع خود را کامل کرده و آن را به طور دل خواه رنگ آمیزی کنند.
- ۸- آن گاه نقاشی های تمام شده را به نمایش بگذارند.
- ۹- در مورد نقاشی های ارائه شده، گفت و گو کنند.

جدول موضوعات پیشنهادی			
پایه ی سوم	پایه ی دوم	پایه ی اول	موضوعات پیشنهادی
<p>مراحل رشد گل ها و گیاهان، تغییر فصل ها، زندگی دسته جمعی حیوانات مانند پرندگان، مورچه، زنبورها (نحوه ی زندگی، لانه سازی، روش تهیه ی عسل، ...)، زندگی در زیر دریا و ...</p> <p>صف اتوبوس، فرودگاه، سفر با کشتی، ایستگاه قطار، مسابقات ورزشی مانند شنا، فوتبال، دوچرخه سواری، قایق رانی، کوه نوردی و ...</p> <p>آشنایی با ساختمان های قدیمی، بازارهای سنتی، مساجد، امامزاده ها، موضوعات اجتماعی یا مناسب ها مانند روز درخت کاری، روز معلم و ...</p>	<p>گلدان گل، باغ گل، مغازه ی گل فروشی، ظرف میوه، باغ میوه، مغازه ی میوه فروشی، حیوان مورد علاقه با خانواده اش، باغ وحش، جنگل، مزرعه، معرفی شغل های مختلف مثل نجار و کفاش، آشنایی با زندگی مشاهیر و بزرگان، موضوعات اجتماعی یا مناسب ها مانند نذری دادن، زیارت، گردش در پارک و ...</p>	<p>گل، میوه، حیوان مورد علاقه، صورت انسان، بدن انسان، شیء مورد علاقه ی کودک، ...</p> <p>موضوعات اجتماعی یا مناسب های مختلف مانند روز مادر، روز پدر، سفره ی هفت سین، شب یلدا و ...</p>	

فعالیت یادگیری در پایه‌ی اول: در پایه‌ی اول، این فعالیت به صورت فردی انجام می‌شود.

در مورد موضوعات مربوط به طبیعت مانند گل، برگ، میوه، فصل و حیوان، می‌توان از امکانات موجود برای تکمیل و تعمیق اطلاعات کودکان استفاده کرد. نشان دادن نمونه‌های طبیعی، تصویر، فیلم یا نمونه‌ی خشک شده‌ی گل‌ها و برگ‌ها یا حیوانات و بررسی آن‌ها از زوایای مختلف و مشاهده‌ی ویژگی‌های هر موضوع، روش مناسبی است. در صورت امکان، بازدید از طبیعت، گل‌فروشی یا باغ گل، موزه‌ی حیوانات یا هر مکانی که آشنایی کودکان را با موضوعات افزایش دهد، مفید است. استفاده از ذره‌بین به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا موضوعات را دقیق‌تر و عمیق‌تر ببینند. هنگام نشان دادن نمونه‌ها، معلم و دانش‌آموزان در مورد محیط طبیعی موضوع، اندازه و رنگ موضوع، تنوع پدیده‌ها، شیوه‌ی زندگی حیوانات مختلف، روش پرندگان برای ساخت لانه، ویژگی‌های کندوی زنبور عسل و دیگر ابعاد موضوعات، گفت‌وگو می‌کنند. به این ترتیب، اطلاعات کافی به هر روش ممکن در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد و آن‌ها با موضوع بیشتر آشنا می‌شوند. پس از کسب آمادگی، معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد که جالب‌ترین ویژگی موضوع را انتخاب و نقاشی کنند.

در پایه‌ی اول، ابزار پیشنهادی برای این فعالیت، مداد رنگی است. در اولین جلسه، معلم چند مداد رنگی را به دانش‌آموزان نشان می‌دهد و روش استفاده و نگهداری^۱ آن‌ها را می‌گوید. در صورت نبود مداد رنگی، می‌توان از هر ماده‌ی رنگی در دسترس استفاده کرد.

در ابتدای کلاس و پس از انتخاب موضوع، معلم و دانش‌آموزان درباره ویژگی‌های آن گفت‌وگو می‌کنند. معلم از هر طریق ممکن اطلاعات لازم را در مورد موضوع ارائه می‌دهد. سپس، دانش‌آموزان با وسایل و ابزاری که در دسترس دارند، برداشت خود را از موضوع نقاشی می‌کنند. معلم ضمن تشویق کودکان و تأیید فعالیت‌ها، در صورت لزوم، بر نکات خاصی تأکید می‌کند؛ برای مثال، هنگام کشیدن گل، اگر دانش‌آموز به ساقه و برگ توجه نداشته باشد یا آن‌ها را فراموش کند، معلم به او کمک می‌کند تا بخش‌های مختلف گل را به یاد آورد و از او می‌خواهد که نقاشی خود را کامل کند. هنگام کار کردن درباره‌ی موضوع چهره‌ی انسان، اغلب دانش‌آموزان پایه‌ی اول فراموش می‌کنند که ابروها و گوش‌ها را بکشند. معلم باید به بهترین روش، توجه دانش‌آموزان را به این بخش‌ها جلب کند. او هنگام کار در زمینه‌ی هر موضوع نقاشی، ضمن اشاره به تنوع نمونه‌ها در طبیعت، توجه دانش‌آموزان

۱- روش استفاده از مداد رنگی و نگهداری آن در بخش «ابزار و وسایل تأثیرگذار» صفحه‌ی ۶۳ آمده است.

را به انواع گل‌ها، تفاوت نژادهای انسانی و ویژگی‌های حیوانات گوناگون و ... جلب خواهد کرد.

فعالیت یادگیری در پایه‌ی دوم: در پایه‌ی دوم، آشنایی کودکان با انواع گل‌ها، یادگیری اسامی چند گل (به‌خصوص گل‌ها و گیاهان بومی هر منطقه) برای کشیدن باغ گل، دشت پر از گل یا گل‌فروشی لازم است. تنوع حیوانات، شکل‌ها، اندازه‌ها، رنگ‌ها، پوشش بدن و نحوه‌ی زندگی آن‌ها هم در پایه‌ی دوم بررسی می‌شود و به این ترتیب، شناخت دانش‌آموزان درباره‌ی این موضوع توسعه می‌یابد. معلم باید توجه دانش‌آموزان پایه‌ی دوم را به ویژگی‌های انواع مغازه‌ها و مشاغل جلب کند و آن‌ها را به دقیق و عمیق دیدن این موارد، تشویق کند.

در پایه‌های دوم و سوم، ضروری است معلم بازدید از موزه‌ها یا ساختمان‌های قدیمی تحت نظارت سازمان میراث فرهنگی و مساجد (اجزای ساختمان و نحوه‌ی تزیین آن‌ها) منطقه را به دانش‌آموزان توصیه کند. هم‌چنین، لازم است توجه کودکان را به هنرهای سنتی بومی منطقه جلب کند. دانش‌آموزان هنگام نقاشی کردن از موضوعات مربوط به ایام و مناسبت‌های اجتماعی، دینی، فرهنگی و هنری به دلیل اطلاعات کاملی که در اختیار دارند، به راحتی نقاشی می‌کنند.

در پایه‌ی دوم، انتخاب ابزار این فعالیت به عهده‌ی دانش‌آموز است و او می‌تواند با توجه به تجربیات پایه‌ی قبلی، وسیله‌ی دل‌خواه خویش را به کار گیرد.

در پایه‌ی دوم، دانش‌آموز تجربیات اولیه را پشت سر گذاشته است و آمادگی دارد که موضوعات پیچیده‌تری را اجرا کند. تعدّد اجزاء و توجه به جزئیات و نمایش محیط پیرامون موضوع در نقاشی پایه‌ی دوم، موردتوجه معلم و دانش‌آموز قرار می‌گیرد. در پایه‌ی دوم، دانش‌آموز برای به تصویر کشیدن موضوعاتی مانند گلدان یا باغ گل، مغازه‌ی گل‌فروشی و دشت پر گل، انواع گل‌ها را نقاشی می‌کند. در این میان، لازم است معلم به هر روش ممکن، اطلاعات دانش‌آموزان را درمورد گل‌ها و تنوع شکل و رنگ و عطر و خاصیت آن‌ها تکمیل کند. سپس، از دانش‌آموزان بخواهد که گل‌های دل‌خواه خود را در شکل‌ها و رنگ‌های متنوع برای یکی از موضوعات یاد شده نقاشی کنند.

در مورد حیوانات هم می‌توان از این روش استفاده کرد. معلم با توجه به علاقه و سلیقه‌ی دانش‌آموزان، یکی از موضوعات حیوانات خانگی، خانواده حیوان مورد علاقه کودک، مزرعه‌ی حیوانات یا محل پرورش حیوانات اهلی، نحوه‌ی زندگی مورچه‌ها یا زنبورها، باغ‌وحش، جنگل و ... را انتخاب می‌کند و ضمن گفت‌وگو با دانش‌آموزان و نمایش دادن نمونه‌ها، اطلاعات لازم را در اختیار آنان می‌گذارد.

در پایه‌ی دوم، موضوع انسان با معرفی مشاغل مختلف و شرایط کار آن‌ها و آنچه در محیط

کار هریک وجود دارد، به دانش آموزان ارائه می شود تا نقاشی کاملی بکشند. در مورد شغل نجار، کفاش، راننده، خلبان، معلم، پرستار، پستچی، آتش نشان و ... در کلاس گفت و گو می شود.

در صورت امکان، دانش آموزان می توانند حرفه ی مورد علاقه ی خود را در قالب یک بازی کوتاه نمایشی، معرفی کنند. در این نمایش، معلم می تواند از افراد داوطلب استفاده کند. پس از آن، هریک از دانش آموزان، برداشت خود را از شغل مورد نظر نقاشی می کند.

یکی دیگر از موضوعات مناسب برای پایه ی دوم، معرفی بزرگان و آشنا کردن دانش آموزان با تلاش ها و خدمات آنهاست. معلم مشاهیر و دانشمندانی چون «رازی»، «ابن سینا»، «گراهام بل»، «ادیسون»، ... را معرفی می کند و از دانش آموزان می خواهد یکی از مهم ترین صحنه های زندگی آنها را انتخاب کنند و نقاشی آن را بکشند؛ برای مثال، با انتخاب موضوع «کشف الکترولیت» و گفت و گو در مورد آن، رازی را در حال آزمایش برای یافتن الکترولیت نقاشی کنند.

در کلاس هنر، به این ترتیب، کودک بهتر می تواند موضوع مورد نظر را در ذهن تجسم کند. در پایه ی دوم، به صلاح دید معلم می توان بعضی از موضوعات را به صورت گروهی اجرا کرد.

فعالیت های یادگیری در پایه ی سوم: معلم در پایه ی سوم فعالیت نقاشی با موضوع معین را به صورت کامل تر و پیچیده تر ارائه می دهد. مراحل رشد گل ها، گیاهان و حیوانات که کودکان با آن آشنایی دارند و مورد علاقه ی آنهاست و نیز نحوه ی زندگی حیوانات مختلف به صورت گروهی برای دانش آموزان پایه ی سوم موضوعات مناسبی است.

در مورد موضوع انسان، نقاشی از مکان ها و فعالیت هایی که تعداد زیادی از افراد را نشان می دهد، مناسب است. موضوع هایی چون محل تجمع مسافران، مسابقه های ورزشی، فعالیت های اجتماعی مانند روز درخت کاری و ... را با توجه به علاقه ی دانش آموزان می توان برای نقاشی انتخاب کرد. در پایه ی سوم، معلم فضایی ایجاد می کند که دانش آموزان به گفت و گو درباره ی هریک از این مباحث تشویق شوند.

میراث فرهنگی و مکان های زیارتی، سیاحتی و معماری سنتی هر منطقه از موضوعات پیشنهادی برای این پایه است. این فعالیت در پایه ی سوم به صورت فردی و گروهی انجام می پذیرد.

۳- نقاشی با موضوع آزاد

در این فعالیت، کودکان براساس میل فطری و نیاز روانی، موضوعات دل خواه را با ابزار و مواد انتخابی خود نقاشی کرده و ایده ها و احساساتشان را آزادانه بیان می کنند. آنها می توانند قطع و

رنگ کاغذ یا مقوا را به دل خواه و متناسب با موضوع در نظر بگیرند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش یابی
انتخاب ابزار و مواد به دل خواه دانش آموز است.	کلاس یا حیاط یا پارک	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- هریک از دانش آموزان، موضوع دل خواه خود را انتخاب کند.
- ۲- در مورد موضوع خود فکر کند، آن را در ذهن تجسم کند و اگر دوست دارد، در مورد آن با دیگران به گفت و گو بپردازد.
- ۳- دانش آموزان وسایل مورد نظر را انتخاب و طرح کار را اجرا کنند.
- ۴- پس از تکمیل طرح، آن را با ابزار دل خواه رنگ آمیزی کنند.
- ۵- در ادامه نیز کارهایشان را به نمایش بگذارند.
- ۶- در مورد کارها گفت و گو کنند.

فعالیت یادگیری و روش اجرای آن در سه پایه ی اول، دوم و سوم، یکسان است.

۴- نقاشی برای قصه

دانش آموزان، پس از شنیدن یک قصه یا خاطره در کلاس، می توانند صحنه ی دل خواه خود را انتخاب کنند و آن را به گونه ای که تجسم کرده اند، بکشند.

این فعالیت، تلفیقی از قصه گویی و نقاشی است. تصاویری که از شنیدن قصه در ذهن کودکان ایجاد می شود، خلاقیت تصویری آن ها را پرورش می دهد. انتخاب قصه ای که تصاویر جالبی در ذهن ایجاد کند، اهمیت زیادی دارد.

تجسم صحنه های مختلف داستان، تقلید صداهای موجود در قصه، یادآوری فضای سرد یا گرم یا وزش باد در هر صحنه، اجرای بعضی از حرکات متناسب با صحنه های داستان، توجه به بوی علف، دریا، رنگ های متناسب با داستان و ... بر کیفیت نقاشی کودکان تأثیر زیادی می گذارد. تشویق کردن کودکان و تأیید آن ها در انتخاب صحنه ی مورد علاقه، تأکید بر جزئیات موضوع و برقراری رابطه میان عناصر داستان به نقاشی کودکان کمک می کند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
مداد رنگی، مداد شمعی یا پاستل روغنی (یا هر ماده‌ی رنگی در دسترس)، مداد تراش و کاغذ سفید (یا هر زمینه‌ی دیگر)	کلاس یا حیاط یا پارک	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- قصه یا خاطره‌ای^۱ را که دانش‌آموزان در جلسه‌ی قبل شنیده‌اند، برایشان یادآوری کنید تا آن را در خیال خود مجسم کرده و یک صحنه را برای نقاشی انتخاب کنند.
- ۲- از دانش‌آموزان بخواهید طرح صحنه‌ی دل‌خواه را با مداد رنگی و با اجزای بزرگ روی کاغذ بکشند.
- ۳- با مشاهده‌ی فرایند کار، دانش‌آموزان را در مورد کشیدن شکل‌ها، توجه به جزئیات موضوع و پر کردن زمینه‌ی نقاشی با هرچه در فضای اطراف وجود دارد، راهنمایی کنید.
- ۴- از دانش‌آموزان بخواهید پس از تکمیل طرح، قسمت‌های مختلف آن را رنگ‌آمیزی کنند.
- ۵- نقاشی‌های تمام شده را به نمایش بگذارند.
- ۶- در مورد نقاشی‌های ارائه شده، گفت و گو کنند.

جدول موضوعات پیشنهادی			
پایه‌ی اول	پایه‌ی دوم	پایه‌ی سوم	قصه‌های بومی
قصه‌های بومی یا محلی هر منطقه، قصه‌های کتاب‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان گروه سنی (ب)، کتاب‌های انتشارات مدرسه، داستان‌های کتاب درسی، قصه‌ی قلقله زن	قصه‌های بومی یا محلی هر منطقه، قصه‌های کتاب‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان گروه سنی (ب)، کتاب‌های انتشارات مدرسه، داستان‌های کتاب درسی، قصه‌ی روباه و زاغ، قصه‌ی چوپان دروغ‌گو و ...	قصه‌های بومی یا محلی هر منطقه، قصه‌های کتاب‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان گروه سنی (ب)، کتاب‌های انتشارات مدرسه، داستان‌های کتاب درسی، قصص قرآن و ...	

۱- به فعالیت‌های یادگیری «قصه‌گویی» در صفحه‌ی ۱۹۴ مراجعه کنید.

فعالیت یادگیری در پایه‌ی اول: در پایه‌ی اول هر دانش‌آموز یک صحنه از قصه را انتخاب و

نقاشی می‌کند. معلم، انتخاب کودک را تأیید و او را به کشیدن صحنه‌ی مورد علاقه‌اش، تشویق می‌کند. سپس، بر جزئیات موضوع و ارتباط میان صحنه‌های مختلف تأکید می‌کند (به‌خصوص برای دانش‌آموزانی که به کمک بیشتری نیاز دارند). این فعالیت در پایه‌ی اول به صورت فردی انجام می‌شود. کودکی را که صحنه‌ی اوج قصه را از زاویه‌ی دید جالبی نقاشی می‌کند، بیشتر تشویق کنید. معلم نقاشی‌های بسیار متنوعی از یک قصه را می‌بیند و برخوردهای متفاوت کودکان با قصه را درک می‌کند.

فعالیت یادگیری در پایه‌ی دوم: در پایه‌ی دوم، برای این فعالیت، می‌توان از قصه‌های

مورد علاقه‌ی دانش‌آموزان که مناسب این پایه‌ی تحصیلی است، استفاده کرد. اگر قصه تأثیر بیشتری بر ذهن کودکان بگذارد، تجسم صحنه‌های مختلف قصه ساده‌تر می‌شود و کیفیت نقاشی بهتر می‌شود. دانش‌آموزان (به صورت فردی و گروهی به تشخیص معلم) می‌توانند با تقلید صدای عناصر موجود در قصه، تأکید بر ویژگی‌های این عناصر، (مانند رنگ‌های پدیده‌ها، بوهای مختلف، وزش باد، بارش باران، ...)، اجرای بعضی از حرکات متناسب با صحنه‌های قصه، اجرای بعضی از وقایع مهم قصه به صورت نمایش کوتاه و ... فضای مناسبی برای نقاشی به وجود آورند.

دانش‌آموزان برای انجام دادن فعالیت، گروه‌های کوچکی را تشکیل می‌دهند. سپس، در مورد صحنه‌های دل‌خواه خویش گفت‌وگو می‌کنند. آن‌ها با هم به توافق می‌رسند که صحنه‌ها را به گونه‌ای نقاشی کنند که سیر حوادث قصه را نشان دهد. هر گروه، ابزار دل‌خواه خویش را انتخاب می‌کند، سپس، گروه‌ها یک صحنه‌ی مورد توافق را می‌کشند. در پایان کلاس، با کنار هم گذاشتن نقاشی‌ها قصه کامل می‌شود.

فعالیت یادگیری در پایه‌ی سوم: در پایه‌ی سوم با توجه به تجربیات پایه‌های قبلی، از هر

دانش‌آموز بخواهید که سیر حوادث قصه را با چند تصویر نشان دهند. در این پایه، فعالیت به صورت فردی انجام می‌شود و دانش‌آموز، ابزار و وسایل را به دل‌خواه انتخاب می‌کند.

۵- کامل کردن نقاشی‌های ناتمام

دانش‌آموزان در این فعالیت، هم‌فکری و همکاری را هنگام نقاشی کردن تجربه می‌کنند. برای آشنا کردن کودکان با برنامه‌ی کامل کردن نقاشی ناتمام، معلم ابتدا زمینه‌ی مناسب را فراهم می‌آورد. استفاده از بازی‌های خلاق تصویری، در دقایق آخر هر ساعت درسی علاوه بر این که باعث رفع

خستگی دانش‌آموزان می‌شود، اجرای فعالیت‌های برنامه‌ی هنر را سهولت می‌بخشد. کودکان به تدریج با شکل حروف الفبا، اعداد، انواع خطوط و علامت‌ها آشنا می‌شوند و نحوه‌ی به‌کارگیری هریک را می‌آموزند. در هر زمان ممکن و متناسب با برنامه‌ی درسی هر جلسه، از بازی‌های تصویری استفاده کنید. شکل یکی از حروف الفبا، اعداد، انواع خطوط منحنی، شکسته یا مستقیم را روی تخته بکشید و از دانش‌آموزان بخواهید که این شکل‌ها را به صورت یک نقش آشنا درآورند.

کامل کردن این علامت‌ها، قدرت خلاقیت تصویری کودکان را پرورش می‌دهد و به آن‌ها می‌آموزد که چگونه هر شکل ساده یا ناتمام را به صورت نقاشی موردنظر خود تکمیل کنند. دانش‌آموزان به مرور در این زمینه پیشرفت می‌کنند و در هر پایه‌ی تحصیلی، متناسب با رشد جسمی و فکری خویش، توانایی بیشتری برای کامل کردن شکل‌ها به‌دست می‌آورند.

در فعالیت کامل کردن نقاشی‌های ناتمام، بازی‌های تصویری در خدمت اهداف تربیتی قرار می‌گیرند. در این فعالیت، کلاس به گروه‌های دونفره تقسیم می‌شود. وظیفه‌ی تشکیل گروه را به عهده‌ی دانش‌آموزان بگذارید تا اعضای گروه دوست و هم‌فکر باشند. در این فعالیت، دانش‌آموز ذهنیت خویش را با آنچه دوستش کشیده است، هماهنگ می‌سازد و نقاشی را کامل می‌کند.

فعالیت یادگیری در پایه‌ی اول: در پایه‌ی اول، بهتر است معلم این فعالیت را در اواسط سال تحصیلی اجرا کند که کودک تجربه‌های دیگری در زمینه‌ی نقاشی (نقاشی با موضوع معین، نقاشی برای قصه، ...) به‌دست آورده است، با روش کار آشنا شده و در استفاده از ابزار و مواد، مهارت نسبی پیدا کرده است.

قبل از شروع کار، معلم بر این نکته تأکید می‌کند که هرکس نقاشی خود را به هم‌گروه یا دوستش هدیه بدهد و در پایان کلاس، نقاشی دوستش را در پوشه‌ی خودش بگذارد. بعضی از دانش‌آموزان تمایل ندارند نقاشی خود را به دوستشان بدهند؛ در این صورت، به کودک اصرار نکنید. معلم هنگام نمایش دادن کارها و گفت‌وگو در مورد آن‌ها با تشویق اعضای هر گروه، بر نکات مثبت کار گروه تأکید می‌کند تا از این پس همه‌ی دانش‌آموزان با رغبت بیشتری به فعالیت گروهی بپردازند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
مداد رنگی، (یا هر ماده‌ی رنگی در دسترس)، کاغذ (یا هر زمینه‌ی مناسب دیگر)، مداد تراش	کلاس	گروه دونفره	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا در پایه اول

- ۱- دانش‌آموزان به گروه‌های دوفره تقسیم می‌شوند.
- ۲- هر گروه، موضوع دل‌خواه خود را پس از هم‌فکری انتخاب می‌کند.
- ۳- اعضای گروه در مورد موضوع انتخابی گفت‌وگو می‌کنند.
- ۴- اعضای گروه، اطلاعات و مشاهدات خود را با یک‌دیگر در میان می‌گذارند.
- ۵- اعضای گروه درباره‌ی این که ابتدا کدام بخش موضوع را بکشند، توافق می‌کنند.
- ۶- هر دو عضو گروه، به‌طور هم‌زمان بخش توافق شده را روی کاغذهای جداگانه می‌کشند و رنگ‌آمیزی می‌کنند.

- ۷- سپس با توافق یک‌دیگر، نقاشی نیمه‌تمام را با هم گروه خویش عوض می‌کنند.
- ۸- هر دانش‌آموز نقاشی ناتمام هم‌گروهی خود را کامل و رنگ‌آمیزی می‌کند و شکل‌های دل‌خواه خود را متناسب با موضوع، به آن اضافه می‌کند. به این ترتیب، نقاشی کامل اجرا می‌شود که هریک از اعضای گروه، نیمی از آن را کشیده است.
- ۹- گروه‌ها نقاشی‌ها را به نمایش می‌گذارند.
- ۱۰- در مورد نقاشی‌ها و جنبه‌های مثبت کار گروهی گفت‌وگو می‌کنند.

- ۱۱- هریک از اعضای گروه، نقاشی هم‌گروه خود را در پوشه‌ی کار خود می‌گذارد.
- فعالیت یادگیری در پایه‌ی دوم:** در پایه‌ی دوم، بندهای ۷ و ۸ اجرا نمی‌شود. اعضای گروه درباره‌ی انتخاب موضوع، نحوه‌ی کشیدن، رنگ‌آمیزی و تقسیم کار با هم گفت‌وگو می‌کنند. آن‌ها در مورد صحنه‌ی خاصی توافق می‌کنند و آن‌گاه هریک جداگانه، موضوع را در تمام صفحه‌ی خود طراحی می‌کند. سپس، دو نقاشی را طوری به هم می‌چسبانند که بین آن‌ها ارتباط مناسبی ایجاد شود. این مراحل، کمتر از نصف زمان تعیین شده برای این برنامه را می‌گیرد. اعضای گروه در مورد ارتباط اجزای تصویر گفت‌وگو کرده و به کمک هم، با اضافه کردن یا تغییر دادن بعضی از قسمت‌ها، ارتباط میان دو نقاشی را تقویت می‌کنند. ممکن است در مرز مشترک میان دو نقاشی، اجزای جدیدی اضافه شود تا رابطه‌ی بهتری میان آن‌ها به‌وجود آید. در پایان، اعضای گروه با توافق و کمک هم نقاشی را رنگ‌آمیزی می‌کنند.

- فعالیت یادگیری در پایه‌ی سوم:** در پایه‌ی سوم بندهای ۵ و ۶ و ۷ و ۸ اجرا نمی‌شود. اعضای گروه روی موضوع خاصی توافق نمی‌کنند بلکه دو شکل یا علامت ساده را انتخاب می‌کنند. آن‌گاه نمونه‌های انتخاب شده را روی دو کاغذ جداگانه، مشابه هم اجرا می‌کنند. هر کدام از علامت‌های

روی کاغذ باید به شکلی آشنا تبدیل شود؛ به نحوی که هردو نقش کامل شده از نظر موضوعی با هم ارتباط داشته باشند. دانش‌آموزان می‌توانند هنگام تکمیل کار خویش، به دل‌خواه، اجزای دیگری را به نقاشی اضافه کنند تا موضوع کامل شود. در مراحل اجرا، اعضای گروه ضمن هم‌فکری با یک‌دیگر، ایجاد هماهنگی برای به ثمر رساندن کار را تجربه می‌کنند و می‌آموزند که بین اجزای جدا از هم، ارتباط ایجاد کنند.

۶- چاپ

چاپ، فعالیتی جذاب برای ایجاد نقوش متنوع رنگین است. در فعالیت چاپ دستی، با استفاده از مهرهای گوناگون می‌توان به سادگی و با سرعت، سطح بزرگی را نقش‌دار، رنگین و زیبا کرد. مهرهای چاپ بسیار متنوع‌اند. تنوع روش‌های چاپ هم بسیار زیاد است. در اولین پایه‌های ابتدایی، فعالیت چاپ دستی با استفاده از مهرهای آماده اجرا می‌شود. از سطح مقطع این مهرها می‌توان برای ایجاد شکل‌ها و نقش‌های متنوع استفاده کرد. برای چاپ گرفتن از مهرها، سطح مقطع آن‌ها را به مرکب یا رنگ (آبرنگ یا گواش) آغشته کنید. سپس، بخش رنگین را روی زمینه (یا سطح موردنظر) فشار دهید تا نقش، روی زمینه پیاده شود. با تکرار این روش، می‌توانید تمام زمینه را به دل‌خواه پر کنید. به این ترتیب، دانش‌آموزان به ویژگی نقش‌آفرینی آن‌چه در اطراف خود می‌بینند، توجه می‌کنند.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول

۱-۶- چاپ انگشتی با آبرنگ

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
آبرنگ، ظرف آب، مداد رنگی، مقوا یا کاغذ ضخیم، یک تکه پارچه و روپوش یا پیش‌بند	کلاس	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان وسایل کار را آماده کنند.
- ۲- سرانگشت خود را خیس کنند و روی یک قرص رنگین آبرنگ فشار دهند تا رنگی

- شود. در این فعالیت، از همه‌ی انگشت‌ها می‌توان استفاده کرد.
- ۳- روی کاغذ یا مقوا، تعدادی اثر انگشت در جهات مختلف با رنگ‌های متنوع ایجاد کنند. برای تغییر رنگ، نوک انگشت خود را با پارچه پاک کرده، دوباره خیس کنند و در رنگ جدید بگذارند.
- ۴- وسایل و سرانگشت خود را تمیز کنند.
- ۵- با دقت به این اثر انگشت‌ها نگاه کنند و بگویند هر کدام شبیه چه شکلی است.
- ۶- پس از خشک شدن اثر انگشت‌ها، هریک از آن‌ها را با مداد رنگی به صورت شکلی آشنا تکمیل کنند.
- ۷- پس از تکمیل همه‌ی اثر انگشت‌ها، کارها را به نمایش بگذارند.
- ۸- درباره‌ی این برنامه و نقاشی‌ها گفت و گو کنند.

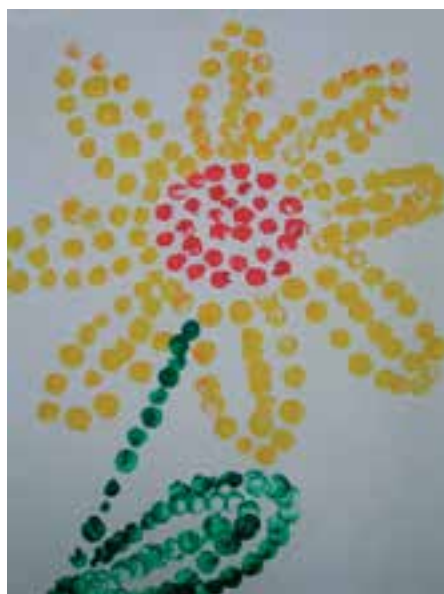

۲-۶- چاپ انگشتی با گواش

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
گواش، ظرف آب، سینی یا ظرف تخت پلاستیکی، مقوا یا کاغذ ضخیم، مداد رنگی، یک تکه پارچه، روپوش یا پیش‌بند	کلاس	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش آموزان وسایل کار را آماده کنند.
- ۲- موضوع خاصی را انتخاب کنند.
- ۳- مقدار کمی رنگ در سینی یا ظرف تخت مناسبی بگذارند.
- ۴- سر انگشت خیس خود را با گواش رنگین کرده و موضوع مورد نظر را با چاپ انگشتی نقاشی کنند.
- ۵- پس از خشک شدن نقاشی‌ها، آن‌ها را به نمایش بگذارند.
- ۶- درباره‌ی کارها گفت و گو کنند.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی دوم: ۳-۶- چاپ با استفاده از عناصر طبیعت: نقوش
طبیعی انواع برگ‌ها، میوه‌ها، سبزیجات، سنگ‌ها، ... را می‌توان روی زمینه‌ی مناسب چاپ کرد. در این برنامه با جمع‌آوری برگ‌ها، سنگ‌ها و ... از طبیعت و تهیه‌ی میوه یا سبزی، می‌توان طرح‌های متنوعی ایجاد کرد.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش یابی
آبرنگ یا گواش، قلم مو، ظرف آب، سینی یا ظرف تخت پلاستیکی، مقوا یا کاغذ ضخیم، یک تکه پارچه، روبوش یا پیش بند، برگ ها، میوه ها و سبزی ها و ... در دسترس	کلاس	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- وسایل کار را آماده کنند.
- ۲- مواد طبیعی در دسترس را برای چاپ آماده کنند (بعضی از این مواد مانند میوه ها یا سبزی ها را باید برش داد تا بتوان از سطح مقطع آن برای چاپ استفاده کرد).
- ۳- نمونه ها را رنگ آمیزی کنند (رنگ را روی سینی پهن کنند تا سطح مقطع نمونه ها را روی آن بمالند یا با استفاده از قلم مو، اسفنج یا وسایل دیگر، سطح نمونه را رنگین کنند) و از آن ها روی زمینه، چاپ بگیرند. کودکان به دل خواه می توانند از نمونه ها چاپ بگیرند. تعداد نمونه ها، رنگ ها و نحوه ی پخش نقوش روی زمینه، به انتخاب دانش آموز است.
- ۴- پس از خشک شدن نقاشی ها، کارها را به نمایش بگذارند.
- ۵- درباره ی کارها گفت و گو کنند.
- ۶- چاپ با استفاده از اشیای نقش دار: دانش آموزان با توجه به اشیای موجود در محیط اطراف خویش، آن چه را می توان به صورت مُهر به کار گرفت و با آن، نقوش متنوعی ایجاد کرد، جمع آوری می کنند و به کلاس می آورند. به این ترتیب، آن ها ویژگی جدیدی را از اشیای اطراف خود کشف می کنند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش یابی
آبرنگ یا گواش، قلم مو، ظرف آب، سینی یا ظرف تخت پلاستیکی، مقوا یا کاغذ ضخیم، یک تکه پارچه، روبوش یا پیش بند، اشیای مناسب برای ایجاد نقش و ...	کلاس	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

۱- دانش‌آموزان وسایل کار را آماده کنند (برای رنگین کردن نمونه‌ها، رنگ را روی سینی پهن کنند).

۲- وسایل جمع‌آوری شده مانند کلید، سنجاق قفلی، در خمیردندان، ته استکان، گیره‌ی کاغذ، سکه و ... را آماده کنند (معلم قبلاً با نشان دادن نمونه‌های مناسب مانند دکمه، کلید، ... توجه کودکان را به جست‌وجو در میان اشیاء، به خصوص دورریختنی‌هایی که برای چاپ مناسب‌اند، جلب می‌کند).

۳- پس از رنگ‌آمیزی یک یا چند نمونه، از سطح مقطع آن‌ها چاپ بگیرند. رنگ‌آمیزی بعضی از این اشیاء به دلیل نوع جنس آن‌ها مشکل است. برای این کار، گواش غلیظ (بدون ترکیب با آب) مناسب‌تر به نظر می‌رسد. نحوه‌ی پخش نقوش و تعداد نقش‌هایی که روی صفحه ایجاد می‌شود، به دل‌خواه دانش‌آموز است.

۴- پس از خشک شدن نقاشی‌ها، کارها را به نمایش بگذارند.

۵- درباره‌ی کارها گفت‌وگو کنند.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی سوم: ۵-۶- کامل کردن نقاشی با چاپ: با توجه به تجربیات

پایه‌های قبلی، در این پایه دانش‌آموزان برای کامل کردن و رنگ‌آمیزی طرح خود می‌توانند از روش چاپ استفاده کنند. در این میان، دانش‌آموز باید تشخیص دهد که هر قسمت کار را با چه چیزی چاپ بگیرد که نقش مناسب موضوع ایجاد شود. برای این فعالیت، معلم از چند جلسه قبل، از دانش‌آموزان می‌خواهد که موضوع دل‌خواه خود را انتخاب کنند و طرح آن را بکشند. سپس، اشیاء، مواد و وسایل موردنیاز را برای ایجاد نقش روی نقاشی بیابند و جمع‌آوری کنند تا در روز معین، برای انجام دادن فعالیت چاپ به کلاس بیاورند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
آبرنگ، گواش، ظرف آب، سینی یا ظرف تخت پلاستیکی، مقوا یا کاغذ ضخیم، مدادرنگی، دستمال، روپوش یا پیش‌بند، انواع میوه‌ها و سبزی‌ها، اشیاء مناسب برای چاپ و ...	کلاس	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان طرح آماده‌ی خود را همراه بیاورند.
- ۲- وسایل کار را آماده کنند.
- ۳- به کمک مهرهای آماده‌ی دل‌خواه، نقوش مناسب برای قسمت‌های مختلف کار را ایجاد کنند.
- ۴- پس از خشک شدن نقاشی، در صورت لزوم با استفاده از مداد رنگی نقش‌های ظریف را کامل کنند.
- ۵- کارها را به نمایش بگذارند.
- ۶- درباره‌ی کارها گفت‌وگو کنند.

۷- تلفیق نقاشی با کار دستی

در بسیاری از فعالیت‌های هنری، می‌توان برنامه‌های رشته‌های مختلف را ترکیب کرد؛ برای مثال، کاغذهایی که به صورت آزاد با وسایل مختلف رنگین شده‌اند یا دانش‌آموزان با چاپ اثر انگشت آن‌ها را تزئین کرده‌اند، برای برنامه‌های کار دستی با کاغذ مناسب‌اند. هم‌چنین، رنگ کردن یا نقاشی روی اشیای گلی ساخته‌ی دست دانش‌آموزان، یکی از فعالیت‌های تلفیقی نقاشی و کار دستی است.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول: در برنامه‌ی «ارتباط با طبیعت» که به صورت گردش گروهی ترتیب داده شده است، دانش‌آموزان می‌توانند انواع سنگ‌ها، برگ‌ها، صدف‌ها، پوست تنه‌ی درختان، میوه‌های کاج، ساقه‌های نی و ... را جمع‌آوری کنند. رنگ‌آمیزی این مواد به صورت دل‌خواه، برای

کودکان بسیار جالب است. معلم می‌تواند پس از گردش در طبیعت، یک جلسه‌ی کلاس هنر را به رنگ‌آمیزی دل‌خواه مواد جمع‌آوری شده، اختصاص دهد. نوع و تعداد مواد طبیعی و روش رنگ‌آمیزی آن‌ها به دلخواه دانش‌آموز است.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی دوم: انواع ظرف‌های سفالی ساده را می‌توان برای رنگ‌آمیزی و نقاشی انتخاب کرد. هم‌چنین، نمونه‌هایی از دورریختنی‌ها مانند ظرف‌های یک بار مصرف یا ظرف شامپو و ... و نیز قوطی‌های مقوایی مثل قوطی دستمال کاغذی، قوطی صابون، چای و ... را می‌توان رنگ‌آمیزی، نقاشی و تزئین کرد و برای نگهداری از مدادها، کارت‌ها، وسایل موردنیاز، ابزار نقاشی و ... از آن‌ها استفاده کرد.

یکی از برنامه‌های جالب برای کودکان، مجاله کردن کاغذهای باطله است. بچه‌ها ابتدا با هیجان کاغذها را مجاله می‌کنند. سپس، با دقت به شکل درست شده توجه می‌کنند تا ببینند که شبیه چه شکل آشنایی است. آن‌گاه با استفاده از قلم‌مو و آب‌رنگ یا گواش آن‌ها را رنگ‌آمیزی و تکمیل می‌کنند و به شکل دل‌خواه درمی‌آورند.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی سوم: در این پایه، دانش‌آموزان می‌توانند کاردستی‌های متنوعی بسازند که ترکیبی از مواد طبیعی، کاغذ و مقوا، دورریختنی‌ها و ... باشد. چسباندن پوسته‌ی درختان روی جعبه‌ی خالی، تزیین یک حلقه با میوه‌های کاج، ساختن ماکت یک خانه با چوب بستنی، ساختن حیوان دل‌خواه با صدف‌ها و ...، انواع ایده‌های خلاق کودکان برای ساختن کاردستی‌های جالب است. با رنگ‌آمیزی یا نقاشی روی سطوح کار کامل شده، می‌توان آن را تزیین و زیبا کرد.

در پایه‌ی سوم، معلم می‌تواند دانش‌آموزان را به ارائه‌ی ایده‌های تازه برای تلفیق برنامه‌های کاردستی و نقاشی و ساختن نمونه‌های آن‌ها، تشویق کند.

۸- تلفیق نقاشی با تربیت شنوایی

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول: در اختیار داشتن نواری از صداهای موجود در طبیعت و موضوعات زندگی به معلم کمک می‌کند تا بین موضوع نقاشی و صداهای مختلف ارتباط برقرار سازد. پخش کردن صدای هیاهوی بچه‌ها هنگام بازی، گریه‌ی بچه، صدای شادی جشن عروسی، صدای باران، رعد و برق، صدای جانوران آشنا و ...، قبل از نقاشی، درک کودکان را از موضوع نقاشی تقویت می‌کند. می‌توان صدای جالبی مانند ترکیدن بادکنک را پخش کرد و از کودکان خواست که این صحنه را نقاشی کنند. ماشین، اتوبوس، کشتی، هواپیما و وسایل نقلیه‌ی دیگر، جذابیت خاصی برای کودکان دارند. قبل از نقاشی کردن، دیدن تصاویر این وسایل، گفت‌وگو در مورد ویژگی‌های هریک و پخش صدای آن‌ها، در ایجاد تصویر ذهنی کامل موضوع به کودکان کمک می‌کند.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی دوم: در اختیار داشتن نوار صداهای مختلف از طبیعت و موضوعات زندگی به معلم کمک می‌کند تا بین موضوع نقاشی و صداهای مطبوع ارتباط برقرار کند. پخش صدای آژیر آمبولانس، ماشین آتش‌نشانی، اره‌ برقی، ماشین‌های کارخانه، مسابقه اتومبیل‌رانی، پرواز و فرود هواپیما، ... قبل از نقاشی درک کودکان را از موضوع تقویت می‌کند. صدای جالبی مانند شکستن شیشه پنجره، صدای قدم‌های مردم روی برگ‌های پاییزی، صدای آواز شالی‌کاران در مزرعه، صدای خواندن نقش قالی‌بافان، ... و پخش صدای آن‌ها گفت‌وگو در مورد ویژگی‌های هر کدام به کودکان کمک می‌کند تا بهتر نقاشی کنند.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی سوم: در این پایه، معلم می‌تواند هنگام اجرای فعالیت‌های نقاشی، با پخش نغمه‌ای ملایم یا آهنگ‌های محلی هر منطقه (بدون کلام)، فضای مناسبی در کلاس

ایجاد کند.

همچنین، می‌تواند نوار «باهم بخوانیم (۳)» را در کلاس پخش کند و از دانش‌آموزان بخواهد که ضمن گوش کردن به سرودها و نغمه‌ها، آزادانه شکل‌ها و رنگ‌های دل‌خواه خود را روی زمینه‌ی کاغذ نقاشی کنند.

۹- تلفیق نقاشی با قصه و نمایش

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول: در پایه‌ی اول، برای اجرای قصه‌ها یا نمایش‌های کوتاه، می‌توان از کودکان خواست که علاوه بر تقلید حرکات یا صدای حیوانات، در گروه‌های کوچک، متناسب با موضوع، پس زمینه‌ی ساده‌ای را روی تخته‌ی کلاس نقاشی کنند تا هم کلاسی‌ها در جلوی آن به اجرای قصه یا نمایش خویش بپردازند.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی دوم: در پایه‌ی دوم، کودکان برای اجرای قصه‌ها یا نمایش‌های کوتاه، می‌توانند حرکات خاصّ مشاغل، یا حالات مختلف مردم و صدای مربوط به آن را تقلید کنند. گروه‌های کوچک داوطلبان می‌توانند روی تخته‌ی کلاس، نقاشی‌های متناسب با موضوع بکشند و دیگران، قصه یا نمایش خود را جلوی آن اجرا کنند.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی سوم: در پایه‌ی سوم، برای اجرای نمایش یا برنامه‌ی قصه‌گویی می‌توانید پارچه‌ی بزرگی از جنس کتان، چلوار یا متقال (سفید یا رنگی) آماده کنید. آن‌گاه از دانش‌آموزان بخواهید از کف دست خویش چاپ بگیرند (با گواش) و سطح پارچه را با نقش دست خود بپوشانند. در این فعالیت، انتخاب رنگ و تعداد نقوش چاپی به عهده‌ی دانش‌آموزان است. این فعالیت باید به صورت گروهی و در فضایی مناسب (که بتوان پارچه را روی میزی بزرگ یا زمین پهن کرد) انجام شود. پس از خشک شدن رنگ، دانش‌آموزان در صورت تمایل می‌توانند نمونه‌های چاپی را با مداد شمعی یا پاستل روغنی کامل کنند یا به صورت دل‌خواه تغییر دهند.

منابع

- ۱- اولیوریو فراری، آنا؛ نقاشی کودکان و مفاهیم آن، ترجمه‌ی عبدالرضا صرافان، انتشارات دستان تهران، ۱۳۶۸.
- ۲- توماس، گلین، وی؛ مقدمه‌ای بر روان‌شناسی نقاشی کودکان، ترجمه‌ی عباس مخبر، انتشارات طرح نو، تهران، ۱۳۸۰.
- ۳- لنکستر، جان؛ هنر در مدرسه، ترجمه‌ی میرمحمد سیدعباس زاده، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۷۷.

منابع برای مطالعه‌ی بیشتر

- ۱- تیلور، باربارا؛ خانه‌ی جانوران، ترجمه‌ی امیرحسین بنکدار، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۸۲.
- ۲- تیلور، کیم؛ نقش و نگار در طبیعت، ترجمه‌ی افشار سلیمانی، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۸۲.
- ۳- مارتین، لیندا؛ ببین چگونه رشد می‌کند، ترجمه‌ی مجید عمیق، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۷۹.
- ۴- نیل، آماندا؛ پرندگان، ترجمه‌ی رویا خوئی، انتشارات کتاب‌های مهتاب کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۸۱.
- ۵- ولیکز، آنجلا؛ اسرار طبیعت، ترجمه‌ی افشار سلیمانی، انتشارات پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۸۱.

کاردستی

فهرست

صفحه	عنوان
۱۰۹	الف: دانستنی‌های معلم
۱۰۹	۱- کاردستی
۱۱۰	۲- انواع کاردستی
۱۱۰	۳- ابزار و مواد برای ساختن کاردستی
۱۱۰	۴- اتصالات در کاردستی
۱۱۲	ب: فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان
۱۰۶	توصیه‌هایی برای اجرای برنامه
۱۱۴	جدول فعالیت‌های یادگیری - کاردستی
۱۱۵	۱- کار با کاغذ و مقوا
۱۱۸	پایه‌ی اول:
۱۱۸	۱-۱- نقش‌آفرینی با شکل‌های غیرهندسی (پاره کردن کاغذ)
۱۱۹	۱-۲- نقش‌آفرینی با شکل‌های هندسی
۱۲۰	۱-۳- ساختن جورچین (پازل)
۱۲۲	۱-۴- ساختن تاج یا سربند
۱۲۳	۱-۵- ساختن پرچم
۱۲۴	۱-۶- ساختن کارت تبریک
۱۲۵	۱-۷- ساختن پاکت
۱۲۶	پایه‌ی دوم:
۱۲۶	۱-۸- شکل‌سازی با کاغذ مجاله
۱۲۷	۱-۹- شکل‌سازی با رشته‌های کاغذ

- ۱۲۹ ۱۰-۱- شکل سازی با برش داخلی
- ۱۲۹ ۱۱-۱- ساختن کارت تبریک
- ۱۲۹ ۱۲-۱- ساختن پاکت
- ۱۳۰ پایه‌ی سوم:
- ۱۳۰ ۱۳-۱- حجم سازی با کاغذ مجاله شده
- ۱۳۱ ۱۴-۱- برش دادن کاغذ و مقوا با قیچی
- ۱۳۲ ۱۵-۱- شکل سازی با تا کردن کاغذ و مقوا
- ۱۳۴ ۱۶-۱- شکل سازی با کاغذهای حلقه شده
- ۱۳۶ ۱۷-۱- ساخت کارت تبریک
- ۱۳۶ ۱۸-۱- ساخت پاکت
- ۱۳۷ ۲- کار با مواد طبیعی
- ۱۳۷ الف- دانستنی‌های معلم
- ۱۳۷ آن چه در طبیعت یافت می‌شود
- ۱۴۱ شکل سازی با مواد طبیعی
- ۱۴۲ ب- فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان
- پایه‌ی اول:
- ۱۴۲ ۱-۲- شکل سازی با یک نمونه از مواد طبیعی
- ۱۴۳ پایه‌ی دوم:
- ۱۴۳ ۲-۲- شکل سازی با چند نمونه از یک ماده‌ی طبیعی
- ۱۴۵ پایه‌ی سوم:
- ۱۴۵ ۳-۲- شکل سازی با انواع مواد طبیعی
- ۱۴۶ ۳- حجم سازی با گل رس
- ۱۴۶ الف- دانستنی‌های معلم
- ۱۴۸ ب- فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان
- ۱۴۸ توصیه‌هایی برای اجرای برنامه
- ۱۴۹ ساختن اشیای گلی
- ۱۴۹ پایه‌ی اول:

۱۵۰	۳-۱- ایجاد نقش روی گل
۱۵۱	۳-۲- ساختن ظرف (روش انگشتی)
۱۵۲	۳-۳- ساختن حجم دل خواه
۱۵۳	پایه‌ی دوم:
۱۵۳	۳-۴- ساختن حجم دل خواه
۱۵۴	۳-۵- ساختن ظرف گلی به روش فنیله‌ای
۱۵۵	پایه‌ی سوم:
۱۵۵	۳-۶- شکل‌سازی با گل رس (با شکل‌های هندسی)
۱۵۶	۳-۷- ساختن بشقاب با گل
۱۵۸	منابع

کاردستی

الف - دانستنی‌های معلم

۱- کاردستی

کاردستی محصول فعالیت، همکاری و هماهنگی بین ذهن، چشم و دست در ساختن اشیاء است و باعث پرورش خلاقیت، تخیل و تفکر کودکان می‌شود. به کمک این فعالیت سرگرم‌کننده و آموزنده، می‌توان مهارت‌های فردی و گروهی کودکان را تقویت کرد و از این طریق، سطح فرهنگ تجسمی آن‌ها را بالا برد تا به کشف محیط اطراف خود و زیباسازی آن بپردازند. کودکان با انجام دادن کاردستی، ضمن پرورش قوه‌ی تخیل خویش، وسایل موردنیازشان را نیز می‌سازند؛ بنابراین، می‌توان گفت که کاردستی:

۱- باعث پرورش روزافزون تخیل، تفکر و قوه‌ی خلاقیت کودکان و در نتیجه، بازآفرینی آنان می‌شود.

۲- اوقاتی لذت‌بخش و سرگرم‌کننده را برای آن‌ها فراهم می‌سازد.

۳- به کودکان یاد می‌دهد که فقط مصرف‌کننده نباشند بلکه سازنده و خلاق باشند و حتی اشیای دور ریختنی را تغییر دهند و کاربردی سازند.

۴- توجه کودکان را به تغییر و زیباسازی محیطی که در آن زندگی می‌کنند (محیط فردی و اجتماعی)، جلب می‌کند.

۵- کودکان را با مواد و ابزار مختلف و کاربردهای مختلف آن‌ها آشنا می‌سازد.

۶- کودکان با ساختن انواع کاردستی در مناسبت‌های مختلف اجتماعی، با آداب و رسوم و فرهنگ جامعه‌ی خود آشنا می‌شوند.

۷- توانایی‌های فیزیکی و حواس مختلف کودکان، به ویژه حس لامسه و بینایی آن‌ها را تقویت می‌کند و به‌طور کلی، دقت و حساسیت آنان را نسبت به محیط اطراف و آنچه در آن وجود دارد، افزایش می‌دهد.

۲- انواع کاردستی

- کاردستی‌ها با توجه به مواد اولیه‌ی آن‌ها به سه گروه تقسیم می‌شوند :
- الف - انواع کاردستی که با استفاده از کاغذ و مقوا ساخته می‌شوند.
- ب - انواع کاردستی که با مواد طبیعی از قبیل سنگ، برگ، صدف و ... ساخته می‌شوند.
- پ - انواع کاردستی که با استفاده از دور ریختنی‌ها^۱ ساخته می‌شوند.
- ت - انواع کاردستی که با گل سفالگری یا خمیر^۲ ساخته می‌شوند.

۳- ابزار و مواد برای ساختن کاردستی

برخی از مواد و ابزاری که از آن‌ها در ساخت کاردستی استفاده می‌شود، عبارت‌اند از : کاغذ و مقوای رنگی و سیاه و سفید، تصویرهای رنگی مختلف، وسایل نقاشی، انواع چسب، وسایل تزئینی (روبان و پولک و ...)، مواد طبیعی (سنگ و برگ و صدف و ...)، گل رس، نایلون، روبوش، اسفنج، ظرف آب، ابزار ساخت گل، انواع اشیای نقش‌دار برای ایجاد نقش و ...

۴- اتصالات در کاردستی

اتصالات در پیوستن مواد به یکدیگر و رسیدن به ترکیب‌های تازه و خلاق نقش به سزایی دارند. هنگام ساختن کاردستی، بچه‌ها روش‌های جالبی را در اتصالات پیدا می‌کنند. بعضی از اتصالات در زیر آمده است.

- ۱- اتصال از طریق سوراخ کردن (با شیء تیز یا پانچ) و عبور دادن نخ یا روبان رنگی، سیم، مقوا و ... از سوراخ

۱- ساختن شکل با دور ریختنی‌ها از پایه‌ی چهارم شروع می‌شود. اما بعضی از مواد دور ریختنی مثل تکه پارچه و کاغذهای رنگی و گلدان و ... در تزیین سایر کاردستی‌ها استفاده می‌شوند.

۲- فقط در صورتی که گل سفالگری در منطقه نباشد، از انواع خمیر استفاده می‌شود.

۲- اتصال به وسیله دکمه‌ی فشاری

۳- اتصال از طریق منگنه کردن

۴- اتصال از طریق انواع چسب، صمغ، سریش، قندخیس شده و ...

۵- اتصال از طریق برش دادن کاغذ یا مقوا و رد کردن اشیاء از لابه‌لای شکاف‌ها؛ مانند:

بافت حصیری ساقه‌های نرم و بلند یا اشیای مختلف از درون شکاف

۶- اتصال از طریق اشیایی چون سنجاق قفلی، سنجاق سر، گیره‌ی رخت و ... .

ب- فعالیت‌های یادگیری

مجموعه‌ی فعالیت‌هایی که دانش‌آموزان در ساعت درس هنر انجام می‌دهند تا به اهداف کلی درس هنر در بخش کاردستی برسند، با عنوان فعالیت‌های یادگیری آمده است. ابتدا برای سهولت اجرای این برنامه به معلم توصیه‌هایی می‌کنیم تا او با استفاده از آن‌ها بتواند فرصت‌های یادگیری مناسبی را برای کلاس خود فراهم آورد.

توصیه‌هایی برای اجرای برنامه

۱- معلم، برای استفاده‌ی بهتر از زمان در بعضی از فعالیت‌ها، از قبل دانش‌آموزان را برای انجام دادن کاردستی آماده می‌کند. دانش‌آموزان یاد می‌گیرند که در فرصت‌های مناسب، نمونه‌های انواع شکل‌ها را در اندازه‌ها و رنگ‌های مختلف آماده کنند و همراه داشته باشند و در کلاس هنر با استفاده از نمونه‌های آماده، ایده‌های بیشتری را به اجرا درآورند. انتخاب شکل، روش کشیدن آن روی زمینه و نحوه‌ی برش دادن آن به عهده‌ی دانش‌آموز است.

۲- برای ساختن هر کاردستی، ابزار و مواد مختلفی موردنیاز است. معلم می‌تواند در ابتدای سال از دانش‌آموزان بخواهد که هر کدام یک کیسه‌ی نایلونی یا جعبه‌ی مناسب برای خود تهیه کنند و ابزار و مواد مورد استفاده در فعالیت‌های کاردستی مانند خرده‌های کاغذ و مقوای رنگی، کاغذهای کهنه که تصویر رنگی دارند، کارت پستال‌ها، چسب، قیچی نوک گرد، پولک، روبان، تکه پارچه، برگ، صدف، شاخه، سنگ‌ریزه، نخ کاموا و ... را جمع‌آوری و در آن نگهداری کنند. به این ترتیب، توجه آن‌ها به جمع‌آوری مواد و وسایل موردنیاز جلب می‌شود و در مورد تهیه‌ی ابزار و مواد، استفاده‌ی بهتر و نگهداری از آن‌ها بیشتر احساس مسئولیت می‌کنند. بعضی از این ابزار و مواد را می‌توان در ابتدای سال تحصیلی تهیه و در کلاس نگهداری کرد؛ مثلاً برای فعالیت‌های کاغذ و مقوا می‌توان از مدیر مدرسه، اولیا و دیگران کمک خواست تا انواع کاغذ و مقوای باطله‌ی تمیز را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهند. بعضی از مواد - مانند گل رس - را بهتر است مسئولان مدرسه به اندازه‌ی همه‌ی دانش‌آموزان تهیه کنند و در اختیار آن‌ها قرار دهند. برای انجام دادن فعالیت‌های کاردستی، با توجه به امکانات محیط و شرایط موجود در هر منطقه، می‌توان ابزار و موادی را با نمونه‌های پیشنهادی در برنامه جایگزین کرد. معلم، دانش‌آموزان را

هدایت می‌کند که این مواد و ابزار را پیدا کنند و در هر برنامه، مورد استفاده قرار دهند. در هر صورت، لازم است معلم طراحی آموزشی چند جلسه‌ی درس هنر را از قبل آماده کند و موضوع کار، ابزار و مواد موردنیاز را به اطلاع دانش‌آموزان برساند تا آمادگی اجرای برنامه را داشته باشند.

۳- دانش‌آموزان برای ساختن کاردستی باید از ایده‌های شخصی خود استفاده کنند. معلم، نمونه‌ی کار آماده را به آنان نشان نمی‌دهد؛ زیرا هدف، الگوبرداری نیست. بیان ویژگی‌های ماده‌ی مورد استفاده، امکانات آن و ایجاد انگیزه برای فعالیت، دانش‌آموز را برای آغاز کار آماده می‌کند. معلم در مراحل مختلف کار، نقش راهنما را بر عهده دارد.

۴- گنجاندن کار گروهی در برنامه‌ی دانش‌آموزان لازم است و آن را به چند روش می‌توان انجام داد:

الف - همه‌ی کلاس در تکمیل یک کار مشترک شرکت می‌کنند و با کنار هم گذاشتن بخش‌های مختلف کارها، یک اثر بزرگ و کامل ایجاد می‌شود.

ب - دانش‌آموزان کلاس به چند گروه تقسیم می‌شوند؛ به طوری که کار هر گروه با گروه دیگر متفاوت است. هر یک از گروه‌ها، شکل دل‌خواه خود را می‌سازد؛ برای مثال، در نقش‌آفرینی با شکل‌های هندسی، به انتخاب دانش‌آموزان سه گروه تشکیل می‌شود: گروه اول دانش‌آموزانی که می‌خواهند با مربع کار کنند، گروه دوم با مثلث و گروه سوم با دایره شکل‌سازی می‌کنند.

۵- بهتر است دانش‌آموزان کاردستی‌هایی را که می‌سازند، به خوبی نگه‌دارند. آن‌ها را راهنمایی کنید تا کاردستی‌های مسطح را به ترتیب تاریخ اجرا در پوشه‌ی کار خود قرار دهند؛ کاردستی‌هایی را که حجم دارند (مانند کار با سنگ)، در جعبه‌ی مقوایی بگذارند.

جدول فعالیت‌های یادگیری — کاربردی

ردیف	عنوان	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم
۱	شکل‌سازی با کاغذ مقوا	<ul style="list-style-type: none"> نقش آفرینی با شکل‌های غیرهندسی (پاره کردن کاغذ) نقش آفرینی با شکل‌های هندسی ساختن جورچین تاج با سرپند ساختن برج ساختن کارت تبریک ساختن پاکت 	<ul style="list-style-type: none"> شکل‌سازی با کاغذ مجله شکل‌سازی با رشته‌های کاغذ شکل‌سازی با برش داخلی ساختن کارت تبریک ساختن پاکت 	<ul style="list-style-type: none"> حجم‌سازی با کاغذ مجله برش کاغذ و مقوا با قیچی تا کردن کاغذ و مقوا تا کردن دایره‌ها (شکل هندسی) تا کردن (شکل غیرهندسی) شکل‌سازی با کاغذهای حلقه شده ساختن کارت تبریک ساختن پاکت
۲	کار با مواد موجود در طبیعت	<ul style="list-style-type: none"> کار با مواد موجود طبیعی (کار با یک ماده) برگ، سنگ، صدف، هسته‌ها، پوسته‌ها و ... 	<ul style="list-style-type: none"> کار با مواد طبیعی (کار با مجموعه‌ای از یک ماده) 	<ul style="list-style-type: none"> کار با مواد مختلف
۳	کار با گل رس	<ul style="list-style-type: none"> ایجاد نقش روی گل ساختن حجم دل‌خواه ساختن ظرف (روش انگشتی) 	<ul style="list-style-type: none"> ساختن حجم دل‌خواه ساختن ظرف (روش فیلدای) 	<ul style="list-style-type: none"> شکل‌سازی با گل (شکل‌های هندسی) ساخت بشقاب با گل

۱- کار با کاغذ و مقوا

کاغذ و مقوا سطوحی دو بعدی دارند و با آن‌ها می‌توان شکل‌های متنوعی ساخت. برای شکل‌سازی با کاغذ و مقوا، می‌توان آن‌ها را به‌طور اتفاقی پاره کرد یا با دست، قیچی^۱، یا هر وسیله‌ی دیگری برش داد. ساختن کاردستی با کاغذ و مقوا به روش‌های پاره کردن، خرد کردن، سوراخ کردن، میچاله کردن، لوله کردن، حلقه کردن، رشته کردن و فر دادن انجام می‌شود. دانش‌آموزان پایه‌های اول و دوم، بهتر است برای برش کاغذ از دست استفاده کنند. دانش‌آموزان برای آشنایی با انواع شکل‌های مختلف غیرهندسی و هندسی، لازم است شکل‌های محیط اطراف خود را ببینند، نام ببرند و سپس انتخاب کنند؛ سپس، آن‌ها را روی کاغذ یا مقوا بکشند و پاره کنند.

۱- برای دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی، کار با قیچی نوک گرد توصیه می‌شود اما به تناسب قیچی با ضخامت کاغذ و مقوا

نیز باید توجه کرد.

شکل‌های غیرهندسی یا نامنظم: شکل‌هایی هستند که نظم هندسی ندارند؛ مثل شکل برگ، رود، ابرهای آسمان یا لکه‌های آب روی زمین؛ این شکل‌ها را آلی می‌نامند.

شکل‌های هندسی یا منظم: مثلث، مربع و دایره شکل‌های اصلی هندسی هستند؛ سایر شکل‌های هندسی از این سه شکل گرفته شده‌اند یا ترکیبی از آن‌ها هستند. دانش‌آموزان می‌توانند از ترکیب این شکل‌ها با یک‌دیگر، موضوعات مختلفی را روی زمینه‌ای مناسب ایجاد کنند.

فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان در پایه‌ی اول

۱-۱- نقش‌آفرینی با شکل‌های غیرهندسی (پاره کردن کاغذ): معلم از مدتی قبل، توجه دانش‌آموزان را به شکل‌های نامنظم مثل ابرها، آب جاری، کوه‌ها، پخش شدن قطره‌ی جوهر در لیوان آب و ... جلب می‌کند. سپس، از آن‌ها می‌خواهد شکل‌سازی را با استفاده از هر نوع کاغذ در دسترس، اجرا کنند. شکل‌سازی با تکه‌های کاغذ (کاغذ پاره) را می‌توان به صورت آزاد (غیرناب) یا با روش چسباندن روی زمینه (ثابت کردن)، انجام داد.

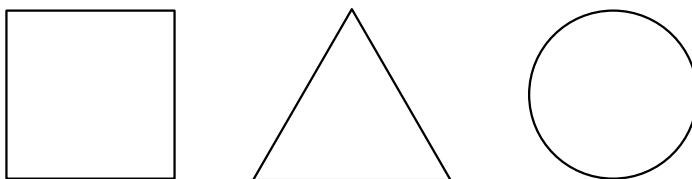
ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
انواع کاغذ، زمینه‌ی دل‌خواه، چسب، مداد	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا: از دانش‌آموزان بخواهید که

- ۱- تکه‌ای از کاغذ را به دل‌خواه پاره کنند.
- ۲- تکه یا تکه‌های کاغذ پاره شده را روی زمینه‌ی مقابل خود قرار دهند.
- ۳- یک یا چند تکه کاغذ پاره شده را روی زمینه آن‌قدر جابه‌جا کنند که شکل درون آن را کشف کنند.
- ۴- شکل کشف شده را در جای موردنظر بچسباند.
- ۵- شکل را با اضافه کردن خط‌هایی کامل کنند.
- ۶- در صورت تمایل، شکل ساخته شده را روی زمینه مناسب بچسباند.
- ۷- شکل‌های ساخته شده را به نمایش بگذارند.
- ۸- در مورد شکل‌های ساخته شده، گفت‌وگو کنند.

۲-۱- نقش آفرینی با شکل‌های هندسی: معلم از مدتی قبل، از دانش‌آموزان بخواهد که به همه‌ی اشیاء و پدیده‌های اطراف خود دقت کنند؛ شکل‌های هندسی را در آن‌ها پیدا کنند و برای موضوع کار خود، ایده‌ای نو بیابند. دانش‌آموزان تعدادی شکل‌های دایره، مثلث و مربع را که در رنگ‌ها و اندازه‌های مختلف، از قبل آماده کرده‌اند، همراه خود به کلاس بیاورند. برای نقش‌آفرینی با این شکل‌ها، هر یک از آن‌ها می‌تواند موضوعی را انتخاب کند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
دایره، مثلث، مربع در اندازه‌ها و رنگ‌های مختلف، زمینه‌ی مناسب، چسب، مداد	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا: از دانش‌آموز بخواهید که

- ۱- صفحه‌ی زمینه را مقابل خود قرار دهند.
- ۲- شکل‌های هندسی را در هر اندازه و رنگی که می‌خواهند، روی صفحه‌ی زمینه قرار دهند و با جابه‌جا کردن و قراردادن آن‌ها در کنار یک‌دیگر، به شکل‌های تازه و متنوع دست یابند.
- ۳- شکل موردنظر را روی صفحه‌ی زمینه بچسبانند.
- ۴- با اضافه کردن خط‌هایی آن را تکمیل کنند.
- ۵- شکل ساخته شده را به نمایش بگذارند.
- ۶- در مورد شکل‌ها، گفت‌وگو کنند.

۳-۱- ساختن جورچین : دانش آموزان تصویری از موضوعات موردنظر را انتخاب و روی آن‌ها کار می‌کنند. آن‌ها در صورت تمایل، می‌توانند از یکی از نقاشی‌های خود استفاده کنند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
تصویر رنگی، مقوای نازک به اندازه‌ی تصویر، چسب مایع، مداد، قیچی	کلاس	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا: از دانش‌آموزان بخواهید که

- ۱- هر یک، تصویری را انتخاب کند و آن را روی مقوا بچسباند.
- ۲- پشت مقوا را به شکل منظم یا نامنظم تقسیم‌بندی کند و خط بکشد.
- ۳- خطوط کشیده شده را برش دهد.
- ۴- آن‌گاه، همه با جورچین‌های آماده شده بازی کنند (به صورت فردی یا در گروه‌های کوچک).
- ۵- پس از پایان بازی، تکه‌های هر جورچین را جمع‌آوری کنند و در کیسه‌ی مخصوص آن بگذارند.

۴-۱- ساختن تاج یا سربند: یکی از کاردستی‌هایی که برای اجرای نقش در قصه و نمایش به کار می‌رود، تاج یا سربند است. در جشن‌ها یا مناسبت‌ها نیز از این کاردستی استفاده می‌شود.

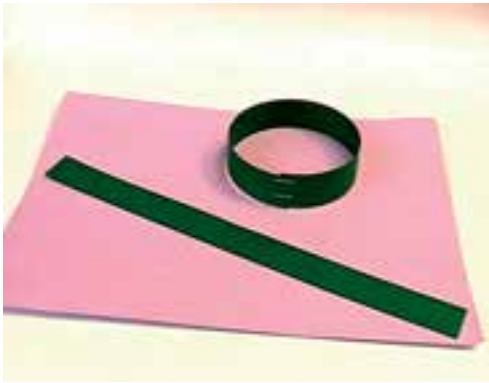
ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
یک نوار مقوایی، انواع وسایل تزئینی، قیچی، چسب	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا: از دانش‌آموزان بخواهید که

۱- یک نوار مقوایی را به اندازه‌ی دور سر علامت بزنند؛ حدود ۲ سانتی‌متر اضافه کنند و

برش دهند.

- ۲- دو سر آن را به هم متصل کنند.
- ۳- روی حلقه را تزئین کنند (متناسب با مورد استفاده‌ی آن).
- ۴- تاج‌های ساخته شده را به نمایش بگذارند.
- ۵- در مورد تاج‌ها گفت‌وگو کنند.

۵-۱- ساختن پرچم: پس از آشنا کردن دانش‌آموزان با پرچم جمهوری اسلامی ایران، از آن‌ها بخواهید به کمک کاغذ یا مقوا به روش دل‌خواه، پرچم کشور خود را بسازند. علاوه بر این، دانش‌آموزان می‌توانند به مناسبت ایام، اعیاد و جشن‌ها پرچم‌های زیبایی بسازند و برای تزئین کلاس و مدرسه از آن‌ها استفاده کنند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
کاغذ، مقوا، کاغذ رنگی، وسایل نقاشی، چسب، دسته‌ی پرچم	کلاس یا حیاط	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان شکل پرچم را به اندازه دل‌خواه بکشند.
- ۲- به روش دل‌خواه، رنگ‌های پرچم را (از بالا به پایین) اجرا کنند.
- ۳- پرچم را به هر روش ممکن، با دقت برش دهند.
- ۴- شیء مناسبی را که دسته‌ی پرچم خواهد بود، متناسب با اندازه‌ی پرچم انتخاب کنند.

۵- با روش اتصال انتخابی، دسته و پرچم را به هم وصل کنند.

۶- پرچم‌های ساخته شده را به نمایش بگذارند.

۷- درباره‌ی پرچم‌ها و روش ساخت آن‌ها گفت‌وگو کنند.

۶-۱- ساختن کارت تبریک: افراد، به مناسبت‌های مختلف، به یک‌دیگر کارت تبریک

هدیه می‌دهند؛ مثلاً برای تبریک سال نو، تولد یا موفقیت در درس یا کار. دانش‌آموزان برای ساختن کارت تبریک، می‌توانند ایده‌های خود را پیشنهاد دهند. چند روز قبل از این جلسه، این برنامه را معرفی کنید و از دانش‌آموزان بخواهید که در مورد آن فکر کنند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
کاغذ یا مقوا یا هر زمینه‌ی مناسب، انواع وسایل تزئینی، چسب و قیچی	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا:

۱- دانش‌آموزان تصمیم بگیرند که کارت را به چه کسی و به چه مناسبتی می‌خواهند هدیه کنند.

۲- زمینه را به شکل و اندازه‌ی مورد نظر برش دهند.

۳- روی زمینه را به دل‌خواه (با یکی از روش‌های نقاشی و کاردستی یا روش تلفیقی) تزئین کنند.

۴- در پشت کارت یا هر جای دیگر آن که برای نوشتن در نظر گرفته‌اند، جمله یا عبارتی زیبا برای تبریک بنویسند.

۵- کارت‌های ساخته شده را به نمایش بگذارند.

۶- در مورد کارت‌ها گفت‌وگو کنند.

۷-۱- ساختن پاکت: پاکت‌ها با توجه به کارت‌های مختلف، شکل‌های متفاوتی دارند. دانش‌آموزان با در نظر گرفتن شکل و اندازه‌ی کارت تبریکی که ساخته‌اند، پاکت می‌سازند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
کاغذ در اندازه و رنگ مناسب مداد، قیچی، چسب	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

۱- دانش‌آموزان متناسب با کارت خود، پاکتی را طراحی کنند.

۲- روش دل‌خواه ساخت و اتصال را انتخاب کنند و پاکت را بسازند.

۳- در صورت تمایل، روی پاکت را تزیین کنند.

۴- پاکت‌های ساخته شده را در کنار کارت‌ها به نمایش بگذارند.

۵- در مورد آن‌ها گفت‌وگو کنند.

فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان در پایه‌ی دوم

۸-۱- شکل‌سازی با کاغذ مچاله: در این فعالیت، دانش‌آموزان از خرده‌های کاغذ که از قبل جمع‌آوری کرده‌اند، استفاده می‌کنند و شکل موردنظر خویش را می‌سازند. برای انجام دادن این فعالیت، می‌توان انواع کاغذهای کوچک را که از نظر رنگ و نوع جنس متنوع‌اند، جمع‌آوری کرد.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
انواع خرده کاغذ، زمینه‌ی مناسب (کاغذ یا مقوا، ...)، چسب مایع	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

۱- دانش‌آموزان کاغذ خرده‌ها را در دست خود مچاله کنند و به شکل گلوله‌های کوچک

- درآورند (قبلاً می‌توانند خرده کاغذها را مجاله کنند و همراه خود به کلاس بیاورند).
- ۲- صفحه‌ی زمینه را در مقابل خود قرار دهند (استفاده از زمینه‌ی رنگی، کار را زیباتر می‌کند).
- ۳- گلوله‌های کوچک را روی زمینه بچینند و آن قدر، جابه‌جا کنند تا شکل موردنظر خود را بیابند.
- ۴- هر گلوله را بردارند و جای آن کمی چسب مایع بریزند؛ آن‌گاه، گلوله را روی چسب بگذارند، کمی فشار دهند و نگه دارند تا خوب بچسبد و شکل مورد نظر ساخته شود.
- ۵- در صورت نیاز، با وسایل نقاشی، شکل را تکمیل کنند.
- ۶- نمونه‌های ساخته شده را به نمایش بگذارند.
- ۷- در مورد نمونه‌ها گفت‌وگو کنند.

- ۹-۱- **شکل‌سازی با رشته‌های کاغذ:** در این فعالیت، دانش‌آموزان کاغذهای نرم و انعطاف‌پذیر را رشته رشته می‌کنند. بعضی از دانش‌آموزان کاغذ را به صورتی رشته می‌کنند که به تکه‌های جدا از هم تبدیل می‌شود و بعضی دیگر، انتهای رشته‌ها را متصل به هم نگه می‌دارند. این رشته‌ها را می‌توان به روش‌های مختلف فر داد و تزئین کرد. معلم، دانش‌آموزان را در شیوه‌ی کار رشته رشته کردن آزاد می‌گذارد.
- دانش‌آموزان در کاردستی‌های خویش از انواع رشته‌ها استفاده می‌کنند؛ آن‌ها با نصب یک دسته‌ی کوچک به مجموعه‌ای از رشته‌های رنگی، آن‌ها را برای تزئین کلاس یا در دست گرفتن و تکان دادن در جشن‌ها به کار می‌برند یا برای یک آدمک، با رشته‌های فر زده، مو می‌سازند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
انواع کاغذ یا مقوای نازک، چسب نواری یا مایع	کلاس	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش آموزان ابزار و مواد خویش را آماده کنند.
- ۲- به روش دل خواه، کاغذ را رشته رشته ی کنند.
- ۳- در گروه های دو یا سه نفره، درباره ی چیزهایی که به این روش می توان ساخت، گفت و گو کنند و سرانجام، در مورد چیزی که می خواهند بسازند ؛ تصمیم بگیرند.
- ۴- با کاغذ رشته رشته شده، شکل هایی بسازند.
- ۵- نمونه های ساخته شده را به نمایش بگذارند.
- ۶- درباره ی نمونه های ساخته شده و روش های مختلف ساخت آن ها گفت و گو کنند.

۱۰-۱- شکل‌سازی با برش داخلی: برای ساختن بعضی از کاردستی‌ها، لازم است برش‌هایی به شکل‌های مختلف در وسط کاغذ یا مقوا ایجاد شود؛ مثلاً می‌توان در دیوار یک خانه با برش یک شکل چهارگوش، محل پنجره را مشخص کرد. در این فعالیت، دانش‌آموزان ضمن ساختن کاردستی، روش دل‌خواه خویش را برای برش وسط شکل بیابند و کار خود را کامل کنند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
کاغذ یا مقوا، انواع مداد، چسب	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان ابزار و مواد کار را آماده کنند.
  - ۲- موضوع موردنظر خویش را که به برش وسط شکل نیاز داشته باشد، انتخاب کنند.
  - ۳- موضوع انتخابی را روی کاغذ یا مقوا بکشند.
  - ۴- کاغذ یا مقوا را متناسب با موضوع، به شکل دل‌خواه (هندسی یا غیرهندسی) برش دهند.
  - ۵- داخل کاغذ یا مقوای آماده شده را با توجه به موضوع، به شکل موردنظر (در یا پنجره) برش می‌دهند. دانش‌آموزان می‌توانند کل شکل مورد نظر را برش دهند و از داخل کاغذ خارج کنند تا موضوع، بهتر دیده شود یا تنها با چند برش، قسمتی از کار را متحرک سازند (مانند یک پنجره‌ی باز شده).
  - ۶- نمونه‌هایی را که ساخته‌اند، به نمایش گذارند.
  - ۷- در مورد نمونه‌ها گفت‌وگو کنند.
- ۱۱-۱- ساختن کارت تبریک: این فعالیت مانند فعالیت مربوط، در پایه‌ی اول ابتدایی اجرا می‌شود و طرح‌ریزی و ساخت و تزئین آن، به عهده‌ی دانش‌آموزان است.
- ۱۲-۱- ساختن پاکت: این فعالیت مانند فعالیت مربوط، در پایه‌ی اول ابتدایی اجرا می‌شود. قبل از اجرای کار، دانش‌آموزان می‌توانند درباره‌ی انواع پاکت‌هایی که سال گذشته (در پایه‌ی اول ابتدایی) در جریان انجام دادن این فعالیت، در کلاس ساخته‌اند، گفت‌وگو کنند.

پس از پایان کار و گفت‌وگو در مورد پاکت‌هایی که در پایه‌ی اول ساخته شده است، معلم چند نمونه پاکت را که بچه‌ها از قبل جمع‌آوری کرده‌اند، به دانش‌آموزان نشان می‌دهد تا آن‌ها را با تنوع طرح پاکت‌ها و شیوه‌های ساخت آن‌ها آشنا کند.

فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان در پایه‌ی سوم

۱۳-۱- حجم‌سازی با کاغذ مجاله شده: در این فعالیت، دانش‌آموزان می‌توانند کاغذهای باطله‌ی بزرگ را مجاله کنند و به شکل حجم‌های کاغذی درآورند و با آن‌ها، شکل‌های مختلفی بسازند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
انواع کاغذ یا روزنامه‌ی باطله، چسب	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان ابزار و مواد کار را آماده کنند.
- ۲- یک تکه‌ی بزرگ کاغذ باطله را مجاله کنند، ببینند که کاغذ مجاله‌ی به‌دست آمده، شبیه کدام‌یک از شکل‌هایی است که می‌شناسند.

۳- در صورت لزوم، با اضافه کردن تکه‌های کوچک کاغذ رنگی، شکل خود را کامل کنند.

۴- شکل‌های ساخته شده را به نمایش بگذارند.

۵- در مورد شکل‌های ساخته شده، گفت‌وگو کنند.

۶- در صورت تمایل، در کلاس نقاشی، شکل‌های ساخته شده را با آب‌رنگ یا گواش رنگ‌آمیزی کنند.

۱۴-۱- برش کاغذ و مقوا با قیچی: کاغذ یا مقوا را می‌توان به دو روش برش با دست و برش با ابزار، به شکل موردنظر درآورد. برای برش کاغذ با ابزار، وسایل گوناگونی وجود دارد اما توصیه می‌شود دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی، فقط با قیچی نوک گرد کار کنند. برای تقویت توانایی دانش‌آموزان در کار با قیچی، می‌توان تمرین‌هایی را انجام داد. شما معلمان محترم، ابتدا روش به دست گرفتن قیچی و برش دادن با آن را به آن‌ها نشان دهید و سپس، نکته‌های ایمنی برش با قیچی را یادآوری کنید. برای دانش‌آموزان توضیح دهید که با قیچی نوک گرد نمی‌توان مقوای ضخیم را برش داد؛ زیرا این نوع قیچی توانایی بریدن مقوای ضخیم را ندارد و می‌شکند. برای تقویت مهارت دانش‌آموزان در برش دادن کاغذ و مقوا با قیچی، بهتر است تمرین‌هایی انجام شود.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
انواع کاغذ باطله، مداد، قیچی	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

۱- دانش‌آموزان کاغذ باطله و قیچی را آماده کنند.

۲- به صورت آزاد و بدون در نظر گرفتن هیچ شکل یا الگویی، کاغذهای باطله را برش دهند و به این ترتیب، برش دادن با قیچی را تجربه کنند.

۳- انواع مربع، مثلث و مستطیل را روی کاغذ می‌کشند و سعی می‌کنند آن‌ها را به صورت دقیق با قیچی برش دهند. آن‌ها در برش دادن گوشه‌های شکل، باید مراقب باشند و کاغذ را بچرخانند و برش را ادامه دهند.

۴- دایره‌های متنوعی را به کمک ابزار یا اشیای گرد روی کاغذ می‌کشند و سپس با قیچی، دور شکل گرد را با دقت برش دهند.

۵- در پایان کار، خرده‌های کاغذ را در یک کیسه نگهداری می‌کنند تا در فعالیت‌های بعدی از آن‌ها استفاده شود.

۱۵-۱- شکل‌سازی با تا کردن کاغذ و مقوا: این فعالیت از ساده‌ترین روش‌های ساخت حجم است. بدنه‌ی اصلی حجم با دایره ساخته می‌شود. دانش‌آموزان دایره‌هایی متنوع را در اندازه و رنگ دل‌خواه برش می‌دهند و به کلاس می‌آورند. با تا زدن دایره‌ها، حجم‌های مختلفی می‌توان ساخت. در این فعالیت، دایره روی یک قطر آن تا می‌شود و بچه‌ها با این حجم، شکل‌های بسیاری می‌سازند.

— شکل‌سازی با تا کردن کاغذ و مقوا (شکل‌های غیرهندسی): در این فعالیت، بچه‌ها برای شکل‌سازی از خاصیت تقارن پدیده‌ها استفاده می‌کنند و با استفاده از تقارن، شکل‌های زیادی می‌سازند. آن‌ها شکل‌های متقارن را در طبیعت و محیط و پیرامون خود می‌یابند و می‌فهمند که اگر در وسط هر شکل متقارن، خطی کشیده شود (خط تقارن)، دو طرف شکل کاملاً مثل هم است. با این روش، ساختن شکل‌های متقارن برای آن‌ها ساده می‌شود.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
انواع کاغذ و مقوا، مداد، قیچی، وسایل نقاشی	کلاس	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان ابزار و مواد کار را آماده کنند.
- ۲- شکل موردنظر را انتخاب کنند (به صورت فردی و گروهی).
- ۳- دایره‌ی کاغذی یا مقوایی دل‌خواه را از وسط تا بزنند.
- ۴- روی مقوا یا کاغذ تاخورده، شکل موردنظر را بکشند؛ به طوری که خط تقارن شکل، در محل تا خوردگی باشد.
- ۵- شکل موردنظر را با قیچی برش دهند.
- ۶- کاغذ تاخورده را باز کنند و شکل کامل را ببینند.
- ۷- شکل آماده را به روش دل‌خواه (با کاغذ رنگی، وسایل تزئینی یا نقاشی) کامل کنند.

- ۸- شکل‌های ساخته شده را به نمایش بگذارند.
- ۹- درباره‌ی شکل‌های ساخته شده، گفت‌وگو کنند.

— شکل‌سازی با تا کردن کاغذ و مقوا (شکل‌های هندسی)

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
دایره‌های آماده‌ی کاغذی و مقوایی متنوع، قیچی، مداد، چسب، وسایل نقاشی	کلاس	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

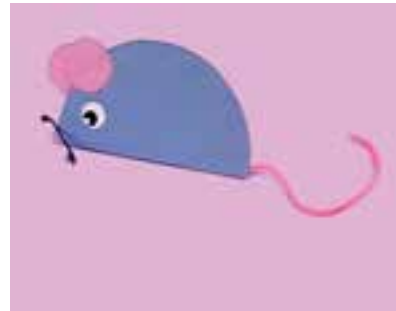
مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان ابزار و مواد را آماده کنند.
- ۲- در گروه‌های دو یا سه نفری با هم گفت‌وگو کنند و برای ساختن حجم موردنظر خود تصمیم بگیرند.
- ۳- یک دایره‌ی کاغذی یا مقوایی در رنگ و اندازه‌ی مناسب انتخاب کنند؛ دو لبه‌ی آن را روی هم قرار دهند و آن را از وسط تا بزنند.

۴- دانش آموزان می توانند به دو شیوه با این دایره کار کنند : الف- یکی از دو نیم دایره را روی میز (یا سطح مناسب) قرار دهند تا نیم دایره ای دیگر بر آن عمود شود ؛ سپس به روش دل خواه، با چسباندن تکه های کاغذ یا با استفاده از مداد رنگی یا وسایل تزئینی دیگر، دایره ی عمود را کامل کنند تا شکل مورد نظر ساخته شود. ب- لبه های گرد دایره ی تا شده را روی میز یا سطح مناسب بگذارند (در این حالت، لبه های دایره ی تا شده روی میز تاب می خورند). آن گاه به روش دل خواه، مثلاً چسباندن تکه های کاغذ یا استفاده از وسایل نقاشی یا به کارگیری مواد تزئینی و ... شکل را کامل کنند.

۵- شکل های کامل شده را به نمایش بگذارند.

۶- درباره ی شکل ها گفت و گو کنند.

۱۶-۱- شکل سازی با کاغذهای حلقه شده: دانش آموزان می توانند نوارهای کاغذی و مقوای نازک را به صورت حلقه درآورند و دو سر آن ها را به هم متصل کنند. سپس، با ترکیب حلقه های بزرگ و کوچک (با رنگ های متنوع)، شکل های زیبایی بسازند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
انواع کاغذ و مقوا، قیچی، چسب	کلاس	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان ابزار و مواد کار را آماده کنند.
- ۲- در گروه‌های کوچک با هم گفت‌وگو کنند و برای ساختن شکل موردنظر، تصمیم بگیرند.
- ۳- با نوارهای کاغذ یا مقوا، حلقه‌های متنوعی بسازند؛ یعنی، دو سر نوارها را به هم متصل کنند.
- ۴- با ترکیب چند حلقه، شکل موردنظر خود را بسازند.
- ۵- شکل‌های ساخته شده را به نمایش بگذارند.
- ۶- درباره‌ی شکل‌های ساخته شده، گفت‌وگو کنند.

۱۷-۱- ساخت کارت تبریک: دانش‌آموزان برای ساختن کارت تبریک، می‌توانند از همه‌ی روش‌های نقاشی و کاردستی که بلدند، استفاده کنند. مراحل اجرا مانند پایه‌های اول و دوم است.

۱۸-۱- ساخت پاکت: از مدتی قبل، معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد که انواع نمونه‌های پاکت را جمع‌آوری کنند. در ابتدای جلسه‌ی ساخت پاکت، دانش‌آموزان می‌توانند درباره‌ی نمونه‌های جمع‌آوری شده، روش ساخت و تنوع آن‌ها گفت‌وگو کنند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
انواع کاغذ یا مقوای نازک در اندازه‌ها و رنگ‌های متناسب با کارت، مداد، خط‌کش، چسب، قیچی، وسایل موردنیاز اتصالات	کلاس	گروهی و فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان یکی از نمونه پاکت‌های موجود در کلاس را متناسب با کارت خویش انتخاب کنند.
- ۲- سپس، پاکت نمونه را باز کرده و نحوه‌ی ساخت آن را بررسی کنند.
- ۳- آن‌ها برای تهیه‌ی پاکت می‌توانند از انواع کاغذ یا مقوای نازک استفاده کنند؛ از جمله: نمونه‌های نقاشی شده، نمونه‌های چاپی تزئین شده، کاغذ کادوی آماده، مقوای رنگی، صفحات رنگی مجلات و ...
- ۴- کاغذ مناسب با کارت را انتخاب می‌کنند و به اندازه‌ی متناسب با کارت خویش، برش دهند.
- ۵- برای ساختن پاکت، از روش ساخت پاکت نمونه استفاده کنند.
- ۶- پاکت‌های ساخته شده را همراه با کارت‌ها به نمایش بگذارند.
- ۷- در مورد پاکت‌ها و نحوه‌ی ساخت آن‌ها گفت‌وگو کنند.

۲- کار با مواد طبیعی

الف - دانستنی‌های معلم

آنچه در طبیعت یافت می‌شود

یکی از برنامه‌های کاردستی، استفاده از مواد طبیعی موجود در طبیعت است. مواد طبیعی هر منطقه تنوع و ویژگی‌های خاص خود را دارد. در مکان‌های مختلف، انواع سنگ‌ها، برگ‌ها، صدف‌ها، میوه‌ها (مثل میوه‌ی کاج و سرو)، هسته‌ها (مثل هسته‌ی میوه‌ها)، پوسته‌ها (مثل پوسته‌ی درختان و میوه‌ها یا دانه‌ها)، ساقه‌ها، شاخه‌ها، پَرها و... را می‌توان یافت. این مواد از نظر شکل، جنس، اندازه، رنگ و بافت متفاوت‌اند. در برنامه‌های کاردستی، از این مواد برای ساختن انواع شکل‌ها استفاده می‌شود.

شکل مواد طبیعی را به روش‌های مختلف، می‌توان تغییر داد؛ از جمله با نقاشی کردن و اضافه کردن یا چسباندن مواد دیگر. یک ماده‌ی طبیعی، با تغییراتی که در آن ایجاد می‌شود، به شکل آشنای

تازه‌ای درمی‌آید. یافتن و کشف ویژگی‌های هریک از مواد طبیعی و استفاده از آن‌ها برای ساختن کاردستی، در رشد خلاقیت کودکان تأثیر به‌سزایی دارد.

در هر منطقه، دانش‌آموزان را تشویق کنید تا در فرصت‌های مناسب، به‌خصوص در برنامه‌ی گردش در طبیعت، مواد طبیعی در دسترس را جمع‌آوری کرده و در ساختن کاردستی از آن‌ها استفاده کنند.

آشناترین مواد طبیعی که اغلب در دسترس دانش‌آموزان‌اند، عبارت‌اند از :
سنگ‌ها: در شکل‌ها، اندازه‌ها، رنگ‌ها و بافت‌های متنوعی در طبیعت یافت می‌شوند.

برگ‌ها: مانند سنگ‌ها، شکل‌ها، اندازه‌ها، رنگ‌ها و بافت‌های متنوعی دارند. در جنگل‌ها، کوهستان، بوستان‌ها (پارک)، خیابان‌ها، حیاط خانه‌ها و گلدان‌ها گیاهان مختلفی را می‌توان مشاهده کرد. برگ‌ها به دلیل ویژگی‌هایی که دارند در ساختن انواع کاردستی مورد استفاده قرار می‌گیرند.

ویژگی‌های برگ‌ها

- ۱- رنگ، بافت، شکل و اندازه‌های متفاوتی دارند.
- ۲- لطیف و حساس‌اند و پس از خشک شدن خرد می‌شوند.
- ۳- در فصل‌های مختلف تغییرات زیادی می‌کنند؛ مثلاً رنگ آن‌ها در پاییز بسیار متنوع است. در اثر پوسیدگی نیز بافت ظاهری آن‌ها تور مانند می‌شود و شکل تازه‌ای ایجاد می‌کند که در کارهای خلاقه از آن می‌توان استفاده کرد.

آماده‌سازی و نگهداری برگ: بعد از جمع‌آوری برگ‌ها، آن‌ها را در یک کیسه‌ی نایلونی قرار دهید. سپس، آن‌ها را بشویید و رطوبتشان را با دستمال بگیرید. برای خشک کردن برگ‌ها، آن‌ها را به‌طور منظم درون کاغذی تا شده بگذارید و در بین صفحه‌های یک کتاب ضخیم، زیر تشک، زیر قالی یا ... قرار دهید.

هسته‌ها: بخشی از مواد غذایی یا گیاهی هستند که در فصل‌های مختلف با تنوع بسیار یافت می‌شوند و به دلیل همین تنوع، در فعالیت کاردستی کاربرد فراوان دارند. مغز میوه‌های بعضی از گیاهان، مثل بادام، گردو و فندق، خوردنی است؛ درحالی که مغز بعضی میوه‌های دیگر مانند آلبالو، گیلان و هلو را نمی‌توان خورد.

پوسته‌ها: از پوسته‌ی گردو، بادام و تخمه که شکل‌های مختلف دارند، در ساختن کاردستی استفاده می‌شود.

از مواد طبیعی در فعالیت کاردستی به چند روش استفاده می‌شود:

۱- شکل‌سازی با یک ماده‌ی طبیعی (یک برگ، یک هسته)، یا کامل کردن آن با مواد دیگر (مواد تزئینی و انواع کاغذ یا مقوا) یا نقاشی روی آن. با توجه به این که بعضی از مواد هم به شکل حجم‌اند و هم به شکل سطح، هنگام اجرای برنامه می‌توان هریک را جداگانه کار کرد (برگ تازه، برگ جمع شده یا خشک شده)

۲- استفاده از چندین ماده‌ی طبیعی از یک نوع، مثل برگ‌ها در ترکیب با یک‌دیگر تبدیل به شکلی آشنا شود.

۳- استفاده از مواد طبیعی گوناگون همراه با یک‌دیگر (ترکیب برگ، سنگ، صدف، هسته، پوسته، شاخه و...)؛ با توجه به شکل یا طرح موردنظر، از مواد مختلف استفاده می‌کنیم و با در کنار هم قرار دادن آن‌ها، به ترکیبی تازه و آشنا دست می‌یابیم.

فعالیت شکل‌سازی را به دو صورت می‌توانیم انجام دهیم:

۱- موضوعی را انتخاب کنیم و با استفاده از مواد موجود، به ساختن آن بپردازیم (ساختن یک روباه با استفاده از برگ یا برگ‌ها - تصویر بالا)

۲- شکل یابی با توجه به مواد موجود از میان برگ‌های متنوع جمع‌آوری شده، یک برگ را روی صفحه قرار دهیم و با چرخاندن آن، شکلی را درون برگ بیابیم. آن‌گاه شکل موردنظر را به وسیله‌ی مواد دیگر تکمیل کنیم.

شکل سازی با مواد طبیعی

از ابتدای سال تحصیلی، معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد تا شاخه‌ها، برگ‌ها، سنگ‌ها، هسته‌ها، پوسته‌ها و دیگر مواد موجود در فضای طبیعی منطقه‌ی خویش را جمع‌آوری کنند. در هر منطقه، مواد طبیعی خاصی به وفور وجود دارد که جمع‌آوری آن‌ها برای کودکان آسان است. یافتن نمونه‌های نادر و کشف ویژگی‌های آن‌ها در یک فعالیت کاردستی باید مورد تشویق معلم قرار گیرد. نمونه‌ها را همیشه در یک کیسه یا جعبه‌ی مخصوص نگهداری کنند و در موقع لازم آن‌ها را به کلاس بیاورند.

معلم نمونه‌های جمع‌آوری شده توسط کودکان را می‌بیند و پس از تشویق و تأیید آن‌ها، از دانش‌آموزان می‌خواهد که ویژگی‌های هر یک از آن‌ها را بررسی کنند؛ آن‌ها را لمس کنند، اندازه، شکل، رنگ، زبری و نرمی و... آن‌ها را مقایسه کنند و احساس خویش را بگویند سپس، یکی از نمونه‌ها را انتخاب کنند و آن را به شکل آشنا یا تازه‌ای درآورند. کودکان برای این کار از روش‌های مختلفی استفاده می‌کنند؛ گاه با وسایل نقاشی، برگ یا سنگ یا شاخه‌ای را رنگین‌ترین می‌کنند؛ گاه با اضافه کردن مواد طبیعی یا وسایل تزئینی، شکلی آشنا می‌سازند، گاه صدف، سنگ یا برگی را شبیه به شکلی آشنا می‌بینند و آن را کامل می‌کنند و یا تمام سطح آن را با رنگ یا مواد طبیعی یا تزئینی می‌پوشانند و....

کودکان در شکل‌سازی با مواد طبیعی آزادند نمونه‌ی دل‌خواه خود را انتخاب کنند و آن را به صورتی که می‌خواهند، کامل کنند. صدف، سنگ، میوه‌ی کاج، هسته‌ی هلو، شاخه‌ی شکسته،

هسته‌ی خرما، گل خشک شده و... به انتخاب کودک تغییر می‌یابد و شکلی تازه یا آشنا پیدا می‌کند. روش ساختن کاردستی و انتخاب موادی که برای کامل کردن نمونه‌ی اولیه به کار می‌گیرد، به عهده‌ی دانش‌آموز است.

در صورت لزوم، قبل از انجام دادن فعالیت کاردستی، معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد که نمونه‌های جمع‌آوری شده را بشویند و تمیز کنند یا برگ‌ها و گل‌ها را خشک کنند تا استفاده از آن‌ها آسان‌تر شود.

فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان در پایه‌ی اول

۱-۲- شکل‌سازی با یک نمونه از مواد طبیعی

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
یک نمونه ماده‌ی طبیعی انتخابی، وسایل نقاشی و تزیینی، کاغذ، مقوا، چسب و...	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

۱- دانش‌آموزان نمونه‌ی ماده‌ی طبیعی دل‌خواه را انتخاب کنند (یک صدف یا میوه‌ی کاج یا هسته‌ی خرما و...).

۲- ویژگی‌های این ماده‌ی طبیعی را بررسی کنند.

۳- روش شکل‌سازی با ماده‌ی طبیعی را انتخاب کنند.

الف - با توجه به موضوع موردنظر، شکل را با ماده‌ی طبیعی بسازند (برای مثال با اضافه کردن دم و باله به یک برگ و تبدیل کردن آن به ماهی).

ب - با توجه به شکل ماده‌ی طبیعی، موضوع را در آن ماده بیابند (مانند شبیه بودن یک سنگ به پرند).

۴- به روش دل‌خواه، ماده‌ی طبیعی را به شکلی کامل، تبدیل کنند.

۵- در صورت نیاز یا تمایل، می‌توانند شکل آماده را روی زمینه‌ی مناسبی ثابت کنند.

۶- نمونه‌های ساخته شده را به نمایش بگذارند.

۷- درباره‌ی نمونه‌ها گفت‌وگو کنند.

۸- نمونه‌ها را در جعبه‌ی مخصوص نگهداری کنند.

در پایه‌ی اول ابتدایی، معلم می‌تواند این فعالیت را دو یا سه بار تکرار کند تا دانش‌آموزان مواد طبیعی مختلف (مانند نمونه‌های معرفی شده) را تجربه کنند و هر بار، با یکی از این مواد، کاردستی جدیدی بسازند که با ویژگی‌های آن ماده‌ی طبیعی هماهنگ باشد.

نمونه‌هایی از شکل‌سازی با مواد موجود در طبیعت

فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان در پایه‌ی دوم

۲-۲- شکل‌سازی با چند نمونه از یک ماده‌ی طبیعی: در این فعالیت، دانش‌آموزان می‌توانند با انواع گوناگون یک ماده‌ی طبیعی کار کنند؛ مثلاً با انواع برگ یا انواع سنگ یا انواع هسته‌ها و چند ساقه نی کاردستی بسازند. انتخاب ماده‌ی طبیعی، تعداد نمونه‌ها، موضوع موردنظر، روش کار و مواد مورد استفاده، به عهده‌ی دانش‌آموزان است.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
چند نمونه ماده‌ی طبیعی موردنظر، وسایل نقاشی و تزئینی، چسب، کاغذ، مقوا،	کلاس	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

۱- دانش‌آموزان نمونه‌ی طبیعی دل‌خواه خود را انتخاب کرده و تعدادی از آن را آماده کنند (چند سنگ یا برگ یا پر یا پوست پسته و...).

۲- در گروه‌های دو یا سه نفری مواد طبیعی را بررسی کنند و درباره‌ی تنوع شکل، رنگ،

نرمی، زبری و... نمونه‌ها با یک‌دیگر به گفت‌وگو بپردازند.

۳- هر دانش‌آموز، شکل یا موضوع موردنظر خود را انتخاب کند یا با کنار هم چیدن مواد و جابه‌جا کردن آن‌ها در کنار هم، شکل‌یابی کند.

۴- هر دانش‌آموز با استفاده از چند نمونه‌ی انتخابی، شکل دل‌خواه خود را بسازد.

۵- دانش‌آموزان در صورت نیاز، برای کامل کردن شکل موردنظر خود از وسایل مختلف (نقاشی، تزئینی) استفاده کنند.

۶- در پایان، شکل‌های کامل را به نمایش بگذارند.

۷- در مورد شکل‌ها گفت‌وگو کنند.

معلم می تواند طوری برنامه ریزی کند که فعالیت شکل سازی با مواد طبیعی در چند جلسه انجام شود. به این ترتیب، دانش آموزان می توانند دست کم با دو یا سه نمونه از مواد طبیعی و ویژگی های آنها آشنا شوند و با تعدادی از مواد طبیعی در دسترس، کاردستی بسازند؛ مثلاً در یک جلسه با انواع برگ کاردستی بسازند و در جلسه ی بعد، با چند پوست گردو یا هر ماده ی دل خواه دیگری که در دسترس دارند. در صورت نبود هریک از نمونه های معرفی شده، دانش آموزان می توانند ماده ی در دسترس دیگری را جایگزین کنند. هدف، انجام دادن فعالیت با ماده ی طبیعی دل خواه و تبدیل کردن آن به شکل موردنظر است.

فعالیت های یادگیری دانش آموزان در پایه ی سوم

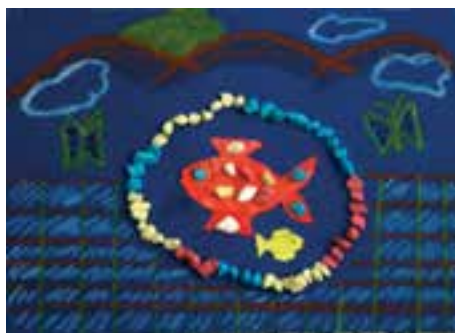
۳-۲- شکل سازی با انواع مواد طبیعی: با توجه به فعالیت های پایه های اول و دوم، دانش آموزان در پایه ی سوم، می توانند با انواع مواد طبیعی در دسترس، کاردستی موردنظر خود را بسازند. انتخاب مواد مختلف و تعداد نمونه ها به دل خواه دانش آموزان است. آن ها می توانند متناسب با نیاز موضوع انتخابی، این مواد را ترکیب کنند. برای اجرای این فعالیت، انواع مواد در دسترس از قبل جمع آوری می شوند تا در جلسه ی موردنظر، در کلاس آماده باشند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش یابی
یک نمونه نقاشی که دانش آموز قبلاً کشیده است، مواد طبیعی متنوع برای چسباندن روی نقاشی، چسب و...	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش آموزان طرح یا نقاشی آماده را برای کار درنظر بگیرند.
- ۲- مواد طبیعی جمع آوری شده را آماده کنند.
- ۳- به همه ی قسمت های طرح با دقت توجه کنند و تصمیم بگیرند که هر قسمت را بهتر است با کدام ماده ی طبیعی کامل کنند.
- ۴- روی هر قسمت طرح، چسب بزنند و ماده ی انتخابی را روی آن بچسبانند تا سطح موردنظر را بپوشانند.

- ۵- پس از خشک شدن قسمت‌های مختلف، کارهای کامل شده را به نمایش بگذارند.
- ۶- در مورد کارها گفت‌وگو کنند.

۳- حجم‌سازی با گل‌رُس

الف - دانستنی‌های معلم

ساده‌ترین و در دسترس‌ترین ماده‌ای که در اطراف انسان وجود دارد، خاک و گل است؛ انسان با شکل دادن به گل، آثار فراوانی تولید کرده است. نقش برجسته‌ها و بسیاری از شاهکارهای معماری، ظرف‌ها و اشیای متنوع مصرفی و هنری، آجر، کاشی، مجسمه و سرویس‌های بهداشتی از جمله آثاری هستند که از گل ساخته شده‌اند. با مراجعه به موزه‌ها و کتاب‌های تاریخ هنر ایران و گشت و گذاری در نقاط مختلف کشور، می‌توان نمونه‌های زیبا و فراوان سفالگری را دید.

ماده‌ی اصلی تشکیل‌دهنده‌ی سفال، خاک رس است که با آب، مخلوط و به گل تبدیل می‌شود. برای به‌دست آوردن گل مناسب، ابتدا خاک رس را با آب مخلوط می‌کنند تا به دوغاب تبدیل شود. پس از ته‌نشین شدن سنگ‌ها و جدا کردن مواد اضافی از سطح دوغاب، آن را به ظرف دیگری انتقال می‌دهند و صبر می‌کنند تا آب دوغاب تبخیر شود و گل، در ته ظرف باقی بماند. گل حاصل را روی قالب‌های گچی می‌گذارند تا آب اضافی آن جذب شود سپس، آن را ورز می‌دهند. گل پس از ورز دادن به‌صورت خمیری نرم، شکل‌پذیر و نقش‌پذیر درمی‌آید که می‌توان آن را با دست یا به‌وسیله‌ی

قالب شکل داد. البته باید مراقب بود که میزان چسبندگی گل، کم یا زیاد نباشد؛ چون در این صورت، در مرحله‌ی ساخت، مشکل ایجاد می‌شود.

برای آزمایش میزان شکل‌پذیری گل، فتیله‌ای گلی را به ضخامت مداد به دور انگشت حلقه می‌کنند. اگر فتیله‌ی گلی ترک خورد، چسبندگی آن کم است و برای کار کردن مناسب نیست. پس، آن را با کمی آب دوباره ورز می‌دهند تا به نرمی مناسب برسد.

نگهداری گل برای مدت طولانی، بر خاصیت شکل‌پذیری آن می‌افزاید. گل بعد از خشک شدن سفت می‌شود اما بر اثر رطوبت، دوباره نرم خواهد شد. بهتر است پس از ساخت حجم موردنظر، از خیس و مرطوب شدن آن جلوگیری شود. خشک شدن گل پس از ساخت حجم بسیار مهم است و باید به تدریج صورت بگیرد.

گل در معرض هوا و در صورت نبودن رطوبت، به سرعت خشک می‌شود و ترک برمی‌دارد؛ چون سطح خارجی آن خشک می‌شود ولی لایه‌ی درونی آن هنوز خیس است و فشار درونی، باعث ایجاد ترک در سطح خارجی گل می‌شود. بر این اساس، باید سرعت خشک شدن را کند کرد^۱. برای این کار، حجم ساخته شده را درون نایلون می‌گذارند و سوراخ‌های کوچکی در سطح نایلون ایجاد می‌کنند تا هوا به صورت محدود به داخل آن نفوذ کند و حجم ساخته شده، به آرامی خشک شود.

پس از خشک شدن گل، می‌توان آن را پخت که در این صورت، به آن سفال می‌گویند. گل، تحت تأثیر حرارت در کوره تغییر می‌کند و سفت، محکم، انعطاف‌ناپذیر و سنگ‌مانند می‌شود؛ بدون آن که با گذشت زمان، تغییر کند. رنگ خاک رس، قبل و بعد از پختن، تفاوت می‌کند. اگر خاک رس خالص باشد، بعد از پخت، رنگ آن سفید می‌شود و اگر در ترکیب آن اکسید آهن باشد، به رنگ سرخ، اگر کربن داشته باشد به رنگ تیره و اگر گرافیت داشته باشد، به رنگ خاکستری درمی‌آید.

ساخت اشیای گلی به چند روش انجام می‌شود: با دست، با چرخ سفالگری و با قالب‌گیری. پس از ساخت حجم به یکی از روش‌های گفته شده و خشک شدن تدریجی آن، مرحله‌ی پخت فرامی‌رسد. درجه حرارتی که در آن، حجم گلی پخته می‌شود، به نوع گل بستگی دارد.

گل معمولی در دمای ۱۰۰۰ درجه‌ی سانتی‌گراد پخته می‌شود. در دمای پایین‌تر، حجم کاملاً پخته نخواهد شد و استحکام کافی را نخواهد داشت؛ به همین علت، میزان سختی آثار سفالی گوناگون،

۱- وقتی سطح حجم گلی خشک شد، آب‌های قسمت زیرین توسط لوله‌های موئین به سطح می‌آید و در هوا بخش می‌شود و خشک شدن، به تدریج صورت می‌گیرد.

متفاوت است. برای نمونه، سفالینه‌های یافت شده در حفاریات باستان‌شناسی، نشان‌دهنده‌ی تفاوت روش پخت سفال در دوره‌های مختلف است. متأسفانه، بسیاری از این آثار محکم نیستند و در عملیات حفاری، به راحتی می‌شکنند.

ب — فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان

توصیه‌هایی برای اجرای برنامه

- در هر جلسه‌ی حجم‌سازی با گل رس، لازم است
- ۱- دانش‌آموزان از گل‌های آماده و بهداشتی استفاده کنند.
- ۲- ناخن‌هایشان کوتاه باشد.
- ۳- در موقع کار با گل، پیش‌بند، کاور یا لباس کار مناسب بپوشند. آن‌ها می‌توانند از لباس‌های مستعمل به‌ویژه پیراهن مردانه‌ی آستین کوتاه بدون یقه استفاده کنند و دکمه‌های آن را از پشت ببندند.
- ۴- روی میز کار را با کاغذ کاهی یا نایلون بپوشانند.
- ۵- از ظرف آب مناسب استفاده کنند. ظرف آب باید کمی سنگین و کمی بزرگ‌تر از دست آن‌ها باشد تا به‌سادگی نریزد. یک کاسه‌ی بزرگ سفالی برای این کار مناسب است.
- ۶- پیش از شروع کار، معلم با دانش‌آموزان به گفت‌وگو بپردازد و درباره‌ی تجربیات قبلی یا آن‌چه می‌خواهند بسازند، با آن‌ها صحبت کند.
- ۷- دانش‌آموزان طبق برنامه کار روی گل را آغاز کنند.
- ۸- در حین کار، گل اضافی را در نایلون قرار دهند تا خشک نشود.
- ۹- در صورت ترک برداشتن حجم گلی در زمان ساخت، محل ترک را با اسفنج مرطوب یا انگشت خیس به نرمی و با کمی فشار به هم بچسبانند.
- ۱۰- برای اتصال دو تکه گل به یک‌دیگر (مثل دسته که به ظرف چسبانده می‌شود)، محل موردنظر را با شیئی نوک تیز خراش دهند و با مقداری گل شل و کمی فشار به هم بچسبانند.
- ۱۱- پس از اتمام کار، تمامی سطح کار را با اسفنج و دوغاب (گل شل) یک‌دست و صاف کنند.
- ۱۲- می‌توانند به روش‌های گوناگون و با استفاده از اشیای مختلف جمع‌آوری شده، روی

شیء گلی نقوش مختلفی ایجاد کرده و بدین وسیله آن را تزئین کنند.

۱۳- گل باقی مانده را جمع آوری کنند و در نایلون یا ظرف پلاستیکی در بسته ای قرار دهند.

۱۴- پس از پایان کار، ظرف های آب را تمیز کنند و در جای مناسب قرار دهند.

۱۵- برای این که حجم یا ظرف ساخته شده به سرعت خشک نشود (چون ترک برمی دارد یا می شکند)، روی آن را با نایلون سوراخ دار بپوشانند.

۱۶- شیء گلی ساخته شده را پس از خشک شدن در جعبه ای محکم، لابه لای کاغذهای نرم رشته رشته شده نگهداری کنند.

۱۷- پس از پایان کار با گل، دست های خود را با آب و صابون بشویند.

۱۸- لباس کار خود را تا کنند و در جای مناسب قرار دهند.

۱۹- دانش آموزان می توانند آثار خود را پس از خشک شدن، رنگ آمیزی کنند. برای این کار، می توان از رنگ هایی که پوشاندگی بیشتری دارند، استفاده کرد؛ مانند رنگ روغن، اکریلیک و گواش. البته بهتر است از رنگ های گواش استفاده کنند؛ چون هم به خوبی در آب حل می شوند و هم استفاده از آن ها آسان تر است.

هنگام رنگ آمیزی، متناسب با سطح مورد نظر، می توان از قلم کوچک یا بزرگ استفاده کرد. برای پوشاندن سطوح بزرگ تر یا رنگ آمیزی کامل، باید از قلم موی بزرگ تر استفاده شود. پس از پایان کار، می توان روی شیء رنگ آمیزی شده را با کیلر یا روغن جلا پوشاند تا رنگ آن از بین نرود. دانش آموزان ممکن است کار با گل و گل بازی را تجربه کرده یا با آن نا آشنا باشند. در هر صورت، آن ها ابتدا در برنامه های آزاد، با ویژگی های گل که ماده ای نرم، شکل پذیر و نقش پذیر است، آشنا می شوند و در جریان کار، این ویژگی ها را تجربه می کنند تا در برنامه های مختلف از آن ها به خوبی استفاده کنند.

ساختن اشیای گلی

فعالیت های یادگیری پایه ای اول

مقداری گل رس و به تعداد دانش آموزان کلاس، کیسه های نایلونی کوچک تهیه کنید. در هر کیسه، حدود یک مشت بزرگ گل رس بگذارید و در آن را محکم کنید. کیسه ها را در یک سطل پلاستیکی دردار یا هر ظرف دیگری که در دسترس دارید، قرار دهید. در برنامه های حجم سازی با گل رس، هریک از دانش آموزان یک بسته گل بردارد و شیء مورد نظر را بسازد.

۱-۳- ایجاد نقش روی گل

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
گل رس آماده مقداری، لباس کار، ظرف آب، اسفنج کوچک، نایلون یا کاغذ بزرگ، اشیای کوچک برای ایجاد نقش	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش آموزان برای انجام دادن کار آماده شوند.
- ۲- گل را از کیسه خارج کنند، در دست بگیرند و با انگشتان فشار دهند تا از لای انگشتانشان بیرون بزند. در صورت سفت بودن گل، می توانند دست خود را مرطوب کنند.
- ۳- با گل بازی کنند و آن را در دست ها فشار دهند، بچرخانند و لوله کنند و....
- ۴- گل را روی میز پهن کنند.
- ۵- با استفاده از اشیای اثرگذار، روی گل، نقش هایی ایجاد کنند؛ مثلاً نقطه گذاری با نوک مداد یا خودکار، نقش اندازی با در مازیک و سایر اشیای کوچک یا کشیدن نقاشی با نوک مداد یا خودکار و....
- ۶- نمونه های گلی ساخته شده را به نمایش بگذارند.
- ۷- در مورد کارها گفت و گو کنند.
- ۸- نمونه های گلی را در یک جعبه ی مناسب بگذارند؛ روی آن نایلون بکشند و روی نایلون، چند سوراخ ایجاد کنند. آن گاه آن ها را در گوشه ای قرار دهند تا به آرامی خشک شود.
- ۹- پس از آن که نمونه ها کاملاً خشک شدند، آن ها را با مواد رنگی مناسب رنگ کنند.

۲-۳- ساختن ظرف (روش انگشتی)

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
مقداری گل رس آماده، لباس کار، ظرف آب، اسفنج کوچک، نایلون یا کاغذ بزرگ، اشیای کوچک برای ایجاد نقش	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش آموزان برای شروع کار آماده شوند.
- ۲- گل را از کیسه خارج کنند و در دست های خود ورز دهند تا نرم شود.
- ۳- آن را به شکل گلوله درآورند.
- ۴- گلوله را در یک دست نگه دارند و با انگشت شست دست دیگر، به آرامی در وسط گلوله سوراخی ایجاد کنند.

- ۵- انگشت های شست و سبابه را طوری دور لبه ی ظرف قرار دهند که شست در داخل و سبابه، خارج از آن قرار گیرد. ظرف را به آرامی در کف دست بچرخانند تا لبه های آن صاف و یک دست شود.
- ۶- در صورت ترک برداشتن گل، با اسفنج یا انگشت مرطوب روی ترک ها را ببوشانند.

۷- در صورت زیاد بودن رطوبت، احتمال وا رفتن ظرف وجود دارد. پس، باید آن را مدتی کنار بگذارند تا کمی سفت شود.

۸- پس از انتخاب روش تزئین ظرف (ایجاد نقش، اتصال دسته و پایه یا نقاشی روی آن)، آن را آماده و خشک کنند.

۹- تزئینات موردنظر (نقاشی یک یا چند رنگ) را در جلسه ی بعد تکمیل کنند.

۱۰- ظرف های گلی ساخته شده را به نمایش بگذارند.

۱۱- در مورد ظرف ها گفت و گو کنند.

۳-۳- ساختن حجم دل خواه

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش یابی
گل رس آماده مقداری، لباس کار، ظرف آب، اسفنج کوچک، نایلون یا کاغذ بزرگ و اشیای کوچک برای ایجاد نقش	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

۱- دانش آموزان برای انجام دادن کار آماده شوند.

۲- گل را از کیسه خارج کنند و در دست های خود ورز دهند تا نرم شود.

۳- با انگشتان خود، آن را به شکل دل خواه درآورند.

۴- کار خود را به روش دل خواه تزئین کنند (ایجاد نقش با انواع وسایل و روش های ابداعی)

و آن را در وضعیت مناسب بگذارند تا خشک شود. سپس، آن را رنگ آمیزی کنند.

۵- اشیای گلی ساخته شده را به نمایش بگذارند.

۶- در مورد اشیای گلی گفت و گو کنند.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی دوم

۴-۳- ساختن حجم دل‌خواه: این فعالیت و مراحل اجرای آن مانند پایه‌ی اول است.

۳-۵- ساختن ظروف گلی به روش فتیله ای: ساختن ظرف با فتیله های گلی یک روش قدیمی است که پس از اختراع چرخ سفالگری از رونق افتاد. انتخاب شکل ظرف به عهده دانش آموزان است (هندسی یا غیرهندسی)؛ بنابراین، ابتدا مقداری گل را روی یک سطح مناسب، صاف می کنند؛ آن گاه آن را به شکل مورد نظر می برند و برای ته ظرف استفاده می کنند. سپس دیواره ی ظرف را با استفاده از گل های فتیله شده می سازند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش یابی
گل رس آماده (مقداری) لباس کار، ظرف آب، اسفنج کوچک، نایلون یا کاغذ بزرگ	کلاس	فردی و گروهی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش آموزان در گروه های دو یا سه نفره قرار گیرند.
- ۲- در مورد ظرفی که می خواهند بسازند، گفت و گو کنند.
- ۳- مقداری گل را از کیسه خارج کنند؛ آن را روی یک سطح مناسب، صاف کرده و برای ته ظرف آماده کنند.
- ۴- دیواره مقداری گل را از کیسه خارج کنند؛ آن را با دست طوری ورز دهند که به صورت فتیله (لوله مانند یک نواخت) درآید.
- ۵- فتیله را روی میز کار بگذارند و با دست به صورت منظم، به جلو و عقب حرکت دهند تا فتیله نازک تر و یک نواخت تر شود.
- ۶- دور تا دور کف ظرف را با یک شیء نوک تیز خراش دهند. سپس، با کمی دوغاب گل (گل شل) روی آن را بپوشانند.
- ۷- فتیله را به صورت منظم روی دوغاب قرار دهند و با انگشتان فشار دهند تا کاملاً بچسبد و یک ردیف، دور تا دور کف ظرف را دور بزنند.
- ۸- این کار را تا ارتفاع مورد نظر ادامه می دهند.
- ۹- ظرف ساخته شده را به دو روش می توان تمام کرد:
الف - بافت فتیله ای ظرف را حفظ کرد.

ب - بافت فتیله‌ای را با کمک دست یا ابزار از بین برد و صاف کرد تا سطحی یک‌دست به‌وجود آید.

۱۰- در صورتی که ظرف به دسته یا پایه نیاز دارد، دسته‌ها یا پایه‌ها را بسازند و به ظرف متصل کنند.

۱۱- ظرف‌های ساخته شده را به نمایش بگذارند.

۱۲- درباره‌ی ظرف‌ها گفت‌وگو کنند.

۱۳- ظرف‌های ساخته شده را خشک کنند.

۱۴- پس از آن که ظرف‌ها کاملاً خشک شدند، آن‌ها را رنگ آمیزی کنند.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی سوم

۶-۳- شکل‌سازی با گِل رس (با شکل‌های هندسی)

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
گل رس آماده مقداری، لباس کار، ظرف آب، اسفنج کوچک، نایلون یا کاغذ بزرگ و چاقوی پلاستیکی	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان وسایل کار را آماده کنند.
- ۲- گل را از کیسه خارج کنند و با دست ورز دهند تا نرم شود؛ در صورت سفت بودن گل، آن‌ها باید با دست مرطوب کار کنند.
- ۳- موضوع کار خود را انتخاب کنند.
- ۴- گل را صاف کنند و دور آن را به شکل دل‌خواه هندسی (دایره، مثلث، مربع) برش دهند.

- ۵- با اضافه کردن یا کم کردن گل به شکل هندسی آماده، موضوع موردنظر خود را بسازند. برای اضافه کردن یا اتصال یک قطعه، ابتدا آن را تهیه کنند. پس از آماده کردن قطعه‌ی موردنظر، محل اتصال را با وسیله‌ای نوک تیز، خراش دهند و کمی گل شل (دوغاب) روی آن بریزند. دو قسمت را روی هم قرار دهند و با کمی فشار، محل اتصال را صاف و محکم کنند.
- ۶- کارهای ساخته شده را به نمایش بگذارند.
- ۷- درباره‌ی کارها گفت‌وگو کنند.

۳-۷- ساختن بشقاب با گل

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
گل رس آماده مقداری، لباس کار، ظرف آب، اسفنج کوچک، نایلون یا کاغذ بزرگ، اشیای کوچک برای ایجاد نقش، چاقوی پلاستیکی	کلاس	فردی	یک جلسه ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان برای انجام دادن کار آماده شوند.
- ۲- گل را از کیسه خارج کنند و با دست، خوب ورز دهند. در صورت سفت بودن گل، باید آن را با دست مرطوب ورز داد.
- ۳- گل را صاف کنند و به شکل موردنظر برش دهند (دانش‌آموزان می‌توانند ابتدا شکل موردنظر را روی یک صفحه کاغذ یا مقوا بکشند و برش دهند. سپس طرح را روی گل بگذارند و دور تا دور آن را با چاقوی پلاستیکی برش دهند).
- ۴- روی شکل گلی، با اشیای کوچک نقش ایجاد کنند.
- ۵- لبه‌های گل را به آرامی به سمت بالا بکشند و به آن حالت دهند تا دیواره‌ای کوچک، حدود یک سانتی‌متر دور تا دور ظرف ایجاد شود.
- ۶- در صورتی که شکل، زاویه‌دار است (مانند مثلث یا مربع)، گوشه‌های آن را به هم وصل کنند.
- ۷- با یک اسفنج خیس، دیواره‌های ظرف را صیقلی کنند.
- ۸- ظرف‌های ساخته شده را به نمایش بگذارند.
- ۹- درباره‌ی ظرف‌ها گفت‌وگو کنند.
- ۱۰- ظرف‌های ساخته شده را داخل یک کیسه‌ی نایلونی سوراخ‌دار قرار دهند تا خشک شود.
- ۱۱- در صورت تمایل، پس از این که ظرف کاملاً خشک شد، آن را رنگ آمیزی کنند.

منابع

- ۱- کیم، تایلور؛ پرواز با علم، ۵ جلد، مترجمان: محمدعلی شمیم، محمود امانی طهرانی، حسین الوندی و حسین دانشفر، محراب قلم، تهران، ۱۳۸۰.
- ۲- گرجستانی، سعید؛ سفال و سرامیک، دانشگاه هنر، تهران، ۱۳۷۹.
- ۳- پیکرنیک، جان؛ مبانی هنرهای تجسمی کودکان (برای اولیا و مربیان)، ترجمه‌ی مرضیه قره‌داغی قرقشه، نشر دنیای نو، تهران، ۱۳۸۱.
- ۴- سهی، مرتضی؛ برگ‌ها (از مجموعه دوباره نگاه کن)، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۷۸.
- ۵- همتی آهویی، ابوالفضل؛ سنگ‌ها، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۸۱.
- ۶- دورریختنی‌ها (مجموعه‌ی دوباره نگاه کن)، سه جلد، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۸۰.
- ۷- خدایی، علی؛ تکه کاغذهای رنگی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۸۲.
- ۸- یزدانیان‌پور، امیرحسین و حاجی تقی تهرانی؛ دایره‌ها، انتشارات تیمورزاده، طبیب، تهران، ۱۳۸۲.
- ۹- الیسون، شیلا و جودیت گری؛ بازی‌های خلاق (۳۶۵ بازی برای کودکان ۲ سال به بالا، لیلی انگجی، جوانه‌ی رشد، تهران، ۱۳۸۳.

فصل چهارم - تربیت شنوایی

فهرست

صفحه	عنوان
۱۶۰	الف - دانستنی های معلم
۱۶۱	تعریف اصطلاحات
۱۶۱	۱- صوت (صدا)
۱۶۲	۲- حس شنوایی
۱۶۳	۳- تربیت شنوایی
۱۶۳	۴- بهداشت شنوایی
۱۶۳	۵- اصوات موزون
۱۶۴	۶- زیبا شناسی و زیبا دوستی (جمال شناسی)
۱۶۴	۷- ریتم (ضرب)
۱۶۴	۸- شعر و سرود
۱۶۵	۹- سرود کودک
۱۶۵	۱۰- اصوات مطبوع
۱۶۸	۱۱- تقلید صدا
۱۶۸	ب - فعالیت های یادگیری دانش آموزان
۱۶۸	توصیه هایی برای اجرای فعالیت های یادگیری بخش تربیت شنوایی
۱۷۲	فعالیت های یادگیری پایه ی اول
۱۷۲	۱- آشنایی با صدا های مطبوع
۱۷۳	۲- تشخیص صدا و منبع آن، تقلید صدا
۱۷۴	۳- سرود خوانی
۱۷۷	۴- خواندن سرود جمهوری اسلامی ایران
۱۷۹	۵- قدم رو
۱۸۰	۶- تولید صدا با لیوان های آب
۱۸۱	۷- تلفیق تربیت شنوایی با سایر فعالیت ها
۱۸۲	۸- تلفیق تربیت شنوایی با نمایش
۱۸۲	۹- تلفیق تربیت شنوایی با نقاشی
۱۸۲	- فعالیت های یادگیری پایه های دوم و سوم
۱۸۳	منابع

تربیت شنوایی

الف — دانستنی‌های معلم

انسان بخش عظیمی از آگاهی‌های خود را در طول حیاتش، از طریق صداهایی که می‌شنود، به دست می‌آورد. میزان درک فرد از صداها به میزان دقت و سلامت دستگاه شنوایی و چگونگی تربیت شنوایی او بستگی دارد. تربیت شنوایی، توانایی انتخاب آگاهانه‌ی روش‌هایی برای تشخیص، تفکیک، طبقه‌بندی و ادراک اصواتی است که به نیازهای درونی و بیرونی زندگی فرد پاسخ مفید و مثبت می‌دهند و جهان شنیداری او را می‌سازند؛ این انتخاب آگاهانه و روش‌های آن در هر گروه سنی و هر سطح فرهنگی متفاوت است. صداهای خوب، آگاهی انسان را نسبت به آنچه در دنیای درون و محیط بیرون است، افزایش می‌دهد، ارتباطی موزون و هماهنگ، بین دنیای درون و جهان بیرون برقرار می‌سازد و برای تأمین سلامت، تلطیف روحی و کمال فرد و جامعه ضروری است. عادت به شنیدن اصوات سالم، روح را آرامش و اطمینان می‌بخشد، حافظه را تقویت می‌کند، تفکر را توسعه می‌دهد و در یادگیری، تأثیر بسیار دارد.

نگاهی به گذشته نشان می‌دهد که در آکادمی افلاطون، موسیقی در کنار ریاضیات و الهیات تدریس می‌شده است. علمای قدیم ما دروس منطق، فلسفه، نجوم، طب و الهیات را در کنار شناخت از تربیت شنوایی و هنرهای شنیداری تدریس و بحث می‌کردند. فیزیک‌دان بزرگ، آلبرت اینشتین، نیز قبل از آن که کار روزانه‌اش را در مسائل فیزیک و ریاضی آغاز کند، نواهای موسیقایی — مذهبی بر ساخته‌ی شخصیت بزرگ آلمانی، یوهان سباستین باخ، را مرور و اجرا می‌کرد.

برای این که دستگاه شنوایی و نظام ذهنی و روانی فرد، آمادگی شنیدن آگاهانه‌ی اصوات زیبا را پیدا کند و فرد بتواند، نوع سالم اصوات را باز شناسد و با رفتاری درست، آلودگی‌های صوتی موجود در محیط زندگی را کاهش دهد، لازم است تربیت شنوایی از دوران کودکی آغاز شود.

تربیت شنوایی در بخشی از درس هنر دوره‌ی ابتدایی مورد توجه قرار گرفته است تا دانش‌آموزان به تمرکز ذهنی بیشتر برای درک مفاهیم عمیق‌تر دست یابند. در این دوره، تربیت شنوایی از گوش دادن به صداهای طبیعت آغاز می‌شود و به خواندن آثار برگزیده از شعرها و سرودهای کتاب فارسی می‌رسد. این سرودها با الهام گرفتن از طبیعت و با اتکا به دین و آیین رسمی و مقبول مردم ایران ساخته و اجرا شده‌اند.

کودکان صداهای زیبا را دوست دارند و از شنیدن و تقلید کردن آن‌ها لذت می‌برند؛ از این رو، می‌توان با جلب توجه دانش‌آموزان به اصوات و نغمه‌های زیبای طبیعت، به آن‌ها در تربیت شنوایی خویش و شناخت هرچه بهتر هنرهای شنیداری (هنر اول) کمک کرد تا از آثار آن در موقعیت‌های مختلف زندگی و به‌ویژه، افزایش دقت، تمرکز و ارتقای یادگیری‌های دیگر، حتی در ارتباط با دیگر دروس، بهره‌مند شوند.

اگر تربیت شنوایی به درستی انجام پذیرد،

۱- حس زیبادوستی و زیباشناسی پرورش می‌یابد؛

۲- روحیه‌ی تعالی‌جویی و کمال‌طلبی توسعه می‌یابد؛

۳- تلطیف روحیه صورت می‌گیرد و شادی و نشاط ایجاد می‌شود؛

۴- توانایی تمرکز افزایش می‌یابد؛

۵- دقت شنوایی و نظم ذهنی بیشتر می‌شود؛

۶- حافظه‌ی شنیداری رشد می‌کند؛

۷- هوش موسیقایی توسعه می‌یابد؛

۸- ذائقه‌ی شنوایی، زیباپسند می‌شود؛

۹- آلودگی‌های صوتی در محیط کمتر می‌شوند؛

۱۰- تحلیل تقویت می‌شود و تفکر توسعه می‌یابد؛

۱۱- مفهوم درک زیبایی از شنیده‌ها عینیت می‌یابد.

تعریف اصطلاحات

۱- صوت (صدا): موجی مکانیکی است که بر اثر ارتعاش اجسام تولید می‌شود، در هوا انتشار می‌یابد و پس از رسیدن به گوش، به وسیله‌ی حس شنوایی شنیده می‌شود. امواج مکانیکی با

بسامدهای مختلف در محیط منتشر می‌شوند و گوش سالم انسان، بسامدهای بین ۲۰ تا ۲۰۰۰۰ هرتز را می‌تواند بشنود.

۲- حس شنوایی: گوش، اندام حس شنوایی است و از سه قسمت اصلی گوش خارجی، گوش میانی و گوش داخلی تشکیل شده است. هر نوع منبع صوتی - چه یک تار مرتعش، چه زنگ تلفن و چه بال یک پرنده - هوا را به ارتعاش درمی‌آورد و موج صوتی تولید می‌کند که در همه‌ی جهت‌ها در فضا منتشر می‌شود. لاله‌ی گوش این امواج را به سمت مجرای شنوایی هدایت می‌کند و به پرده‌ی گوش می‌رساند. هنگامی که موج صوتی به این پرده می‌رسد، آن را مرتعش می‌کند. این ارتعاش‌ها به سه استخوان گوش میانی و از آن‌جا به گوش داخلی انتقال می‌یابند. سپس، از طریق ایجاد جریان عصبی به مغز منتقل می‌شوند و مغز تشخیص می‌دهد که ما چه صدایی را می‌شنویم؛ یعنی گوش، گیرنده‌ی اصوات و مغز، تحلیل‌کننده‌ی آن است. در این تحلیل، پیشینه‌ی ذهنی فردی، اجتماعی، فرهنگی، قومی و جغرافیایی تأثیر دارند. منظور اصلی ما از حس شنوایی، رسیدن به درک و شنیدن واقعی است که همانا گوش جان است. صدا باید از مجرای اولیه - که گوش است - عبور کند و به قسمت تحلیل گر مغز فرستاده شود؛ آن‌گاه با حس درونی (قلب) درآمیزد تا لذت واقعی اصوات موزون، قابل درک باشد.

۱- بسامد یا فرکانس تعداد موج‌هایی است که منبع موج در هر ثانیه در محیط منتشر می‌کند. تعداد موج‌ها را با واحد هرتز (با نماد HZ) می‌سنجند و هر هزار هرتز یک کیلو هرتز (با نماد KHZ) است.

۳- تربیت شنوایی: توانایی انتخاب آگاهانه و گوش دادن به اصوات است؛ به بیان دیگر، انتخاب روش یا روش‌هایی برای تشخیص، تفکیک، طبقه‌بندی و ادراک اصواتی است که به نیازهای زندگی درونی و بیرونی فرد پاسخ مفید و مثبت می‌دهند و جهان‌شنیداری او را می‌سازند. در اطراف انسان، صداهای گوناگون بی‌شماری وجود دارد که او همه‌ی آن‌ها را می‌شنود اما فقط به بعضی از آن‌ها توجه می‌کند. **انتخاب آگاهانه و شنیدن با توجه، گوش دادن است** که معمولاً بر مبنای نیاز، کنجکاوی یا شناخت انجام می‌شود. در جریان تربیت شنوایی، کودکان یاد می‌گیرند که چگونه اصوات و نغمه‌های زیبا را بشناسند، چگونه از میان آن‌ها، یکی را برای گوش دادن انتخاب کنند، چگونه دقت شنوایی خود را توسعه دهند، چگونه توانایی تمرکز خود را بر یک موضوع، افزایش دهند و چگونه «بهداشت شنوایی» خود را رعایت کنند.

۴- بهداشت شنوایی: حاصل تربیت شنوایی است و به آرامش، اعتدال و هماهنگی فرد در ارتباط با طبیعت، جامعه و خودش کمک می‌کند.

بهداشت شنوایی، نگهدارنده‌ی قابلیت‌ها و توانایی‌های بالقوه‌ی حسّ شنوایی است؛ بنابراین، لازم است که فرد در رعایت بهداشت شنوایی دقت کند. بخشی از بهداشت شنوایی، به ساختمان گوش و بخش دیگری از آن، به کارکرد صحیح ناحیه‌ای از مغز مربوط می‌شود که فرایند ظریف ادراک اصوات در آن‌جا صورت می‌گیرد. برای رعایت بهداشت شنوایی، دوری از آلودگی‌های صوتی ضروری است. آلودگی صوتی شامل هر نوع سر و صدای شدید، ناگهانی یا مداومی است که موجب آزار، مزاحمت و عصبانیت می‌شود، به دستگاه شنوایی آسیب می‌رساند و ناراحتی‌های عصبی و ناشنوایی به وجود می‌آورد؛ از این رو تا حدّ ممکن، باید محیط را از سر و صدا دور نگه داشت یا از محیط آلوده‌ی صوتی دور شد.

۵- اصوات موزون: این اصوات هم با معیارهای علم فیزیک و هم براساس تشخیص حسّی انسان تعریف می‌شوند. از دیدگاه فیزیکی، صداهایی که امواج منظم، هماهنگ و متوالی دارند، اصوات موزون‌اند. این اصوات، احساس مطبوع و خوشایندی را در شنونده برمی‌انگیزند. درک مطبوع بودن و صفت خوشایندی اصوات، در مغز انسان سالم، به طور طبیعی صورت می‌گیرد و هرچه فرد از لحاظ ذهنی و جسمی سالم‌تر باشد، ادراک او دقیق‌تر است؛ بنابراین تعریف، **ذائقه‌ی شنیداری** محصول طبیعی تربیت شنوایی فرد، در ارتباط با اصوات موزون و مورد پسند در فرهنگ و زندگی اوست؛ یعنی، همان‌طور که ذائقه‌ی چشایی فرد محصول عادت‌ها و انتخاب‌های او در گزینش مزه‌ها و طعم‌های مختلف است، ذائقه‌ی شنیداری او نیز محصول انتخاب‌های او از اصوات موزون و

نغمه‌های زیباست. ذائقه‌ی شنیداری فرد تحت تأثیر عوامل بسیار متنوعی شکل می‌گیرد که به وضعیت او از حیث نژادی، اقلیمی، تاریخی، تأثیرپذیری از فرهنگ‌های مختلف، اعمال نفوذ رسانه‌های ارتباط جمعی، نیازهای زندگی روزمره و... بستگی دارد.

۶- زیباشناسی و زیبادوستی (جمال‌شناسی): ذائقه‌ی شنیداری یک فرد یا جامعه، تحت تأثیر عوامل فرهنگی (نژاد، قوم، ملیت، نفوذ فرهنگی اقوام و ملیت‌های دیگر و...) طی زمان شکل می‌گیرد؛ تشخیص زیبا بودن یا زیبا نبودن صداها در یک فرد یا جامعه نیز تابع همین عوامل است. مردم به‌طور ناخودآگاه این الگوها را می‌شناسند و آن‌ها را در انتخاب اصوات و نغمه‌ها به کار می‌برند. هنرمندان و منتقدان هنری با خلاقیت‌ها و پژوهش‌های مداوم، ویژگی‌های این الگوها را شناسایی، تدوین و معرفی می‌کنند. مجموعه‌ی مدون این الگوها و قوانین آن، زیباشناسی یک قوم را تشکیل می‌دهد.

۷- ریتم (ضرب) و وزن: تقسیم زمان به قسمت‌های مساوی و متوالی را ضرب (از ضربه زدن) یا ریتم گویند. وزن واحدی است که براساس آن، انواع ضرب‌ها دسته‌بندی و نام‌گذاری می‌شوند. برنامه‌ی درس تربیت شنوایی، تنها برای حس کردن ریتم (به وسیله‌ی شعرخوانی و کف زدن و همراهی با صداهای دست و پا) است. دانش‌آموزان با تمرین‌هایی، به کمک معلم به‌طور حسی با ریتم و وزن آشنا می‌شوند. کودکان ایرانی طبق رسم و سنت شنیداری - فرهنگی خود با وزن‌های معروف به وزن‌های «دُقی» و «رنگی» ارتباط احساسی بیشتری دارند و ناخودآگاه، قطعاتی را هم که برای وزن‌های دیگر ساخته شده‌اند، با همان وزن‌های رنگی معروف به شش و هشت ($\frac{6}{8}$) می‌خوانند؛ از این رو، بهتر است در ابتدای امر، از شیوه‌ی همراهی حسی کودکان و تأکید بر خصلت شفاهی اجرا استفاده شود. زمانی که گوش و ذهن کودکان آماده شود، به ادراک و اجرای وزن خو گیرد و تربیت شنوایی تا حدودی انجام پذیرد، آشنایی گام به گام با مبانی نظری و مهارتی شناخت اصوات آغاز می‌شود.

صداها کمک می‌کنند تا بتوانیم مفهوم حرکت را در دنیای اطراف بهتر درک کنیم. تقسیم زمان به قسمت‌های مساوی و متوالی، نشان‌دهنده‌ی وجود حرکت است. توالی صداها و سکوت‌ها این حرکت را نشان می‌دهد؛ مانند تپش قلب، بال زدن پرنده و دویدن اسب. درک این حرکت، بدون هم‌جواری صداها و سکوت‌ها امکان ندارد. فقط در بی‌حرکتی است که ترکیب صدا و سکوت وجود ندارد؛ یعنی، هر صدا فقط با سکوت‌های پیرامونش و هر سکوت با صداها‌ی پیرامونش قابل درک است.

۸- شعر و سرود: در فرهنگ‌های شرقی و سنتی، کلام و نغمه اجزاء جدانشدنی از یکدیگرند. هم‌خوانی اوزان شعری با ریتم‌های موجود در آواها، باعث هماهنگی و پیوستگی کلی بین این دو

می‌شود و راه را برای بیان زیباتر هموار می‌سازد. از آن‌جا که جایگاه شعر و شاعری نزد مردم ایران بسیار رفیع است و هر شعر وزن‌های خاص خود را دارد و بر آواها و ریتم آن‌ها قابل انطباق است، می‌توان از وجود ریتم در شعر و سرود به‌عنوان یک وسیله‌ی آموزشی با تأثیرگذاری قوی در کلاس‌ها استفاده کرد. می‌دانیم که مهم‌ترین عنصر تشکیل‌دهنده‌ی تمامی سرودهای عالم نیز ریتم (ضرب) است؛ از این‌رو، استفاده از اوزان متنوع شعری و همراه کردن آن با دست‌زدن‌های دسته‌جمعی با هدایت معلم، بخش مهمی از احساس زیباشناسی را در دانش‌آموزان پرورش می‌دهد. از سوی دیگر، محتوای اشعار نیز عامل مؤثر و مهمی در پرورش عواطف کودک است. کودک، مفاهیم اشعار همراه با سرود را در ذهن و ضمیر ناخودآگاه خود بهتر جذب می‌کند؛ به‌طوری که بسیاری از نگرش‌ها و رفتارهایش براساس این برداشت‌ها شکل می‌گیرند. ادبیات فارسی (نظم و نثر) گنجینه‌ی سرشاری از حکمت، ادب، اخلاق، ایمان و عرفان است که می‌توان متناسب با سن کودک، آن‌ها را انتخاب و از آن‌ها استفاده کرد. در جریان تربیت شنوایی نیز در صورت لزوم، از شعر استفاده می‌شود. تلفیق صحیح شعر و آواها و صدای انسان آثار مفید و انکارناپذیری بر پرورش حس زیباشناسی در ذهن و روح کودک دارد. از انواع شعرهای مناسب می‌توان برای سرودخوانی استفاده کرد.

۹- سرود کودک: نغمه‌هایی است که هدف و مخاطب آن‌ها کودک است و برای برقراری ارتباط میان کودکان و بزرگ‌سالان یا سایر کودکان طراحی می‌شود.^۱ از مختصات این نوع سرود، سهولت و روانی ملودی‌ها^۲ و ریتم‌ها، سلامت و شفافیت، جمله‌های کوتاه و دل‌نشین و ایجاد روحیه‌ی شاد، با نشاط و آرام در مخاطبان است.

در این نوع تربیت شنوایی، مقصود از ارتباط برقرار کردن با کودک، پرورش توانایی‌های لازم برای زیستن در اجتماع، تقویت احساس شادی، نشاط و خلاقیت اوست. البته ذهن کودکان، به راحتی قدرت گنجایی ریتم‌ها، ملودی‌ها و ظرافت‌های پیچیده را دارد. آن‌چه اصوات و نغمه‌های زیبای کودکان را متمایز می‌کند، نوع ملودی‌ها، ریتم‌ها، کلام و شعر مناسب برای آن‌هاست.

۱۰- اصوات مطبوع: بنابر تعریف عده‌ای، محدود به صدا‌های طبیعی است و گفته‌اند هر صدایی که منشأ آن طبیعت باشد و به شنوایی انسان آزار نرساند، صوت مطبوع است اما بسیاری از

۱- عناصر اصلی ساخت و اجرای موسیقی کودکان عبارت‌اند از: نوع ریتم‌ها، ملودی‌های ساده و متنوع، استفاده از سازها و تلفیق کلام ساده با موسیقی.

۲- ملودی یا نغمه: قسمتی از اصوات موزون طبیعی یا موسیقی بدون کلام است که گاه ریتم دارد و گاه، فاقد آن است.

۳- صدا، نتیجه‌ی حرکت ارتعاشی جسم مادی در هواست که به‌وسیله‌ی گوش دریافت و ادراک می‌شود. صداهایی که ارتعاشات نامنظم دارند، صداهای غیرموسیقایی و صداهایی که ارتعاش منظم دارند، صداهای موسیقایی‌اند.

اصوات مطبوع منشأ دیگری غیر از طبیعت دارند و با ابزار مناسب تولید می‌شوند. تشخیص دادن هر نوع صوت مطبوع یا نامطبوع، به جنس، تأثیر روانی، مکان و زمان کاربرد آن بستگی دارد. در این برنامه‌ی درسی، منظور از صداهای مطبوع، صداهایی است که صفات نظم، هماهنگی، تعادل و تعریف‌پذیری را دارند؛ مثل صدای چکیدن قطره‌های آب، دودیدن اسب، آواز پرندگان، وزش باد در برگ‌های درختان، امواج دریا، عرعر الاغ در روستا و.... شنیدن این صداها برای بیشتر انسان‌ها خوشایند است و در آن‌ها آرامش و نشاط طبیعی ایجاد می‌کند.

صداهایی مثل ترمز و بوق ماشین‌ها، شکستن شیشه، انفجار ترقه، کنده شدن آسفالت با مته‌های آسفالت‌بر، به هم خوردن در و پنجره و... که صفات صداهای مطبوع را ندارند و اغلب آزاردهنده‌اند، اصوات نامطبوع نامیده می‌شوند.

باید توجه داشت که صدای مطبوع، در محدوده‌ی تحمل شنوایی انسان است؛ نه خیلی بلند و نه خیلی کوتاه و نامفهوم. اگر دانش‌آموزی از روی شیطننت یا ناآگاهی بگوید که صدای برخورد دو قطعه چوب و آهن - یا هر شیء دل‌خواه دیگر - از نظر او مطبوع است، می‌توان به او گفت که صدای مطبوع، صدایی است که شنیدن دائمی آن برای کسی ناراحتی و مزاحمت ایجاد نکند؛ مثل: صداهای طبیعت، صدای رسای گوینده‌ی اذان (مثل صدای زنده‌یاد مؤذن زاده‌ی اردبیلی)، صدای پرندگان و... در دوره‌ی ابتدایی، دانش‌آموزان با سرودها و نغمه‌های ملی و محلی ناحیه‌ی خودشان آشنا می‌شوند. علت انتخاب سرودها و نغمه‌های ملی^۱ و محلی ایران در این برنامه‌ی درسی، این است که هر ملتی وارث تاریخ و تمدن خود است و با آن زندگی می‌کند؛ به آن می‌بالد و برای حفظ آن می‌کوشد؛

۱- موسیقی ملی ایران با سایر هنرهای سنتی ما هماهنگ است. نگاهی به سبک معماری ایرانی، نقش‌های قالی و گلیم ایرانی و حتی نقاشی ایرانی (نگارگری)، این هماهنگی (هارمونی) را نشان می‌دهد.

چرا که فرهنگ در ذهن و روان مردم یک کشور تأثیری عمیق دارد. تکرار مطالبی که حاوی اندیشه‌ها و باورهای یک ملت است، حس آشنایی و نیروی پیوند بین مردم را تقویت می‌کند و آن‌ها را از خطر نفوذ و حمله‌ی فرهنگی و در نتیجه، حمله‌ی سیاسی، نظامی و... بیگانگان، درامان نگه می‌دارد. سرودهای ملی و محلی و نغمه‌های مذهبی نیز از مظاهر میراث فرهنگی یک ملت، سند هویت و شناسنامه‌ی فرهنگی آن ملت به‌شمار می‌آیند و باید در حفظ و نگهداری و انتقال آن‌ها، کوشش بسیار کرد. این وظیفه به عهده‌ی همه‌ی آحاد ملت است و آموزش رسمی، بخش عظیمی از آن را به‌عهده دارد.

میراث فرهنگی و هنری، در میان همه‌ی ملت‌ها و اقوام، ریشه‌های عمیق دارد. تبلیغات گسترده‌ی غربی‌ها هنوز نتوانسته است این ریشه‌ها را در میان مردم مشرق زمین از بین ببرد. وظیفه‌ی همه‌ی ما نیز حفظ این نغمه‌ها و سرودها به‌عنوان بخشی از میراث فرهنگی ایران اسلامی است.

علت ممنوعیت استفاده از اصوات الکترونیک^۱ برای ساخت و تهیه‌ی سرودهای این برنامه‌ی درسی، آن است که این اصوات با مبانی فرهنگ، هنر، باورها و آیین‌های ایرانی سنخیتی ندارند و کاربرد آن‌ها از دیدگاه این تفکر، بیگانه و حتی متضاد با مظاهر فرهنگ ایرانی است. در بعضی موارد، ارزانی قیمت و آسانی کار با این وسایل موجب می‌شود که نغمه‌های ملی و محلی فراموش شوند و آسیب‌های فرهنگی حاصل از استفاده‌ی نابه‌جا از این اصوات، وحدت ملی و قومی ما را نیز مخدوش کند.

روش‌های آموزشی کُدای، اُرف (آلمانی) و سوزوکی (ژاپنی) برای کودکان نیز اگرچه ارزش‌های خاص خود را دارند ولی با بنیان‌های تفکر، فرهنگ و فضای زندگی ما ایرانیان – به ویژه در مناطق مختلف کشور – به شدت غریب و نامأنوس‌اند^۲. از سوی دیگر، ذائقه‌ی شنیداری کودکان ایرانی با آموختن این روش‌ها، خواه‌ناخواه متوجه فرهنگ شنیداری غربی خواهد شد. این امر نیز کودکان ما را از میراث تفکر مبتنی بر دین، تمدن، فرهنگ، تاریخ، ادب، هنر و ارزش‌های دینی و ملی خویش دور

۱- این وسایل مانند: اُرگ، سینت‌سایزر و سایر کیبوردها اصولاً جزء آلات موسیقی محسوب نمی‌شوند و فقط وسایلی رایانه‌ای برای تولید صدا به‌شمار می‌آیند؛ درحالی که برای خلق یک قطعه‌ی موسیقایی، آلات موسیقی و دست‌ساخته‌ی انسان با استفاده از مواد طبیعی مانند چوب و سیم و پوست با احساس نوازنده درمی‌آمیزند و صدایی موزون را به‌وجود می‌آورند که به قولی، «آوای دوست» است.

خشک سیمی، خشک چوبی، خشک پوست از کجا می‌آید این آوای دوست

۲- سیستم‌های منسوخ‌شده‌ی کُدای و اُرف که برگرفته از موسیقی‌های هر منطقه‌ی خاص در اروپاست، توسط پژوهشگران و مستشرقان غربی به مشرق زمین وارد شده است. این سیستم‌ها در کشور ما برداشت ناقص و تقلید نابه‌جایی از روش‌های آموزش موسیقی غربی است که امروزه در جوامع پیشرفته به شکل موجود در ایران، کنار گذاشته شده و برنامه‌هایی برگرفته از موسیقی‌های بومی هر منطقه به صورتی نوین جایگزین آن‌ها شده است. به‌جاست کارشناسان متعهد و دلسوز موسیقی کودک در ایران برای جایگزینی برنامه‌ای متناسب با فرهنگ غنی ایران اسلامی باشند.

خواهد کرد و درنهایت، به بی‌هویتی خواهد کشاند.

۱۱- تقلید صدا: منظور از تقلید صدا، تکرار همانند صدای شنیده شده است. اصولاً تقلید صدا برای تقویت شنوایی، درک، شناخت و تشخیص بهتر اصوات و نغمه‌ها مفید است. این ویژگی، به‌طور آگاهانه، خاص انسان است اما در هیچ شرايطی نباید کودکان را به تقلید صدا مجبور کرد.

ب- فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان

مجموعه‌ی فعالیت‌هایی که دانش‌آموزان در ساعت درس هنر انجام می‌دهند تا به اهداف کلی درس هنر در بخش «تربیت شنوایی» برسند، با عنوان فعالیت‌های یادگیری آمده است. ابتدا برای سهولت اجرای این برنامه، به معلم توصیه‌هایی می‌کنیم تا او با استفاده از آن‌ها فرصت‌های یادگیری مناسبی را برای کلاس فراهم آورد.

توصیه‌هایی برای اجرای فعالیت‌های یادگیری بخش تربیت شنوایی

۱- هنگام مثال آوردن از اصوات موزون و نیز شنیدن آن‌ها، فقط از سرودهای معرفی شده در «برنامه‌ی درسی هنر» استفاده کنید^۲ این نوارها با تلاش متخصصان و زیر نظر هنرمندان کارشناس تهیه شده‌اند و هدف از تهیه‌ی آن‌ها این بوده است که دانش‌آموزان سراسر کشور، از نظام آموزشی واحد و مطالب درست و قابل اطمینانی بهره‌گیرند.

۲- ممکن است به دلیل موقعیت سنی، تحرک و هیجان طبیعی کودکان، جلسات درس تربیت-شنوایی از روال طبیعی خود خارج شود. این امر بر عهده‌ی معلم است که فضای کلاس را طوری نگه دارد که نه برنامه به برنامه‌ای تفریحی و بدون کنترل تبدیل شود و نه جدیت و خشکی آن، کودکان را از

۱- صدا، همه‌ی امواجی است که ما با گوش و در محدوده‌ی شنوایی مان می‌شنویم. اصوات موسیقایی و تمامی اصوات موجود در طبیعت که برخاسته از اراده‌ی خداوند هستند، صداهایی مطبوع‌اند. (انسان می‌تواند صداهای مطبوع و نامطبوع تولید کند اما از آن‌جا که خدای باری تعالی همه چیز را به صلاح انسان و سایر مخلوقات می‌خواهد، بالطبع تمامی اصوات در طبیعت نیز مطبوع مطلق هستند.)

۲- با تولید نوارهای «با هم بخوانیم» جدید که از طرف اداره‌ی کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی، به همراه کتاب راهنمای معلم در اختیار شما قرار می‌گیرند، همه‌ی نوارهایی که قبلاً تهیه شده‌اند، به علت مغایرت با برنامه‌ی درسی جدید، قابل استفاده نخواهند بود.

این درس هنری، دل‌سرد کند.

۳- لازمه‌ی شنیدن سرود، فضایی آرام و با نشاط است. زمانی که کلاس شلوغ و از کنترل خارج است، سرود پخش نکنید. وقت را طوری تنظیم کنید که قبل از زنگ تفریح یا تعطیل شدن کلاس برنامه‌ی درسی تمام شده باشد.

۴- معلمان گرامی اگر تشخیص می‌دهند که تقسیم کردن یک سرود به قطعه‌های کوتاه، برای یادگیری دانش‌آموزان مفیدتر است، می‌توانند این کار را انجام بدهند و بعد از این که دانش‌آموزان مهارت لازم را به دست آوردند، سرود را به‌طور کامل (فردی و گروهی) اجرا کنند.

۵- مراقبت کنید که تمامی دانش‌آموزان، سرودهای نوار را با صدای متوسط^۱ - نه خیلی قوی و نه خیلی ضعیف - بخوانند و صدایشان با یک دیگر هماهنگ^۲ باشد.

۶- در هنگام استفاده از ضبط صوت، آن را در محل مناسبی قرار دهید و صدای آن را ثابت نگه‌دارید. در این صورت شدت صدا برای همه‌ی کلاس مشابه خواهد بود و هر دانش‌آموز سعی می‌کند با دقت به نوار (صدا) گوش کند.

۷- همیشه از وزن آرام و سنگین با سرعت کم شروع کنید و سپس با تمرین، کم‌کم به سرعت اصلی سرود برسید.

۸- به هیچ‌وجه اجازه ندهید سؤال بی‌جا یا نامربوط دانش‌آموزی، اسباب تمسخر او یا مضحکه شدن سرودی را فراهم کند. همیشه با مهربانی و در عین جدیت برخورد کنید.

۹- اگر دانش‌آموزان لهجه‌ی قومی خاصی دارند، سعی نکنید لهجه‌ی آن‌ها را تغییر دهید و به گویش فارسی رسمی (رسانه‌ای) نزدیک کنید. فقط دقت کنید که کودکان معنای کلمه‌ها را درست بفهمند؛ چرا که گویش‌های گوناگون و متنوع در ایران اسلامی، دارای اهمیت قومی - عشیره‌ای و جذابیت‌های ذاتی در هنرهای شنیداری‌اند و احترام گذاشتن به آن‌ها یکی از مصداق‌های حفظ میراث فرهنگی است.

۱۰- از ورود هرگونه صداسازهای الکترونیک، از قبیل آرگ، گیتار برقی، ویولون الکترونیک و ... به کلاس جلوگیری کنید. این وسایل علاوه بر این که به جریان تربیت شنوایی کمک نمی‌کنند،

ذهن و گوش دانش‌آموزان را نیز ضایع می‌سازند و مانع پرورش حس شنوایی که از اهداف مهم این

۱- به‌طور کلی، صداها به سه دسته‌ی کلی تقسیم می‌شوند: صداهای بم، صداهای متوسط و صداهای زیر. اگر هر سه دسته صدا را در کلاس داشته باشیم، محیط ایده‌آلی برای خواندن سرود و ترانه فراهم می‌آید؛ چرا که مجموعه‌ی این صداها هماهنگی («اتفاق») بر اساس تئوری عبدالقادر مراغی یا «هارمونی» براساس تعریف تئوری غربی) مطلوبی به‌وجود می‌آورند.

۲- منظور، هم‌خوانی است که در مغرب زمین به آن «کُر یا کُرال» می‌گویند.

دوره است، می‌شوند.

۱۱- همان‌طور که در مقدمه‌ی این فصل نیز آمده است، شما معلمان گرامی، باید این دوره را دوره‌ی تربیت شنوایی تلقی کنید و فقط به این موضوع توجه ویژه داشته باشید. این برنامه در نوع خود منحصر به فرد است و برای اولین بار در آن، روش‌های چگونگی شنیدن و بهتر گوش دادن برای شناخت صداها متناسب با عادت‌ها و پیشینه‌ی فرهنگی مردم مشرق‌زمین^۱ و به‌ویژه ایران، طراحی شده است. ۱۲- از آن‌جا که تربیت شنوایی در کشور ما تابعی از آیین و رسوم و مذهب و سنن ملی است، بهتر است معلمان عزیز با مطالعه‌ی کتاب‌ها و مجله‌های معتبر و کسب اطلاعات بیشتر درباره‌ی اصوات و نغمه‌های زیبا و تربیت شنوایی، سطح معلومات خود را در این زمینه‌ها بالاتر ببرند؛ بدین‌ترتیب، آنان در هر کلاسی که شرکت کنند می‌توانند با دانش‌آموزان برحسب گروه سنی و توانایی‌شان، وارد گفت‌وگوهای مفید شوند و اطلاعات آن‌ها را وسعت بخشند (فهرست کتب و مجله‌ها در آخر این فصل آمده است).

۱۳- هنرهای شنیداری کاملاً انتزاعی (غیرعینی) و تابع شرایط زمان و مکان‌اند. بسیار امکان دارد یک قطعه پس از چندین بار شنیدن، احساس‌ها و نظرهای متفاوتی را ایجاد کند. هیچ‌گاه روی ایده‌ای خاص یا فکری ثابت، پافشاری نکنید و بگذارید کودکان احساس خود را به راحتی بیان کنند. اصلاً به بحث و ایجاد هیجان‌های اضافی در دانش‌آموزان نیازی نیست؛ هدف ما کمک به دانش‌آموزان برای اظهار وجود، بیان، مشارکت در جمع و فراگیری کارگروهی است.

۱۴- معلمان عزیز از دانش‌آموزان بخواهند که هنگام فراغت یا انجام دادن تکالیف درسی در منزل، سرودهای توصیه شده را با صدای ملایم گوش کنند.

۱۵- برنامه‌ی تربیت شنوایی در دوره‌ی ابتدایی، براساس گوش دادن به اصوات و نغمه‌های زیبا تنظیم شده است؛ زیرا اصوات، به ویژه نغمه‌های نهفته در طبیعت، جزئی از فطرت آدمی محسوب می‌شوند و انسان، بسیاری از اطلاعات خود را از طریق شنیدن و گوش دادن آن‌ها به دست می‌آورد. بدیهی است اگر کودکان، خوب گوش دادن را یاد بگیرند، به اهداف بخش تربیت شنوایی هم دست خواهند یافت.

۱۶- دقت کنید که در هر شرایطی، حرمت همه‌ی دانش‌آموزان، نظم کلاس و مدرسه حفظ شود.

۱- در کشورهای پیشرفته و توسعه یافته، نیز به رغم توسعه‌ی چشم‌گیر فناوری‌های نوین و صدور آن به دیگر کشورها، نظام آموزشی رسمی، ملزم به حفظ سنت‌ها و میراث فرهنگی است؛ برای مثال، در دبستان‌های ژاپن، جمع و تفریق با «جرتکه» هم‌چنان آموزش داده می‌شود و در بخش هنر نیز آموزش سازهای سنتی و کهن رایج است و در این گروه سنی اکیداً از ابزار و آلات موسیقی الکترونیک استفاده نمی‌شود.

جدول فعالیت‌های یادگیری - تربیت نشوایی

ردیف	عنوان	فعالیت‌های یادگیری		
		پایه سوم	پایه دوم	پایه اول
۱	ارتباط با طبیعت	آشنایی با صداهاى مطبوع	آشنایی با صداهاى مطبوع	آشنایی با صداهاى مطبوع
		تشخیص صدا و منبع آن، تقلید صدا	تشخیص صدا و منبع آن، تقلید صدا	تشخیص صدا و منبع آن، تقلید صدا
۲	آواخوانی	سرود باهم بخوانیم (۳)	سرود باهم بخوانیم (۲)	سرود باهم بخوانیم (۱)
		خواندن سرود	خواندن سرود	خواندن سرود
		جمهوری اسلامی ایران	جمهوری اسلامی ایران	جمهوری اسلامی ایران
۳	آشنایی با ریتم	قدمرو	قدمرو	قدمرو
		تولید صدا با لیوان‌های آب	تولید صدا با لیوان‌های آب	تولید صدا با لیوان‌های آب

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول

۱- آشنایی با صداهای مطبوع

برنامه‌ی تربیت شنوایی بر شنیدن انتخابی صداها تمرکز دارد. دانش‌آموزان گوش دادن به اصوات و نغمه‌های زیبا یا به اصطلاح، اصوات مطبوع را یاد می‌گیرند. مدتی قبل، از دانش‌آموزان بخواهید تصویر گوش جانوران مختلف را پیدا کنند و برای این جلسه به کلاس بیاورند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
تصویر گوش انسان تصویر گوش چند جانور	طبیعت یا حیاط مدرسه یا کلاس	فردی و گروهی	۴۵ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

۱- در کلاس یا یک محیط طبیعی، از دانش‌آموزان بخواهید که به گوش‌هایشان - نه فقط به لاله‌ی گوش بلکه شکل و ساختمان آن - به عنوان اندام شنوایی، توجه کنند. گوش‌های خود را لمس کنند، به گوش‌های دوستانشان نگاه کنند و شکل ظاهری و اندازه‌ی آن‌ها را باهم مقایسه کنند. دقت کنید که از هرگونه موقعیتی که به شیطننت یا تمسخر دانش‌آموزان منجر می‌شود، باید جلوگیری کرد.

۲- چند جانور را نام ببرند و شکل ظاهری گوش خود را با شکل ظاهری گوش آن‌ها مقایسه کنند.

۳- دانش‌آموزان را به گروه‌های کوچک تقسیم کنید و از آن‌ها بخواهید که برای مدت کوتاهی (مثلاً یک دقیقه) چشمان خود را ببندند، ساکت باشند و به صداهای اطراف گوش دهند. بعد از این که چشم‌هایشان را باز کردند، بپرسید:

- چه صداهایی را شنیدید؟

- کدام یک زیبا بود؟

- چه صداهایی را دوست دارید دوباره بشنوید؟

- چه صداهایی را دوست ندارید و از شنیدن آن‌ها ناراحت می‌شوید؟

۴- برای دانش‌آموزان توضیح دهید: «صداهایی که زیبا هستند و دوست دارید دوباره آن‌ها را بشنوید، صداهای مطبوع (خوشایند) نام دارند و بقیه‌ی صداها نامطبوع‌اند (ناخوشایند).»

۵- از هر گروه بخواهید تعدادی از صداهای مطبوع و نامطبوع محیط خود را نام ببرند و در مورد آن‌ها گفت‌وگو کنند و بگویند که آیا هریک از آن صداها را در شرایط دیگری دوست دارند (مطبوع) یا دوست ندارند (نامطبوع)؛ مثلاً، صدای بوق شیپور در مسابقه‌ی فوتبال: در استادیوم، در کوچه هنگام عصر، در منزل زیر سقف یا در اتومبیل شخصی یا عمومی.

از دانش‌آموزان بپرسید:

– هریک از این صداها در کجا خوب است و دوست دارید آن را بشنوید؟

– هریک از این صداها در کجا آزاردهنده و ناخوشایند است؟

– پیشنهاد شما برای خوشایند کردن صداهای محیط زندگی‌تان چیست؟

۶- نماینده‌های گروه‌ها نتیجه‌ی گفت‌وگوها را برای همه بگویند.

۷- از دانش‌آموزان بخواهید که بهترین پیشنهادها را برای خوشایند کردن صداهای محیط، به‌خاطر بیاورند و اجرا کنند.

۸- تا آن‌جا که می‌توانید، بر اجرای پیشنهادها دقت و تأکید کنید.

۲- تشخیص صدا و منبع آن، تقلید صدا

گوش دادن به انواع صداها، تشخیص دادن نوع صدا، شناسایی منبع تولید صدا و کوشش برای تقلید صدا، دقت شنوایی را افزایش می‌دهد و به تربیت شنوایی کمک می‌کند. می‌توانید به جای نوار صداهای طبیعت، از صداهای موجود در محیط یا حافظه‌ی شنیداری دانش‌آموزان استفاده کنید.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
نوار صداهای طبیعت ضبط صوت	کلاس	فردی و گروهی	۴۵ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

۱- از دانش‌آموزان بخواهید یک دقیقه با چشم بسته سکوت کنند و به صداهای اطراف گوش بدهند یا چند صدای تولیدشده از چند منبع مختلف را با ضبط صوت پخش کنید^۱ و از دانش‌آموزان

۱- دانش‌آموزان می‌توانند صدای حیوانات و پرندگان را در هر جا که برای آن‌ها امکان دارد، ضبط کنند و با خود به کلاس بیاورند تا دوستانشان آن‌ها را بشنوند. آن‌ها می‌توانند این صداها را در باغ‌وحش، جنگل، مناطق طبیعی، کنار دریا و ... با ضبط‌های کوچک دستی ضبط کنند یا از تولیدات صوتی – تصویری مناسب استفاده کنند.

بخواهید که در سکوت به صداها گوش کنند.

۲- دانش‌آموزان با حفظ نظم و آرامش کلاس، یک به یک صداهای شنیده شده را نام ببرند و منبع تولید صدای مورد نظر را بگویند.

۳- از دانش‌آموزانی که قدرت تقلید صداهای مختلف را دارند، بخواهید صدای ضربان قلب، صدای پای اسب، ریزش باران، چک‌چک آب، بال زدن و خواندن پرندگان و هر صدایی را که دوست دارند و می‌توانند، تقلید کنند.

می‌توانید از صدای حیوانات متفاوت شروع کنید (مثلاً گاو و خروس)؛ سپس، کار را دشوارتر کنید (مثل صدای پرندگان مختلف). لازم نیست همه‌ی دانش‌آموزان صداها را خوب تقلید کنند بلکه هرکس می‌تواند سعی کند صداها را تا حد امکان نزدیک به اصل آن (صدایی که قبلاً شنیده است) تکرار کند. تقلید کردن، در این فعالیت، استعدادی است که بعضی، آن را دارند و این امر نباید موجب برتری شخص مستعد تقلید صدا در کلاس شود و او خود را از سایرین بالاتر بداند، هدف ما، تقویت حس تشخیص است؛ تشخیص دادن، حسی است که باید در همه‌ی دانش‌آموزان تقویت شود. لازم است معلم در نهایت دوستی و مهربانی با بچه‌ها رفتار کند و در عین حال، آن‌ها را به رعایت انضباط، جدیت در کار و حفظ نظم و احترام کلاس برانگیزد.

۴- توجه دانش‌آموزان را به این نکته جلب کنید که این نمونه‌ها، صداهای ریتم‌دار موجود در طبیعت‌اند و آن‌ها می‌توانند صداهای مشابه دیگری را نام ببرند و تقلید کنند. از افرادی که این استعداد را ندارند، بخواهید صداهای دیگری را که می‌شناسند، نام ببرند.

۵- از دانش‌آموزان بخواهید صدای لکوموتیو قطار، تیک‌تاک ساعت، زنگ تلفن و..... را تقلید کنند و توجه آنان را به این نکته جلب کنید که این ریتم‌ها ساخته‌ی دست انسان‌اند و منشأ آن‌ها طبیعت نیست. دانش‌آموزان ریتم‌های مشابه دیگری را نام ببرند.

۳- سرودخوانی

برای نخستین بار، در آموزش و پرورش ایران یک نوار سرود به نام باهم بخوانیم (۱) با بهره‌گیری از اصوات و نغمه‌های کاملاً ایرانی تهیه شده و برای آموزش در اختیار شما قرار گرفته است. شعرهای این نوار از کتاب فارسی «بخوانیم» - پایه‌ی اول انتخاب شده است. نغمه‌های آن نیز

مطابق با برنامه‌ی درسی هنرند و از نغمه‌های شاد و نشاط‌انگیز ویژه‌ی کودکان، متناسب با فرهنگ، آیین، ملیت، ارزش‌های دینی و توانایی این گروه سنی انتخاب شده‌اند. بخش‌هایی از نوار نیز شامل همان سرودها – اما بدون کلام – است.

برای استفاده از نوار، ابتدا لازم است دانش‌آموزان بدانند که در کلاس هنر، به سرود گوش می‌کنند، در سکوت به نوار گوش کنند و سپس با آن همراهی کنند و درباره‌ی آن حرف بزنند و بگویند که چه صداهایی را در آن شنیده‌اند. معلم باید این موارد را به گونه‌ای با همدلی و صمیمیت هدایت کند که همگی مشتاق مشارکت در اجرای آن باشند. سپس، جریان «فعالیت‌های یادگیری» شکل می‌گیرد. توجه داشته باشید که از دانش‌آموزان ضعیف‌تر نباید در حضور هم کلاسی‌هایشان ایراد بگیرید بلکه باید به‌طور فردی، در زنگ‌های تفریح یا هنگام گردش علمی، برای افزایش دقت گوش کردن و ایجاد ذوق در این‌گونه دانش‌آموزان تلاش کنید.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
نوار سرود «باهم بخوانیم» (۱) ضبط صوت	حیاط مدرسه یا کلاس	فردی و گروهی	۴۵ دقیقه	فرایندی

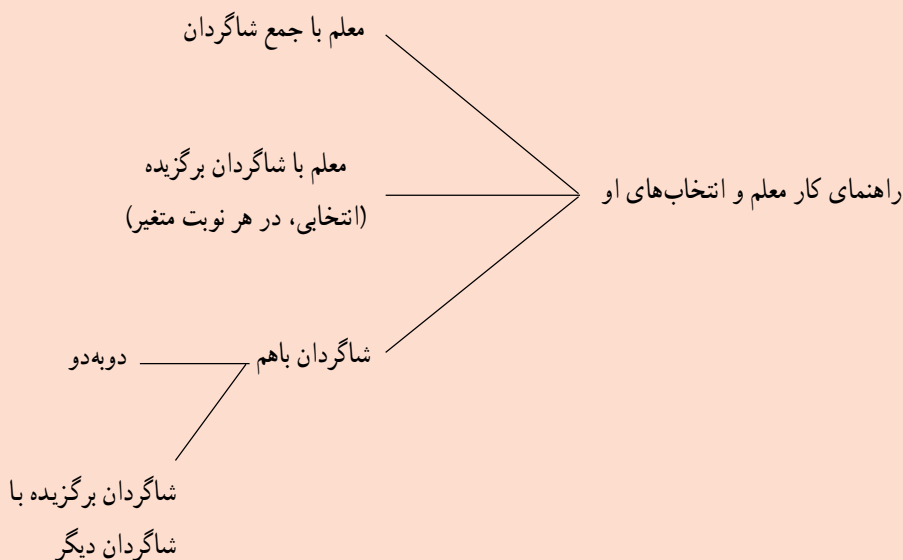
مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای سکوت، آرامش و گوش دادن آماده کنید.
- ۲- هنگامی که آن‌ها برای گوش دادن آماده شدند، سرود با کلام را برای آن‌ها پخش کنید و در صورت لزوم آن را چند بار تکرار کنید. هر موقع کلاس ساکت نبود، نوار را خاموش کنید.
- ۳- پس از تمام شدن یک سرود، ضبط صوت را خاموش کنید و برای درست خواندن سرود یا قطعه‌ی کوچکی از آن، بین بچه‌ها مسابقه بگذارید. می‌توانید شعر را روی تخته‌ی کلاس بنویسید تا دانش‌آموزان هنگام خواندن، از آن کمک بگیرند. از آن‌ها بخواهید در داوری برای انتخاب بهترین مجری آن سرود، مشارکت کنند.
- ۴- از دانش‌آموزان بخواهید سرودی را که شنیده‌اند، بخوانند و همراه با خواندن کف بزنند یا با دست روی میز ضربه بزنند یا پای خود را به آرامی بر زمین بکوبند.
- ۵- نوار بدون کلام را پخش کنید تا دانش‌آموزان سرود را با آن بخوانند.
- ۶- همان سرود را با سرعتی کمتر از حد طبیعی آن بخوانید و همراه آن، با انگشت یا مداد روی میز بزنید. ابتدا همراه با دانش‌آموزان و سپس به تنهایی، روی میز بزنید و از آن‌ها بخواهید که سرود را با آهنگی که شما می‌زنید بخوانند.
- ۷- سرعت ضربه‌های روی میز را به آرامی زیاد کنید و از دانش‌آموزان بخواهید متناسب با آهنگی که شما می‌زنید، سرود را تندتر بخوانند.

توجه داشته باشید که همه‌ی دانش‌آموزان در خواندن سرود شرکت کنند. هنگام خواندن سرود، آن‌ها را به حفظ آرامش فضای مدرسه دعوت کنید. در صورتی که امکان استفاده از فضای آزاد وجود دارد، آن‌ها را با خود به فضای آزاد ببرید تا بتوانند سرود را با صدای بلند و رسا بخوانند. دانش‌آموزان مراحل ۴ و ۵ را بدون دخالت شما و با همراهی ضربه‌های پا یا دست تکرار کنند. آن‌ها می‌توانند به جای ضربه‌های

دست یا پا، با دست زدن به صورت دو انگشتی، سرودها را بخوانند. در اجرای این تمرین‌ها می‌توانید روش‌های گروهی و فردی متنوعی را طراحی کنید و به کار گیرید.

دانش‌آموزان می‌توانند سایر شعرهای کتاب «بخوانیم» را با ذوق خود یا با استفاده از بخش بی‌کلام نوارهای موجود، بخوانند. (این مورد خود زمینه‌سازی مناسب برای آهنگساز شدن و یا ملودی پردازی است که می‌بایست از سنین کودکی بدان پرداخت).

۴- خواندن سرود جمهوری اسلامی ایران

پرچم و سرود ملی، دو نشانه‌ی هویت یک کشور و یک ملت در جهان‌اند و احترام ویژه‌ای دارند.

براین اساس، همه‌ی دانش‌آموزان باید به درست خواندن «سرود جمهوری اسلامی ایران» ترغیب شوند؛ به همان ترتیب که شعرهای کتاب فارسی را یاد می‌گیرند و از حفظ می‌خوانند. دانش‌آموزان باید یاد بگیرند که هنگام برافراشتن پرچم و شنیدن سرود جمهوری اسلامی ایران، خبردار بایستند. مراسم برافراشتن پرچم و خواندن سرود جمهوری اسلامی ایران، بهتر است همراه با قرآن و دعا سر صف و در روز اول هر هفته و در صورت امکان، هر روز اجرا شود.

۴- در صورتی که حفظ شعر یا درست خواندن آن مشکل است، سرود جمهوری اسلامی را روی تخته بنویسید و از دانش آموزان بخواهید که هر قطعه‌ی آن را در یک نوبت حفظ کنند و درست بخوانند.

۵- دانش آموزان، در صورتی که نمی‌توانند سرود را به‌طور کامل و درست بخوانند، آهنگ (ملودی) آن را به‌صورت زمزمه تقلید کنند.

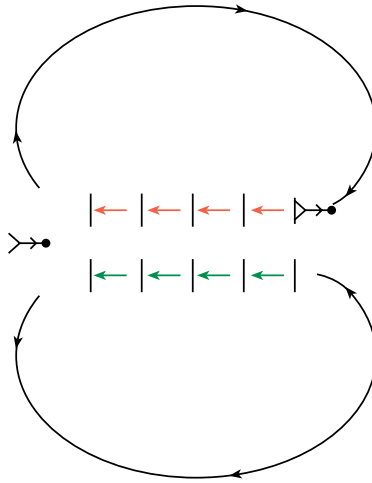
۵- قدم‌رو

راه رفتن، یک حرکت موزون (ریتمیک) طبیعی است و هرچه با نظم بیشتری انجام شود، زیباتر به نظر می‌رسد. اگر ریتم راه رفتن با شنیدن ریتم‌هایی منظم همراه شود، بین ذهن، گوش و حرکت بدن، هماهنگی ایجاد می‌شود. این هماهنگی نیز به تربیت شنوایی کمک شایانی می‌کند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
سوت ورزشی	حیاط مدرسه یا پارک	گروهی	۲۰ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

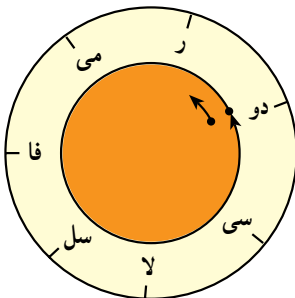
- ۱- دانش آموزان را به فضای باز ببرید.
- ۲- آن‌ها را به دو گروه مساوی تقسیم کنید.
- ۳- دو گروه در دو صف کنار هم بایستند.
- ۴- از آن‌ها بخواهید که ریتم راه رفتن خود را با سوت زدن شما تنظیم کنند (این برنامه در صبحگاه‌های نیروهای نظامی با صدای رسای سرباز ارشد و قدم‌روی سربازان، با نظم خاصی اجرا می‌شود).
- ۵- سرعت سوت زدن یا یک، دو، گفتن خود را به آرامی زیاد کنید تا سرعت راه رفتن کودکان افزایش یابد.
- ۶- سرعت را تا آن‌جا افزایش دهید که حرکت کودکان به دویدن آرام برسد.
- ۷- سرعت را به آرامی کم کنید و تا ایست کامل، ادامه دهید.

۶- تولید صدا با لیوان های آب

کودکان می توانند صداهایی را تولید و آن ها را از نظر شدت، باهم مقایسه کنند. انجام دادن این تمرین به صورت بازی، به تربیت شنوایی دانش آموزان کمک می کند. هشت^۱ لیوان بلور ساده ی همسان و بلند را روی یک خط راست در کنار هم و با کمی فاصله، روی میز بچینید. آن گاه، به ترتیب از کم به زیاد در هر لیوان مقداری آب بریزید. (از جوهر رنگی برای بهتر دیده شدن حجم آب در لیوان ها استفاده کنید)

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش یابی
هشت لیوان بلور ساده ی همسان و بلند، یک یا دو مداد بلند چوبی، مقداری آب و جوهر رنگی	کلاس	فردی	۴۵ دقیقه	فرایندی

۱- در علم نظری موسیقی، عدد ۸ بیانگر اُکتاو (هنگام، در مبانی نظری موسیقی ایران) است؛ یعنی، هفت نت اصلی (دو، ر، می، فا، سل، لا، سی) وقتی به پایان می رسد (یک دوره کامل طی شده است)، هشتمین نت همان اولین نت (نغمه) با اصطلاح گام (در مبانی نظری موسیقی غرب) و به معنای تکرار اولین نت با صدای بلندتر در نت هشتم است.

دو ر می فا سُ لا سی دو

- ۱- چیدن ۸ لیوان می‌تواند از سمت راست با اولین لیوان کاملاً پُر به سمت آخرین لیوان کاملاً خالی باشد که در این صورت اولین لیوان به‌طور قراردادی نت دو بم نامیده می‌شود (بدلیل حجم پُر لیوان که عامل تولید صدای بم است) و بالطبع آخرین لیوان که خالی است نت دو زیر (بدلیل حجم خالی لیوان که عامل تولید صدای زیر است) می‌باشد.
- ۲- الزاماً اولین لیوانی که پُر از آب است همیشه نت دو نیست بلکه یکی از هفت نت اصلی می‌تواند اولین لیوان نام‌گذاری شود و ترتیب آن طبق ترتیب اصلی یک دور کامل (اکتاو، هنگام، گام) خواهد بود.

مراحل اجرا

- ۱- با طرح سؤال‌هایی، توجه دانش‌آموزان را به این مجموعه و تشابه‌ها و تفاوت‌های لیوان‌های آب جلب کنید.
- ۲- یکی از دانش‌آموزان را به همکاری دعوت کنید و از بقیه بخواهید با دقت، مشاهده کنند.
- ۳- از دانش‌آموز دعوت شده بخواهید از یک طرف لیوان‌ها شروع کند و با مداد به هر لیوان آب یک ضربه بزند و تا آخر ادامه دهد.
- ۴- آن‌گاه، دانش‌آموزان دیگر درباره‌ی تفاوت‌های صداهایی که می‌شنوند، توضیح دهند.
- ۵- بازی را به همین ترتیب چندمرتبه تکرار کنید.
- ۶- بازی را با دانش‌آموز دیگری ادامه دهید و از او بخواهید به میل خود صداهایی تولید کند. دانش‌آموزان می‌توانند همراه با تولید نغمه‌های متنوع دلخواه، شعرهای زیبا بخوانند.
- ۷- تلفیق تربیت شنوایی با سایر فعالیت‌ها

پخش سرود ملی و سرودهای محلی شاد و ملایم، هنگام انجام دادن فعالیت‌های هنری به دانش‌آموزان کمک می‌کند که کار خود را با نشاط، منظم و سریع انجام دهند. از سرودها و نغمه‌های مناسب برای انجام دادن فعالیت‌های نقاشی، کاردستی، قصه، نمایش، تربیت بدنی و خواندن شعرهای فارسی نیز می‌توان بهره برد. اصولاً پخش یک نغمه‌ی (بدون کلام) نه شاد و نه غمگین که از لحاظ احساسی تقریباً خنثا و بدون

وزن مشخص باشد، به طوری که وجود وزن و ضرب تأکیدی، حواس دانش‌آموزان را پرت نکند و زمینه‌ای برای آرامش آن‌ها هنگام کار باشد، بهترین الگوهای تربیت‌شنوایی را در ناخودآگاه آن‌ها ایجاد می‌کند. این نغمه باید با حجم صدای (ولوم) کم و به صورت **پس زمینه** پخش شود.

۸- تلفیق تربیت‌شنوایی با قصه و نمایش

دانش‌آموزان پس از آشنایی با چند نمونه از صداهای طبیعت و منبع تولید آن‌ها و تقلید صداها، می‌توانند بازی‌های تقلیدی کوتاهی را از حرکت‌ها و صداهای حیوانات طراحی کرده و به صورت فردی یا در گروه‌های کوچک اجرا کنند. همچنین دانش‌آموزان می‌توانند موضوع شعر را به صورت یک قصه دوباره تعریف کنند یا آن را به شکل یک نمایش اجرا کنند. همچنین دانش‌آموزان می‌توانند موضوع شعر را به صورت یک قصه دوباره تعریف کنند یا آن را به شکل یک نمایش اجرا کنند.

۹- تلفیق تربیت‌شنوایی با نقاشی و کاردستی

هنگام پخش یک قطعه سرود، از دانش‌آموزان بخواهید با هر رنگی که به نظرشان می‌رسد، نقاشی بکشند. این رنگ، نشان‌دهنده‌ی سلیقه‌ی آن‌هاست و ارتباط بین نقاشی و اصوات موزون را نشان می‌دهد. در موقع گوش دادن به نوارهای (با هم بخوانیم)، دانش‌آموزان با دقت به شعر گوش کنند، به مفاهیم آن فکر کنند، تصویرهای آن را در ذهن مجسم کنند. آن‌ها می‌توانند برای شعر نقاشی بکشند و آن را رنگ‌آمیزی کنند یا برای آن کاردستی مناسب بسازند.

— فعالیت‌های یادگیری در پایه‌های دوم و سوم، کلیه‌ی فعالیت‌ها مانند پایه‌ی اول تکرار

می‌شود تا مهارت‌های شنیداری دانش‌آموزان توسعه پیدا کند. آن‌ها می‌توانند:

- ۱- با کاغذ شیپور بسازند و با آن صداهای مختلف با شدت‌های متفاوت تولید کنند.
- ۲- دانش‌آموزان تکه بادکنک‌های پاره شده را روی سر لیوان محکم کشیده، با ضربه زدن روی آن صدا تولید کنند.

۳- در تمرین لیوان‌ها، ترتیب چیدن لیوان‌ها را تغییر دهند و تمرین را تکرار کنند. لیوان‌های آب را به جای خط راست، مثلاً روی یک دایره چیده و تمرین را تکرار کنند. ظروف سفالی مناسب را جایگزین لیوان‌های آب نموده، تمرین را تکرار کنند.

در پایه‌های دوم و سوم، تعداد صداهایی که دانش‌آموزان می‌شناسند و تقلید می‌کنند، بیشتر می‌شود. هم‌چنین، در پایه‌ی دوم، نوار باهم بخوانیم (۲) از شعرهای کتاب فارسی بخوانیم (۲) و در پایه‌ی سوم، نوار باهم بخوانیم (۳) از شعرهای کتاب فارسی بخوانیم (۳) تهیه شده است. دانش‌آموزان می‌توانند این شعرها را همراه با ایفای نقش (به صورت نمایش) اجرا کنند و به همراه آن صداهای طبیعت را با هم تولید کنند.

منابع برای مطالعه

- ۱- آذر سینا، مهدی؛ از اُرف تا چهارگاه، انتشارات سوره‌ی مهر، مرکز موسیقی حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ۲ جلد، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۵.
- ۲- بارنز، بونتیا سرل؛ ترجمه زهرا میرزایی، صدا چیه؟، انتشارات تیمورزاده، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۳.
- ۳- بینش، سیدتقی؛ تاریخ مختصر موسیقی ایران، نشر آروین، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۴.
- ۴- خاضع، ریحانه؛ راهی به سوی آسمان، نشر چشمه، تهران، ۱۳۷۵.
- ۵- سالم، سودابه؛ بخوان با من، بساز با من (۱)، انتشارات سوره‌ی مهر، مرکز موسیقی حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، تهران، ۱۳۸۴.
- ۶- کریمی، عبدالعظیم؛ آوا و نوا در تربیت، نشر عابد، تهران، ۱۳۸۱.
- ۷- کیانی، مجید؛ مبانی نظری موسیقی ایران، نشر مؤسسه‌ی فرهنگی سروستا، چاپ دوم، تهران، ۱۳۸۳.
- ۸- کیانی، مجید؛ هفت دستگاه موسیقی ایران، نشر مؤلف، چاپ دوم، تهران، ۱۳۷۱.
- ۹- معتمدی، اسفندیار؛ صوت و شنوایی، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۸۱.
- ۱۰- معتمدی، اسفندیار؛ موج و صوت، انتشارات مدرسه، چاپ سوم، تهران، ۱۳۸۳.
- ۱۱- منصوری، پرویز؛ سازشناسی، نشر زوار، چاپ دوم، تهران، ۱۳۸۰.
- ۱۲- مهدوی، رضا؛ موسیقی، انتشارات مدرسه، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۸۵.
- ۱۳- ماهنامه‌ی مقام موسیقایی، دوره‌ی تازه سال ۸۱ به بعد، انتشارات سوره‌ی مهر، مرکز موسیقی حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، تهران.

قصه و قصه‌گویی

فهرست

صفحه	عنوان
۱۸۵	الف - دانستنی‌های معلم
۱۸۵	۱- اهمیت قصه و جایگاه آن
۱۸۶	۲- کارکردهای قصه برای کودکان
۱۸۹	۳- ما، کودکان و قصه‌ها
۱۹۰	۴- مقدمات و شرایط قصه‌گویی
۱۹۴	ب - فعالیت‌های یادگیری
۱۹۴	توصیه‌هایی برای اجرای فعالیت‌های یادگیری بخش قصه و قصه‌گویی
۱۹۴	- فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول
۱۹۴	۱- قصه‌گویی
۱۹۵	۲- تعریف خاطره
۱۹۶	۳- تصویرخوانی
۱۹۶	- تصویرخوانی با مشاهده‌ی یک تصویر
۱۹۶	۴- تلفیق قصه یا خاطره با نمایش
۱۹۷	۵- تلفیق قصه یا خاطره با نقاشی
۱۹۷	۶- تلفیق قصه یا خاطره با کاردستی
۱۹۷	۷- تلفیق قصه یا خاطره با تربیت شنوایی
۱۹۷	- فعالیت‌های یادگیری در پایه‌ی دوم
۱۹۸	- تصویرخوانی با مشاهده‌ی چند تصویر
۱۹۹	- فعالیت‌های یادگیری در پایه‌ی سوم
	منابع و مآخذ

قصه و قصه‌گویی

الف — دانستنی‌های معلم

بخشی از محتوای برنامه‌ی درسی هنر، قصه و قصه‌گویی است. برای اجرای این بخش در کلاس، آشنایی اجمالی با ادبیات کودکان، چگونگی انتخاب قصه و آشنایی با هنر قصه‌گویی لازم است. گفتنی است که در این بخش، قصه، ابزاری برای انتقال فرهنگ شفاهی و ایجاد ارتباط کلامی و غیرکلامی مؤثر بین دانش‌آموزان است که با هدایت معلم شکل می‌گیرد و جریان می‌یابد. هم‌چنین، محملی است که با تقویت زمینه‌ی تخیل، بستر تلفیق سایر رشته‌های هنری برنامه را فراهم می‌آورد.

۱- اهمیت قصه و جایگاه آن

قصه و قصه‌گویی، موضوعی آشنا برای همه‌ی انسان‌ها در همه‌ی روزگاران و جوامع است. انسان‌ها در سفر و حضر، در غم و شادی، در تنهایی و جمع و حتی در گیرودار جنگ‌ها و بحران‌های زندگی با قصه همراه و مأنوس بوده‌اند؛ به همین علت، قصه را هم‌زاد انسان و زمان شکل‌گیری نخستین قصه‌ها را روزهای آغازین زندگی انسان در زمین، می‌دانند.

قصه، تنها، فاتح دنیای کودکان نیست بلکه بزرگ‌سالان نیز در لحظه‌ی شنیدن یا خواندن قصه، درست مثل کودکان، با قصه جاری و همراه می‌شوند و صمیمیت و صفای کودکانه می‌یابند. پادشاهان ایرانی قصه‌گویانی داشته‌اند که در لحظه‌ی اندوه یا شادی و به‌ویژه هنگام خواب به آن‌ها آرامش می‌بخشیده‌اند. شهرزاد قصه‌گو در هزار و یک شب نمونه‌ای از این قصه‌گویان است.

«در کتاب‌های آسمانی با شیوه‌ای خاص، داستان‌هایی برای عبرت، تذکر، هدایت و انداز مطرح شده است؛ تورات، انجیل و قرآن سرشار از داستان‌هایی هستند از انبیا، اقوام و تمدن‌هایی که آمده‌اند و رفته‌اند و زندگی آن‌ها چراغ راه دیگر انسان‌ها شده است.» (محمدرضا سنگری، ۱۳۷۳)

اصطلاح «قصه» در این نوشتار شامل همه‌ی اصطلاحات دیگر چون افسانه، حکایت و داستان

نیز می‌شود. گاه عنوان داستان، افسانه، حکایت و قصه را به جای هم به کار می‌برند. در این نوشتار، قصه، عنوانی کلی برای همه‌ی سخنان یا نوشته‌هایی است که ساختی روایی همراه با حوادث و ماجراهای خیالی یا واقعی دارند.

«در تعریف قصه می‌توان گفت: سخن یا نوشته‌ای است از روزگاران قدیم که در آن شخصیت‌های گوناگون خیالی یا واقعی، ماجراهایی می‌آفرینند. قصه‌ها از روزگاران قدیم برای آموزش، انتقال تجربه‌ها و تاریخ هر قوم از نسلی به نسل دیگر پدید آمده‌اند». (فرهنگ نامه‌ی ادبیات کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۶)

«منظور از افسانه، داستانی است که در آن انسان‌ها، جانوران، اشیا یا موجودات تخیلی، ماجراهای گوناگون باورنکردنی به وجود می‌آورند؛ برای نمونه، در بعضی از افسانه‌ها، از قالیچه یا تخت یا بال‌هایی سخن گفته شده است که انسان به کمک آن‌ها به پرواز درآمده است. اگرچه پرواز انسان با این وسیله‌ها واقعیت ندارد ولی بیانگر آرزوی انسان برای کاستن از رنج سفر و گاهی پاسخ‌گوی کنجکاوی‌های اوست». (فرهنگ نامه‌ی ادبیات کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۶)

«داستان به نوشته‌ای گفته می‌شود که در آن، نویسنده فکر اصلی خود را در قالب حکایتی به خواننده ارائه دهد؛ خواه این داستان کاملاً جنبه‌ی تخیلی و غیرواقعی داشته باشد و خواه واقعیات زندگی در آن بارنگ و روغن تخیل و پرداخت نویسنده، آرایش دیده باشد». (لیلی ایمن و توران خمارلو، ۱۳۵۶)

در ادبیات سنتی ما، ماجراهایی کوتاه، به نثر و نظم، مستقل یا در ضمن موضوعات، در کتاب‌ها ذکر می‌شده است که به آن‌ها «حکایت» می‌گفته‌اند. در کتاب‌هایی چون گلستان و بوستان سعدی، مثنوی مولانا و بهارستان جامی از این حکایات فراوان می‌توان یافت.

۲- کارکردهای قصه برای کودکان

کودکان شیفته‌ی قصه و قصه‌گویی هستند و قصه، تأثیری عمیق بر روان، زبان، رفتار و شخصیت کودک می‌گذارد. برخی تأثیرات قصه بر کودکان عبارت‌اند از:

۱- زبان‌آموزی: قصه‌ها، کودک را با واژگان، اصطلاحات، نام‌ها، ضرب‌المثل‌ها و ... آشنا می‌سازند و از این راه، علاوه بر ایفای نقش مهم و جدی در زبان‌آموزی، فرصت خوبی برای اصلاح لغزش‌ها و اشکالات زبانی ایجاد می‌کنند.

در کنار قصه‌گویی می‌توان از کودکان خواست تا مثلاً بگویند که نام قهرمان چه بوده، از کجا

حرکت کرده، چه دیده، چه گفته و چه انجام داده است، در قصه چه عناصر دیگری وجود داشته و ... و قصه‌گو چه ویژگی‌ها و قصه چه روندی داشته است. با طرح این سؤال‌ها در پایان قصه، می‌توان به کودکان کمک کرد تا درباره‌ی فضای قصه، قهرمانان قصه و حوادث قصه گفت‌وگو کنند.

۲- انتقال مفاهیم: قصه به علت کشش، زیبایی و نقشی که در برانگیختن حس کنجکاوی دارد، می‌تواند بسیاری از مفاهیم را به کودک منتقل کند. هم‌چنین با انتقال مفاهیم، به روش غیرمستقیم، نه تنها باعث جذب بهتر و سریع‌تر مفاهیم به ذهن و زبان کودک می‌شود بلکه فهم آن‌ها را عینی‌تر و ساده‌تر می‌سازد؛ به همین دلیل، قصه‌گویی از جدی‌ترین و بنیادی‌ترین روش‌های انتقال مفاهیم به دنیای مخاطبان، به ویژه کودکان، به‌شمار می‌آید. مفاهیم ساده‌ی علمی، طبیعی و حتی معنا و مفهوم واژگان را طی قصه و گاه بدون نیاز به توضیح، می‌توان منتقل کرد.

۳- تقویت حس کنجکاوی: قصه‌ها به علت دربرداشتن زنجیره‌ی حوادث، کودک را وادار می‌دارند که به تعقیب حوادث بپردازد یا آن‌چه را در قصه می‌شنود، در دنیای بیرون جست‌وجو کند. کودک پس از شنیدن قصه، انگیزه‌های بیشتر و کنجکاوی افزون‌تری برای چنین کاری پیدا می‌کند. گفتنی است که ما باید از نیرو و انگیزه‌ای که قصه در کودکان ایجاد می‌کند، بهره‌گیری و استفاده کنیم.

۴- پرورش قدرت تخیل و خلاقیت: در قصه‌ها عنصر تخیل بسیار قوی و مؤثر است؛ در بسیاری از قصه‌ها، عناصر تخیلی حضوری برجسته دارند. تخیل کودک با شنیدن و خواندن داستان پرورش می‌یابد. گاه دیده شده است که کودک هنگام بازگو کردن داستانی که شنیده است، به دخل و تصرف در آن می‌پردازد یا داستانی بر همان مبنای می‌سازد. اگر این تخیل جهت داده شود، راه برای کشف استعداد کودکان در زمینه‌های ادبی و هنری هموار می‌گردد. قصه‌گویی، یکی از بهترین راه‌های کشف توان و استعداد کودکان است. از منظر دیگر، کودکان هنگام گوش دادن به قصه، عناصر، فضا و حوادث آن را در ذهن خویش می‌آفرینند و معمولاً خود را در قالب قهرمان قصه قرار می‌دهند؛ به این ترتیب، حداقل تا پایان قصه غرق تخیل در آن‌اند. با طرح پرسش‌هایی در پایان قصه، می‌توان این فضای تخیل و تجسم خلاق را وسعت و عمق بخشید. همراهی یک نغمه‌ی مناسب نیز به وسعت دامنه و عمق تخیل کمک می‌کند. برای ثبت این فضا که خود زمینه‌ساز بروز استعدادها و خلاقیت کودکان است، می‌توان نقاشی برای قصه، کاردستی مناسب قصه و نمایش آن قصه را در زمره‌ی فعالیت‌های هنری پس از قصه قرار داد.

۵- آشنایی با واقعیت‌های زندگی: کودک با شرکت کردن در تجربه‌های تلخ و شیرین

قهرمانان قصه، با واقعیت‌ها آشنا می‌شود و روش‌های مواجهه با مشکلات را درمی‌یابد. به قول شارل پرو: «کودکان را می‌توان از طریق قصه‌های دل‌چسب و دوست‌داشتنی متناسب با توانایی‌های آنان با واقعیت‌های زندگی آشنا کرد. آن‌ها در موقع گوش دادن به قصه، مفاهیم پنهان در لابه‌لای واژه‌ها را درک می‌کنند؛ هنگامی که قهرمان داستان در مرداب بدبختی غوطه می‌خورد، آن‌ها غمگین و نگران می‌شوند و وقتی که به جاده‌ی خوشبختی قدم می‌گذارد؛ فریادی از شوق برمی‌آورند و اگر بخت با شخصیت بد داستان یار شود، بی‌صبرانه انتظار می‌کشند تا او به سزای کارهای زشتش برسد؛ این‌ها همه دانه‌هایی است که در دل کودکان کاشته می‌شود و تأثیر آن، بروز حرکتی از سر شادی یا غم است که خود، نشان از بارور شدن ذهن آن‌ها دارد». (فرهنگ نامه‌ی ادبیات کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۶)

۶- انتقال ارزش‌ها: همراهی با قهرمانان قصه، باعث می‌شود که صفات، فضیلت‌ها و ارزش‌های آنان با روح و جان کودک آمیخته شود. وقتی قهرمان به علت خوبی، صداقت و بخشش مورد حسد یا ستم واقع می‌شود و سرانجام، همین ویژگی او را نجات می‌دهد، عشق‌ورزی به این ارزش‌ها، همچون بذری در نهاد کودک افشانده می‌شود و میل به گریز و پرهیز از کسانی که زشتی‌ها و بدی‌ها را منتشر می‌کنند؛ نیز در وجود او بارور می‌گردد.

۷- اصلاح رفتار: قصه‌ها می‌توانند به اصلاح، بهبود و تغییر رفتار کمک کنند؛ به عبارت دیگر، مقصد قصه، عبرت‌آموزی بوده است. تردیدی نیست که اگر در پایان قصه، باب موعظه و نصیحت باز نشود و قصه خود، آموزنده و عبرت‌آموز باشد، چنین تأثیری را به صورت پنهان و پیدا در رفتار کودک خواهد داشت.

۸- تعامل اجتماعی: اگر کودکان در جریان قصه فعال شوند و حتماً قبل از گفتن قصه، از آن‌ها بخواهیم که در پرسش و پاسخ‌های بعد از قصه شرکت کنند و نظر خود را در مورد قصه و قصه‌گو بگویند، توجه و دقت شنوایی آن‌ها تقویت می‌شود. هم‌چنین، زمینه‌ای فراهم می‌شود که آن‌ها با سخن گفتن و بیان احساسات، شیوه‌های ارتباط با دیگران را تمرین کنند. این شیوه، به‌ویژه برای کودکان خجالتی و انزواطلب بسیار کارا و مؤثر است.

۹- پیوند فرهنگی: قصه‌ها عامل انتقال میراث فرهنگی و پیوند میان امروز و گذشته‌اند. کودکان با شنیدن قصه‌ها به آرمان‌ها، آرزوها، رنج‌ها و شادی‌ها، باورها و نوع زندگی گذشتگان پی‌می‌برند. گویی، قصه‌ها پلی هستند که کودکان امروز را به روزگار گذشته می‌برند. قصه‌ها نوعی آموزش تاریخی نیز هستند، چون از لابه‌لای آن‌ها، تصویری از گذشته فراروی خواننده یا شنونده قرار می‌گیرد.

۳- ما، کودکان و قصه‌ها

دنیای قصه، دنیای رنگین، شیرین و دل‌پذیر است؛ دنیای آرزوها، آرمان‌ها، شادی‌ها و غم‌ها. بهتر است بگوییم نبض زندگی و زیبایی در قصه‌های کودکان می‌تپد. کودکان قصه‌ها و قصه‌گویان را دوست دارند و با اشتیاق و لذت به آن‌ها گوش می‌سپارند.

بزرگ‌ترها به رشد، شکوفایی، سلامت روانی و آینده‌ای روشن و زیبا برای کودکان‌شان می‌اندیشند ولی گاه، آن‌چه را در این شکوفایی و بالندگی می‌تواند مؤثر باشد، نمی‌شناسند و به تحمیل دنیای خویش، احساسات و خواسته‌های خود به کودکان می‌پردازند.

هر قصه‌ای را نباید برای کودکان تجویز کرد قصه‌های کودکان باید

۱- هم‌خوان با احساسات و علایق کودکان و هماهنگ با فضای ذهنی آنان باشند. داستان‌های بزرگسالانه یا کاملاً مبتنی بر منطق بزرگ‌سالان، کشش و جاذبه‌ی چندانی برای کودکان ندارند.

۲- دارای ساخت داستانی مناسب کودکان باشند، در کودک انگیزه‌ی تعقیب ماجراها را ایجاد کنند، هیجان‌انگیز باشند و از منطق داستانی تبعیت کنند.

۳- کوتاه و جذاب باشند؛ درست است که قصه‌های پرکشش و جذاب، طولانی هم می‌توانند باشند ولی قصه‌ی کودکانه باید کوتاه باشد.

۴- ساده باشند و در آن‌ها از مطرح کردن شخصیت‌های متعدد، حوادث تودرتو و طرح پیچیده و مبهم خودداری شود.

۵- با ظرفیت روانی مخاطب و شرایط زمانی که در آن قصه بیان می‌شود، هماهنگ باشند.

۶- با مخاطبان خود هم‌خوانی فرهنگی داشته باشند، ممکن است در یک قصه عناصری حضور داشته باشند که به علت نااهم‌خوانی فرهنگی، درک و در نتیجه، جذب ذهن و روان کودک نشوند.

۷- به گونه‌ای باشد که کودک، بتواند از همان آغاز، انتهای آن را حدس بزند. کودکان معمولاً چنین قصه‌هایی را دوست ندارند.

۸- در مخاطب تأثیر مثبت داشته باشند و رفتارهای منفی را در او دامن نزنند؛ مثلاً ترس را به جای شجاعت، دشمنی را به جای ایجاد روحیه‌ی دوستی و خودخواهی و حسادت را به جای بخشنده‌گی و کمک، در او ایجاد نکنند.

به هر حال، خلق و حتی انتخاب قصه‌ی کودکانه - آن گونه که برخی انگاشته‌اند - کاری ساده نیست. در انتخاب قصه برای کودکان، باید جهان مستقل آنان را شناخت و به آن ارج نهاد. در

قصه‌های کودکانه که به مثابه‌ی آثار هنری هستند، احساسات قلبی، اندیشه‌های نمونه، آگاهی و دانش همه جانبه و آرمان‌های دوراندیشانه‌ی کودکان در نظر گرفته می‌شود. موضوع این قصه‌ها از واقعیت‌های زندگی نشأت می‌گیرد. این قصه‌ها کوتاه، ساده و دارای طرح‌های هنرمندانه‌اند. کودکان قصه‌هایی را می‌پسندند که شیرین و جذاب، دارای حادثه و شگفت‌انگیز باشند. آن‌ها، هم قصه‌های خیالی و هم قصه‌های واقعی را می‌پسندند؛ قصه‌های مربوط به موجودات خیالی و نیز اشیاء و حیوانات عجیب و خارق‌العاده برای آن‌ها کشش و جذابیت فوق‌العاده‌ای دارد. کودکان قصه‌های عامیانه را نیز دوست دارند. پس، در انتخاب قصه‌های بومی و منطقه‌ای، به این ویژگی‌ها باید توجه کرد.

اگر کتاب قصه‌ای را برای قصه‌گویی بومی‌گزینیم یا آن را در اختیار کودک قرار می‌دهیم تا بخواند، لازم است که به تناسب تصویر، خط، اندازه‌ی حروف، اندازه‌ی کتاب و دیگر ویژگی‌هایی که کتاب کودک باید از آن‌ها برخوردار باشد، توجه کنیم. متأسفانه، کتاب‌هایی که حداقل معیارها را مراعات نمی‌کنند و به سودای کسب سود بیشتر، ناسازگارترین کتاب‌ها از نظر محتوا و ساخت را به نام کودک عرضه می‌کنند، کم نیستند.

تصاویر یک کتاب قصه باید بار فرهنگی آن، نوع، زمان و موقعیت قصه را رعایت کنند. رنگ‌ها و سبک نقاشی نیز باید با بافت و ساخت قصه هم‌خوانی و هماهنگی داشته باشد. اگر قرار است که بعد از قصه برنامه‌ی نقاشی برای قصه اجرا شود، نباید کودکان کتاب قصه، جلد و تصاویر آن را ببینند؛ زیرا از نقاشی‌های روی جلد و داخل کتاب الگو می‌گیرند و این امر، تخیل و خلاقیت آن‌ها را محدود می‌کند.

۴- مقدمات و شرایط قصه‌گویی

اگر قصه‌پردازی و داستان‌آفرینی هنر باشد، قصه‌خوانی و قصه‌گویی به شکل درست، زیبا و مؤثر نیز به همان اندازه هنری و هنرمندانه است. چه بسیار قصه‌های موفق که قربانی عرضه‌ی بد می‌شوند و چه بسیار قصه‌های متوسط که اجرای موفق و بیان هنرمندانه، تصویری دیگر از آن‌ها در ذهن ایجاد می‌کند. شاید مهم‌تر از قصه، قصه‌گو یا کسی است که قصه را می‌خواند. بنابراین، تمرین قصه‌گویی و تسلط بر آن، دوست داشتن قصه و قصه‌گویی، قصه‌شناسی و شناخت دنیای کودک از ضرورت‌های کار قصه‌گویی هستند. هنگامی که قصه‌گو برای قصه گفتن آماده می‌شود، به ارکان قصه و قصه‌گویی توجه می‌کند. این ارکان عبارت‌اند از:

۱- انتخاب قصه‌ی مناسب

۲- زمان و فضای مناسب قصه گویی

۳- شنوندگان قصه

۴- قصه گو و آمادگی روانی و ظاهری او

۵- ابزار و لوازم قصه گویی.

● قصه گو باید

۱- قصه را خوانده باشد؛ اگر قصه را از کتاب می گوید، حتماً از قبل با آن آشنا شود تا هنگام قصه گویی، درنگ ها، زیر و بم ها و فضاها را مناسب کلامی را برای قصه خلق کند.

۲- قصه ای که انتخاب می کند، کوتاه و ساده باشد؛ چون کودک قدرت تمرکز دراز مدت ندارد و به قصه ی طولانی گوش نمی دهد.

۳- قصه ای را که خود نیز دوست دارد، بگوید. کودک از خطوط چهره ی قصه گو، علاقه مندی او را می خواند. احساسات قصه گو باید آن چنان باشد که کودک، علاقه، درک و فهم و لذت قصه گو را از بیان قصه احساس کند.

۴- در حین گفتن قصه، از فضای قصه بیرون نرود. قطع کردن قصه، گفت و گو با دیگران، خوردن و انجام دادن هر کار دیگری جز قصه گویی، سوءظن کودک را به این که قصه گو به قصه بی علاقه یا کم توجه است، برمی انگیزد.

۵- صبور و با حوصله باشد؛ شتاب برای تمام کردن قصه به معنای بی علاقه گی و بی توجهی به احساسات کودکان است. اگر کودکان در لابه لای قصه پرسشی طرح کنند، قصه گو نباید بی حوصله یا عصبانی شود. در عین حال، او باید از پاسخ دادن به پرسش هایی که در طول قصه به آن ها پاسخ داده می شود، بپرهیزد. اما اگر دریابد که کودکان نکته ای را متوجه نشده اند، باید آن را به شکل کوتاه و رسا توضیح دهد.

۶- با تغییر صدا و حرکات سر، دست ها و بدن به تناسب شخصیت های قصه، قصه را برای شنوندگان خود هر چه جالب تر، شیرین تر و دل پذیرتر کند. در عین حال، لازم است از حرکات اضافی که در جریان قصه وقفه ایجاد می کنند، بپرهیزد.

۷- از به کار بردن تکیه کلام های نابه جا که در جریان قصه گویی نوعی «عیاق» به حساب می آیند، بپرهیزد. تکرار این تکیه کلام ها، ذهن را به جای تعقیب قصه، به تعقیب تکیه کلام ها می کشاند.

۸- با کودک رابطه ی عاطفی برقرار کند و فاصله ی خود را با او به حداقل برساند. نگاه،

لبخند، ارتباط و حالات قصه‌گو، بار سنگینی را در انتقال و القای بهتر قصه به دوش می‌کشند.

۹- لحن و حرکات قصه‌گو در اوج قصه قوی باشد اما هر چه به انتهای قصه نزدیک می‌شود، باید لحن و حرکاتی آرامش بخش داشته باشد. در انتهای قصه نیز باید مراقب تأثیر قصه در روح و ضمیر کودکان باشد و به پرسش‌های احتمالی آن‌ها، پاسخ‌های مناسب بدهد.

۱۰- زبان و بیانی رسا - بدون لهجه و عیوبی چون، لکنت زبان و صدای تودماغی - داشته باشد؛ زیرا در غیر این صورت، ممکن است به قصه و مخاطبان آن لطمه وارد شود. البته صاحبان لهجه در مناطق خود ممکن است با استفاده از زبان محلی برای قصه‌گویی، فضایی بهتر و مؤثرتر بسازند.

۱۱- لباس مناسب بپوشد و ظاهری دل‌چسب و آراسته داشته باشد.

۱۲- از گفتن و خواندن قصه‌هایی که بدآموزی دارند و به خصلت‌های ناپسندی چون حسادت، حساسیت، دروغ‌گویی، آزار و اذیت دیگران دامن می‌زنند یا در اعتقادات درست، تردید و تزلزل ایجاد می‌کنند، پرهیزد.

۱۳- در گزینش قصه، به زمان و فضایی که در آن قصه می‌گوید، توجه کند. در این‌جا منظور از زمان، محدودیت زمان کلاس درس و منظور از فضا، کلاس، حیاط مدرسه یا هر جای دیگری است که قصه در آن‌جا گفته می‌شود.

۱۴- قصه را به شکلی مناسب شروع و تمام کند. در سنت قصه‌گویی ما، یکی بود، یکی نبود با روزی بود، روزگاری بود جمله‌های ورودی به قصه‌اند. پایان قصه‌ها نیز مهم است. معمولاً قصه‌ی ما به سر رسید، کلاغه به خونه‌ش نرسید حسن ختام بسیاری از قصه‌های کودکانی ایرانی است. قصه‌گو به ابتکار خود می‌تواند از این جمله‌ها یا هر جمله‌ای که مناسب باشد، بهره بگیرد.

۱۵- با درنگ و سکوتی کوتاه مدت، پس از عبور از یک حادثه‌ی داستان یا در موقعیت مناسب، به نوعی ذهن کودک را فعال کند. سکوت، لحظه‌ی بیهودگی برای کودک نیست بلکه لحظه‌ی فعال شدن ذهن است تا به آن‌چه شنیده است یا خواهد شنید، بیندیشد و آن‌چه را دوست داشتنی است، مزه مزه کند.

جدول فعالیت های یادگیری — قصه گوینی

فعالیت های یادگیری				عنوان	ردیف
پایه سوم	پایه دوم	پایه اول			
قصه گوینی	قصه گوینی	قصه گوینی			
قصه گوینی همراه با اجرای نقش	قصه گوینی همراه با اجرای نقش	قصه گوینی با تقلید صداها و حرکات	تلفیق :	قصه گوینی	۱
کامل کردن قصه های ناقص	کامل کردن قصه های ناقص	*			
تعریف کردن خاطره	تعریف کردن خاطره	تعریف کردن خاطره		تعریف خاطره	۲
تعریف کردن خاطره همراه با اجرای نقش	تعریف کردن خاطره همراه با اجرای نقش	تعریف کردن خاطره با تقلید صداها و حرکات	تلفیق :		
با مشاهده ی یک یا چند تصویر	با مشاهده ی چند تصویر	با مشاهده ی یک تصویر		تصویر خوانی	۳

ب – فعالیت‌های یادگیری

مجموعه فعالیت‌هایی که دانش‌آموزان در ساعت درس هنر انجام می‌دهند تا به اهداف کلی درس هنر در بخش «قصه و قصه‌گویی» برسند، با عنوان فعالیت‌های یادگیری آمده است. برای سهولت اجرای این برنامه، به معلم توصیه‌هایی می‌شود تا او بتواند فرصت‌های یادگیری مناسبی را برای کلاس فراهم آورد.

توصیه‌هایی برای اجرای فعالیت‌های یادگیری بخش قصه و قصه‌گویی

- ۱- در انتخاب قصه، ویژگی‌های قصه‌ی مناسب را برای کودکان در نظر داشته باشید.
- ۲- در هنگام قصه‌گویی، مقدمات و شرایط قصه‌گویی را فراهم آورید.
- ۳- در هر جلسه‌ی قصه‌گویی، اجرای فقط یک قصه کافی است. پس از پایان قصه با طرح چند سؤال، دانش‌آموزان را به گفت‌وگو درباره‌ی آن تشویق کنید.
- ۴- وقتی کودکی قصه می‌گوید، به رفتارهای کلامی و غیرکلامی او دقت کنید و با تشویق و راهنمایی‌های به موقع، این رفتارها را قوت بخشید.
- ۵- هر یک از دانش‌آموزان را حداقل یک مرتبه برای اجرا دعوت کنید.
- ۶- مراقب باشید که همه‌ی دانش‌آموزان، در پرسش و پاسخ‌های بعد از قصه فعالانه شرکت کنند.
- ۷- در هر موقع از سال تحصیلی که آمادگی‌های لازم برای بازی‌های تقلیدی در دانش‌آموزان به وجود آمد، به آن‌ها توصیه کنید که قصه را به صورت گروه کوچک و با ایفای نقش اجرا کنند.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول

- ۱- قصه‌گویی: در اجرای این برنامه، دانش‌آموزان باید قصه‌گویی را یاد بگیرند؛ بنابراین، معلم می‌تواند فقط در اوایل سال قصه بگوید و پس از آن، از دانش‌آموزان بخواهد قصه‌های کوتاهی را که از مادر بزرگ یا پدر بزرگ خود یا افراد دیگر شنیده‌اند، در کلاس برای دوستان خود تعریف کنند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
.	حیاط مدرسه یا کلاس	فردی و گروهی	۴۵ دقیقه	پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای گوش دادن به قصه آماده کنید.
- ۲- در ابتدای سال تحصیلی، قصه‌ی مناسبی را انتخاب کنید و آن را با رعایت حالت‌های عاطفی (با ایجاد تغییرات مناسب در صدا و حرکات صورت، دست‌ها و بدن) برای دانش‌آموزان بگویید.
- ۳- در هر قسمت از قصه، از کودکان بخواهید که فضا و عناصر قصه را در خیال خود بسازند. گرما یا سرمای هوا، وزش باد و ... را در ذهن خود تجسم کنند و به تناسب قصه، بوی علف یا دریا و ... را به خاطر بیاورند.
- ۴- در هر جلسه، از یکی از دانش‌آموزان دعوت کنید که قصه‌ای بگوید.
- ۵- پس از پایان قصه، دانش‌آموزان را به پرسش و پاسخ و گفت‌وگو درباره‌ی فضا، عناصر و اتفاقات قصه تشویق کنید.
- ۶- قصه‌گویی را می‌توان با نمایش، تقلید صدا و حرکات عناصر آن، تلفیق کرد.
- ۲- **تعریف خاطره:** خاطره اتفاقی است که برای فردی رخ داده و به علتی - مثلاً مهم بودن آن - به یاد او مانده است. کودکان معمولاً دوست دارند خاطره‌های خود را تعریف کنند. حتی ممکن است در تعریف خاطره، غلو کنند یا خیال‌پردازی‌های خود را با خاطراتشان بیامیزند. خاطره می‌تواند درباره‌ی بازی، خرید رفتن با بزرگ‌ترها، مهمانی، مسافرت و ... باشد.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
.	حیاط مدرسه یا کلاس	گروهی	۲۰ دقیقه	پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای گوش دادن به خاطره آماده کنید.
- ۲- در ابتدای سال تحصیلی، خاطره‌ی مناسبی را با رعایت حالت‌های عاطفی (با ایجاد تغییرات مناسب در صدا و حرکات صورت، دست‌ها و بدن) برای دانش‌آموزان تعریف کنید.
- ۳- در هر قسمت از خاطره، از کودکان بخواهید که فضا و عناصر خاطره را در خیال خود

بسازند. گرما یا سرمای هوا، وزش باد و ... را تجسم کنند و به تناسب خاطره، بوی علف یا دریا و ... را به خاطر بیاورند.

۴- در هر جلسه، از یکی از دانش‌آموزان دعوت کنید که خاطره‌ای تعریف کند.

۵- در پایان خاطره، دانش‌آموزان را به پرسش و پاسخ و گفت‌وگو درباره‌ی فضا، عناصر و اتفاقات آن خاطره تشویق کنید.

۶- تعریف کردن خاطره را می‌توان با نمایش، تقلید صدا و حرکات عناصر آن، تلفیق کرد.

۳- **تصویر خوانی:** یکی از تجربه‌هایی که دانش‌آموزان کسب می‌کنند، توانایی برقراری ارتباط با تصویرها و درک مفاهیم آن‌هاست. برای این منظور، کتاب‌های تصویری، تصویرهای یک کتاب قصه، کارت‌ها و لوحه‌های تصویری مناسب‌اند. آن‌چه را نیاز دارید، قبلاً به تعداد گروه‌ها آماده کنید.

– تصویر خوانی با مشاهده‌ی یک تصویر

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
یک تصویر به تعداد گروه‌ها	کلاس	گروهی	۴۵ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

۱- دانش‌آموزان را به گروه‌های سه یا چهار نفری تقسیم کنید.

۲- تصویر آماده را در اختیار هر گروه بگذارید.

۳- هر گروه تصویری را که در اختیار دارد، با دقت مشاهده کند، و درباره‌ی آن یک داستان بسازد.

۴- هر یک از اعضای گروه آماده‌ی تعریف کردن داستان باشد.

۵- از هر گروه یک نفر را برای تعریف قصه دعوت کنید.

۶- در پایان فراگیران را به گفتگو درباره‌ی قصه‌ها، بهترین قصه، بهترین قصه‌گو و ویژگی‌های او تشویق کنید.

۴- **تلفیق قصه یا خاطره با نمایش:** هنگام گوش دادن به قصه – وقتی معلم یا یکی از دانش‌آموزان قصه می‌گوید – سایر دانش‌آموزان می‌توانند با تقلید صداهای موجود در قصه یا خاطره قصه‌گو را همراهی کنند. هم‌چنین، می‌توانند با تقلید حرکات و صداهای عناصر قصه یا خاطره، به همراهی با قصه‌گو پردازند. این موارد، هم می‌تواند به صورت بداهه باشد و به نوعی نمایش خلاق تبدیل شود و هم با هماهنگی قبلی بین قصه‌گو و همراهان او انجام گیرد.

۵- تلفیق قصه یا خاطره با نقاشی: دانش آموزان می توانند یکی از صحنه های جالب خاطره یا قصه ای را که به آن گوش داده اند، نقاشی کنند. گفتنی است که اگر از کتاب قصه استفاده می کنید، **آن را به بچه ها نشان ندهید** تا آن ها با تکیه بر تخیل و خلاقیت خود نقاشی بکشند.

۶- تلفیق قصه یا خاطره با کاردستی: برای صحنه هایی از خاطره یا قصه می توان کاردستی ساخت یا برای افرادی که در ایفای نقش با قصه گو همراهی می کنند، می توان تاج تهیه کرد.

۷- تلفیق قصه یا خاطره با تربیت شنوایی: هنگام تعریف کردن خاطره یا قصه، نغمه ی زیبا و مناسبی را پخش کنید. پس از پایان خاطره یا قصه نیز بچه ها می توانند شعر یا سرود مناسبی بخوانند و با دست زدن، ریتم آن را نگاه دارند.

— **فعالیت های یادگیری در پایه ی دوم:** در پایه ی دوم قصه گویی، تعریف کردن خاطره، تلفیق قصه و خاطره با نمایش، نقاشی، کاردستی و تربیت شنوایی مانند پایه ی اول اجرا می شود. اما قصه ها و خاطره ها کمی طولانی تر و پیچیده تر خواهند بود. دو فعالیت دیگر نیز به بخش قصه اضافه می شوند که به ترتیب زیرند.

— **کامل کردن قصه ی ناقص:** کودکان اغلب با قهرمانان قصه همانندسازی می کنند؛ خود را در فضای قصه قرار می دهند و درباره ی آن چه قهرمان یا قهرمانان قصه انجام می دهند، به تخیل می پردازند و به این ترتیب، ماجراهای قصه را پیش بینی می کنند. به این ترتیب، آن ها می توانند قصه ی ناتمامی را به میل و سلیقه ی خود کامل کنند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش یابی
-	کلاس یا حیاط	فردی و گروهی	۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش آموزان را برای گوش دادن به قصه آماده کنید.
- ۲- قصه گفتن را شروع کنید و بخش کوچکی از ابتدای قصه را تعریف کنید.
- ۳- دانش آموزان را به گروه های کوچک تقسیم کنید.
- ۴- هر گروه، قصه را به میل خود ادامه دهد تا تمام شود.
- ۵- نماینده ی هر گروه، ادامه ی قصه ی خود را برای سایرین تعریف کند.
- ۶- همه ی دانش آموزان در مورد بهترین قصه تصمیم بگیرند و آن را انتخاب کنند.

— تصویرخوانی با مشاهده‌ی چند تصویر

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
چند تصویر با یک موضوع (به تعداد گروه‌ها)	کلاس	گروهی	۴۵ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را به گروه‌های سه یا چهار نفری تقسیم کنید.
- ۲- تصویرهای آماده را در اختیار هر گروه بگذارید.
- ۳- از هر گروه بخواهید تصویرهایی را که در اختیار دارد، با دقت مشاهده و شماره‌گذاری کند و در مقابل خود بچیند.
- ۴- اعضای هر گروه با هم، برای تصویرها یک داستان بسازند.
- ۵- هر یک از اعضای گروه، آماده‌ی تعریف کردن داستان باشد.
- ۶- از هر گروه، یک نفر را برای تعریف کردن قصه دعوت کنید.
- ۷- در پایان، دانش‌آموزان را به گفت‌وگو درباره‌ی قصه‌ها، بهترین قصه، بهترین قصه‌گو، ویژگی‌های او و ... تشویق کنید.

— **فعالیت‌های یادگیری در پایه‌ی سوم:** در پایه‌ی سوم، تمامی فعالیت‌های قصه‌گویی مانند پایه دوم اجرا می‌شود. به تناسب رشد ذهنی دانش‌آموزان، قصه‌ها، خاطره‌ها و تصویرها پیچیده‌تر خواهند بود.

منابع و مآخذ

- ۱- سنگری، محمدرضا؛ هدف‌ها و شیوه‌های داستان‌پردازی در قرآن، مجله‌ی ادبیات داستانی، شماره‌ی ۲۶-۲۷، ۱۳۷۳.
- ۲- شورای کتاب کودک؛ فرهنگ نامه‌ی ادبیات کودکان و نوجوانان، ج ۲ چاپ اول، تهران، ۱۳۷۶، صص ۱۶۵ و ۱۶۶.
- ۳- ایمن (آهی)، لیلی، توران میرهادی (خمارلو) و مهدخت دولت‌آبادی؛ گذری در ادبیات کودکان، شورای کتاب کودک، چاپ سوم، تهران، ۱۳۵۶ ص ۵۹.

نمایش

فهرست

صفحه	عنوان
۲۰۲	الف — دانستنی‌های معلم
۲۰۷	ب — فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان
۲۰۷	— فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول
۲۰۷	۱- بازی سؤال‌های دقتی
۲۰۸	۲- بازی یافتن یک شیء با توجه به شدت صدا
۲۰۸	۳- بازی شناسایی اشیاء با چشم بسته
۲۰۹	۴- بازی شناسایی صداها با چشم بسته
۲۱۰	۵- بازی زووو ...
۲۱۰	۶- بازی کشیدن مصوت‌ها
۲۱۱	۷- بازی حرکات و صداهاى تقلیدی
۲۱۱	۸- تلفیق نمایش با تربیت شنوایی
۲۱۲	۹- تلفیق نمایش با قصه
۲۱۲	۱۰- تلفیق نمایش با نقاشی
۲۱۲	۱۱- تلفیق نمایش با کاردستی
۲۱۲	— فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی دوم
۲۱۲	۱- بازی سؤال‌های دقتی
۲۱۲	۲- بازی یافتن یک شیء با چشمان بسته
۲۱۳	۳- بازی یافتن جای خود با چشمان بسته
۲۱۳	۴- بازی نام بردن اشیای محیط با چشمان بسته

۲۱۴	۵- بازی دویدن و تغییر جهت
۲۱۴	۶- بازی آینه
۲۱۵	۷- بازی شمارش
۲۱۵	۸- بازی سفرهای خیالی
۲۱۶	—فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی سوم
۲۱۶	۱- بازی نمایش خوردن میوه یا غذای خوشمزه
۲۱۷	۲- بازی نمایش خوردن یک داروی تلخ
۲۱۷	۳- بازی نمایش استنشام بوهای مختلف
۲۱۸	۴- بازی نمایش دست زدن به اجسام داغ یا یخ
۲۱۹	۵- بازی نمایش راه رفتن روی زمین داغ
۲۱۹	۶- بازی معرفی یک شیء بدون حرف زدن

نمایش

الف — دانستنی‌های معلم

برای نمایش تعاریف بسیاری وجود دارد. آنچه در این برنامه برای دانش‌آموزان آمده، این است که نمایش یک زندگی فرضی است که فرد، خود را در جریان آن قرار می‌دهد. اصل مسلم برای پذیرفتن این فرض، باورپذیری فرد است. هر چه او بیشتر باور کند، شرایط را بهتر درک می‌کند.

مبانی نمایش، دقت حواس، تخیل قوی و صدا و حرکات مؤثرند. برای این که کودکان ما صدایی مستحکم و تأثیرگذار داشته باشند و بتوانند در شرایط مختلف، شدت، ضعف و حالات عاطفی آن را کنترل کنند و نیز حرکاتی سنجیده و موزون داشته باشند تا کلام آن‌ها را قوت و قوام بخشد، باید در بازی‌هایی هدف‌دار که برای این منظور طراحی شده‌اند، شرکت کنند.

اصولاً، بازی جزئی از زندگانی کودکان است. همه‌ی آن‌ها بازی را دوست دارند و بیشتر وقت خود را برای بازی صرف می‌کنند. در جریان بازی، بچه‌ها به‌طور غیرمستقیم یاد می‌گیرند که دقت خود را به‌ویژه در به‌کارگیری حواس بینایی، شنوایی و لامسه تقویت کنند؛ به محیط اطراف خود بیشتر توجه داشته باشند و به تخیل قوی و تجسم خلاق دست یابند؛ صدای خود را تقویت کرده و بتوانند آن را کنترل کنند و حرکات خود را با دقت حواس، تخیل قوی و تفکر عمیق متناسب سازند.

وقتی کودکان یک متن نمایشی را می‌خوانند، به مهارت‌های خواندن و سخن گفتن نیز دست می‌یابند. آن‌ها می‌آموزند که چگونه به‌طور کامل از لب‌ها، دهان و زبان خود استفاده کنند و از این طریق، بسیاری از مشکلات سخن گفتن آن‌ها برطرف می‌شود.

کودکان در ادامه‌ی کار، به آرامی وارد بخش ایفای نقش می‌شوند. در داستان‌های تخیلی یا واقعی که انتخاب می‌کنند یا خودشان می‌سازند، مسئولیت کاری را به عهده می‌گیرند و آن

را انجام می‌دهند؛ آن‌ها به این وسیله، خود را باور می‌کنند، خود را بیان می‌کنند، اعتماد به نفس می‌یابند، بر عواملی مثل ترس، خجالت، نگرانی، وسواس و ... غلبه می‌کنند و دقت در همه چیز را می‌آموزند. سپس، به کمک دوستان خود به بازنگری نقش‌ها می‌پردازند و آن‌ها را اصلاح می‌کنند. کودکان در این فرایند، زندگی را تجربه می‌کنند. مسئولیتی را که به عهده گرفته‌اند، با قوت و بدون هراس از شکست و اشتباه، انجام می‌دهند و تلاش می‌کنند تا شایستگی‌ها و توانایی‌های خود را در انجام دادن آن نشان دهند.

کودکان در بازی‌های دسته‌جمعی، علاوه بر توسعه‌ی مهارت‌های زندگی اجتماعی، احترام به قوانین، پذیرفتن دیگران، احترام به دیگران، سعه‌ی صدر، انتقادپذیری، بردباری، گوش دادن، سخن گفتن درست، بیان خود و افشای درون، پرورش قوه‌ی تخیل، نظم و انضباط و آگاهی‌های هنری را می‌آموزند. به‌وسیله‌ی بازی‌های نمایشی، کودک بر ترس، اضطراب و خجالت خود غلبه می‌کند؛ برای مثال، اگر از تاریکی هراس دارد یا اگر از سخن گفتن در جمع می‌ترسد یا خجالت می‌کشد، بر آن‌ها فائق می‌آید. در همین بازی‌ها، کودک یاد می‌گیرد که جامعه را در حدّ توان خود بشناسد، واقعیت‌ها را ببیند و به‌ویژه روابط انسان‌ها را با یک‌دیگر و با کلّ جامعه درک کند؛ توان شناخت زیبایی‌ها و زشتی‌ها، لطایف و دردها را به دست آورد و در نهایت، بتواند با مشکلات و مسائل روبه‌رو شود و آن‌ها را حل کند. او در همین دوره، باید با واقعیت‌هایی مثل تولد، ازدواج و مرگ آشنا شود. نمایش در مقام یک وسیله‌ی آموزشی، برای کودکان اهمیت فراوانی دارد. همان‌طور که انسان در آغاز پیدایش، در رویارویی با عوامل طبیعی، با همین مراسم و بازی‌ها به مشکلات خود فائق آمد و با محیط خویش سازش پیدا کرد، کودکان نیز با همین بازی‌های نمایشی می‌توانند بر ناتوانی‌های خود غلبه کنند.

نمایش، کوششی خلاق است که با آن می‌توان کودکان را به بیان عواطف و احساسات درونی خود تشویق کرد. با بیان این موارد، احساسات مبهم روشن می‌شوند، صراحت پیدا می‌کنند و ادراک می‌شوند؛ احساسات ناقص نیز به کمال می‌رسند؛ مثلاً، احساس وحشت آشکار می‌شود و بعد، ترس کاملاً از بین می‌رود.

در اجرای نمایش، کودکان کوشش می‌کنند که به جای شخص یا موجود دیگری قرار گیرند و موقعیت‌های بسیاری را تجربه کنند؛ مثلاً گرسنگی، تشنگی و حتی لحظه‌های سخت زندگی دیگران. بدیهی است که تجربه‌ی لحظه‌های مختلف و افراد گوناگون برای زندگی آینده‌ی آن‌ها بسیار مفید است. در جریان این بازی‌ها علاوه بر این که کودکان حس می‌کنند به آنان توجه شده است، به دور از

امر و نهی‌ها، نقشی را که پذیرفته‌اند، ایفا می‌کنند.

از آن جا که کودکان همواره معلم یا پدر و مادر خود را ناظر بر رفتارهای خود می‌دانند و می‌پندارند که در بسیاری از لحظه‌ها یکی از این افراد، از کار آن‌ها جلوگیری می‌کند یا آن‌ها را به انجام دادن کاری وامی‌دارد، بازی‌های نمایشی فرصت مغتنمی است که به آن‌ها فرصت می‌دهد که بر نظم و انضباط خود ناظر باشند و سعی کنند احساسات، تمایلات و خواسته‌هایشان را تحت انضباط و تابع جامعه‌ی کوچک هم‌بازی‌های خود درآورند. کودکان گاهی به خود می‌اندیشند و می‌بینند که همیشه یک نفر بالای سر آن‌هاست که رفتارشان را کنترل و به آن‌ها امر و نهی می‌کند و آن‌ها نیز به تدریج این شخصیت آقا بالاسر را پذیرفته‌اند؛ در حالی که باید مستقل باشند. در بازی‌های نمایشی، این فرصت ایجاد می‌شود که کودکان از حالت عروسک‌های خیمه شب بازی بیرون بیایند؛ آزادانه بیندیشند، آزادانه رفتار کنند، آزادانه تجربه کنند و در جریان این تجربه‌ها، درون و برون خود را تربیت کنند.

به معلمان توصیه می‌شود که هرگونه نظارت و کنترل را به‌طور غیرمستقیم انجام دهند؛ چون کودکان باید بدون آن که خود بدانند، برای زندگی در همه‌ی ابعاد آن آماده شوند و این به وسیله‌ی نمایش، بیشتر امکان‌پذیر است.

تجربه‌ی ویولا اسپولین در این زمینه، نمونه‌ای بسیار زیباست. او می‌گوید که کودکی در همه‌ی درس‌هایش نمره‌ی کم می‌گرفت و اصولاً شاگرد خوبی نبود اما در بازی‌های مختلف بسیار باهوش به نظر می‌رسید. بررسی‌ها نشان داد که او دانش‌آموز بسیار باهوشی است و بی‌تفاوتی او در درس‌ها معلول ترس اوست. با تجربه‌ی بازی‌های نمایشی، ترس این کودک از بین رفت و او در درس‌هایش نیز نمره‌های خوبی گرفت.

بخش نمایش در این برنامه‌ی درسی به صورت یک مجموعه بازی طراحی شده است تا دانش‌آموزان بتوانند فرصت‌های متعدد و متنوعی را برای رسیدن به هدف‌های آموزشی و پرورشی تجربه کنند. در حین بازی، دانش‌آموزان را تمرین دهید که در هر کاری و به هر چیزی دقت داشته باشند. آن‌ها را آزاد بگذارید تا جدا از امر و نهی‌ها، زندگی را تجربه کنند و برای ورود به جامعه‌ای بزرگ‌تر آماده شوند. دانش‌آموزان در یک بازی دسته‌جمعی، مسئولیت می‌پذیرند و خود را نشان می‌دهند و می‌دانند که اگر در کاری اشتباه کنند، فرصت جبران آن را خواهند داشت. در همین بازی‌ها، آنان متوجه می‌شوند که می‌توانند به خوبی از همه‌ی توانایی‌های خود استفاده کنند. درمی‌یابند که برای خواندن یک شعر یا داشتن گفتار خوب، باید صداها را به‌طور مجزا و درست ادا کنند و گفتار

آن‌ها همراه با حس و عاطفه باشد؛ بنابراین، به تقویت صدا نیاز دارند. هم‌چنین، باید به گفته‌هایشان دقت کنند (این که چه می‌گویند و مخاطب آن‌ها کیست) و با حرکت‌های چهره و اندام، گفتارشان را قوت بخشند تا بر مخاطبان خویش مؤثر واقع شوند.

انجام دادن حرکت‌های صحیح به اندام توانا و نرمش‌های مناسب نیاز دارد؛ از این‌رو، اصولاً آموزش نمایش به دانش‌آموزان با بازی شروع می‌شود - یعنی تئاتر - و نمایش کودک فقط یک عنصر دارد و آن هم «بازی» است. بازی با تمایل کودک انجام می‌گیرد. در بازی نیز مسئولیتی را به کودک واگذار می‌کنیم و از او می‌خواهیم که آن را به بهترین نحو انجام دهد. او قانون بازی را می‌پذیرد، مسئولیتی را قبول می‌کند و ناخودآگاه، جامعه‌ای کوچک را تجربه می‌کند. در تقسیم مسئولیت، توجه می‌کنیم که کودک کار خود را آزادانه انجام دهد و از اشتباه و خطا نترسد. به زبان ساده‌تر، رکن اصلی کار «انجام دادن بازی» است. حال اگر کودک اشتباهی هم داشته باشد، مهم این است که متوجه آن شود.

جدول فعالیت‌های یادگیری — نمایش

ردیف	عنوان	فعالیت‌های یادگیری			
		پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	پایه سوم
۱	بازی برای تقویت دقت حواس	بازی پلتن یک شیء با توجه به شدت صدا	بازی پلتن یک شیء با چشم‌بسته	در تمامی بازی‌های پایه سوم، تقویت دقت و حرکات نیز موردنظر است.	
		بازی شناسایی اشیاء با چشم بسته	بازی یافتن جای خود با چشم‌بسته	*	
		بازی شناسایی صداها با چشم بسته	بازی نام بردن اشیاء محیط با چشم‌بسته	*	
		بازی زور و ...	بازی شمارش	*	
		بازی کشیدن مصوت‌ها	*	*	
۲	بازی برای تقویت و کنترل صدا	*	بازی دویدن و تغییر جهت	*	
۳	بازی برای کنترل حرکات	*	بازی آینه	*	
۴	بازی برای تقویت تخیل و حس	بازی حرکات و صداهای تقلیدی	بازی سفرهای خیالی	بازی نمایش خوردن میوه یا غذای خوش‌مزه	
		تلفیق : قصه‌گویی و تعریف خاطره با نمایش	*	بازی نمایش خوردن یک داروی تلخ	
		*	*	بازی نمایش استشمام بوهای مختلف	
		*	*	بازی نمایش دست زدن به اجسام داغ یا سرد	
		*	*	بازی نمایش راه رفتن روی زمین داغ	
		*	*	بازی نمایش معرفی یک شیء بدون حرف زدن	

ب – فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان

بازی‌های نمایشی در هفت قسمت «فعالیت‌های یادگیری» سازماندهی شده‌اند. بیشتر این بازی‌ها کوتاه‌اند و به وسیله‌ی یک تا سه دانش‌آموز اجرا می‌شوند و بقیه‌ی دانش‌آموزان به تماشای بازی و تشویق بازی‌کنان می‌پردازند. تکرار این بازی‌ها به تناوب، به پرورش مهارت‌های حسی – حرکتی و گفتار بچه‌ها کمک می‌کند؛ بنابراین، معلم می‌تواند برای پیشگیری از یک‌نواختی و تکرار و خستگی تماشاگران، این بازی‌ها را تا آن‌جا که همه‌ی دانش‌آموزان شرکت فعال دارند، ادامه دهد. هم‌چنین، می‌تواند بعضی از بازی‌ها را در کنار فعالیت‌های رشته‌های دیگر قرار دهد تا برای دانش‌آموزان تنوع و جذابیت بیشتری داشته باشد.

● اگر بازی‌ها به درستی انجام شود،

- ۱- دانش‌آموزان به مشارکت در بازی‌ها تشویق می‌شوند.
- ۲- فرصت‌هایی برای خودنمایی سنجیده و به جا به وجود می‌آید.
- ۳- خوش رفتاری و احترام به دیگران را در دانش‌آموزان تقویت می‌کند.
- ۴- اعتماد به نفس و مسئولیت‌پذیری آن‌ها را افزایش می‌دهد.
- ۵- دانش‌آموزان به رعایت انضباط عادت می‌کنند.
- ۶- به بازی‌های نمایشی علاقه‌مند می‌شوند.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی اول

۱- **بازی سؤال‌های دقتی:** برای این که توجه دانش‌آموزان به محیط اطرافشان جلب و دقت آن‌ها بیشتر شود، لازم است به‌طور پیوسته با سؤال‌هایی کوتاه درباره‌ی عناصر و پدیده‌های محیط مواجه شوند و برای یافتن پاسخ یا پاسخ‌های درست کنجکاو باشند. ابتدا با سؤال‌های ساده (مثال: پیراهن شما چند دکمه دارد؟) شروع کنید و به تدریج، سؤال‌های مشکل‌تر را بپرسید (مثال: مدرسه چند کلاس دارد؟). برای دریافت پاسخ هر سؤال، به کمک سایرین، یک نفر را انتخاب کنید. می‌توانید طرح سؤال را در هر دور به یک نفر بسپارید. ترتیب دادن مسابقه‌ی پاسخ‌های درست نیز برای کودکان لذت‌بخش است.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
×	طبیعت، حیاط مدرسه یا کلاس	فردی و گروهی	۱۵ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- از آنان بخواهید که آرام بنشینند و برای مدت کوتاهی - مثلاً یک دقیقه - چشم‌هایشان را ببندند.
- ۳- سپس، چشم‌هایشان را بازکنند و برای پاسخ دادن به سؤال‌ها آماده باشند.
- ۴- یک نفر را برای پاسخ دادن مشخص کنید.
- ۵- سؤال را مطرح و پاسخ را گوش کنید.
- ۶- از سایر دانش‌آموزان بخواهید که به دقت گوش کنند و درمورد پاسخ‌ها اظهار نظر نمایند.
- ۲- بازی یافتن یک شیء با توجه به شدت صدا: در این بازی، حواس بینایی و شنوایی تقویت می‌شود.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
یک شیء کوچک و یک مداد	کلاس	فردی و گروهی	۲۰ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- یک نفر را انتخاب کنید تا از کلاس بیرون برود و در کلاس را ببندد.
- ۳- یک نفر دیگر را انتخاب کنید که شیء کوچکی را در جایی پنهان کند.
- ۴- یکی از دانش‌آموزان را انتخاب کنید و از او بخواهید با ضربه‌هایی که با مداد روی میز می‌زند، دوستش را به محل شیء پنهان شده راهنمایی کند.
- ۵- از دانش‌آموزی که بیرون کلاس ایستاده است، بخواهید وارد کلاس شود. سپس، با توجه به کوتاهی و بلندی صدای ضربه‌هایی که دوستش با مداد روی میز می‌زند، به دنبال شیء پنهان شده بگردد و آن را پیدا کند. به او بگویید که هرچه به آن شیء نزدیک‌تر شود، صدای بلندتری را می‌شنود.
- ۶- وقتی شیء پیدا شد، این گروه را تشویق کنید و بازی را با سه نفر دیگر ادامه دهید.
- ۳- بازی شناسایی اشیاء با چشم بسته: در این بازی، شناخت شیء فقط از طریق دست زدن به آن انجام می‌گیرد و به این ترتیب، حس لامسه تقویت می‌شود.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
یک کیسه از اشیاء مختلف و کوچک، یک روسری	طبیعت، حیاط مدرسه یا کلاس	فردی و گروهی	۲۰ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- به کمک سایرین یک نفر را انتخاب کنید و چشمان او را با روسری ببندید.
- ۳- از او بخواهید که کیسه‌ی اشیاء کوچک را با یک دست بردارد و با دست دیگرش، شیئی را از کیسه خارج کند و نام آن را بگوید و بازی را تا سه شیء ادامه دهد.
- ۴- در صورتی که نام شیء را درست بگوید، او را تشویق کنید.
- ۴- بازی شناسایی صداها با چشم بسته: شناخت صداها با چشم بسته به تمرکز بیشتر و افزایش دقت شنوایی کمک می‌کند. هم‌چنین، باعث ایجاد عادت خوب گوش دادن می‌شود. می‌توانید بین گروه‌ها مسابقه بگذارید.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
x	طبیعت، حیاط مدرسه یا کلاس	فردی و گروهی	۴۵ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را به گروه‌های کوچک - مثلاً سه نفری - تقسیم کرده و آن‌ها را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- همه، چشمان خود را ببندند و به مدت یک دقیقه به صداهای محیط گوش کنند و آن‌ها را به خاطر بسپارند.
- ۳- آن‌گاه چشمان خود را باز کنند.
- ۴- در گروه خود، به آرامی صداهایی را که شنیده‌اند بگویند و درباره‌ی آن‌ها با هم گفت‌وگو کنند.

۵- هر گروه صداهایی را که شنیده است، بگوید.

۶- گروهی که بیشترین صداها را درست بگوید، برنده است.

۵- بازی زووو... : این بازی در گروه‌های دونفری که توانایی‌های فیزیکی تقریباً مشابه دارند، انجام می‌گیرد. در این بازی، صدا و تنفس تقویت می‌شود. البته کشیدن صدا باید به‌طور ساده و راحت انجام شود تا به تارهای صوتی و حنجره فشاری وارد نیاید.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
×	طبیعت، حیاط مدرسه یا کلاس	گروهی	۲۰ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.

۲- دو نفر در فاصله‌ی کمی، راست و راحت مقابل هم بایستند.

۳- برای شروع بازی هر دو نفس بگیرند.

۴- هر دو نفر کشیدن صدای زووو... را با هم شروع کنند و تا جایی که می‌توانند ادامه دهند.

۵- فردی که مدت زمان بیشتری ادامه دهد، برنده است.

۶- بازی کشیدن مصوت‌ها: تلفظ صحیح صداها با رعایت تفاوت آن‌ها و رعایت حرکات صحیح لب‌ها و چهره، در درست حرف زدن تأثیر فراوانی دارد. کشیدن درست مصوت‌ها به درست حرف زدن و درست خواندن کمک می‌کند. نظر به اهمیت این موضوع، در چند جلسه آن را تکرار کنید. در مراحل اول، می‌توان با کشیدن یک صدا شروع کرد و بعد، تعداد صداها را افزایش داد تا شش مصوت کامل شوند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
×	طبیعت، حیاط مدرسه یا کلاس	فردی	۲۰ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- صداهاى آ، ا، ای، اُ، او را به ترتیب و با خط زیبا روی تخته بنویسید.
- ۳- شکل درست لب‌ها را موقع کشیدن هر صدا اجرا کنید و به دانش‌آموزان نشان دهید.
- ۴- دانش‌آموزان را هدایت کنید که راست و راحت در جای خود بایستند، نفس بگیرند و صداها را به ترتیب و درست بکشند.
- ۷- **بازی حرکات و صداهاى تقلیدی:** این بازی به هماهنگی حرکات و صدا، دقت در مشاهده‌ی همه‌ی عناصر محیط و تقویت قوه‌ی تخیل کمک می‌کند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
×	طبیعت، حیاط مدرسه یا کلاس	گروهی	۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را به گروه‌های کوچک - مثلاً سه نفری - تقسیم کرده و آن‌ها را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- از اعضای هر گروه بخواهید که یک شخصیت انسانی (مثل مادر، پدر یا کتاب‌فروش) یا یک گیاه (مثل گل آفتاب‌گردان) یا یک حیوان (مثل جوجه) را با مشورت هم انتخاب کنند.
- ۳- هر گروه در مورد صدا، حرکات و رفتارهای شخصیتی که انتخاب کرده‌اند به آرامی با هم گفت‌وگو و آن را اجرا کنند.
- ۴- از هر گروه، یک نفر، صدا و حرکات شخصیت انتخابی خود را برای کلاس اجرا کند.
- ۵- سایر گروه‌ها با دقت در صدا و حرکاتی که مشاهده می‌کنند، آن شخصیت را نام ببرند.
- ۶- در پایان، نماینده‌ی گروه صدا و حرف زدن آن شخصیت را مدت کوتاهی اجرا کند؛ یعنی، خود را به جای آن شخصیت قرار دهد و چند جمله را با صدایی خیالی که گروه برای او ساخته است، بیان کند.
- ۸- **تلفیق نمایش با تربیت شنوایی:** هنگام بازی‌ها می‌توانید از نغمه‌های زیبا یا شعر و سرودهای مناسب استفاده کنید.

۹- تلفیق نمایش با قصه: دانش‌آموزان بعد از شنیدن قصه، می‌توانند حرکات و صداهای عناصر قصه را تقلید کنند. هم‌چنین، در هنگام قصه‌گویی، چند نفر در نقش عناصر قصه قرار بگیرند و حرکات و صداهای آن‌ها را اجرا کنند.

۱۰- تلفیق نمایش با نقاشی: دانش‌آموزان می‌توانند فضای مناسب را روی تخته نقاشی کنند و سپس، تقلید حرکات و صداها را در مقابل آن اجرا کنند.

۱۱- تلفیق نمایش با کاردستی: دانش‌آموزان می‌توانند برای اجرای نقش در قصه، تاج مناسب بسازند؛ مثلاً، با چسباندن دو گوش دراز و کشیده روی تاج، در نقش خرگوش قرار گیرند.

فعالیت‌های یادگیری پایه‌ی دوم

۱- بازی سؤال‌های دقتی: این بازی به همان ترتیبی که در پایه‌ی اول آمده است، اجرا می‌شود اما به تناسب رشد ذهنی بچه‌ها، سؤال‌ها پیچیده‌تر و دقیق‌تر خواهند شد.

۲- بازی یافتن یک شیء با چشمان بسته: در این بازی، حس شنوایی بچه‌ها تقویت می‌شود.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
یک شیء کوچک، یک روسری و یک مداد یا سکه برای ضربه زدن	طبیعت، حیاط مدرسه یا کلاس	گروهی	۲۰ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- همه‌ی آن‌ها کنار هم بایستند و یک حلقه تشکیل دهند.
- ۳- یک نفر داوطلب در وسط حلقه قرار گیرد؛ چشمان او را با یک روسری ببندید.
- ۴- یک شیء کوچک را در دست یک نفر قرار دهید.
- ۵- یک نفر را انتخاب کنید تا دوستش را متناسب با صدایی که ایجاد می‌کند، به محل شیء پنهان شده راهنمایی کند.
- ۶- نفر چشم بسته از جای خود حرکت کند؛ با توجه به شدت صدا، در حلقه بگردد و شیء را پیدا کند.

۷- وقتی شیء پیدا شد، این گروه را تشویق کنید و بازی را با سه نفر دیگر ادامه دهید.

۳- بازی یافتن جای خود با چشمان بسته: در این بازی، حواس بینایی و شنوایی دانش‌آموزان تقویت می‌شود.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
یک روسری، یک مداد یا سکه برای ضربه زدن	کلاس	گروهی	۲۰ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- یک دانش‌آموز از جای خود بلند شود و بایستد.
- ۳- یک نفر دیگر، چشم او را با روسری ببندد، و بعد، دست او را بگیرد و به گوشه‌ی کلاس برود.
- ۴- نفر سوم با ضربه زدن روی میز، دوستش را هدایت کند.
- ۵- نفر اول از جای خود حرکت کند و با توجه به شدت صدا، جای خود را پیدا کند و بنشیند.
- ۶- وقتی او در جای خود نشست، گروه را تشویق کنید و بازی را با سه نفر دیگر ادامه دهید.
- ۴- بازی نام بردن اشیای محیط با چشمان بسته: در این بازی، حس بینایی دانش‌آموزان تقویت می‌شود.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
یک روسری	کلاس یا حیاط	گروهی	۲۰ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- یک نفر برای بازی داوطلب شود.
- ۳- او باید از جای خود بلند شود و با دقت به آنچه در مقابل او قرار دارد، نگاه کند.

- ۴- یک نفر دیگر، چشمان او را با روسری ببندد.
- ۵- او تمامی چیزهایی را که دیده است، بگوید.
- ۶- سایر دانش‌آموزان بشمارند که چند چیز را نام می‌برد و چه مواردی باقی می‌ماند؛ سپس، او را تشویق کنند.
- ۷- بازی را تا جایی که همه مشارکت فعال دارند، ادامه دهید.
- ۵- **بازی دویدن و تغییر جهت:** در این بازی، علاوه بر تقویت حس شنوایی، هماهنگی بین ذهن، گوش و حرکات بدن تنظیم می‌شود.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
نوار سرود مناسب، ضبط صوت و سوت ورزشی	کلاس یا حیاط مدرسه یا طبیعت	گروهی	۲۰ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- از آن‌ها بخواهید که هم‌زمان با پخش نوار سرود، شروع به دویدن کنند.
- ۳- در لحظه‌های مناسبی سوت بزنید.
- ۴- دانش‌آموزان با شنیدن صدای سوت، جهت دویدن خود را عوض کنند.
- ۵- بازی را دست کم سه مرتبه تکرار کنید.
- ۶- **بازی آینه:** در این بازی، علاوه بر تقویت حس بینایی، هماهنگی بین ذهن، چشم و حرکات بدن ایجاد می‌شود. فردی که نقش تصویر را بازی می‌کند، هرچه سریع‌تر و هماهنگ‌تر با شخص اول، بازی کند، بهتر است.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
x	کلاس یا حیاط مدرسه یا طبیعت	گروه کوچک	۱۰ دقیقه	فرایندی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- از آن‌ها بخواهید که دو به دو مقابل هم بنشینند.
- ۳- یک نفر با حرکات دست، سر و چهره موضوع ساده‌ای را نشان دهد.
- ۴- نفر دوم همین حرکات را آن‌طور که در آینه اتفاق می‌افتد، تکرار کند.
- ۵- دو نفر نقش خود را با هم عوض کنند و بازی یک دور دیگر ادامه پیدا کند.
- ۷- بازی شمارش: بعضی از کودکان با صدای بسیار آهسته و بعضی بلند صحبت می‌کنند. آن‌ها باید یاد بگیرند که صدای خود را متناسب با شرایط تنظیم کنند. در جایی که جمعیت کم است با صدای آهسته و در جایی که جمعیت زیاد است با صدای بلند باید صحبت کرد.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
x	طبیعت، حیاط مدرسه یا کلاس	دو نفری	۱۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- دو نفر که شدت صدای آن‌ها تقریباً مشابه است، روبه‌روی هم بایستند.
- ۳- آن‌ها باید با علامت معلم، شروع به شمارش کنند؛ نفر اول بگوید ۱ و دومی بگوید ۲، مجدداً اولی بگوید ۳ و دومی بگوید ۴ و ... از آن‌ها بخواهید که هر عدد را بلندتر از عدد قبلی بگویند.
- ۴- معلم توجه کند که هر جا شدت صدا خوب شد، شمارش را قطع و پایان بازی را اعلام کند. توجه داشته باشید که به حنجره و تارهای صوتی بچه‌ها فشار نیاید. نیازی به داد زدن نیست!
- ۵- بازی با دو نفر دیگر تکرار شود.

۸- بازی سفرهای خیالی

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
x	کلاس	فردی	۳۰ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- یک شرایط فرضی - مثلاً دیدن یک فیلم کارتونی شاد - را طرح کنید.
- ۳- از دانش‌آموزان بخواهید که چشمانشان را یک دقیقه ببندند و به یک کارتون شاد فکر کنند و آن را در خیال خود مجسم کنند.
- ۴- آن‌گاه چشمانشان را باز کنند؛ یک نفر احساس شادی و نشاط خود و کارهایی را که پس از دیدن یک کارتون شاد انجام می‌دهد، برای سایرین اجرا کند (نمایش دهد).
- ۵- سایرین با دقت تماشا کنند.
- ۶- در مورد نمایش او گفت‌وگو کنند.
- ۷- بازی تا سه نفر ادامه یابد.
- ۸- این بازی را می‌توان به صورت گروهی اجرا کرد؛ برای مثال، همه‌ی بچه‌ها پرندگانی در یک باغ‌اند. آن‌ها باید با چشم بسته یک دقیقه خود را به جای پرنده ببینند؛ بعد، چشمان خود را باز کنند و همه پرنده بشوند. به این ترتیب، دانش‌آموزان یک کلاس، حرکات و صداها را تقلید می‌کنند.

در پایه‌ی دوم، تلفیق نمایش با تربیت شنوایی، قصه، نقاشی و کاردستی مانند پایه‌ی اول قابل اجراست.

فعالیت یادگیری پایه‌ی سوم

در بازی‌های نمایشی پایه‌ی سوم، کودکان به تخیل بیشتر تشویق می‌شوند؛ آن‌ها به‌طور ذهنی و در غیاب اشیاء و فضاها، موضوعی را تجسم می‌کنند و آن‌چه را در خیال خود ساخته‌اند، با حرکاتی به دوستان خود نشان می‌دهند. در این بازی‌ها ارتباط کلامی وجود ندارد و فقط از بیان غیرکلامی استفاده می‌شود.

۱- بازی نمایش خوردن میوه یا غذای خوش‌مزه: این بازی برای نشان دادن احساس خوب با حرکات انجام می‌شود.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
x	کلاس	فردی	یک جلسه، ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- از آن‌ها بخواهید چشمان خود را به مدت یک دقیقه ببندند و در سکوت، به خوردن میوه یا غذایی که خیلی دوست دارند، فکر کنند، و سپس چشمان خود را باز کنند.
- ۳- یک نفر داوطلب، با حرکات مناسب چهره و اندام خود، خوردن میوه یا غذایی را که خیلی دوست دارد، به دوستانش نشان دهد.
- ۴- بعد از پایان نمایش، در مورد آن گفت‌وگو کنند.
- ۵- بازی، با اجرای نمایش توسط داوطلب دیگری ادامه یابد.
- ۲- **بازی نمایش خوردن یک داروی تلخ:** این بازی برای نشان دادن احساسی ناخوشایند یا نشان دادن نارضایتی با حرکات انجام می‌شود.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزش‌یابی
×	کلاس	فردی	یک جلسه، ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- از آن‌ها بخواهید چشمان خود را به مدت یک دقیقه ببندند و در سکوت، به خوردن یک داروی تلخ یا هر چیز دیگری که اصلاً دوست ندارند، فکر کنند. سپس، چشمان خود را باز کنند.
- ۳- یک نفر داوطلب، با حرکات مناسب چهره و اندام خود، خوردن داروی تلخ و بدمزه را به دوستانش نشان دهد.
- ۴- بعد از پایان نمایش، در مورد آن گفت‌وگو کنند.
- ۵- بازی با اجرای نمایش توسط داوطلب دیگری ادامه یابد.
- ۳- **بازی نمایش استشمام بوهای مختلف:** این بازی هم برای نشان دادن احساس خوب یا بد با حرکات مناسب چهره و دست‌هاست.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
×	کلاس	فردی	یک جلسه، ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- از آن‌ها بخواهید چشمان خود را به مدت یک دقیقه ببندند و در سکوت، به بوییدن چند شیء مختلف - مثلاً یک گل خوش‌بو یا یک جوی پر از لجن - فکر کنند.
- ۳- یک نفر داوطلب، با حرکات مناسب چهره و اندام خود، احساس خود را از بوییدن یک شیء که تجسم کرده و از آن خوشحال یا ناراحت شده است، به دوستانش نشان دهد.
- ۴- بعد از پایان نمایش، در مورد آن گفت‌وگو کنند.
- ۵- بازی با اجرای نمایش توسط داوطلب دیگری ادامه یابد.
- ۴- بازی نمایش دست زدن به اجسام داغ یا یخ: این بازی برای نشان دادن احساس خوب یا بد از حس لامسه انجام می‌شود.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
×	کلاس	فردی	یک جلسه، ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش‌آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- از آن‌ها بخواهید چشمان خود را به مدت یک دقیقه ببندند و در سکوت، به یک جسم خیلی داغ مثل آتش، اتو یا هر چیز دیگری که دستشان با آن سوخته است، فکر کنند و سپس، چشمان خود را باز کنند.
- ۳- یک نفر داوطلب، با حرکات مناسب چهره و اندام خود، سوختن دستش را به دوستانش نشان دهد.
- ۴- بعد از پایان نمایش، در مورد آن گفت‌وگو کنند.

۵- بازی با اجرای نمایش توسط داوطلب دیگری ادامه یابد.

۵- بازی نمایش راه رفتن روی زمین داغ: این بازی هم برای نشان دادن احساس خوب یا بد ناشی از حس لامسه انجام می شود.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
×	کلاس	فردی	یک جلسه، ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- از آن ها بخواهید چشمان خود را به مدت یک دقیقه ببندند و در سکوت فکر کنند که با پای برهنه، روی یک زمین خیلی داغ راه می روند و کف پاهای آن ها به شدت می سوزد؛ سپس، چشمان خود را باز کنند.
- ۳- یک نفر داوطلب با حرکات مناسب چهره و اندام خود، احساسی را که از سوختن شدید کف پاهایش دارد، برای دوستانش نمایش دهد.
- ۴- بعد از پایان نمایش، دانش آموزان در مورد آن گفت و گو کنند.
- ۵- بازی با اجرای نمایش داوطلب دیگری ادامه می یابد.
- ۶- بازی معرفی یک شیء بدون حرف زدن: این بازی به دقت بیشتر در دیدن اشیاء و تقویت رفتار غیر کلامی کمک می کند.

ابزار و مواد	فضای آموزشی	نوع فعالیت	زمان فعالیت	نوع ارزشیابی
×	کلاس	گروه کوچک	یک جلسه، ۴۵ دقیقه	فرایندی و پایانی

مراحل اجرا

- ۱- دانش آموزان را برای شرکت در بازی آماده کنید.
- ۲- از آن ها بخواهید که به گروه های دو یا سه نفری تقسیم شوند.

۳- هر گروه، یک شیء - مثلاً قطار - را در نظر بگیرند و در مورد ویژگی های آن به آرامی با هم گفت و گو کنند و تصمیم بگیرند که چگونه آن را بدون حرف زدن و فقط با حرکات چهره و بدن، به دوستان خود معرفی کنند.

۴- نماینده ی یک گروه با حرکات چهره و بدن خود، آن شیء را به دوستانش نشان دهد.

۵- آن ها باید با دقت در حرکات او، نام آن شیء را بگویند.

۶- بعد از پایان نمایش، در مورد آن گفت و گو کنند.

۷- بازی با اجرای نمایش توسط گروهی دیگر، ادامه یابد.

۸- این بازی را می توانید به صورت مسابقه برای گفتن نام درست شیء یا مسابقه بین گروه ها برای بهتر نشان دادن و معرفی شیء اجرا کنید.

***

در پایه ی سوم، تلفیق نمایش با تربیت شنوایی، قصه، نقاشی و کاردستی مانند پایه های اول و دوم، قابل اجراست.

بخش سوم — اجرای برنامه

فهرست

صفحه	عنوان
۲۲۳	فصل اول — طراحی آموزشی و اجرای آن
۲۵۱	فصل دوم — ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان

طراحی آموزشی و اجرای آن

فهرست

صفحه	عنوان
۲۲۳	مقدمه
۲۲۳	۱- فرایند یاددهی - یادگیری فعالیت‌های هنری
۲۲۹	۲- روش‌های یاددهی - یادگیری فعالیت‌های هنری
۲۳۲	۳- طراحی آموزشی برای درس هنر
۲۴۸	منابع

طراحی آموزشی و اجرای آن

مقدمه

همان‌طور که در بخش اول گفته شد، رویکرد برنامه‌ی درسی هنر دوره‌ی ابتدایی، تربیت هنری است.^۱ در طراحی این برنامه، هشت اصل^۲ تعریف و شانزده هدف در نظر گرفته شده است.^۳ در این جا فرایند یاددهی – یادگیری فعالیت‌های هنری و برخی از روش‌های مناسب آن، و نقش معلم و دانش‌آموزان در این فرایند تبیین می‌شود.

از آن‌جا که لازم است معلم تمامی برنامه‌ی درسی را بشناسد و بداند که در طول یک سال تحصیلی چگونه دانش‌آموزان را در رسیدن به اهداف این درس یاری کند و چگونه با طراحی آموزشی و اجرای آن در هر جلسه، زمینه‌ی تحقق اهداف را فراهم سازد، چگونگی طراحی آموزشی و اجرای آن نیز در پی می‌آید.

۱- فرایند یاددهی – یادگیری فعالیت‌های هنری

محتوای برنامه‌ی درسی، بخشی از برنامه است که دانش‌آموزان یاد می‌گیرند. در این بخش – چنان‌که از نظر گذشت – نقاشی، کاردستی، تربیت شنوایی، قصه و نمایش در کنار هم قرار گرفته‌اند. در هر فصل، پس از آشنایی مختصر با آن رشته و اصلاحات ویژه‌ی آن، با ابزار و مواد و مراحل اجرای کار در آن رشته، در قالب فعالیت‌های یادگیری آشنا شدید.

در این جا به شکل‌گیری فعالیت‌های یادگیری می‌پردازیم؛ به بیان دیگر، فرایند یاددهی – یادگیری فعالیت‌های هنری در کلاس درس را مرور می‌کنیم. در این برنامه، اصل کودک محوری مدنظر است؛ بنابراین، دانش‌آموز تلاش می‌کند تا فعالیت‌های هنری را یاد بگیرد و معلم تلاش او را

۱- برای مطالعه‌ی بیشتر، به فصل ۱، صفحات ۶ تا ۱۷ مراجعه کنید.

۲- برای مطالعه‌ی بیشتر، به فصل ۱، صفحات ۱۷ تا ۲۳ مراجعه کنید.

۳- برای مطالعه‌ی بیشتر، به فصل ۱، صفحات ۲۳ تا ۲۷ مراجعه کنید.

هدایت می‌کند تا به هدف‌های درس برسد.

برای یادگیری^۱، تعریف‌های گوناگون آمده است. دکتر علی شریعتمداری یادگیری را **تغییرات نسبتاً پایدار در رفتار فرد که بر اثر تجربه به وجود می‌آید**، تعریف کرده است. در این تعریف چند نکته‌ی اساسی وجود دارد که در ذیل اشاره می‌شود.

تغییر، دگرگونی و تحولی است که بر حسب شرایط زندگی فرد در سطح دانش و مهارت او به وجود می‌آید؛ به طوری که تار و پود فکری او را شکل می‌دهد. هر قدر میزان دانش و مهارت فرد گسترده‌تر و عمیق‌تر باشد، زمینه‌ی رشد قابلیت‌های فکری و مهارت‌های تفکر در او بیشتر فراهم می‌شود. رشد قابلیت‌ها و مهارت‌های فکری، زمینه‌ساز تغییرات اساسی در نگرش‌ها و پیش شخصی اوست.

یادگیری از لحظه‌ی تولد آغاز می‌شود، در هر لحظه‌ی زندگی به نوعی جریان دارد و تا پایان زندگی ادامه می‌یابد. ویژگی بارز یادگیری، رشد و فزاینده‌ی است که تغییرات اساسی را در سطح دانش، نگرش و مهارت به وجود می‌آورد. هر انسانی متناسب با توانایی‌ها، استعدادها، علایق، تمایلات و نیازهایی که دارد، با روشی منحصر به فرد، یاد می‌گیرد. **یادگیری، امری شخصی و درونی است. در فرایند یادگیری، نقش اصلی به عهده‌ی خود دانش آموز است اما محیط مساعد، تسهیلات، راهنمایی‌ها و امکاناتی که برای او فراهم می‌شود، در کیفیت یادگیری تأثیر فراوان دارند.**

یادگیری بر اثر تجربه به وجود می‌آید. یکی از تعریف‌های «تجربه»، تأثیر متقابل فرد و محیط بر یک‌دیگر است؛ بر اساس این تعریف، هر چه فرد با محیط ارتباط بیشتری داشته باشد، تجربه‌های بیشتری کسب می‌کند. محیط مساعد، انگیزه‌های درونی فرد را تقویت می‌کند و او را برای یادگیری هر چه بیشتر و کامل‌تر برمی‌انگیزد.

در فرایند یادگیری، چهار عامل اساسی دخالت دارند:

الف — کسی که یاد می‌گیرد؛ او دانش آموز است و ویژگی‌های رشد جسمی، ذهنی، عاطفی،

۱- یادگیری (learning) تغییرات نسبتاً پایدار در رفتار فرد است که بر اثر تجربه به وجود می‌آید. مکاتب فلسفی مختلف،

یادگیری را به گونه‌های متفاوتی تعبیر کرده‌اند:

رفتارگرایان: یادگیری، تغییر رفتار بر اثر تجربه است — تغییر در مهارت‌های فیزیکی

شناخت‌گرایان: یادگیری، تغییر رفتار بر اثر تجربه است — تغییر در دانش‌ها و مهارت‌های ذهنی

انسان‌گرایان: یادگیری، تغییر رفتار بر اثر تجربه است — تغییر در نگرش‌ها و باورها

درس هنر با هر سه حوزه‌ی دانش، مهارت و نگرش ارتباط دارد و یادگیری در فعالیت‌های هنری شامل تغییر در

مهارت‌های فیزیکی، دانش‌ها و مهارت‌های ذهنی و تغییر در نگرش‌ها و باورهاست.

اجتماعی و اخلاقی‌اش برای معلم آشناست.

ب — موضوع یادگیری؛ محتوای برنامه است که در بخش دوم با عنوان «فعالیت‌های یادگیری» از نظر گذشت. دانش‌آموز با آن‌ها آشنا می‌شود و سپس، در هریک مهارت نسبی پیدا می‌کند.

پ — کسی که یاد می‌دهد؛ این فرد، معلم است که نقش مدیریت یادگیری را برعهده دارد و با اشراف کامل به ویژگی‌های دانش‌آموز و موضوع یادگیری، شرایط مناسبی را برای یادگیری فعال فراهم می‌آورد.

ت — فضای یادگیری؛ کلاس درس فضای رسمی یادگیری است اما یادگیری، زمان و مکان ویژه‌ای ندارد و در هر زمانی و هر جا اتفاق می‌افتد. در صورتی که دانش‌آموز چگونگی تفکر و یادگیری را آموخته باشد، از لحظه‌ها در هر مکانی که باشد، برای غنی‌سازی یادگیری‌های خود بهره می‌گیرد (علی رؤوف، ۱۳۸۲).

در صورتی که در اجرای برنامه‌ی درسی هنر بتوان این عوامل را به شکلی منطقی، زیبا و کارآمد در کنار هم قرار داد و پیوند و رابطه‌ی مناسبی بین آن‌ها برقرار کرد، یادگیری، به فرایندی شاد و خوشایند تبدیل خواهد شد. در فرایند یادگیری، محور، دانش‌آموز است اما مدیریت یادگیری را معلم برعهده دارد. او با برنامه‌ریزی، نظارت و ارزش‌یابی در فرایند یادگیری مشارکت کرده و مسیر یادگیری فعال را برای دانش‌آموزان روشن و آسان می‌کند. هم‌چنین، به آن‌ها کمک می‌کند تا فرایند تفکر خود را بشناسند و آگاهانه یاد بگیرند.

معلم برای اثربخش کردن یادگیری، دانش‌آموزان را به طور کامل با آن درگیر می‌کند. زمانی که دانش‌آموزان به طور آگاهانه در این جریان درگیر شوند، کنترل جریان را به‌دست می‌گیرند و خود و دوستانشان را به عنوان منابع مهم و با ارزش دانش و مهارت، در کنار معلم می‌بینند.

در فرایند فعالیت‌های یادگیری در رشته‌های مختلف هنری، معلم به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا فکر کنند و آن‌چه را از قبل می‌دانند و مهارت‌هایی را که قبلاً کسب کرده‌اند، در شرایط جدید دوباره سازماندهی کنند و ایده‌های خود را با ابزار و وسایلی که در اختیار دارند، اجرا کرده و تولید هنری خویش را ارائه دهند. معلم، گاه با آموزش مستقیم و گاه با آموزش غیرمستقیم، درجریان یادگیری دانش‌آموزان مشارکت می‌کند. در هر صورت، معلم باید روش‌های یاددهی — یادگیری را به گونه‌ای انتخاب کند که:

- با رویکرد، اصول و اهداف برنامه متناسب باشند.
- با آمادگی دانش‌آموزان (فیزیکی، عاطفی، حسی و شناختی) هماهنگ باشند.

- به دانش‌آموزان فرصت توسعه‌ی احساس، تخیل و تفکر خلاق را بدهند.
- به حفظ استقلال فردی و همچنین، رشد اجتماعی دانش‌آموزان توجه کنند.
- با ایجاد فضایی آزاد، زمینه‌ی مشارکت و تجربه‌ی آزاد و مستقیم دانش‌آموزان را در انجام دادن فعالیت‌های مختلف هنری فراهم سازند.
- به دانش‌آموزان فرصت نشان دادن احساس، تخیل و تفکر خلاق را در فعالیت‌های هنری بدهند.

● دانش‌آموزان را در استفاده‌ی بهینه از زمان، وسایل، ابزارها و روش‌های هنری تشویق و هدایت کنند.

- هیچ یک از دانش‌آموزان را به انجام دادن کاری مجبور نکنند.
- شرایط و امکانات کلاس را در نظر بگیرند.
- از رسانه‌های آموزشی که بخشی از برنامه به شمار می‌آیند، در ایجاد فرصت‌های یادگیری استفاده کنند.

- حفظ کردن هیچ‌یک از مفاهیم را از دانش‌آموزان نخواهند.
- دانش‌آموزان را به حفظ و نگهداری وسایل و مواد تشویق کنند.
- دانش‌آموزان را به انجام دادن و اتمام فعالیت‌ها تشویق کنند.
- دانش‌آموزان را به حفظ و نگهداری تولید هنری خود تشویق کنند.
- تا آن‌جا که امکان دارد، کلیه‌ی برنامه‌های پیش‌بینی شده را اجرا کنند.
- از فعالیت‌های هنری برای غنا بخشیدن به ساعت درس‌های دیگر نیز استفاده کنند. (راهنمای برنامه‌ی درسی هنر دوره‌ی ابتدایی، ۱۳۸۲)

معلم برای آشنا کردن دانش‌آموزان با ابزار و مواد و در بعضی شرایط برای نشان دادن چگونگی استفاده از این ابزار و مواد از روش‌های آموزشی مستقیم استفاده می‌کند. اما حتی در این موارد نیز می‌تواند با تمهیداتی، دانش‌آموزان را به فعالیت وادارد و از روش‌های غیرمستقیم برای اجرای فعالیت‌های هنری استفاده کند.

در یادگیری فعال، معلم فضایی را ایجاد می‌کند که دانش‌آموزان با یک سؤال یا مسئله مواجه شوند و در صورتی که این سؤال یا مسئله جذابیت داشته باشد، آن‌ها را برای یافتن پاسخ یا راه‌حل برمی‌انگیزد. سؤال یا مسئله‌ای که برای دانش‌آموزان تازگی داشته باشد و ذهن آن‌ها را درگیر کند، آرامش ذهنی و تعادل آن‌ها را برهم می‌زند و آنان را به تفکر وادارد. **آن‌ها بدون این که بدانند،**

جریان تفکر را طی می‌کنند تا به کشف پاسخ دست یابند. زمانی که پاسخ را یافتند، آن را مطرح می‌کنند تا از درستی آن مطمئن شوند و تأیید و تشویق دیگران را به دست آورند. در فعالیت‌های هنری، برخلاف درس‌های دیگر، پاسخ‌های متعدد اما درست، فراوان‌اند. فرد در جریان فعالیت هنری، هر لحظه با حل مسئله مواجه است و برای یافتن پاسخ‌های درست، می‌اندیشد و تا رسیدن به این پاسخ‌ها از تلاش و کاوش دست بر نمی‌دارد.

جریان تفکر برای یافتن پاسخ، با «تخیل» شروع می‌شود. تخیل، توانایی ساختن آن چیزی است که غایب است اما در ذهن ساخته می‌شود. تخیل افراد با هم متفاوت است و هیچ دوفری، از یک پدیده تصور ذهنی یکسانی ندارند، اما بدون تخیل مناسب، تفکر به وجود نمی‌آید. تخیل، قدم برداشتن به طرف ناشناخته‌هاست که از تجربه‌های گذشته حاصل می‌شود. این تجربه‌ها در همان حد باقی نمی‌ماند بلکه با تجربه‌های حال درمی‌آمیزد و از آن نیز فراتر می‌رود.

معلم در جریان این تفکر و اکتشاف، به گونه‌ای غیرمستقیم او را هدایت می‌کند تا آن‌چه را پیش‌رو دارد، شفاف‌تر و کامل‌تر ببیند؛ آن‌چه را قبلاً تجربه کرده است، کامل‌تر به خاطر بیاورد و تصمیم‌های خود را آگاهانه‌تر اجرا کند.

برای مثال، در یک جلسه‌ی نقاشی با موضوع معین که «انسان» به عنوان موضوع نقاشی، معین شده، هر دانش‌آموز باید یک انسان را نقاشی کند اما این که انسان انتخابی او پیر، میان‌سال یا جوان – زن، مرد یا کودک – و سفید پوست، سیاه‌پوست یا سرخ‌پوست باشد، به عهده‌ی خود اوست. **او با مسئله‌ی «انتخاب موضوع» مواجه است.** این که نقاشی خود را روی کاغذ، مقوا، پشت یک پوستر یا پوشه‌ی باطله یا هر چه در دسترس دارد، بکشد به عهده‌ی خود اوست. کودک در **انتخاب وسیله** و این که با یک یا چند رنگ نقاشی کند، از مداد رنگی، پاستل، آبرنگ، گواش یا ... استفاده کند، آزاد است و خودش تصمیم می‌گیرد. روش کار که در کجای زمینه بکشد، بقیه‌ی فضای زمینه را خالی بگذارد یا پر کند، چگونه رنگ‌آمیزی انجام دهد، کشیدن انسان را چگونه انجام دهد، اول سر یا بدن را بکشد، موها، صورت، لباس و ... را چگونه و به چه ترتیب بکشد و چگونه رنگ‌آمیزی کند، به عهده‌ی اوست.

این‌ها مسائلی است که در یک جلسه‌ی نقاشی، کودک هر لحظه با آن‌ها روبه‌روست و برای حل کردن آن‌ها باید از بین همه‌ی گزینه‌های درست موجود، فقط یک گزینه را انتخاب و اجرا کند. او برای هر انتخاب خود، دلایلی در ذهن دارد که اگر بپرسید، آن‌ها را توضیح می‌دهد.

با توجه به آن چه گفته شد، در جریان تفکر برای حل مسئله در فرایند تولید هنری چهار مرحله طی می‌شود.

مرحله‌ی اول — طرح مسئله: پرورش یک ایده یا موضوع کلی در ذهن؛ مثلاً: نقاشی انسان.

مرحله‌ی دوم — تفکر: فکر کردن برای انتخاب دقیق‌تر موضوع، ابزار و مواد و روش اجرا؛ مثلاً: نقاشی یک زن با ویژگی‌هایی که دانش‌آموز در ذهن دارد، با مداد پاستل در وسط صفحه.

مرحله‌ی سوم — کاربرد: اجرای ایده با ابزار و مواد و روش انتخاب شده؛ مثلاً: کشیدن نقاشی آن زن با تمامی ویژگی‌هایی که در ذهن تجسم یافته است و البته با همان تخیل کودکان و توانایی نقاشی یک کودک.

مرحله‌ی چهارم — استدلال: توانایی توضیح دادن علت انتخاب‌ها و چگونگی اجرا؛ مثلاً: زن شبیه مادر است؛ موها، چهره و رنگ و مدل لباس او شبیه مادر است و انتخاب پاستل برای نقاشی، چون رنگ‌های شفاف‌تری دارد و با آن سریع‌تر می‌توان نقاشی را رنگ کرد. به این ترتیب در فرایند تولید یک اثر هنری، همه‌ی مراحل حل مسئله به روشنی مطرح است و **فرد بدون آن که محدودیت یافتن فقط یک پاسخ درست از پیش تعیین شده را داشته باشد، با آن مواجه می‌شود.** این پاسخ‌های درست را فرد با اندیشیدن و کاوش، کشف می‌کند.

این شرایط، مشابه شرایط زندگی عادی است و این تمرین‌ها فرد را برای مواجهه با مسئله، تأمل درباره‌ی آن و یافتن راه‌حل‌های جدید و درست برای آن آماده می‌کند. فرد به آرامی در این وادی به مهارت دست می‌یابد و چه بسا راه حلی را خلق می‌کند.

توجه به اصول انعطاف‌پذیری، کودک محوری، پرورش خلاقیت، تلفیق رشته‌های هنری و یادگیری مشارکتی، سرلوحه‌ی کار معلم است تا در ساعت درس هنر شرایطی را به وجود آورد که دانش‌آموزان با آزادی و احساس مسئولیت، با چگونگی طی این فرایند آشنا شوند. دانش‌آموزان پس از اجرای چند فعالیت و کسب تجربه خواهند توانست این فرایند را از انتخاب موضوع و روش تا اجرا، ارائه‌ی محصول نهایی و ارزش‌یابی آن، به سهولت و آگاهانه طی کرده و رفتارهای خود را در محدوده‌ی زمان و امکانات موجود، مدیریت کنند.

به‌طور کلی، از تمامی روش‌های تدریسی که اساس آن‌ها فعالیت و مشارکت دانش‌آموز است، می‌توان در اجرای برنامه استفاده کرد.

۲- روش‌های یاددهی - یادگیری فعالیت‌های هنری

با توجه به رویکرد حل مسئله در روش‌های یاددهی - یادگیری، بعضی از روش‌های مناسب برای طراحی فرصت‌ها و اجرای فعالیت‌های یادگیری درس هنر به شرح زیرند.

۱- روش توضیحی: در این روش برای روشن کردن برخی نکات مبهم و مشکل کار، آن‌ها را ساده و کوتاه برای دانش‌آموزان توضیح می‌دهد. این توضیح را با استفاده از مثال‌ها، تصویرها، فیلم و سایر رسانه‌های آموزشی می‌توان جالب و جذاب نمود. معلم هنگام توضیح دادن، از کلام و عقاید دانش‌آموزان نیز استفاده کرده، به سؤال‌های آن‌ها هم پاسخ می‌دهد. برای آشنا کردن دانش‌آموزان با ابزار و مواد، چگونگی کار کردن با آن‌ها و حفظ و نگهداری از آن‌ها، روش توضیحی قابل استفاده است.

۲- روش پرسش و پاسخ: در این روش، معلم سؤال می‌کند و دانش‌آموزان به سؤال‌های او پاسخ می‌دهند. معلم سؤال‌ها را به گونه‌ای تنظیم و مطرح می‌کند که دانش‌آموزان را به تفکر وادارد. این روش تقریباً همان روش اکتشافی است؛ دانش‌آموزان پس از مطرح کردن چند سؤال و پاسخ‌گویی به آن‌ها، مفهوم یا موضوع جدیدی را کشف می‌کنند. این روش برای ایجاد انگیزه، تعیین موضوع، روشن شدن موضوع و روش کار در رشته‌های هنری مناسب است.

۳- روش نمایشی: این روش، بر اصل مشاهده و دیدن استوار است. دانش‌آموزان مهارت‌های خاصی را از طریق مشاهده و دیدن به دست می‌آورند. ابتدا معلم، جریان کاری را به دانش‌آموزان نشان می‌دهد و سپس، آن‌ها همان کار را انجام می‌دهند. معلم با این روش می‌تواند ابزار، مواد و روش‌های کار را برای دانش‌آموزان نشان دهد و با توضیح مختصری، آن‌ها را معرفی کند. سپس با طرح سؤال‌هایی، میزان توجه و یادگیری دانش‌آموز را ارزش‌یابی کند و آن‌ها را به تفکر وادارد تا روش‌های دیگری برای انجام دادن کار، پیدا کنند.

۴- روش گروه‌های کوچک: در این روش، شاگردان کلاس به گروه‌های کوچک تقسیم می‌شوند. هر گروه به طور مستقل به فعالیت می‌پردازد و معلم نقش هماهنگ‌کننده و هادی فعالیت‌ها را برعهده دارد. **او در تقسیم کار و هدایت گروه‌ها به اصول کودک محوری و مشارکت توجه دقیق می‌کند.** در گروه نیز همه‌ی اعضا فعال‌اند. هر گروه می‌تواند فعالیتی یکسان یا متفاوت با گروه‌های دیگر را انجام دهد. در پایان، با جمع‌بندی فعالیت تمامی گروه‌ها، مجموعه‌ی مناسبی تهیه می‌شود. پس از خاتمه‌ی فعالیت، هر گروه درباره‌ی یافته‌ها و فعالیت‌های خود توضیح می‌دهد و سرانجام، همه

درباره‌ی یافته‌های کلاس بحث می‌کنند. این روش برای اجرای فعالیت‌های یادگیری رشته‌های نقاشی، کاردستی، تربیت شنوایی، قصه و نمایش مناسب است.

۵ — روش ایفای نقش: این روش برای تجسم عینی موضوعات مختلف به کار می‌رود. در این روش، دانش‌آموزان موضوعی را به صورت نمایشی کوتاه اجرا می‌کنند؛ به این ترتیب که خود را به جای یک شخصیت فرضی قرار می‌دهند. شخصیت فرضی را با تمامی ویژگی‌هایش در خیال خود تجسم می‌کنند و سپس، به تقلید حرکات و صدای او می‌پردازند. ممکن است این موجود، یک گل یا حیوان باشد؛ در این صورت، صدای مناسبی برای گفت و گوی خود می‌آفرینند. ایفای نقش به مهارت‌های خاص هنری نیاز ندارد. در روش ایفای نقش، دانش‌آموزان با عملیات نمایشی و ایفاگران نقش‌های مختلف، ارتباط عاطفی برقرار می‌کنند؛ با شور و شوق و هیجان، عملیات نمایشی هم‌کلاسی‌های خود را می‌بینند و خود را در صحنه احساس می‌کنند. در واقع، همه‌ی حواس آن‌ها برای مشاهده‌ی نمایش به کار می‌رود. پس از اجرای نمایش، درباره‌ی آن بحث و گفت و گو می‌شود. از این روش در برنامه‌های قصه، نمایش، تربیت شنوایی و بررسی و ارزش‌یابی تولیدات هنری استفاده می‌شود.

۶ — گردش علمی (بازدید): گردش علمی یا فعالیت تجربی خارج از کلاس، کاری علمی است که در محیطی غیر از کلاس درس صورت می‌گیرد. با تجزیه و تحلیل فعالیت‌های گوناگون خارج از کلاس، سهم و تأثیر آن‌ها در تربیت برای زندگی مشخص می‌شود. فضای آزاد و بدون سقف بهترین مکان برای یادگیری و تجربه‌اندوزی است و خانه و مدرسه نمی‌توانند جای آن را بگیرند. در محیط بیرون از کلاس، دانش‌آموزان چیزهایی می‌یابند که مورد علاقه‌ی آن‌هاست. پرندگان، حشرات، حیوانات، گیاهان، درختان، کوه‌ها، جویبارها و ... چیزهایی هستند که دانش‌آموزان می‌توانند درباره‌ی آن‌ها کنکاش کنند. آسمان، زمین، کوه، دشت، کویر، کلو^۱، مزرعه، جنگل، باغچه، بوستان (پارک)، استخر، رود، دریا و ... پر از چیزهای جالبی است که توجه دانش‌آموزان را به خود جلب می‌کند و آنان را به شگفتی و می‌دارند؛ حسن

۱- کلو^۱: باد در منطقه‌های کویری، خاک و ریگ‌های روان را به‌طور دائم جابه‌جا می‌کند و به شکل‌های مختلف درمی‌آورد. این شکل‌های زیبا که از فاصله‌های دور مانند ویرانه‌های آثار باستانی به نظر می‌رسند، «کلو^۱» نام دارند.

کنجکاوی آن‌ها را برمی‌انگیزند و برایشان فرصتی فراهم می‌آورند تا به اکتشاف بپردازند. به‌طور کلی، گردش علمی می‌تواند شامل دیدار از یک باغچه، باغ، بوستان، کوه، دشت، صحرا، کارگاه، نمایشگاه، فروشگاه، موزه، ساختمان و ... باشد. مشاهده‌ی محیط اطراف و حتی مشاهده‌ی محیط دبستان که امکان کسب تجربه را فراهم آورد، گردش علمی محسوب می‌شود. این روش در برنامه‌های ارتباط با طبیعت برای آشنایی با طبیعت و الهام گرفتن از آن اجرا می‌شود.

۷- روش واحد کار (پروژه): این روش شامل مجموعه‌ی فعالیت‌هایی است که حول یک دسته مفاهیم کلی^۱ دور می‌زند و متوجه هدف معینی است که ارزش آموزشی و پرورشی دارد. واحد کار معمولاً مستلزم بررسی، جمع‌آوری اطلاعات، یافتن راه‌حل، مطالعه و انجام دادن کار عملی است. در جریان انجام دادن واحد کار، روال معمول و تصنعی کلاس از شکل معمول خارج شده، معلم و دانش‌آموز با هم همکاری می‌کنند. کار فردی و یا کار در گروه‌های کوچک جای فعالیت‌های جمعی کلاس را می‌گیرد و کلاس به صورت کارگاه درمی‌آید. گاه محدودیت زمانی و مکانی نیز برداشته می‌شود، حتی ممکن است فعالیتی تا چند جلسه ادامه پیدا کند. واحد کار موجب توسعه‌ی تجربه‌های شخصی دانش‌آموزان می‌شود.

در فرایند اجرای کار، معلم به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا موضوع فعالیت خود را کاملاً بشناسند، به آن فکر کنند و متناسب با ذوق و سلیقه‌ی خود، در مورد چگونگی انجام دادن آن تصمیم بگیرند. ممکن است لازم باشد درباره‌ی موضوع به منابعی مراجعه کنند، دست به تجربه‌ی عملی بزنند یا ابزار و وسیله‌ای بسازند. دانش‌آموزان پس از این که کار خود را تمام کردند، درباره‌ی آن گزارشی به کلاس ارائه می‌دهند. در واحد کار، تنظیم منطقی موضوع مورد توجه نیست بلکه برانگیختن و فعال کردن دانش‌آموزان برای رسیدن به هدف آموزشی مهم است. این روش برای همه‌ی رشته‌های هنری و به ویژه فعالیت‌های تلفیقی توصیه می‌شود.

۸- روش بحث گروهی: روش بحث گروهی یکی از روش‌های مؤثر آموزشی است؛ زیرا در آن، محور فعالیت، دانش‌آموز است. در این روش، مطالب به‌طور مستقیم و به‌وسیله‌ی آموزگار در اختیار دانش‌آموزان قرار نمی‌گیرد بلکه آموزگار، تنها در مورد روش کار راهنمایی‌ها و توصیه‌های لازم را مطرح می‌کند و دانش‌آموزان، خود به فعالیت می‌پردازند. در پایان فعالیت‌ها، بحث و گفت‌وگو

۱- برای مثال در نقاشی با موضوع «آدم» مفهوم کلی آدم است. دانش‌آموزان طی گفت‌وگوهایی که با هم و با معلم خود دارند مشاهده‌ی یک‌دیگر و تصویرهایی که می‌بینند، در مورد شکل آدم، ویژگی‌های او، تناسبات سر و بدن او، ... اطلاعاتی کسب می‌کنند و در مورد کشیدن آدمی با رنگ پوست، مو و چشم، اندازه، لباس، سن و سال و ... و فضایی که در آن قرار گرفته، به دلخواه تصمیم می‌گیرند.

درباره‌ی آن انجام می‌شود. در این روش، تفکر دانش‌آموزان پرورش می‌یابد و آن‌ها توانایی اظهارنظر در جمع را پیدا می‌کنند. انتقادپذیر و انتقادگر بار می‌آیند، به توانایی مدیریت، قدرت بیان، استدلال، تجزیه و تحلیل و تصمیم‌گیری دست می‌یابند و فرصت پیدا می‌کنند تا نظرهای، عقاید و تجربه‌هایشان را با هم‌کلاسی‌های خود در میان بگذارند. این روش برای همه‌ی رشته‌های هنری لازم و ضروری است. در همه‌ی فعالیت‌های نقاشی، کاردستی، تربیت‌شنوایی، قصه و نمایش دانش‌آموزان پیش از شروع فعالیت برای انتخاب موضوع، روش کار و تقسیم کار و پس از انجام دادن فعالیت‌ها و رسیدن به تولید هنری، درباره‌ی کار خود برای دیگران توضیح می‌دهند، درباره‌ی کار دیگران سؤال می‌کنند و درمورد همه‌ی کارها به بحث و گفت‌وگو می‌پردازند.

در اجرای درس هنر، هرگز روش یک پارچه و کاملی برای همه‌ی فعالیت‌ها و تمامی دانش‌آموزان وجود ندارد. معلم باید همیشه توجه داشته باشد که: «برای چه منظور، برای کدام دانش‌آموزان و تحت چه شرایطی، می‌خواهد فعالیت هنری را طراحی و در کلاس اجرا کند».

۳- طراحی آموزشی برای درس هنر

آموزش: یاد دادن برای یادگرفتن مطلب یا موضوعی به قصد تغییر است و به بیان دیگر، مداخله‌ای برنامه‌ریزی شده در جهت بهبود موقعیت فرد و هدایت جریان رشد در تمام ابعاد است» (جواد سلیمان‌پور ۱۳۸۰). در آموزش، لازم است ذوق و علاقه‌ی دانش‌آموزان در نظر گرفته شود تا میل به یادگرفتن در آن‌ها به وجود آید. باید آن‌ها را درگیر تفکر کرد تا خودشان آگاهانه فرایند یادگیری را طی کنند و با کشف آن چه نیاز دارند، احساس موفقیت کنند.

دانش‌آموزان، طی فرایند فعالیت هنری با موضوع، ابزار و مواد و روش‌های اجرایی، آن‌قدر بازی می‌کنند تا محصول قابل ارائه‌ای را تولید نمایند (بازی: تخیل، احساس، تفکر). در جریان این بازی آن‌ها مطالب بسیاری را کشف می‌کنند و آن مطالب را خوب یاد می‌گیرند؛ به این ترتیب، احساس موفقیت می‌کنند و اعتماد به نفس و آرامش به دست می‌آورند.

تشویق به موقع برای موفقیت‌های کسب شده، دانش‌آموزان را به انجام دادن فعالیت‌های مشابه و حتی متفاوت، ترغیب می‌کند و به تلاش برای موفقیت‌های بیشتر وا می‌دارد.

طراحی آموزشی: برنامه‌ریزی و سازمان‌دادن به فعالیت‌هایی است که معلم و دانش‌آموزان در مسیر رسیدن به اهداف یادگیری انجام می‌دهند (نادر قلی‌قورچیان و دیگران، ۱۳۷۷).

از نظر زمان‌بندی، طرح درس سالیانه، ماهانه و روزانه تنظیم می‌شود. معلم برای آن که بتواند

مدیریت یادگیری را به خوبی انجام دهد، لازم است که برای خود طرح درس سالیانه، ماهانه و روزانه تنظیم کند. اگر سال تحصیلی ۹ ماه در نظر گرفته شود، هر ماه ۴ هفته و هر هفته دو جلسه درس هنر در برنامه وجود دارد. بنابراین، جدولی با عنوان **فعالیت‌های هنری سالیانه** تنظیم می‌شود. این جدول، هفت ستون دارد؛ در ستون اول، فصل‌های سال تحصیلی به ترتیب آغاز سال تحصیلی، پاییز، زمستان و بهار قرار می‌گیرد.

در ستون دوم، ماه‌های هر فصل به ترتیب برای پاییز، ماه‌های مهر، آبان و آذر، برای زمستان، ماه‌های دی، بهمن و اسفند و برای بهار، ماه‌های فروردین، اردیبهشت و خرداد نوشته می‌شود. ستون سوم، متعلق به هفته‌ها و ستون چهارم مختص جلسه‌های یک هفته است ستون پنجم، تاریخ اجرای درس هنر در کلاس است. در ستون ششم، عنوان فعالیت‌های هنری قرار دارد. با مراجعه به بخش دوم این کتاب که شامل محتوای برنامه‌ی درسی هنر است، فعالیت‌های یادگیری در جدول هر رشته نوشته می‌شود.

بعضی از فعالیت‌ها باید به طور مستقل در یک ساعت درس انجام شوند و بعضی از آن‌ها نیز در تلفیق با برنامه‌های دیگر، چند جلسه را پوشش می‌دهند. لازم است بعضی از فعالیت‌ها به صورت فردی، برخی در گروه‌های کوچک و بعضی دیگر در گروه‌های بزرگ انجام شوند.

با توجه به اصل انعطاف‌پذیری و سایر اصول برنامه، ستون ششم طرح درس سالیانه‌ی خود را مدتی قبل از اجرای هر برنامه تنظیم کنید. در تنظیم این ستون، توزیع متناسب همه‌ی رشته‌ها و فعالیت‌های مربوط به آن‌ها را مد نظر قرار دهید. جای تعطیلات^۱ به هر مناسبتی که باشد، خالی می‌ماند.

در ستون هفتم نیز در مقابل هر فعالیت، ابزار و مواد مورد نیاز نوشته می‌شود. در صورتی که این جدول تنظیم شود، معلم هر هفته می‌تواند برنامه‌ی درسی هر جلسه و ابزار و موادی را که در آن هفته لازم است، به موقع به دانش‌آموزان یادآوری کند و خود نیز برای طراحی آموزشی روزانه و اجرای آن آماده شود. در پایان سال تحصیلی، جدول طرح درس سالیانه کامل می‌شود و نمایی از کلیه‌ی فعالیت‌های هنری که دانش‌آموزان با راهنمایی معلم انجام داده‌اند، فراهم می‌آید. معلمان گرامی می‌توانند در پایان سال، جدول خود را بررسی کنند و از تجربه‌های حاصل، برای سال بعد بهره‌گیرند.

۱- تعطیلات: مانند تعطیلات رسمی اعیاد یا عزاداری‌ها، ایام امتحانات یا تعطیلی‌هایی که بر اثر بارش زیاد برف و باران پیش می‌آیند، همه در جدول خالی می‌مانند.

فهرست فعالیت‌های هنری سالیانه‌ی پایه‌ی ..... ابتدایی

فصل	ماه	هفته	جلسه	تاریخ	عنوان فعالیت‌های هنری	ابزار و مواد مورد نیاز
پایه	مهر	اول				
		دوم				
		سوم				
		چهارم				
	آبان	اول				
		دوم				
		سوم				
		چهارم				
	آذر	اول				
		دوم				
		سوم				
		چهارم				

فهرست فعالیت‌های هنری سالیانه‌ی پایه‌ی ..... ابتدایی

فصل	ماه	هفته	جلسه	تاریخ	عنوان فعالیت‌های هنری	ابزار و مواد مورد نیاز
زمستان	دی	اول				
		دوم				
		سوم				
		چهارم				
	بهمن	اول				
		دوم				
		سوم				
		چهارم				
	اسفند	اول				
		دوم				
		سوم				
		چهارم				

فهرست فعالیت‌های هنری سالیانه‌ی پایه‌ی ..... ابتدایی

فصل	ماه	هفته	جلسه	تاریخ	عنوان فعالیت‌های هنری	ابزار و مواد مورد نیاز
بهار	فروردین	اول				
		دوم				
		سوم				
		چهارم				
	اردیبهشت	اول				
		دوم				
		سوم				
		چهارم				
	خرداد	اول				
		دوم				
		سوم				
		چهارم				

پس از آشنایی با طرح درس سالیانه و کسب آمادگی برای تهیه‌ی آن، برای اجرای برنامه در هر جلسه، به طراحی آموزشی نیاز است. طراحی آموزشی یک جلسه‌ی درس یا طرح درس روزانه، مدل‌های مختلفی دارد. بعضی از این مدل‌ها بسیار وسیع‌اند و تمامی جزئیات در آن‌ها ثبت می‌شود. بعضی نیز خلاصه‌اند و چهارچوب کلی آنچه را در کلاس واقع می‌شود، نشان می‌دهند. از آن‌جا که تربیت هنری از ظرفیت‌های قابل توجهی در زمینه‌ی انعطاف‌پذیری، کودک محوری، پرورش خلاقیت و یادگیری مشارکتی برخوردار است، محتوای آن جامع است و قابلیت تلفیق درونی بسیار دارد. طراحی آموزشی آن نیز خلاصه و در حد تبیین چارچوب کلی فعالیت‌هاست. همان‌طور که قبلاً اشاره شد، هر یک از فعالیت‌های هنری می‌توانند به صورت مجزا یا به شکل تلفیقی از دو یا چند فعالیت انجام شود. بنابراین طراحی آموزشی نیز می‌تواند به صورت تک رشته‌ای یا تلفیقی از چند رشته، تهیه و اجرا شود.

طراحی آموزشی (۱)

رشته: .....؛ فعالیت .....

اهداف کلی درس هنر

حوزه‌ی دانش	حوزه‌ی مهارت	حوزه‌ی نگرش
آشنایی با طبیعت به عنوان منبع الهام آفرینش‌های هنری	توسعه‌ی مهارت‌های حسی	توجه به زیبایی‌ها و پرورش حسّ زیباییشناسی
آشنایی با رشته‌های هنری	توسعه‌ی مهارت‌های گفتاری	تمایل به ابراز افکار و احساسات
آشنایی مقدماتی با ابزار و مواد هر یک از رشته‌های هنری	توسعه‌ی مهارت‌های حرکتی برای کاربرد مواد، ابزار و فنون ساده‌ی هنری	توجه به توانایی‌های خود و کسب اعتماد به نفس
آشنایی با میراث فرهنگی – هنری	توانایی بیان افکار و احساسات در قالب‌های هنری	علاقه به کاوشگری و کسب تجربه در رشته‌های مختلف هنری
	توسعه‌ی مهارت‌های اجتماعی	تمایل به برقراری ارتباط و مشارکت در فعالیت‌های گروهی

۳۳۳۳	منطقی – ریاضی	مکانی (فضایی)	موسیقایی	درون فردی
۳۳۳۳	کلامی (زبانی)	حرکتی – جسمانی	میان فردی	طبیعت‌گرا

فعالیت‌های یاددهی – یادگیری

گام	نقش معلم	نقش دانش آموز	روش یاددهی – یادگیری	ابزار و مواد	زمان (دقیقه)
اول	ایجاد انگیزه	توجه و پاسخ‌گویی	توضیح، پرسش و پاسخ		۵
دوم	تعیین فعالیت	فکر کردن و پرورش ایده‌ی هنری	گروه‌های کوچک		۵
سوم	اعلام انجام دادن فعالیت	انجام دادن فعالیت و طی کردن فرایند تبدیل ایده به تولید هنری	گروه‌های کوچک، واحد کار		۱۰
چهارم	اعلام جمع‌بندی یا جمع‌آوری تولید هنری دانش‌آموزان	ارائه‌ی تولید هنری (پاسخ سؤال‌ها)	نمایشی		۲۰
پنجم	ارزش‌یابی (جمع‌بندی نظر دانش‌آموزان و ارائه‌ی نظر کلی)	بررسی و توصیف فرایند تولید هنری خود و دیگران، و ثبت آن در پوشه‌ی کار	پرسش و پاسخ، توضیح		۵
جمع					۴۵

طراحی آموزشی تک رشته‌ای

طراحی آموزشی در پنج گام به ترتیب زیر اجرا می‌شود:

گام اول – ایجاد انگیزه: در این مرحله، دانش‌آموزان با موضوع فعالیت آشنا می‌شوند و انگیزه‌ی لازم برای شروع فعالیت را کسب می‌کنند. توجه آن‌ها به تجربه‌های قبلی که با موضوع ارتباط دارند، جلب می‌شود؛ تجربه‌ها را به یاد می‌آورند و برای هر چه بهتر انجام دادن فعالیت خود، آن‌ها را به کار می‌برند.

شما می‌توانید با هر روشی، توجه دانش‌آموزان را به فعالیت جدید جلب کنید؛ برای مثال، با نشان دادن یک یا چند تصویر مرتبط با موضوع، با بیان مطالب مختصری درباره‌ی آن، نشان دادن ابزار و موادی مرتبط با موضوع یا هر مورد دیگری که ذهن‌ها را به موضوع فعالیت مشغول کند و دانش‌آموزان را برای شروع فعالیت آماده سازد. بدیهی است اگر دانش‌آموزان از توانایی‌های خود و کسب موفقیت در انجام دادن فعالیت مطرح شده مطمئن باشند، انگیزه‌ی آن‌ها برای انجام دادن فعالیت، درونی است و با شوق و نشاط بیشتری شروع به کار می‌کنند. برای مثال، در فعالیت‌هایی مثل نقاشی و کاردستی، کافی است فقط بچه‌ها یکی از ابزارهای نقاشی یا کاردستی را ببینند و توجه‌شان به آن جلب شود. شما می‌توانید یک قلم‌مو را با نوار چسب روی تخته‌ی کلاس بچسبانید یا یک قیچی و تکه‌ای کاغذ رنگی را روی میز خود قرار دهید. البته ایجاد انگیزه معمولاً در جلسه‌های اول سال صورت می‌گیرد. پس از گذشت مدتی، بچه‌ها به این کار نیازی ندارند؛ زیرا بیشتر آن‌ها فعالیت‌های هنری را که در قالب بازی و با اختیار، آزادی و انتخاب خود انجام می‌دهند، دوست دارند؛ بنابراین، همان قدر که در برنامه‌ی روزانه‌ی خود بدانند که «درس هنر» دارند، آمادگی لازم برای انجام دادن فعالیت هنری را خواهند داشت. در بعضی فعالیت‌ها نیز تهیه‌ی ابزار یا موادی را از قبل از آن‌ها خواسته‌اید؛ مثلاً در شکل‌سازی با مواد طبیعی قبلاً به آن‌ها گفته‌اید موادی را که از طبیعت جمع‌آوری و آماده کرده‌اند، با خود به کلاس بیاورند. پس، همه می‌دانند که می‌خواهند کاردستی درست کنند و شما به راحتی و به سرعت می‌توانید وارد گام دوم شوید.

گام دوم – تعیین فعالیت (فکر کردن و پرورش ایده‌ی هنری): در این مرحله، فعالیت‌های که در نظر گرفته‌اید، برای دانش‌آموزان روشن کنید. از آن‌ها بخواهید درباره‌ی موضوع، ایده‌ای را انتخاب کرده و برای اجرای آن فکر کنند. ابزار و موادی را که در اختیار دارند، بررسی کنند و تصمیم بگیرند که با کدام یک، می‌خواهند ایده‌ی خود را اجرا کنند. روش‌های ممکن کار را بررسی کنند و تصمیم بگیرند. همه‌ی این انتخاب‌ها به عهده‌ی بچه‌هاست. هر فرد، خود درباره‌ی مسئله‌هایی

که برایش مطرح است، فکر می‌کند و تصمیم می‌گیرد با چه روشی می‌خواهد کار کند. در همه‌ی این موارد دانش‌آموزان می‌توانند در گروه‌های کوچک با دوستان خود به مشورت بپردازند و برای پرورش ایده‌ی هنری، به یک‌دیگر کمک کنند. هم‌چنین، هر دانش‌آموز برای اجرای ایده‌ی هنری خود آماده شود. در این مرحله، دانش‌آموزان به کلیات فعالیت هنری خویش می‌پردازند و چارچوب خود را آماده و مرتب می‌کنند. **ایجاد فرصت کافی برای فکر کردن، مشورت کردن، کشف کردن و انتخاب کردن، در تربیت هنری بسیار مهم است.**

در فعالیت‌هایی مانند نقاشی و کاردستی، این مرحله به زمان بیشتری نیاز دارد اما در فعالیت‌هایی مانند تربیت شنوایی، قصه و نمایش که بچه‌ها به ابزار و مواد خاصی نیاز ندارند و فقط به انتخاب موضوع و چگونگی اجرا می‌انديشند، فرصت کمتری مورد نیاز است.

گام سوم — انجام دادن فعالیت (طی فرایند تبدیل ایده به تولید محصول هنری): در این مرحله دانش‌آموزان در گروه‌های کوچک یا به طور فردی به فعالیت می‌پردازند؛ یعنی آن‌چه را در مرحله‌ی قبل به آن اندیشیده و آن را در ذهن خود آماده کرده‌اند یا با هم درباره‌ی آن به گفت‌وگو پرداخته‌اند، عملی می‌کنند. دانش‌آموزان آن‌چه را در ذهن دارند، تولید می‌کنند. این مرحله به زمان بیشتری نیاز دارد تا هر یک از دانش‌آموزان فرصت کافی برای اجرای آن‌چه فکر کرده و تصمیم گرفته‌اند، در اختیار داشته باشند و بتوانند کار خود را شروع کنند؛ آن را انجام دهند و به پایان برسانند. در فعالیت‌هایی مانند نقاشی و کاردستی هر فرد یا گروه کوچک دانش‌آموزان به طور هم‌زمان به اجرای فعالیت خود می‌پردازد اما در فعالیتی چون قصه‌گویی، فقط یک دانش‌آموز یا یک گروه کوچک قصه می‌گوید و بقیه به قصه‌ی او گوش می‌دهند. در فعالیتی مثل نمایش، فقط یک گروه کوچک در بازی شرکت دارد و سایر دانش‌آموزان بازی را مشاهده می‌کنند یا به طور غیرمستقیم در بازی شرکت دارند. از آن‌جا که کشیدن و رنگ کردن یک نقاشی یا ساختن یک کاردستی و کامل کردن آن به وقت بیشتری نیاز دارد، فرصت کافی برای انجام دادن و کامل کردن کار را به بچه‌ها بدهید. به‌ویژه در نظر داشته باشید که بعضی از بچه‌ها تندتر و بعضی کندتر کار می‌کنند. اگر دانش‌آموزی می‌خواهد کار خود را تا زنگ تفریح تمام کند، به او سخت نگیرید اما پیوسته دانش‌آموزان را به استفاده‌ی بهتر از وقت و انجام دادن کار در طول یک زنگ تشویق کنید. دانش‌آموزان کندتر هم می‌توانند از دوستان خود کمک بگیرند.

(رنگ کردن نقاشی با مداد رنگی معمولاً وقت‌گیر است؛ بنابراین، می‌توانید دانش‌آموزان را به استفاده از پاستل روغنی یا مواد رنگی دیگر تشویق کنید تا کار آن‌ها زودتر انجام شود.)

گام چهارم — جمع‌بندی یا جمع‌آوری تولید هنری و برگزاری نمایشگاه: در این مرحله، دانش‌آموزان محصولات هنری را که تولید کرده‌اند، جمع‌بندی یا جمع‌آوری می‌کنند. در نقاشی و کاردستی، هر دانش‌آموز موظف است پس از نوشتن شماره، تاریخ و نام خود در پشت کار، کار تمام‌شده‌ی خود را به نمایش بگذارد تا همه‌ی کلاس کار او را ببینند.

گاهی تعداد دانش‌آموزان، زیاد و کلاس، کوچک است. شما می‌توانید وقتی تقریباً کار همه تمام شد، به نوبت از دانش‌آموزان هر ردیف کلاس بخواهید نقاشی‌ها یا کاردستی‌هایشان را بالا بگیرند و بقیه‌ی بچه‌ها، آن‌ها را تماشا کنند تا همه آثار هنری تولید شده را به خوبی ببینند. به نمایش گذاشتن آثار هنری، اعتماد به نفس دانش‌آموزان را تقویت می‌کند.

مشاهده‌ی فعالیت و محصولات هنری تولیدشده، تجربه‌ی هنری کودکان را توسعه داده، آن‌ها را در انتخاب و پرورش ایده و تولید محصولات هنری یاری می‌دهد.

در فعالیت‌هایی مثل تربیت‌شنوایی، قصه و نمایش در گام سوم، تولید و ارائه با هم انجام می‌شود؛ بنابراین، در گام چهارم، دانش‌آموزان به جمع‌بندی فعالیت انجام‌شده یا محصول تولید شده می‌پردازند. مثلاً در قصه‌گویی، در مرحله‌ی سوم یک نفر قصه گفته است و بقیه قصه را گوش داده‌اند. ممکن است قصه‌گویی با حرکات و صداها، تقلیدی توسط گروه کوچکی از دانش‌آموزان انجام شده باشد. در هر صورت، در گام چهارم برای جمع‌بندی فعالیت، معلم دانش‌آموزان را هدایت می‌کند تا در مورد قصه، عنوان، فضا، قهرمانان، عناصر، حوادث و به‌طور کلی آن چه در قصه اتفاق افتاده است، با هم گفت‌وگو کنند. به این ترتیب که قصه‌گو یا گروه مجری قصه از سایرین سؤال کنند یا خود معلم مواردی را از بچه‌ها بپرسد یا خود بچه‌ها از هم سؤال کنند. با این روش، قصه و کلیه‌ی حوادث آن تکرار می‌شود و بهتر در ذهن بچه‌ها جای می‌گیرد و آن‌ها را برای فعالیت‌های مکمل قصه آماده می‌سازد.

گام پنجم — ارزش‌یابی (بررسی و توصیف تولید هنری): در این گام، فعالیت و محصول هنری تولید شده ارزش‌یابی می‌شود. در فعالیت‌های نقاشی و کاردستی، شما می‌توانید به کمک بچه‌ها یک نمونه کار را انتخاب کنید. این انتخاب، یا تصادفی است یا به علت ویژگی آن انجام می‌گیرد؛ برای مثال، در یک اثر نقاشی، روش خاصی در رنگ‌آمیزی به کار رفته است یا خلاقیت ویژه‌ای وجود دارد که خوب است همه‌ی بچه‌ها آن را ببینند و به آن دقت کنند. در ابتدا، دانش‌آموزی که آن محصول هنری را تولید کرده است، در مقابل کلاس قرار می‌گیرد؛ کار خود را به بچه‌های دیگر نشان می‌دهد و با توضیح مختصری، مراحل انتخاب ایده، پرورش ایده و اجرای ایده‌های خود را برای

دوستانش توضیح می‌دهد. چگونه فکر کرده است؟ چگونه انتخاب کرده است؟ کار خود را از کجا و با چه ابزار و موادی شروع کرده است؟ کارش را چگونه انجام داده و به پایان رسانده است؟ کدام قسمت کار به نظر او زیباتر است؟ در این میان، اگر فردی از او سؤالی دارد، می‌پرسد. معلم نیز با سؤال‌های خود، او را برای توضیح بهتر کار راهنمایی می‌کند. در ادامه‌ی این فعالیت، یکی از دانش‌آموزان را دعوت کنید تا در مورد این محصول هنری توضیح دهد و نظر خود را بگوید. چه چیزهایی در این کار مشاهده می‌کند؟ کجای کار زیباتر است؟ کجای کار را بیشتر دوست دارد؟ چه پیشنهادی برای بهتر شدن کار دارد؟ این دانش‌آموز را می‌توانید به طور تصادفی یا با انتخاب فرد اول یا به توصیه‌ی سایر بچه‌ها انتخاب کنید.

در پایان، نوبت معلم است که علاوه بر جمع‌بندی نظر هر دو نفر، نظر خود را در مورد محصول هنری تولید شده بگوید. ویژگی‌های مثبت کار چیست؟ برای هرچه بهتر شدن کار، رعایت چه نکته‌های دیگری لازم است؟ تشویق همه‌ی ویژگی‌های مثبت کار، تشکر از توضیحات و تشکر از همراهی و همکاری همه‌ی دانش‌آموزان در مراحل مختلف فعالیت کلاس هنر، مهم‌ترین قسمت کار است. اگر فرصتی باقی است، کار دیگری را برای ارزش‌یابی انتخاب کنید اما اگر وقت چندانی ندارید، از بچه‌ها بخواهید کارهایشان را در پوشه‌ی کار قرار دهند و فهرست فعالیت‌های هنری خود را کامل کنند.^۱

در ارزش‌یابی فعالیت‌هایی مثل قصه، ابتدا قصه‌گو یا گروه مجری قصه در مورد نحوه‌ی ارائه یا اجرای قصه‌ی خود توضیح می‌دهد. قصه را چگونه انتخاب کرده است؟ چگونه برای اجرای قصه در کلاس آماده شده است؟ آیا از اجرای خود راضی است؟ به نظر خودش، کدام قسمت قصه را بهتر اجرا کرده است؟ نقاط قوت قصه‌گویی او کدام‌اند؟ برای اجرای بهتر قصه و جذب بیشتر شنوندگان چه کارهایی باید انجام دهد؟ در ادامه، یک یا چند نفر از دانش‌آموزان در مورد نحوه‌ی اجرای قصه و نقاط قوت آن، اظهار نظر می‌کنند. هم‌چنین اگر پیش‌نهادی برای اجرای بهتر قصه دارند، ارائه می‌دهند. در پایان، معلم با جمع‌بندی نظرها، نظر کلی خود را می‌دهد و راهکارهای پیشنهادی خود را برای اجرای بهتر بیان می‌کند. پس از تشویق نقاط قوت اجرا و تشکر از مجریان و شنوندگان، هر دانش‌آموز پوشه‌ی کار خود را کامل می‌کند.

گفت‌وگو درباره‌ی کارها، بررسی و توصیف آن‌ها در کسب تجربه‌های هنری مفید است و

۱- برای آشنایی بیشتر با پوشه‌ی کار به صفحه‌ی ۲۵۳ مراجعه کنید.

دانش آموزان را به آرامی به سمت نقد هنری ساده سوق می دهد. هم چنین، به آن ها می آموزد که ضمن اظهار نظر، به نظر دیگران هم توجه کنند.

در تهیه و اجرای طراحی آموزشی لازم است معلم به **مدیریت زمان** توجه کند. ساعت درسی ۴۵ دقیقه است و این ۴۵ دقیقه را باید طوری سازماندهی کرد که پنج گام اساسی به راحتی برداشته شود. معمولاً گام های اول و دوم به زمان زیادی نیاز ندارند. اما گام های سوم و چهارم به زمان بیشتری نیازمندند تا دانش آموزان بتوانند فکر کنند، ایده ی خود را پرورش دهند، با استفاده از ابزار و موادی که در اختیار دارند، آن را اجرا کنند و به نتیجه برسند. در فعالیت هایی مثل نقاشی و کاردستی، گام سوم بسیار اساسی است؛ زیرا آشنایی با ابزار و مواد، روش کار و سپس، فرایند تولید تا رسیدن به محصول نهایی و ارائه ی آن در این مرحله انجام می شود.

هم چنین، توجه داشته باشید که در طراحی آموزشی و اجرای آن، **زمینه ی استفاده از کدام یک از هوش های دانش آموزان خود را فراهم می آورید**. دقت کنید با طرح چه سوال هایی، تفکر درباره ی چه مطالبی و اجرای چه فعالیت هایی این زمینه غنی تر خواهد شد. به اهداف درس هنر نیز توجه داشته باشید. فعالیتی که طراحی کرده اید و در کلاس اجرا می کنید، به دانش آموزان در رسیدن به کدام یک از هدف ها در سه حوزه ی دانش، نگرش و مهارت کمک می کند؟

به ویژه اگر در مدرسه فضای مناسبی به عنوان **کارگاه هنر** موجود باشد، همه ی ابزار و مواد لازم برای فعالیت های هنر در کارگاه هنر قرار می گیرد و کلاس ها در زنگ هنر می توانند از آن فضا و تجهیزات آن استفاده کنند. این ابزار و حتی باقی مانده ی مواد برای استفاده در سال های بعد نیز باقی می ماند. ابزار و موادی مثل مداد رنگی، تراش، خرده ریزهای دور ریختنی را بچه ها بهتر می توانند تهیه کنند. از ابتدای سال، از والدین دانش آموزان بخواهید که کیسه ی نایلونی یا قوطی محکمی در اختیار آن ها قرار دهند و بچه ها انواع تصویرهای رنگی زیبا را که در تشریفات و کتاب های باطله، کاغذ های کادو، کاغذ و مقوای بسته بندی اجناس مختلف می بینند، جمع آوری کنند و نگه دارند. هم چنین، پارچه های رنگی یا تصویردار، دکمه های رنگی، پولک، روبان، مروارید، منجوق، دکمه ی فشاری، سنگ، صدف و هر چه را به نوعی در ساخت کاردستی یا تصویرسازی مورد استفاده است، جمع آوری کنند و در ساعت هنر همراه بیاورند.

بچه ها را عادت دهید که از ابزار و موادی که در اختیار دارند، به طور مشترک استفاده کنند و در حفظ و نگهداری و تمیزی آن ها بکوشند.

به طور کلی، لازم است در هر شرایطی نظم، نظافت و زیبایی محیط حفظ شود. فعالیت هایی که

با صدا همراه اند، به ویژه در بخش های تربیت شنوایی و نمایش، باید به گونه ای اجرا شوند که صدای آن ها نظم کلی مدرسه را برهم نزنند. هم چنین، در فعالیت هایی که با کاغذ، برش کاغذ، رنگ، گِل و ... سر و کار دارند، تمیزی و نظافت کلاس برعهده ی دانش آموزان است. آن ها باید با راهنمایی معلم، همه ی ابزارها را تمیز و مواد باقی مانده را مرتب و جمع آوری کنند. تمیزی و نظافت دست ها و لباس نیز از اهمیت ویژه ای برخوردار است. پوشیدن پیش بند یا لباس کار و شستن دست ها با آب و صابون پس از پایان کار را همیشه به دانش آموزان یادآوری کنید.

طراحی آموزشی تلفیقی

طراحی آموزشی تلفیقی از چند رشته ی هنری که معمولاً یک رشته محور اصلی سایر فعالیت ها قرار می گیرد، تشکیل شده است. در این مثال، محور اصلی قصه است که با نمایش و تربیت شنوایی همراه می شود و با نقاشی و کاردستی ادامه می یابد و کامل می شود. این برنامه در سه جلسه ی متوالی قابل اجراست.

ابتدا قصه ای مناسب انتخاب می شود؛ دانش آموزان می توانند در قصه گویی مشارکت کنند و هر کدام، در نقش یکی از عناصر قصه ایفای نقش کنند. تشکیل گروه و تقسیم وظایف به عهده ی بچه هاست و معلم فقط بر کار آن ها نظارت می کند.

در این گروه، یک نفر قصه گوست و سایرین، نقش ها را به عهده می گیرند.

بچه ها پس از گفت و گو و توافق با هم و با استفاده از آنچه در درس کاردستی و نقاشی آموخته اند، وسایلی را برای اجرای نقش در قصه آماده می کنند و سپس، قصه گو گفتن قصه را شروع می کند؛ قصه گو به نقش هر کس که رسید، صبر می کند تا آن شخص، نقش خود را با تقلید صدا و حرکات اجرا کند و قصه به همین ترتیب ادامه می یابد تا به پایان رسد.

پس از پایان قصه، گفت و گوهای پایان قصه انجام می شود. معمولاً این برنامه به یک جلسه ی کامل نیاز دارد. در آغاز جلسه ی بعد (دوم)، از بچه ها بخواهید یک دقیقه سکوت کنند و با چشمان بسته، قصه ی گفته شده را تجسم کنند و به یادآورند. آن گاه، چشمان خود را باز کنند و بگویند که از نظر آن ها کدام قسمت قصه زیباتر و جذاب تر بوده است. در ادامه، درباره ی تمامی چیزهایی که در آن صحنه ی قصه ممکن است وجود داشته باشد، فکر کرده، با هم گفت و گو کنند و آن ها را در ذهن خود مجسم سازند. سپس، با ابزار و موادی که در اختیار دارند، آنچه را در ذهن خود مجسم کرده اند، نقاشی و رنگ آمیزی کنند.

برای جلسه ی سوم، معلم قبلاً از بچه ها می خواهد تا دوباره به قصه فکر کنند؛ همه ی صحنه های

آن را به خاطر بیاورند و به چیزهایی که می‌شود با آن‌ها کاردستی ساخت، بیش‌تر فکر کنند. می‌توان قبلاً به بچه‌ها گفت که درباره‌ی کاردستی متناسب با قصه و ابزار و مواد مورد نیاز فکر کنند و آن ابزار و مواد را همراه بیاورند و در کلاس به ساختن کاردستی موردنظر خود بپردازند.

معلم می‌تواند این برنامه را با روش‌های مختلف، طراحی و در چند جلسه‌ی متوالی اجرا کند. پیوستگی و ارتباط فعالیت‌ها تلاش پی‌گیر بچه‌ها را برمی‌انگیزد و باعث یادگیری عمیق مفاهیم قصه و تجسم و تخیل وسیع فضای آن می‌شود و تا مدتی آن‌ها را به تفکر وامی‌دارد. تنوع فعالیت‌ها از سویی زمینه‌ی تقویت همه‌ی هوش‌ها را فراهم می‌سازد؛ از سوی دیگر، این تنوع در فعالیت باعث شادی و نشاط دانش‌آموزان می‌شود.

در جریان فعالیت گفته‌شده، بخشی از کارها مشارکتی و بخشی فردی است. در هر دو مورد، تعامل بسیار خوبی بین بچه‌ها جریان پیدا می‌کند که آن‌ها را برای ادامه‌ی فعالیت‌ها یاری می‌دهد. هم‌چنین، آنان با مشاهده‌ی فعالیت‌ها و محصولات هنری یک‌دیگر در زمینه‌های مختلف، تجربه‌های هنری بسیاری کسب می‌کنند.

در جریان طراحی آموزشی تلفیقی نیز، علاوه بر «تربیت هنری»، به توسعه‌ی هوش‌های چندگانه و تحقق اهداف در سه حوزه‌ی دانش، مهارت و نگرش توجه فرمایید.

طراحی آموزشی (۲)

رشته: تلفیق قصه، نمایش، تربیت شنوایی، نقاشی و کاردستی
فعالیت‌های یادگیری:

قصه: قصه‌گویی

نمایش: بازی حرکات و صداها و تقلیدی

تربیت شنوایی: تقلید صدا

نقاشی: نقاشی برای قصه

کاردستی: ساختن فضا یا عناصر قصه با مواد و شیوه‌ی دل‌خواه،

تکمیل کاردستی‌های ساخته شده با نقاشی

اهداف کلی درس هنر

حوزه‌ی دانش	حوزه‌ی مهارت	حوزه‌ی نگرش
آشنایی با طبیعت به عنوان منبع	توسعه‌ی مهارت‌های حسی	توجه به زیبایی‌ها و پرورش حسّ زیباشناسی
الهام آفرینش‌های هنری	توسعه‌ی مهارت‌های گفتاری	تمایل به ابراز افکار و احساسات
آشنایی با رشته‌های هنری	توسعه‌ی مهارت‌های حرکتی برای کاربرد مواد، ابزار و فنون ساده‌ی هنری	توجه به توانایی‌های خود و کسب اعتماد به نفس
آشنایی مقدماتی با ابزار و مواد هر یک از رشته‌های هنری	توسعه‌ی قابلیت‌های تفکر	علاقه به کاوشگری و کسب تجربه در رشته‌های مختلف هنری
آشنایی با میراث فرهنگی هنری	توانایی بیان افکار و احساسات در قالب‌های هنری	توجه به حفظ آثار هنری و میراث فرهنگی
	توسعه‌ی مهارت‌های اجتماعی	تمایل به برقراری ارتباط و مشارکت در فعالیت‌های گروهی

۴۳۳۳	منطقی — ریاضی	مکانی (فضایی)	موسیقایی	درون فردی
۳۳۳۳	کلامی (زبانی)	حرکتی — جسمانی	میان فردی	طبیعت‌گرا

فعالیت‌های یاددهی — یادگیری

جلسه	گام	نقش معلم	نقش دانش آموز	روش	ابزار و مواد	زمان (دقیقه)
۱- قصه‌گویی و اجرای نمایش	اول	ایجاد انگیزه	توجه و پاسخ‌گویی آمادگی برای گوش دادن به قصه	پرسش و پاسخ		۵
	دوم	دعوت گروه قصه‌گو	اجرای قصه، توجه	ایفای نقش		۲۰
	سوم	طرح سؤال از قصه	تفکر، تخیل و پاسخ‌گویی	پرسش و پاسخ		۱۰
	چهارم	جمع‌بندی	بررسی قصه	بحث گروهی		۵
	پنجم	ارزش‌یابی	بررسی اجرا	پرسش و پاسخ		۵
۲- نقاشی برای قصه	اول	ایجاد انگیزه	توجه و پاسخ‌گویی آمادگی برای نقاشی از قصه	پرسش و پاسخ		۵
	دوم	دعوت به فکر کردن، تجسم فضا و انتخاب موضوع نقاشی	تفکر، تخیل و ساختن تصویر ذهنی، انتخاب ابزار و مواد و روش نقاشی (پرورش ایده‌ی هنری)	توضیحی		۱۰
	سوم	دعوت به نقاشی	اجرای نقاشی (تبدیل ایده به تولید هنری)	واحد کار	کاغذ یا مقوا و مواد رنگین	۲۰
	چهارم	جمع‌آوری	ارائه‌ی نقاشی‌ها	نمایشی	گیره و طناب	۵
	پنجم	ارزش‌یابی	توجه و پاسخ‌گویی	پرسش و پاسخ، و توضیحی	پوشه‌ی کار	۵
۳- ساختن کاردستی برای قصه	اول	ایجاد انگیزه	توجه و پاسخ‌گویی	پرسش و پاسخ		۵
	دوم	دعوت به فکر کردن و تجسم روش ساختن کاردستی	تفکر، تخیل و ساختن تصویر ذهنی، انتخاب ابزار و مواد و روش ساختن کاردستی (پرورش ایده‌ی هنری)	توضیحی	—	۱۰
	سوم	دعوت به ساختن کاردستی	ساخت کاردستی (تبدیل ایده به تولید هنری)	واحد کار	مقوا، کاغذهای رنگی، مواد رنگین و ...	۲۰
	چهارم	جمع‌آوری	ارائه‌ی کاردستی‌ها	نمایشی		۵
	پنجم	ارزش‌یابی	توجه و پاسخ‌گویی	پرسش و پاسخ و توضیحی	پوشه‌ی کار، و کیسه‌یا جعبه برای نگهداری محصول	۵

منابع

- ۱- سلیمان پور، جواد؛ مهارت‌های تدریس و یادگیری، چاپ احسن، تهران ۱۳۸۰، ص ۱۸.
- ۲- رئوف، علی؛ یاددادن برای یادگرفتن، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۸۲، ص ۳۱.

منابع برای مطالعه‌ی بیشتر

- ۱- آقازاده، محرم؛ راهنمای عملی برنامه‌ریزی درسی، انتشارات پیوند، تهران، ۱۳۷۷.
- ۲- آلیس، سوزان و سوزان والن؛ آشنایی یا یادگیری از طریق همیاری، ترجمه‌ی طاهره رستگار و مجید ملکان، نشر نی، تهران ۱۳۷۸.
- ۳- آمابلی، ترزا؛ شکوفایی خلاقیت کودکان، ترجمه‌ی حسین قاسم‌زاده، نشر دنیای نو، تهران، ۱۳۷۷.
- ۴- اسمیت، فیلیپ؛ تفکر منطقی روش تعلیم و تربیت، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۷۱.
- ۵- حائری‌زاده، خیریه بیگم، سودابه قاسم‌خان و لیلی محمدحسین؛ یادگیری از طریق همیاری، نشر نی، تهران، ۱۳۸۱.
- ۶- دی توماس، گلین. وی؛ مقدمه‌ای بر روان‌شناسی نقاشی کودکان، ترجمه‌ی عباس مخبر، انتشارات طرح نو، تهران، ۱۳۸۰.
- ۷- رئوف، علی؛ کارمایه‌ی معلمان در گذر از یاددهی به یادگیری، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۷۵.
- ۸- سیف، علی اکبر؛ روان‌شناسی پرورشی، آگاه، تهران، ۱۳۷۰.
- ۹- شجری، ف؛ یادگیری خلاق، انجمن قلم ایران، تهران، ۱۳۷۸.
- ۱۰- شعبانی، حسن؛ مهارت‌های آموزشی و پرورشی، سمت، تهران، ۱۳۷۲.
- ۱۱- صفوی، امان‌اله؛ کلیات روش‌ها و فنون تدریس، انتشارات معاصر، تهران، ۱۳۷۰.
- ۱۲- فردانش، هاشم؛ مبانی نظری تکنولوژی آموزشی، انتشارات سمت،

تهران، ۱۳۷۲.

۱۳- قاسم‌زاده، حسن؛ کارگاه آموزشی خلاقیت و روش‌های پرورش آن و ویژگی افراد خلاق، جزوه‌ی مربوط به کارگاه.

۱۴- قورچیان، نادرقلی و دیگران؛ نظریه‌های یادگیری و نظریه‌ی فراشناخت در فرایند یادگیری، یاددهی، انتشارات تربیت، تهران، ص ۶۱، ۱۳۷۷.

۱۵- کومن، لوئیز، تحلیل روان‌شناختی نقاشی کودکان، ترجمه‌ی دکتر مرتضی نقایبان، انتشارات پیشرو، تهران، ۱۳۷۳.

۱۶- مهرمحمدی، محمود؛ بازاندیشی فرایند یاددهی - یادگیری و تربیت معلم، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۷۹.

۱۷- یادگیری گنج درون (نکته‌های برجسته)، ترجمه‌ی فاطمه فقیهی و علی رئوف، پژوهشکده‌ی تعلیم و تربیت - وزارت آموزش و پرورش، تهران، ۱۳۷۵.

۱۸- یغما، عادل؛ طراحی آموزشی، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۷۲.

۱۹- یغما، عادل؛ کاربرد روش‌ها و الگوهای تدریس، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۸۰.

۲۰- هنری ماسن، پاول و دیگران؛ رشد و شخصیت کودک، ترجمه‌ی مهشید یاسایی، نشر مرکز، تهران، ۱۳۸۰.

ارزشیابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان

فهرست

صفحه	عنوان
۲۵۱	۱- کلیاتی درباره‌ی روش‌ها و ابزارهای سنجش و ارزشیابی فعالیت‌های هنری
۲۵۲	۲- چگونگی اجرای ارزشیابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان
۲۵۳	۳- پوشه‌ی کار فعالیت‌های هنری
۲۵۶	۴- برگه‌ی ارزشیابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان
۲۵۹	۵- تهیه‌ی کارنامه‌ی توصیفی درس هنر
۲۶۱	منابع

ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان

۱- کلیاتی درباره‌ی روش‌ها و ابزارهای سنجش و ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری
«ارزش‌یابی، فرایندی نظام‌دار برای جمع‌آوری، تحلیل و تفسیر اطلاعات است.» (علی‌اکبر سیف، ۱۳۷۸). ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری، شامل سنجش عملکرد و کوشش‌های هنری دانش‌آموزان و مقایسه‌ی نتایج حاصل با هدف‌های از پیش تعیین‌شده‌ی برنامه‌ی درسی هنر است که به‌منظور رشد توانایی‌های هنری دانش‌آموزان انجام می‌شود.

با توجه به رویکرد، اصول، هدف‌ها، محتوا و روش‌های یادگیری در برنامه‌ی درسی هنر، لازم است در ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان اصول زیر مورد توجه قرار گیرد.

۱- ارزش‌یابی از فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان به‌طور تکوینی و در جریان فعالیت‌ها انجام می‌شود.

۲- پیشرفت هر دانش‌آموز نسبت به فعالیت‌هایی که خود او انجام می‌دهد و با توجه به اصل تفاوت‌های فردی سنجیده می‌شود.

۳- به نوع ابزار و وسایل و موادی که هر دانش‌آموز از آن استفاده می‌کند، توجه می‌شود؛ زیرا نوع و کیفیت ابزار، وسایل و مواد در انجام‌دادن فعالیت و محصول نهایی مؤثر است.

۴- رشد توانایی‌های هنری بر مبنای استعدادها و تمایلات فردی دانش‌آموزان مورد توجه قرار می‌گیرد.

۵- در ارزش‌یابی، به فرایند فعالیت و محصول نهایی، به‌گونه‌ای توجه می‌شود که دانش‌آموزان به استمراربخشیدن به کارها و فعالیت‌های هنری خود تشویق شوند.

۶- ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری فرایندی پویاست که با مشارکت معلم، دانش‌آموز (خود ارزش‌یابی) و هم‌کلاسی‌های او (دیگر ارزش‌یابی) انجام می‌شود.

۷- در ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری، ویژگی‌های هنری مثبت و برجسته‌ی دانش‌آموزان مورد توجه و تأکید قرار می‌گیرد.

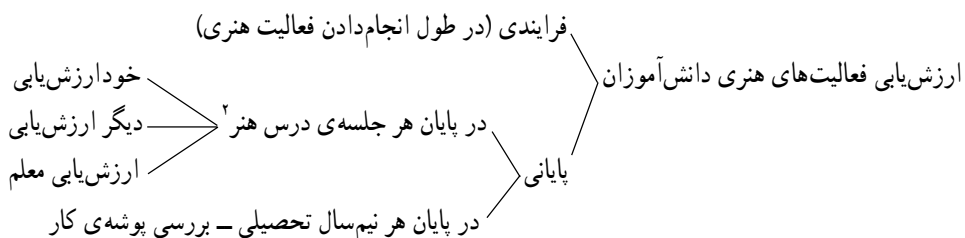
۸- تمامی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان، جذاب و باارزش است؛ بنابراین، از مطرح کردن قضاوت‌هایی که به یأس و ناامیدی و از بین رفتن انگیزه‌ی فعالیت هنری آن‌ها منجر می‌شود، باید پرهیز کرد.

۹- ارزش‌یابی از فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان به صورت کیفی (توصیفی) انجام می‌شود؛ بنابراین، نباید به فعالیت‌ها و محصولات هنری آن‌ها نمره داد.

برای ارزش‌یابی از فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان، باید از روش‌ها و ابزارهای مربوط به سنجش پویا مانند پوشه‌ی کار^۱، ابزارهای مبتنی بر مشاهده (مقیاس درجه‌بندی و...)، خود ارزش‌یابی، دیگر ارزش‌یابی و بحث و گفت و گوهای کلاسی استفاده شود؛ در نهایت، نتیجه‌ی اطلاعات جمع‌آوری شده با روش‌ها و ابزارهای یادشده، به معلم اجازه می‌دهد که توصیفی از فرایند فعالیت هنری و تولید محصول هنری، توانایی‌ها و مهارت‌های کسب شده، استعدادها، تمایلات و علایق هنری دانش‌آموز در زمینه‌های هنری و در جهت اهداف برنامه‌ی درسی هنر تهیه کند. معلم از این طریق می‌تواند چگونگی رشد و پیشرفت هنری هر دانش‌آموز را به خودش، والدینش، اولیای مدرسه و هریک از عناصر نظام آموزش و پرورش نشان دهد و درباره‌ی آن به بحث بپردازد. این توصیف‌ها که حاصل سنجش و ارزش‌یابی ناشی از آن است، در کارنامه و پرونده‌ی تحصیلی دانش‌آموزان ثبت می‌شود تا برای شناخت، راهنمایی و هدایت آنان در آینده مورد استفاده قرار گیرد.

۲- چگونگی اجرای ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان

ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان به دو شکل فرایندی و پایانی انجام می‌شود.

طی فرایند هریک از فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان، معلم ضمن حرکت در کلاس و مشاهده‌ی همه‌ی رفتارهای دانش‌آموزان و دقت در این رفتارها، هر جا لازم است به سؤال‌های آنان در مورد

۱- پوشه‌ی کار، مجموعه‌ای از کارهای دانش‌آموز است که تلاش‌ها، رشد و پیشرفت او را در فعالیت‌های هنری نشان می‌دهد.

۲- در طول سال تحصیلی این ارزش‌یابی نیز می‌تواند ارزش‌یابی فرایندی یا تکوینی یا مستمر قلمداد شود.

چگونگی انتخاب موضوع، انتخاب ابزار و مواد، انجام دادن فعالیت به صورت فردی یا مشارکت با دیگران، پاسخ می‌دهد، از آن‌ها سؤال‌هایی می‌کند و راهنمایی‌های لازم را به صورت فردی یا گروهی انجام می‌دهد. این بخش به منزله‌ی ارزش‌یابی فرایندی است. معلم می‌تواند در هر جلسه، ضمن مشاهده‌ی فرایند تولید هنری دانش‌آموزان، برگه‌ی ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری تعدادی از آن‌ها را تکمیل کند. هم‌چنین، موارد خاصی را که به نظرش می‌رسد، در این برگه ثبت کند و مواردی را که از نظر او ضرورت دارند، در پوشه‌ی کار دانش‌آموزان یا دفتر یادداشت خودش بنویسد. هم‌چنین، در طول هر نیم‌سال تحصیلی، دست کم دو مرتبه برگه‌ی ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان را تکمیل کند.^۱

ضرورت دارد معلم در اجرای طراحی آموزشی خود، به مدیریت زمان در هر جلسه‌ی درس هنر اهمیت دهد؛ به گونه‌ای که علاوه بر ارزش‌یابی‌ای که طی فرایند فعالیت هنری دانش‌آموزان انجام می‌دهد، فرصت کافی برای ارزش‌یابی پایانی نیز داشته باشد. در گام پنجم طراحی آموزشی، درباره‌ی چگونگی اجرای ارزش‌یابی در پایان هر فعالیت هنری توضیح کافی داده شده است.^۲

معلم می‌تواند در صورت ضرورت، جمع‌بندی نظرها را - در حد یک سطر - روی کار ثبت کند؛ سپس، هریک از دانش‌آموزان کارهایشان را در پوشه‌ی کار خود قرار دهند و نظر خود را در برگ فهرست فعالیت‌های هنری بنویسند.

۳- پوشه‌ی کار فعالیت‌های هنری

«پوشه‌ی کار، مجموعه‌ی شواهد نظام‌دار و سازمان‌یافته‌ای از فعالیت‌های دانش‌آموزان است. معلم با استفاده از این شواهد بر سطح رشد دانش، مهارت و نگرش‌های آن‌ها نظارت دارد. دانش‌آموزان برای جمع‌آوری شواهد، انتخاب ملاک‌ها و قضاوت‌های ارزشی آن مشارکت دارند» (ایرج خوش‌خلق، ۱۳۸۲).

فواید پوشه‌ی کار به شرح زیر است.

- ۱- دانش‌آموزان را به افرادی مستقل، فعال و مسئولیت‌پذیر تبدیل می‌کند.
- ۲- باعث بهبود انگیزه‌ی یادگیری می‌شود.
- ۳- ابزاری مناسب برای نشان دادن فرایند یادگیری است.
- ۴- ابزاری برای سنجش انواع مهارت‌هاست.

۱- به قسمت ۴- مقیاس درجه‌بندی برای ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان ص ۲۵۶ نگاه کنید.

۲- به ص ۲۴۱ نگاه کنید.

۵- از طریق پرورش مهارت‌های فراشناختی^۱، نسبت به یادگیری هوشیاری ایجاد می‌کند؛

۶- مهارت‌های اجتماعی را پرورش می‌دهد.

۷- برای معلم و دانش‌آموزان فرصت‌های گفت و گو ایجاد می‌کند.

۸- سنجش را به آموزش پیوند می‌دهد.

۹- نیم‌رخ^۲ از توانایی‌های دانش‌آموز فراهم می‌آورد.

هریک از دانش‌آموزان از ابتدای سال، پوشه‌ای مناسب برای فعالیت‌های هنری خود تهیه می‌کند. معلم، نام و نام خانوادگی دانش‌آموز و نام کلاس او را روی این پوشه می‌نویسد و در داخل آن یک برگ فهرست فعالیت‌های هنری^۳ برای ثبت فعالیت‌ها قرار می‌دهد. در این برگه تاریخ، شماره‌ی ردیف و عنوان فعالیت، توضیح فعالیت انجام‌شده در هر جلسه و احساس و نظر دانش‌آموز در مورد فعالیت انجام‌شده، نوشته می‌شود. در پایه‌ی اول، معلم می‌تواند شماره و تاریخ را روی تخته‌ی کلاس بنویسد و از دانش‌آموزان بخواهد که عین آن را پشت کار خود بنویسند. او می‌تواند این کار را تا نیمه‌های سال تحصیلی که آن‌ها قادر خواهند بود شماره و تاریخ را بنویسند، انجام دهد. هم‌چنین، معلم می‌تواند با توجه به طرح درس سالیانه‌ی خود فهرست فعالیت‌های چند جلسه‌ی متوالی را تهیه و به تعداد دانش‌آموزان تکثیر کند و در اختیار آن‌ها قرار دهد. در پایان هر فعالیت هنری، هر دانش‌آموز فقط باید احساس و نظر خود را ثبت کند (عدد ۴ نشان‌دهنده‌ی بهترین احساس و یادگیری کامل است) اما در پایه‌های بالاتر دانش‌آموزان می‌توانند خود، همه‌ی قسمت‌های این فهرست را تکمیل کنند.

برای فعالیت‌هایی مثل تربیت شنوایی یا قصه و نمایش که محصولی عینی مانند نقاشی ندارند، تنها ثبت فعالیت کافی است و نمونه‌ای در پوشه‌ی کار اضافه نخواهد شد. برای بعضی از فعالیت‌های کاردستی که حجم دارند و در پوشه جا نمی‌گیرند، می‌توان از کیسه‌ای نایلونی، پاکت یا جعبه‌ی مناسب استفاده کرد. پشت هر برگه‌ی نقاشی یا کاردستی حتماً اسم دانش‌آموز، شماره‌ی کار و تاریخ انجام‌دادن آن نوشته شود. این محصولات هنری باید به‌ترتیب در پوشه‌ی کار قرار گیرند.

معلم می‌تواند به روش‌های گوناگون، دانش‌آموزان را به حفظ و نگهداری پوشه‌ی کار و محصولات هنری تشویق کند. پوشه‌ی کار علاوه بر این که دسترسی به فعالیت‌ها را برای ارزش‌یابی هر نیم‌سال و نوشتن کارنامه آسان می‌کند، هدف «توجه به حفظ آثار هنری و میراث فرهنگی» را نیز تحقق می‌بخشد.

۱- مهارت‌های فراشناختی (meta Cognitive)، هوشیاری و آگاهی فرد نسبت به فرایند تفکر (شناخت و یادگیری) است.

۲- نیم‌رخ (Profile)؛ نمای کلی یک پدیده است.

۳- یک نمونه «فهرست فعالیت‌های هنری» ارائه شده است اما معلم می‌تواند بنابر شرایط کلاس خود، برگه‌ی مناسبی تهیه کند.

فهرست فعالیت‌های هنری

نام و نام خانوادگی ..... دبستان ..... منطقه .....

تاریخ	ردیف	عنوان فعالیت	توضیح فعالیت انجام شده	احساس و نظر دانش آموز
	۱			
	۲			
	۳			
	۴			
	۵			
	۶			
	۷			
	۸			
	۹			
	۱۰			
	۱۱			

۴- برگه‌ی ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان

برای هریک از رشته‌های هنری، علاوه بر ارزش‌یابی فرایند فعالیت‌های هنری و ارزش‌یابی پایانی هر جلسه که در پوشه‌ی کار ثبت می‌گردد، یک مقیاس درجه‌بندی^۱ تهیه می‌شود. مقیاس درجه‌بندی، شیوه‌ی نظام‌داری برای گزارش قضاوت‌های معلم درباره‌ی فعالیت‌های هنری است که آن را مورد بررسی قرار می‌دهد.^۲ در مقیاس درجه‌بندی یا برگه‌ی ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری، در مقابل هر رشته‌ی هنری، تعدادی ویژگی، متناسب با اهداف این درس و در مقابل این ویژگی‌ها، یک مقیاس سه‌درجه‌ای (در حد انتظار، نزدیک به حد انتظار، نیاز به تلاش بیشتر دارد) نوشته شده است.

— در حد انتظار؛ یعنی، ویژگی مورد نظر به‌طور کامل در عملکرد یا محصول تولیدی دانش‌آموز وجود دارد.

— نزدیک به حد انتظار؛ یعنی، بخشی از ویژگی مورد نظر در عملکرد یا محصول تولیدی دانش‌آموز وجود دارد اما او برای ارائه‌ی کامل آن ویژگی در عملکرد یا محصول تولیدی خود، باید بیشتر فعالیت کند.

— نیاز به تلاش بیشتر دارد؛ یعنی، ویژگی مورد نظر در عملکرد یا محصول دانش‌آموز تقریباً وجود ندارد و لازم است او برای ایجاد این ویژگی در عملکرد یا محصول هنری خود، بیشتر تلاش کند.

برگه‌ی ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری را می‌توانید به این ترتیب بسازید :

۱- روی یک برگه‌ی کاغذ، همه‌ی ویژگی‌های مثبتی را که از یک اثر هنری انتظار دارید، بنویسید. این ویژگی‌ها با توجه به اهداف کلی درس هنر و محتوای فعالیت‌های یادگیری تعریف می‌شوند.

۲- ویژگی‌هایی را که به هم نزدیک‌اند، به یک ویژگی تبدیل کنید.

۳- ویژگی‌هایی را که در همه‌ی رشته‌ها مشترک‌اند، به بخش مهارت‌های فرایندی منتقل کنید.

۴- مواردی را که باقی می‌مانند، منظم کنید.

۵- در مقیاس درجه‌بندی، تعداد درجه‌ها می‌تواند تعریف شود. در صفحه‌ی ۲۵۸ مقیاس سه درجه‌ای مشاهده می‌شود.

۱- یک نمونه «مقیاس درجه‌بندی برای ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان در ص ۲۵۸ ارائه شده است اما معلم می‌تواند نمونه‌های دیگری بسازد. یا می‌تواند با توجه به شناختی که از دانش‌آموزان خود پیدا می‌کند، به ارزش‌یابی آن‌ها اقدام کند.

۲- روش‌های اندازه‌گیری و ارزش‌یابی آموزشی، علی‌اکبر سیف، ویرایش دوم، ص ۲۴۹.

۶- باید توجه کرد که ویژگی‌ها و درجه‌های تعریف‌شده در یک کلاس درس، برای همه‌ی دانش‌آموزان قابل اجرا و جمع‌بندی باشد و بتوان آن را در کارنامه ثبت کرد.

در هر نیم سال تحصیلی، برگه‌ی ارزش‌یابی دانش‌آموزان دست کم دو مرتبه تکمیل می‌شود؛ یک مرتبه در طول نیم سال تحصیلی و یک مرتبه در پایان آن.

در مرتبه‌ی اول (که در طول نیم سال تحصیلی است) برگه با توجه به مشاهده‌ی معلم از فرایند فعالیت‌ها و تولید محصولات هنری دانش‌آموز تکمیل می‌شود. معلم می‌تواند در هر جلسه‌ی درس هنر، برگه‌ی تعدادی از دانش‌آموزان را تکمیل کند. به این ترتیب، در پایان یک نیم سال همه‌ی دانش‌آموزان کلاس، برگه‌ی تکمیل شده خواهند داشت.

معلم هم‌چنین می‌تواند با گذشت مدتی از سال تحصیلی، پس از آن که شناخت کاملی از هریک از دانش‌آموزان به دست آورد، برگه‌های آن‌ها را تکمیل کند.

در پایان نیم سال نیز از دانش‌آموزان بخواهد که پوشه‌ی کار خود را کامل کنند و همراه بیاورند. او می‌تواند با مشارکت دانش‌آموزان پوشه‌های کار را بررسی و برگه‌های ارزش‌یابی را دوباره کامل کند. در مورد فعالیت‌های تربیت‌شنوایی، قصه و نمایش که محصول نهایی ندارند، با مراجعه به فهرست فعالیت‌ها و طرح چند سؤال کوتاه از دانش‌آموز، در مقیاس سه درجه‌ای ارزش‌یابی او علامت مناسب می‌گذارد. در مورد فعالیت‌های نقاشی و کاردستی که محصول دارند، از هریک از دانش‌آموزان می‌خواهد که بهترین کار خود را از پوشه انتخاب و برای ارزش‌یابی ارائه کنند.

معلم پس از ارزش‌یابی این پنج بخش، قسمت ششم جدول را که به مهارت‌های فرایندی مربوط است، کامل می‌کند. این‌ها مهارت‌هایی هستند که در فرایند همه‌ی فعالیت‌های یادگیری به‌طور مشترک وجود دارند؛ به همین علت، در همه‌ی ساعت‌های درس هنر قابل مشاهده‌اند. معلم این قسمت را در طول یک نیم سال تحصیلی و با مشاهده‌ی رفتارها و فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان، کامل می‌کند.

برگه‌ی ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان

نام و نام خانوادگی ..... دبستان ..... منطقه .....

موضوع	ویژگی	در حد انتظار	نزدیک به حد انتظار	نیاز به تلاش بیشتر
۱- نقاشی	۱- نقاشی او جذاب است.			
	۲- نقاشی او پیام مورد نظر را می‌رساند.			
	۳- عناصر نقاشی او تنوع دارد.			
	۴- در نقاشی او تنوع رنگ دیده می‌شود.			
۲- کاردستی	۱- کاردستی او جذاب است.			
	۲- کاردستی او پیام مورد نظر را می‌رساند.			
	۳- مواد مصرفی او هماهنگی و تناسب دارند.			
	۴- موضوع کار او تازگی دارد.			
۳- تربیت شنوایی	۱- صداهای موجود در طبیعت را تشخیص می‌دهد.			
	۲- منبع تولید آن‌ها را تشخیص می‌دهد.			
	۳- صداهای زیبا را تشخیص می‌دهد.			
	۴- سرودها را با ریتم درست می‌خواند.			
۴- قصه	۱- قصه یا خاطره‌ی خود را به گونه‌ای جذاب ارائه می‌دهد.			
	۲- عواطف عناصر قصه را با رفتار کلامی نشان می‌دهد.			
	۳- عواطف عناصر قصه را با رفتار غیرکلامی نشان می‌دهد.			
	۴- به قصه و خاطره‌ای که سایرین تعریف می‌کنند، گوش می‌دهد.			
۵- نمایش	۱- بازی‌های نمایشی را به گونه‌ای جذاب ارائه می‌دهد.			
	۲- عواطف خود را در ارائه‌ی نمایش‌ها آشکار می‌کند.			
	۳- با حرکات تقلیدی، موضوع مورد نظر را نشان می‌دهد.			
	۴- شدت و تن صدای خود را متناسب با موضوع و موقعیت تنظیم می‌کند.			
۶- مهارت‌های فرایندی	۱- از انجام دادن فعالیت‌های هنری شاد و با نشاط است.			
	۲- در انجام دادن فعالیت‌های هنری، مشارکتی مسئولانه دارد.			
	۳- کار خود را برای سایرین توضیح می‌دهد.			
	۴- در بررسی و توصیف کار سایرین مشارکت می‌کند.			
	۵- برای انجام دادن فعالیت‌ها پیشگام است.			
	۶- در انجام دادن فعالیت‌ها با سایرین تعامل دارد.			
	۷- در مورد فعالیت‌ها فکر می‌کند.			
	۸- در فعالیت‌های خود، خلاقیت نشان می‌دهد.			
	۹- نظم و ترتیب و نظافت را رعایت می‌کند.			
	۱۰- به زیبایی خود و کارها و محیط اطرافش اهمیت می‌دهد.			

۵- تهیه‌ی کارنامه‌ی توصیفی^۱ درس هنر

همان‌طور که پیش از این گفتیم، در پایان هر نوبت تحصیلی، برای هر دانش‌آموز دو مرتبه برگه‌ی ارزش‌یابی فعالیت‌های هنری تکمیل می‌شود. این برگ در شش قسمت نقاشی، کاردستی، تربیت‌شنوایی، قصه، نمایش و مهارت‌های فرایندی تنظیم شده است. برای تهیه‌ی فرم کارنامه‌ی توصیفی، برگه‌های ارزش‌یابی را بررسی و جمع‌بندی کرده و نتیجه‌ی پیشرفت دانش‌آموز در هر قسمت را در کارنامه ثبت کنید. کارنامه‌ی توصیفی در صفحه‌ی بعد آمده است.

کارنامه‌ی توصیفی در سه برگ تهیه می‌شود؛ برگ اول همیشه در پرونده‌ی دانش‌آموز باقی می‌ماند؛ برگ دوم برای نیم‌سال اول و برگ سوم برای نیم‌سال دوم پس از کامل‌شدن و دریافت مهر و امضای مدیر مدرسه به همراه کارنامه به ولی دانش‌آموز داده می‌شود.

۱- کارنامه‌ی توصیفی به کارنامه‌ی اصلی هر دانش‌آموز پیوست می‌شود. تا زمانی که شکل کارنامه‌های رایانه‌ای جدید به دبستان‌ها ارسال نشده، لازم است معلمان گرامی در هر نیم‌سال یک لیست نمره‌ی هنر به دفتر مدرسه ارائه دهند.

کارنامه‌ی توصیفی درس هنر دوره‌ی ابتدایی

سازمان آموزش و پرورش استان :	ناحیه / منطقه :	سال تحصیلی :
کد مدرسه :	نام مدرسه :	شماره‌ی صفحه‌ی امتحانات :
نام :	نام خانوادگی :	پایه :
فرزند :	شماره‌ی شناسنامه :	تاریخ تولد :
		محل صدور :

ردیف	موضوع	نوبت اول			نوبت دوم		
		در حدّ انتظار	نزدیک به حدّ انتظار	نیاز به تلاش بیشتر	در حدّ انتظار	نزدیک به حدّ انتظار	نیاز به تلاش بیشتر
۱	نقاشی						
۲	کاردستی						
۳	تربیت شنوایی						
۴	قصه						
۵	نمایش						
۶	مهارت‌های فرایندی						

نظر معلم در نوبت اول :

مهر و امضای مدیر مدرسه

نام و امضای معلم

نظر معلم در نوبت دوم :

مهر و امضای مدیر مدرسه

نام و امضای معلم

منابع

- ۱- سیف، علی اکبر؛ روش‌های اندازه‌گیری و ارزش‌یابی آموزشی، نشر دوران، چاپ سوم، تهران، ۱۳۷۸، صص ۳۲ و ۲۴۹.
- ۲- خوش‌خلق، ایرج؛ مجموعه‌ی مقالات اولین همایش ارزش‌یابی تحصیلی، تهران، ۱۳۸۲، ص ۱۴۴.

